
3 1761 08121472 8

NICOLAS ESDRIN *Comte de* SERIN *Hongrois de nation General des armées de l'Empereur en Hongrie contre les Turcs, petit fils d'un autre Nicolas Comte de Serin qui en l'an 1566. soustint le siege de la forteresse de Zighet auec douze cent hommes pendant trente cinq iours contre une armée de plus de trois cent mil hommes commandée par l'Empereur Soliman en personne qui y mourut de depit ayant perdu plus de cent mil hommes en ce peu de temps, et le feu s'estant pris dans les magazins de la ville laquelle en fust toute bruslée le Comte en sortit tres richement vestu auec enuiron cent hommes qui luy restoient, et apres auoir fait un massacre horrible des Ennemis mourut glorieusement l'espée à la main pour la defence de la Chrestienté etc*

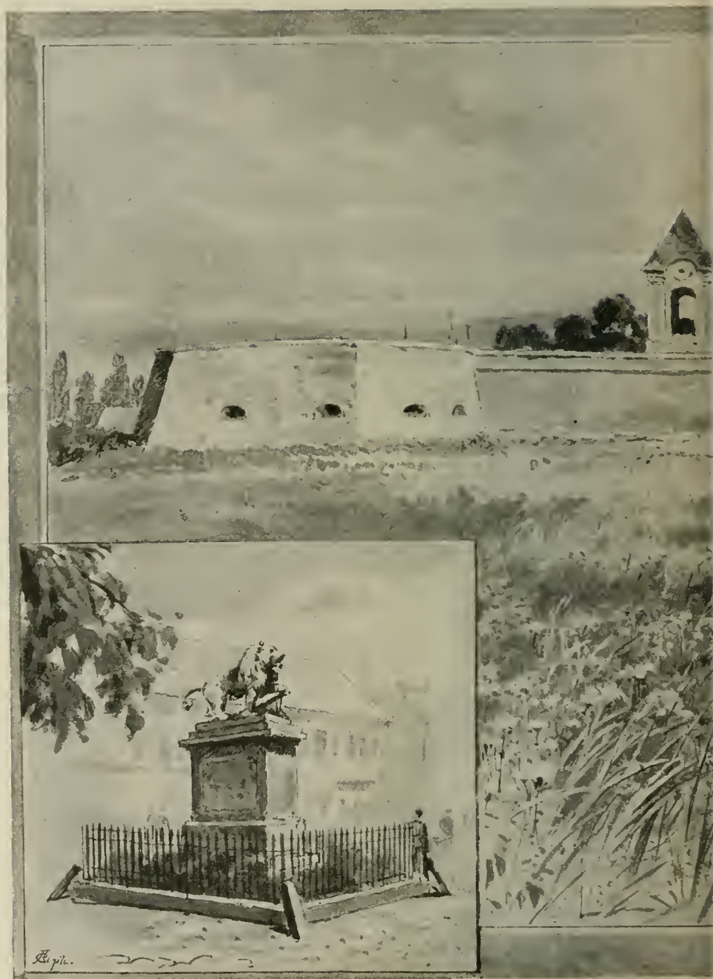
Baltasar Moncornet ex auec priu. du Roy

ZRÍNYI MIKLÓS, A KÖLTŐ.

Ernst Lajos úr gyűjteményéből.

I. AZ «ADRIAI TENGER SYRENAJA»
horvát fordításának czímlapja után rajzolta Cserna Károly.

Zrinyi-emlék Szigetváron.

SZI

Cserna Kár

VÁR.

eredeti rajza.

MAGYAR

TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ÉS

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1896

GRÓF

ZRINYI MIKLÓS

1620–1664

IRTA

SZÉCHY KÁROLY

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA

1896

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

Dr WLASSICS GYULA

V. B. T. TANÁCSOS,

M. K. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTER ÚR

Ő NAGYMÉLTÓSÁGÁNAK,

MINT CSÁKTORNYA KÉPVISELŐJÉNEK

CSÁKTORNYA HŐSÉRŐL

EZT A KÖNYVET HÓDOLATTAL AJÁNLJA

AZ IRÓ.

Kolozsvár, 1896, junius 20.

ELŐSZÓ.

ZRÍNYI MIKLÓS, a költő és hadvezér életrajza SALAMON FERENCZ-ről maradt reám örökűl. A kitűnő tudós ismételve foglalkozott hősünkkel, majd ifjúságáról, majd nagy eposzáról adott egy-egy szép tanulmányt: de az életrajz megalkotásáról *Az első Zrínyiek* írója adatok hiányában lemondott. Még akkor, az ő tanulmányai készültének idejében, sem a magyar országos levéltár rendezetlen volta miatt, sem a horvát-szlavon levéltár a politikai feszültségnél fogva nem volt kiaknázható; a bécsi titkos és hadi levéltár pedig magyar tudós előtt kutatás számára még meg nem nyílt: holott ezek ismerete nélkül Zrínyi Miklós pályája meg nem rajzolható. SALAMON még egyszer, élete utolsó évében visszatért régi kedvenczéhez, hogy a *Képes Irodalomtörténet* számára egész alakját megfesse; de a halál kivette kezéből a tollat és az ő szándéka teljesületlen maradt. BEÖTHY ZSOLT barátom ekkor, mint ama nagybecsű vállalat szerkesztője, a gazdátlan örökséget reám utalta: így lettem a *Képes Irodalomtörténet*ben a Zrínyi életírója.

S alig jelent meg ez a tanulmányom, a mikor a magyar közoktatásügyi kormány közvetítésével kezembe és rendelkezésemre jutott a Zrínyi teljes irodalmi és könyvtári hagyatéka *Az Adriai Tenger Syrenájának* tisztázatával, elegiájának eredeti fogalmazásával, kiadatlan epigrammjával és ismeretlen hadi vázlataival egyetemben. Alig olvastam át őket, a mikor a forgalomban levő kiadások száz és száz apró hibája és eltérése miatt a Zrínyi költői műveinek *első teljes és hű* kiadására vállalkoztam, mely szerkesztésemben s a Magyar Tudományos Akademia irodalomtörténeti bizottságának fényes kiállításában már a sajtó alatt. S alig határozott a bizottság erről a kiadásról, a mikor Szilágyi Sándor bátyám, a legkedvesebb és legzsémbesebb szerkesztő, e munka megírására szólitott föl: így lettem az ő vállalatában a Zrínyi monographusa.

Ez az életrajz tehát első sorban Beöthy Zsolt-nak és Szilágyi Sándor-nak köszönhető: de kutatásaim közben számosan köteleztek hálára.

Kutató útamat a kitűnő szakférfiak önzetlen támogatása következtében bőséges aratás jutalmazta. A magyar országos és magyar nemzeti muzeumi, a bécsi titkos és bécsi hadi levéltár, valamint Horvátország zágrábi és gróf Draskovich Iván trakostyáni levéltára oly gazdag anyagot szolgáltatott, a milyenről az irodalom nem is álmodott; a mellett a zágrábi egyetemi könyvtárból a Zrínyi egész könyvgyűjteménye használatomra állt, s élete és munkássága tanulmányozása közben ugyanazokat a munkákat olvashattam, a melyeket ő olvasott, a legtöbbször az ő megjegyzései és figyelmeztető jelei szerint: így az ő eszméinek és nézeteinek eredeti forrását és természetes fejlődését híven megfigyelhettem. Mindezek következtében ennek az életrajznak anyaga *kilencz-tized részében* merően új: a mi

főként szíves támogatóimnak érdeme. Jól esik megvallanom és megköszönnöm.

A legmelegebben köszönöm pedig az országos levéltárban dr. Pauler Gyula, Nagy Gyula és Pettkó Béla, a nemzeti muzeumban dr. Fejérpataky László, Erdélyi Pál és Schönherr Gyula uraknak, a kik az oklevelek felkutatásában és rendelkezésemre bocsátásában segítségemre voltak; a bécsi titkos levéltárban Arneth Alfréd ő excellentiájának, hogy a legelőzékenyebb készséggel megnyitotta előttem ezt a roppant gyűjteményt; különösen az aligazgatónak, dr. Károlyi Árpád barátomnak, kik a legnagyobb önzetlenséggel, mint dr. Thallóczy Lajos barátom a Gvadányi írásakor, nemcsak keresni segített, de a saját nagyértékű Zrínyi-adalékait, a bécsi velenczei követ titkos sürgönyeit is 1663-ból és 1664-ből felhasználás végett átengedte; azután Veress Endré-nek, kedves tanítványomnak, e derék fiatal történeti kutatónak, ki az egész hadi levéltárt egy-maga vizsgálta át meglepő eredménynyel helyettem; a horvát-szlavon levéltárban dr. Bojničić János úrnak, a zágrábi egyetemi könyvtárban dr. Kostrenčić Iván igazgató úrnak és a kolozsvári egyetemi könyvtárban dr. Ferenczy Zoltán barátomnak, kik a Zrínyi-könyvtár el- és visszaküldözésére különös szívességgel mindig készen voltak; azután dr. Pap Károly-nak, kedves tanítványomnak, e tehetséges fiatal írónak, ki a kiadatlan hadi vázlatok betű-hív másolására a legönzetlenebb szeretettel vállalkozott; utoljára, de nem utolsókúl két hölgynek, és pedig gróf Draskovich Ivánné, Erdődy Júlia grófnőnek, ki a trakostyáni levéltárból oklevelekkel és Trakostyánra nézve felvilágosításokkal mindig szívesen szolgált, és *az édes feleségemnek*, fáradhatatlan íródiákomnak, ki nemcsak az összes levéltári kutatásaimon végig kísért

és mellettem másolt, de egész codexeket is, mint a *Stemmatographiát*, az *Acta és Articuli*-gyűjteményt, a legnagyobb pontossággal leirt; mindketten oly szeretetreméltó kedvességgel segítettek, a milyennel csak a nő képes, oly magas értelmiséggel, mint csak a férfi-tudós szolgálhat.

Kolozsvár, 1896 június 20.

SZÉCHY KÁROLY.

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS.

2. ZRÍNYI CZIMER.

I.

CSALÁDI HAGYOMÁNYOK ÉS VÉRBELI ÖRÖKLESEK.

A ZRÍNYIEK eredete az idő ködében vesz el. A mi ott földeríteni, sőt ragyogásba vonni törekszik, csak a képzelet játéka a verdeső vágyak, hitegető hízelgések, hímező hagyományok, tudákos találgatások és hívságos szóhüvelyezések csillogó szereivel. Különösen leleményes *Forstall*, a költő papja és titkára, a ki egyenest az ő vezetése és felügyelete alatt merűl a család levéltárának tanúlmányába és történetének megírásába;* s a hol az adatok biztos erejére nem támaszkodhatik, szivesen folyamodik az álmokhoz mentő segedelemért. Művelt és eszes ember, a vallástudományok doktora és professzora, a szent Ágostonrend tartományi főnöke Ausztriában: de ír létére is any-

* FORSTALL MÁRK: *Stemmatographia Mavortiae familiae Comitum de Zrin* ob repressos et detriumphatos toties Ottomanos toto Orbe conspicuæ. Directione et Auspiciis Celeberrimi Ducis et Herois Nicolai a Zrinio, Illyricorum Regnorum Proregis, Aurei Velleris equitis, S. Cæs. Majestatis Consiliarii intimi etc. incepta. Jussu. cura et sumptibus Mariæ Sophiæ de Löbl eiusdem Relictæ Conthoralis Continuata et absoluta. 1664. A bécsi császári titkos lvrban. Fasc. Hung. 280.

nyira csüng Zrínyi Miklóson s érte az egész családon, hogy dicsőbbet a keresztyénség világrészeiben sehol sem talál, hasonlatost is keveset;[1] ennélfogva a méltó ősök keresésében s a méltó levezetés szövésében ki nem fárad. A régibb irodalomnak a maga koráig valamennyi kétes gyanítása és töredékes vonatkozása ismeretes előtte, s az ő nagyzó és színező tolla alatt még csodásabban hangzik. Történeti töredékeiben, melyek csomó számra vannak, a családot előbb *Galbával*, a római császárral hozza rokonságba, azzal az ismert szófejtéssel, hogy ősi neve a *Subich* nem egyéb, mint a *Sulpiciusok* nevének megrövidülése, mert annyi század folyamában, annyi különböző nyelvjárásban a Sulpiciana szó a «gens Sulpiciana» kifejezésben megkopott és belőle Supiciana, majd Subiciana lett. Minden bizonynyal kitűnő és fényes rokonság, hiszen a Sulpiciusok nemzetsége a régi Róma legjelesebb nemzetségei közé tartozott, s maga Servius Sulpicius Galba, császár korában is, büszkén hivalkodott származásával, s palotája fogadótermében fölvésette a családfát, ősei sorát, mely női ágon Pasiphaëig, a Helios és Perseis leányáig, férfiágon Jupiterig, az istenek és emberek atyjáig terjedett.[2] Hej pedig, megmondotta *Juvenalis*, hogy csak addig volt tisztaság a földön, a míg Jupiter álla meg nem pelyhesedett![3] Forstall aztán újabb összeköttetéseket keres és állapít meg: a családot táblázatos kimutatással, ízről-ízre való következéssel, atyafiságba vonja a török szultánokkal, görög császárokkal, s Epirus fejedelmével, a vitéz Skander béggel.[4] Ily módon a hatalomnak, fénynek és dicsőségnek sugarai mindenfelől reáesnek, hogy a saját tündöklése annál erősebb legyen; s ily módon a szultánok és Zrínyiek küz-

1 Forstall Márk: Stemmatographia, 5. 13. l.
2 Svetonius: Galba. Caput 2.
3 Juvenalis: Satirái. Dr. Barna Ignácz kiadása. Budapest, 1876. Satira VI. k. 73—74. l.
4 *A rajzolatok és táblázatok* a bécsi császári titkos levéltárban. Fasc. Hung. 280.

delmének érdekessége fokozódik, a mennyiben bennök nemcsak a terjeszkedő hódításnak és honszerető önfeláldozásnak, nemcsak az ellenkező vallásos rajongásnak, de

Stemmatographia
Mavortiae familiae Comitum de Zrin
ob repressos et debellatos toties
Ottomanos toto Orbe conspicuae

Directione et Auspicijs
Celeberrimi Ducis et Herois Nicolai a Zrinio Illy-
ricorum Regnorum Proregis, Aurei Velleris Equi-
tis, S. Caes. Maiestatis Consiliarij intimi &c
Incepta

Jussu, curâ, et sumptibus
Mariae Sophiae de Lobl eiusdem Re-
lictae Conthoralis Concinnata et absoluta.

3. FORSTALL KÉZIRATÁNAK CZÍMLAPJA.

a vérmeghasonlásnak és vérgyűlölségnek sötét tüze is lobog.

A család történetébe azonban ezek a czifra föltevések, ezek a merész álmodozások nem kerülnek bele, a mi valószinűleg a költő józanító befolyása. Mert az ír barát, ha egyszer megírta, magától alig hagyja vala el azokat,

hiszen a saját szemében igazolhatta a példa, hogy a Hunyadyakat, Frangepánokat, Karlovicsokat és Blagayakat is a rómaiakhoz fűzik: mellőzésüket annak lehet tulajdonítanunk, a ki kutatásait vezette és eredményeit felügyelte. Zrínyi Miklós nem szorúlt sem a mondva-csinált táblázatok tanúságára, sem a Sulpiciusok nevének hasonlóságára, sőt valószínűleg a *Subich*-féle származást sem ismerte el. A család története legalább, a Forstall korábbi fejtegetésének ellenére, hevesen és hosszasan vitatkozik *Ráttkay Györgygyel* azon kettős állítása miatt, hogy a Zrinyiek eredetileg ostroviczai Subichok és a grófi czímet csak új birtokukkal, Zrin várával nyerik.* Hisz már III. Endre király oklevele 1293-ban, mely Pál bánnak és testvéreinek a tengeri bánságot olykép adományozza, hogy örököseik között firól-fira szálljon, grófoknak említi őket; sőt általában lehetetlen megállapítani, hogy a grófi czímet mióta viselik, mivel született és nem csinált grófok, kiket czimök a vérök jogánál fogva illet meg, mint a királyok és fejedelmek fiait: Horvátország bizony soha alacsonyabb sorsban nem látta őket. Különben a Subichok maguk is grófok voltak, a mi nyilván kitetszik a tinnini káptalan ama két okleveléből, melylyel a Zrínyi grófokat Brebiri Jakab grófnak, Horvát- és Dalmátország albánjának, a Pál gróf fiának a Subich-nemzetségből birtokaiba bevezeti és behelyezi;** mert Jakab gróf magtalanúl halt el s birtokai a horvát szokásjog szerint és a végrendelkezés erejével reájok, mint a legközelebbi ágon való osztozkodó testvérekre háramlanak. Ámde ez a két levél, érvelése szerint, még korántsem dönti el, hogy a Zrínyiek és Subichok apai vagy férfiágbeli rokonok voltak. Hiszen ugyanaz a hang szólal meg Frangepán István ama leveleiben, me-

* Georgius Ráttkay: Memoria Regum et Banorum Regnorum Dalmatiæ, Croatiæ et Slavoniæ. Viennæ, 1772. 125. l.

** *A volt csáktornyai levéltárban* 1397. és 1446-ból 514. és 506. számok alatt. Forstall Stemmatographiájában, 106. l.

4. A HORVÁT TENGERPART.

lyek szerint Busán megye a Zrínyiekre, mint a Frangepánok igazi örököseire száll, pedig nem voltak apáról való rokonok. A vérrokonság ugyanis magában foglalja mind a férfi, mind a női ágat, s vagy az egyik vagy a másik módon lehetnek vérrokonok és a magyar jog értelmében osztozkodó testvérek. Subichok még éltek eme javak átvétele után ötven évvel is. Brebiri Subich György és brebiri Obradivich Mihály, hasonlókép a Subich-nemzetségből Zrínyi Miklósnak, a Karlovics János sógorának szolgái voltak.* A miből arra lehet következtetni, hogy Subich Jakab a Zrínyieknek valószínűleg valami régi jószágot szolgáltatott át, mely a család jogának sérelme nélkül *női ágon* reájok szállítható és szállítandó volt; épen mint a Frangepán István esetében. Mert valószínűtlen, hogy annyi történetben, a *csáktornyai* és *traui levéltár* annyi okmányában, melyek Pál bánról, fiairól és unokáiról fenmaradtak, sem a régi, sem az új időkből ennek a névnek semmi nyoma ne legyen, ha a családot valaha így hívták volna. Csupán egyetlen levél, a szent Ferencz-rend főnökének levele 1517-ből mondja Zrínyi Miklóst Subichnak, illetőleg hibásan Slubythnak, a szóbeszéd vagy valamely népi hagyomány nyomán. S még valószínűtlenebb, hogy Zrínyi Györgynek, a Pál bán fiának és Mladin testvérének jobbágya vagy szolgája Subich lehessen, ha e hatalmas fejedelmek csakugyan ebből a nemzetségből származtak volna; hogy ugyanabban az időben ez a nemzetség annyira elszaporodjék és állapotára annyira megoszoljék.**

A család története azért ezt a származást elveti, s az ősöket ennek ellenében a régi gót és horvát királyok és a régi bosnyák bánok véréből vezeti le. E szerint valami négyszáz évvel Krisztus után élt az alapító, a nagy

* *A volt csáktornyai levéltárban* 486. és 574. számok alatt. A Forstall Stemmatographiájában, 107. l.

** Forstall Márk: Stemmatographia, 107—108. l.

Névtelen, *Sueulados* gót királynak az apja, kiben betelt a mondás, hogy a nemestől csak nemes eredhet. Vére Jáphet idejéből tisztán öröklődött reája és tisztán szállt tovább utódaira. Közűlök, annyi fényes és vitéz fejedelem sorából, különösen emlékezetes *Ostrovius*, a ki Ostrovicza várát építtette, s ezzel maradékainak hosszú századokig nevet és székhelyet adott. Tőle származnak a régi horvát királyok, kik közűl *Suetmirnak* két fia volt: Budimir, a kit szent Cyrill a keresztyén hitre térített, Honorius biboros, IV. János pápa követe királylyá kent és koronázott, Horvátországban uralkodott; testvére pedig, kinek *neve* ismeretlen, Boszniába ment és bánságot alapított, melyet örökösei száz esztendeig birtak. Mikor Tiescimir, gyönge gyermek, volt a király, a nyolczadik bosnyák bán és más országok fejedelmei megtagadták a hűbéri adót, de később meglakoltak érte. A nyolczadik bosnyák bán fia, *Tvartkó* visszanyerte a báni méltóságot, melyben követték utódai. Fia, *Barich*, jeles vitéz, a ki Ragusa ellen háborút viselt; unokája *Kulin*, békés alkotó, kinek harminczhat éves kormánya alatt Bosnyákország annyira felvirúlt, hogy virágzása példabeszédben élt, s a mikor a kései ivadékok a jobb időket emlegették, rendesen a Kulin korát idézgették. Halála után a magyar király segélyével Kotroman foglalta el a báni széket s a Kulin fia, *Mladin*, ostroviczai gróf az elnyomás elől Horvátországba szakadt, a hol javai voltak és a hol családja csakhamar magasra emelkedett.* Két fia közűl az egyik *Ratchó*, a másik *György;* a csáktornyai levéltár ennek az utódairól teljesen hallgat, annak a maradékairól annál többet beszél, mert *Pál*, az örökös tengeri bán és testvérei mély nyomokat vertek emberöltőjük történetében.**

Forstall a különböző házbeli régi gót és horvát kirá-

* Forstall Márk: Stemmatographia, 64, 66, 67, 70, 74, 79—82. ll.

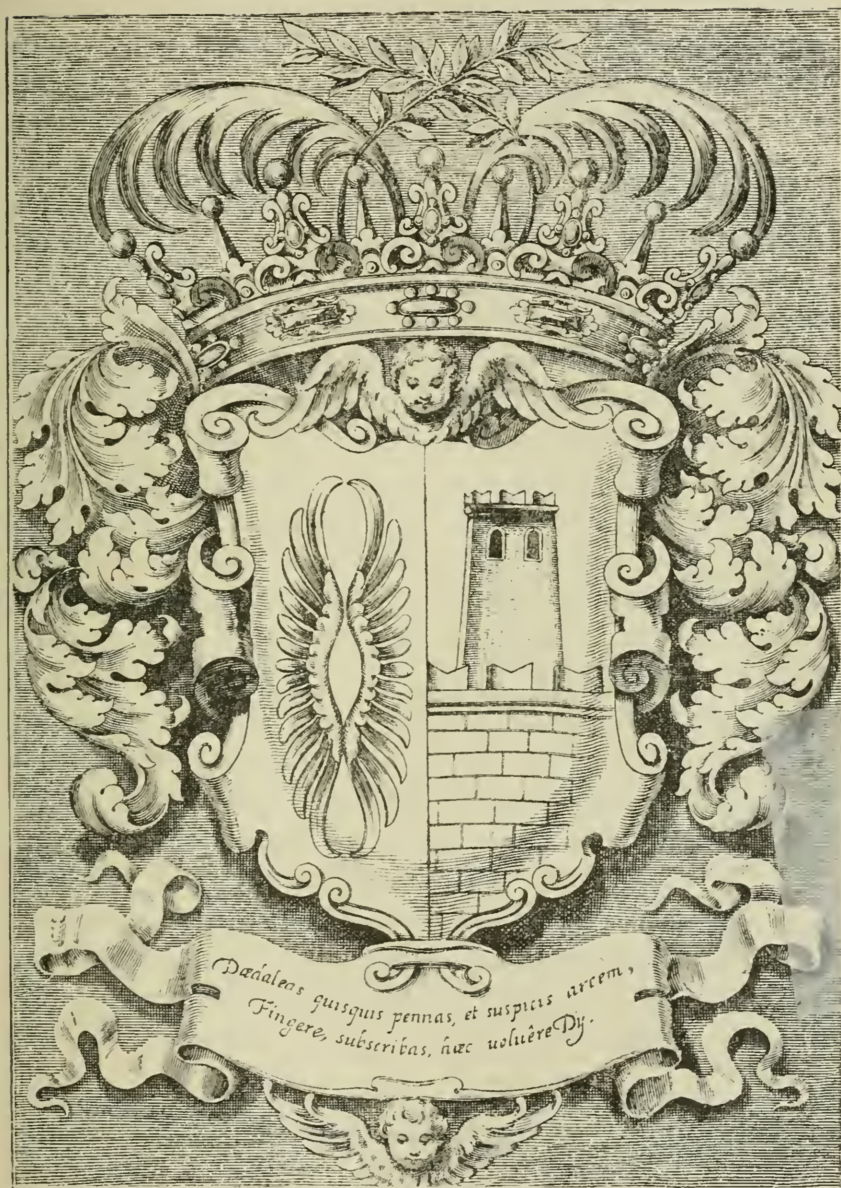
** Forstall Márk: Stemmatographia, 83. l.

lyokat közös törzsön egyesíti, melynek kiágazásaként veszi a régi bosznyák bánokat. Beismeri ugyan, hogy levezetésében szakadékok vannak,[1] de vigasztalódik azzal, hogy minden családfában, mely négy-ötszáz esztendőre nyúlik, hézagok fordulnak elő; tudja ugyan, hogy az Ostroviczaiak közűl, mint bosnyák bánnak, egynek sem maradt fenn emlékezete,[2] de megnyugszik abban, hogy nálok is, mint hajdan az egyiptomi királyoknál, a Fáraóknál és Ptolomeusoknál az a szokás divatozott, hogy családi vagy hivatali nevök helyett valami jellemző melléknévvel éltek. Már maga az is fontos bizonyság, hogy szlávok voltak, mert a *slava* dicsőséget jelent, a *slavi* annyi, mint dicsőségesek; még inkább, hogy a czímerök két kiterjesztett sasszárny, mert a vár, mely a Zrínyiek pajzsának jobb mezejében látszik, I. Ferdinánd 1554-ik évi parancsából a kihalt Ernst vagy Hampó-család csáktornyai birtokosságának és nemesi emlékének megörökítésére szolgál.[3] A szárny a dicsőség kifejezője, mert a dicsőség híre gyors szárnyon repűl; azért mondja a vers a Zrínyiek kiterjesztett szárnyáról:

Hír a dicső tettek ragyogása, a mellyet a szlávság
  Névvel nyert vala meg, vérrel a régi vitéz.
Hír jelvénye meg a szárny, mellyet czímereképen
  Méltóan hordoz hát a király-ivadék.[4]

A mi ebben a fejtegetésben érdekes és jellemző, nem a Subich-eredet elvitatása, hisz ez ép oly jóhiszemű, mint a mily jogos lehet; nem a nagyzó leszármaztatás, hisz az ilyennel abban az időben a régi jeles családok udvari papjai és hízelgő magasztalói bővelkednek; nem a mosolyra indító könnyűség, melylyel az ír barát annyi válto-

1 Forstall Márk: Stemmatographia, 64. l.
2 Ugyanaz, ugyanott, 76. l.
3 Nagy Iván: Magyarország családainak könyvében másnak írja a Hampó-czímert. IV. kötet. Pest, 1858, 74—75. l.
4 Forstall Márk: Stemmatographia, 65. l.

5. A ZRÍNYI CZÍMER.

zatos századon és uralkodó házon keresztül imbolyog; s nem a jámbor megokolás, melylyel a támadható ellenvetést eleve leszerelni törekszik: hanem inkább az a töredékes alap, melyen a czéljára alkalmas írók, különösen *Orbinus* segélyével épít, és az a világos jelenség, mely egyes adalékaiból és egyes részletezéseiből kitetszik, hogy mindez a Zrínyiek családi hagyományainak színező és kiegészítő feldolgozása csak; mert Forstall, a mint Csáktornyától megválik és Velenczében tartózkodik, újra visszatér a Sulpicius-Subich-eredet hitére, melyet már most *Luciussal* és *Tamás* spalatói esperessel támogat.[1] Forstall leleménye ugyan a család történetében igen gazdag: de nem egészen lelemény. Mesés elbeszélésének némely mozzanata a Zrínyiek hitében vagy épen tudatában gyökerezik. Így Ostrovius emléke, valószínűleg az Ostrovicza nevének esetleges találkozásából kelve és fejlődve, még a XVII. században is kisért nálok, mert Miklóst és Pétert érdekli, a miről a bécsi dán követ 1664-ben tudósítja őket, hogy Dániában Ostroviusok még az idő szerint is élnek.[2] Így a régi bosnyák bánok és horvát királyok vérrokonságáról tanúskodik, hihetőleg valami udvari pap nagylelkűségéből, a csáktornyai képtár egyik fölötte régi írása, melyet az idő mostohasága annyira megrongált és megkoptatott, hogy sok helyen, a mint Forstall vallja, már az ő idejében olvashatatlanná vált. Ez írás szerint Pál bán, ki fia Ratchónak, ki fia Mladinnak, ki fia Kulennek, ki fia Barichnak, ki fia Tvartkónak, a bosnyák bánok és horvát királyok véréből származott.[3] S a Pál fiáról, *Mladinról*, Tomcus

1 Forstall Márk levele 1667 január 30-áról és töredékei ennek kiséretében a Zrínyiek származásáról. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 585, 32. sz. a.

2 Forstall Márk: Stemmatographia, 70. l.

3 Forstall Márk *Stemmatographiájában*: Unde in vetustissimo scripto Ciaktornensis Pinacothecæ injuria temporum exeso et magna ex parte illegibili, de Paulo Bano hoc tandem ægre legere licuit: Paulus Banus filius Rolko, filii Maladin, filii Kulim, filii Barich, filii Tuartkó ex Banis Boss.....x Regibus Illyricis, quæ lacuna hoc vel alio non absimili modo expleri debet, ex Banis

és Ráttkay akképen vélekedik, hogy kincseinél és nagy őseinél fogva, mert nemcsak apja, de nagyapja és szépapja is a bosnyák bánoktól eredt, fenhéjjázó volt.[1]

A családi hagyományok, a régi szakadékos írás magvából, a korabeli történettudósok kedvező ápolásával, nemzedékről-nemzedékre szálltak; s minél tovább jutottak, annál többre emlékeztek, nem az újabb időből, hanem a régi századok ködébül. A Pál és Mladin bosnyák bánsága, miről beszédes oklevelek maradtak, a régi bosnyák bánoknak, mint vér szerint való elődöknek elhitetésére és igazolására vált.

Történeti bizonyossággal csupán annyi állítható, hogy a Zrínyiek ősei Brebirben székeltek, mely Konstantin császár szerint az *ősi* zsupánságok egyike volt, az Adriai tenger közelében, a Kerka és Zermagna vizei közt. A mikor feltűnnek, már grófoknak czímezi őket az írás; valószínűleg azért, mert *ősi* időtől fogva a zsupánság fejei voltak. S a latin nyelv a horvát zsupánságot, épen mint a magyar vármegyét *comitatus*-nak, az örökletes zsupánokat, épen mint a kinevezett ispánokat *comeseknek* mondotta: így lehettek a brebiri zsupánok — *Brebiri grófok.* Legalább ezzel a megfejtéssel teljesen kiegyeztethető és megérthető a család amaz okoskodása, hogy elei nem csinált, hanem született grófok voltak.[2] Ily módon Budec, Cservenik, Strezinja a XI. század végén, Bogdán és Mirosláv száz esztendő mulva, kiket az oklevelek ebből az időből emlegetnek,[3] talán az ő törzsükből hajtottak. Csak nevök ismeretes, életüket és uralmukat a mult homálya borítja.

Bossenensibus, ex Regibus Illyricis, Ratko in hoc scripto Rolko vocatur, nisi forte Antiquarius in una alterave consimili litera erraverit, quod facile in scripto alias exeso et fere illegibili accidere potuit. 64. és 82. ll.

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum, 1772. 72. l.

2 FORSTALL MÁRK: Stemmatographia, 65. 105. l.

3 RAČKI FERENCZ: Documenta, 73, 82, 117, 126. ll. KUKULJEVICS IVÁN: Codex Diplomaticus, I. 132, 137, 162, 164, 182. ll. II. 113, 117, 128. ll. FEJÉR GYÖRGY: Codex Diplomaticus, I. 404—405. ll.

A Brebiri grófok nagyobb jelentőséget a XIII. század elején érnek el, a mikor az erkölcsi ernyedésnek és anyagi romlásnak, garázdálkodó pártütésnek és eretnekeskedő szakadásnak ebben a sivár korában Domáld, Csetina ura, föllázad és Boyzen, Spalató grófja, a patarénokat pártolja: egyszerre a királyi tekintély és igaz hit oltalmára kelnek, s ép annyi vitézséggel, mint eszélylyel egymás után diadalmaskodnak fölöttük. A Brebiri grófok, *Gergely* és *István*, már ezzel a két első vállalatukkal a lovagi hűség és vallásos engedelmesség hőseiként jelennek meg, két oly magasztos erénynyel, mely vérökkel maradékaikra szállva, később annyi vitézi viadalban és dicső diadalban, nem egyszer fényes önfeláldozásban nyilatkozik. II Endre hűségök és hősiségök megjutalmazásául nekik és firokonaiknak adományozza azt a földet, mely a Kerka folyótól le a tengerig és el Záráig terjed;* nem említi ugyan őket családi nevök szerint, még nem is szól, csak a Domald legyőzéséről; de fiának, Bélának okleveléből kiviláglik, hogy Brebiriek voltak, hogy Boyzent is ők verték le, hogy brebiri adományukat először nem Endrétől nyerik vala. Mert a király egyenesen kiemeli, hogy azt a zsupánságot minden javadalmaival és tartozékaival elődeitől kapták, s annak birtokában felséges emlékezetű atyja megerősítette őket.** A zsupánságok határai azonban örökösen ingadoztak, majd a hatalmas királyok, majd a hatalmaskodó szomszédok ereje következtében; a mint a zsupánok fölemelkedtek vagy elgyöngültek, földük a szerint növekedett vagy fogyott. Így eshetett, hogy Brebir urai ősi örökükre mindjárt a magyar királyság hódításakor adomány-levelet kértek, hogy ismételve biztosították: de már az első megújító levél mint grófokról és a második mint

* Fejér György: Codex Diplomaticus, III. 1. 402. l. Wenzel Gusztáv: Codex novus Árpádianus. VI. 419. l.

** Fejér György: Codex Diplomaticus, IV. 2. 106. l. Wenzel Gusztáv: Codex novus Árpádianus, VII. 319. l.

Brebir régi birtokosairól beszél. S csakugyan a Kerka és Zermagna közén, hol a hegység kopár sziklái termékeny halmokká símulnak és szelídülnek, feküdt *Brebir* és a Kerka jobb partjától alig pár mérföldnyire *Ostrovicza*, a családuk ősi két fészke. A Domald-féle terület ennélfogva csak zsupánságuk kiegészítése volt.

Béla király levele felsorolja az első Brebirieket, kik az apja és az ő idejében a királyi felség védelmére mindég készen álltak, annyi lázadó ellen, számos tengeri és szárazföldi csatában kitűntek; különösen akkor, mikor ő a tatárok üldözése elől a tenger mellékére menekült, érte mindenüket feláldozták, életöket sokszor koczkáztatták; ezek a jeles hívei *Stepko* és *Jákó*, az *István* gróf fiai, *Gergely* és *Dániel*, a *Bribinye* gróf fiai, meg *Obrád* és unokái, a *Budisláv* gróf fiai. A mint látszik, a család már ez idő szerint több ágra szakadt, pedig *Tamás*, az egykorú spalatói esperes *Boyzen*-ről is azt állítja, hogy ugyanabból a törzsből származott;* de nem találjuk meg a felsoroltak között *Mladint*,** az ostroviczai grófot, kit Forstall a Brebiriek közvetlen ősének nevez, noha a csáktornyai levéltár hiteles bizonysága szerint, a XIII. század első felében élt; nem találjuk köztük ennek fiát, *Ratchót*, ki a

* *Thomas, Archidiaconus Spalatensis*, Lucius kiadásában: Post hæc autem ingens bellum exortum est inter Gregorium, Comitem Brebiriensem et Buisenum, Comitem Spalatiensem. Erunt ambo una stirpe progeniti. (LUCIUS: De Regno Dalmatiæ et Croatiæ libri sex. Frankfurt, 1666. 339. l.) A miből nyilván kitetszik, hogy KUKULJEVICS IVÁN hibásan veszi őket egy-testvéreknek.

** FORSTALL állítása szerint (Stemmatographia, 81. l.) ez a Mladin a Kulen fia volna, a ki a Kotroman István bánságának kezdetekor bujdosott Horvátországba és 1258 körül halt meg. Kulin fiáról megemlékszik Imre király levele 1203-ban III. Incze pápához; de mi volt a neve és hova tünt? hallgat róla az írás. KLAIĆ azt hiszi (KLAIĆ-BOJNIČIĆ: Bosznia története. Nagybecskerek, 1890. 76. l.), nogy ez István, a Kulin közvetlen utóda, bár ennek semminemű okleveles bizonyítéka nincs; így tőle még a FORSTALL elbeszélése az Imre király oklevelének egyeztetésével megállhatna Csak az a gyöngesége van, hogy Mladint a Kotroman bánságának kezdetekor költözteti Ostroviczára. Mert Kulin 1204-ben halt el és Kotroman István csak 1272-től bánoskodik. (Dr. WERTNER MÓR: A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. Temesvár, 1891. 214. KLAIĆ-BOJNIČIĆ: Bosznia története, 101. l.) Itt az ir barát tévedése szembeszökő.

század elején született és *Györgyöt*, kiről megemlékszik IV. Bélának az a levele, melylyel Kostajnicza iránt igényt támaszt.[1] A királyi okirat és családi történet ez összeütközése simítható volna azzal, hogy Béla nem számlálja fel az összes Brebirieket, így nem zárja ki határozottan, hogy Mladin és György létezhettek; nevök mellettök beszél, mert a családban használatos. Ám az ilyen föltevés keveset segít, mert Ratchó valóban élt s csakugyan a Pál bán apja volt, a mint Forstall állítja és Luccari bizonyítja.[2] Du Fresne szerint mások Stepcónak nevezik; vagyis nem más, mint a Béla király Stepcója.[3] Már most vagy azt kell hinnünk, hogy mint itt, a Mladin és István, a György és Jákó alatt is ugyanaz a személy lappang, a mint Schwandtner a Marullus Márk történeti töredékeihez mellékelt táblázaton a Stepco testvéreként *Györgyöt* nevezi meg;[4] pedig a Forstall származtatásáról sejtelme sincs; vagy azt kell elfogadnunk, hogy az ír barát e régi hivatkozásában tévedett, a mit annyival szívesebben megbocsáthatunk neki, mert Ratchótól fogva teljes biztossággal számol be, nem egy helyen az ismeretes családfa megigazításával és kiegészítésével. Így kétségtelenűl tisztázhatjuk belőle, hogy sem a gyermekrabló Joákim, sem az igaztalankodó Miklós bánok nem tartoztak a Brebiriek közé; s nem ezek terhére háramlik, ha a dicsőség világításában nem mutatkoznak.[5] A mikor Forstall V. István 1272-beli levelére hivatkozik és záradékából a négy élő bánt megnevezi, Joákimot nem követeli a család számára, pedig épen ennek hatalma és fénye fölemelkedéséről beszél; s a mikor a Ratchó maradékairól megemlékszik,

1 A volt csáktornyai levéltárban: 612. szám alatt. FORSTALL: Stemmatographia, 81. l.

2 FORSTALL MÁRK: Stemmatographia, 82. l.

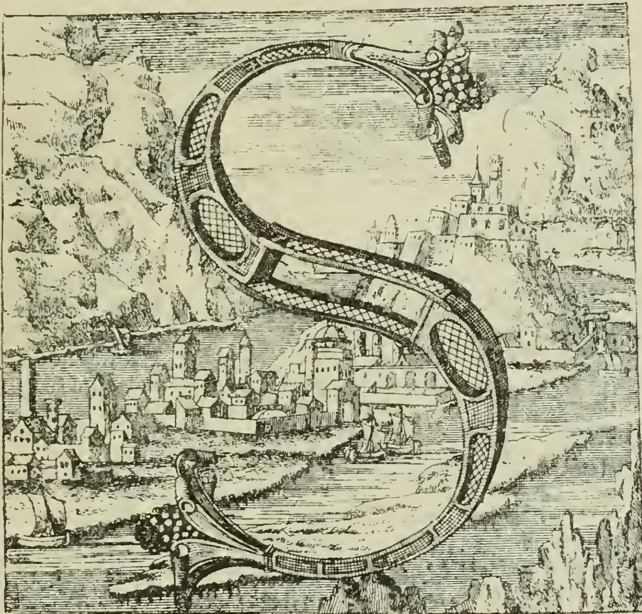
3 DU FRESNE: Illyricum vetus et novum. 1746. 81. l.

4 SCHWANDTNER: Scriptores Rerum Hungaricarum. III. k. 1648. 530. l.

5 SALAMON FERENCZ: Az első Zrínyiek. 1865. 60. l.

határozottan kijelenti, hogy három fia volt: Pál, György és Mladin;* s az okmányok beszéde Lucius, Du Fresne, Wagner, Salamon Ferencz és Nagy Iván ellenére ő mellette tanúskodik.**

A Brebiriek első föllépésük óta homlokukon viselik kettős jegyüket: a lovagi hűséget a király iránt és a vallásos ragaszkodást az egyház iránt. A század verdeső

6. SPALATO.

viharaiban, a mikor az egész társadalom betegen vívódik, a világi uralmat féktelenkedve támadja, az egyházi fegyelmet meghasonolva elhagyja, s a világi szenvedély a lázadók sorába, a vallásos rajongás az önostorozók táborába ragadja az elégedetleneket, tengeri végvidékükön a rendnek, nyugalomnak, királyi tekintélynek és pápai hitnek

* FORSTALL MÁRK: Stemmatographia, 81, 83. ll.

** Dr. WERTNER MÓR: A középkori délszláv uralkodók genealogiai történetében (Temesvár, 1891.) ezeket az okmányokat részletesen összeállítja, 253—254. ll

támaszai és biztosítékai. Hazafiságuk és hűségük, tehetségök és törekvésök a hatalom és erő magasára viszi őket: uralkodnak Almissa és Clissa, Scardona, Sebenico és Spalato, Trau és Zára fölött, mint a város grófjai. A mellett Ratcho vagy Stepco már dalmácziai bán; Pál a hármas királyság bánja, ki magának és családjának az örökös tengeri bánságot is megszerzi;[1] Boszniát hatalmába keríti, s már 1285-ben Bosznia urának írja magát.[2] Rohamos emelkedésével terjed tekintélye és fénye: házassága révén sógorságba jut az Árpádokkal és Anjoukkal,[3] II. Károly siciliai király süvének hívja.[4] S Mladin, a legöregebb fia, a második bosnyák bán, már az egész Bosznia ura, Dalmáczia fejedelme s a horvátok bánja, azonfölül Zára,

1 Fejér György: Codex Diplomaticus, VII: 4. 225. l. Forstall Márk: Stemmatographia, 84. l.

2 Wenzel Gusztáv: Magyar Diplomácziai Emlékek, I. 68. l.

3 Pór Antal gyanítása szerint ez a házasság úgy keletkezhetett, hogy Brebiri Pál második felesége, *Ursa*, Dragutin István szerb királynak és V. István magyar király leányának, Katalinnak gyermeke volt. Bár igazolni nem bírjuk, mert oklevelünk eddig sem a szerb király ilyen nevű leányáról, sem az Ursa származásáról nincsen, ez a föltevés elfogadhatónak tetszik. Az Ursa név nagyon beleillik abba a családba, a hol az Uros név állandó volt. Aztán a történeti viszonyok is mellette, elhitetésére szólnak. Dragutin István 1282-ben öcscse, Milutin Uros István kényszerítésére lemondott, 1283-ban sógora, IV. László magyar király adományából Macsó-Bosznia herczege lett, így Brebiri Pál közvetlen szomszédságába jutott. Ursa 1284 februárjában már a Pál bán felesége, a mint a scardonai szerződés bizonyítja; s Pál 1285-ben már Bosznia urának írja magát. Ily módon, a mit Pór Antal állít, hogy a Brebiriek házasság útján juthattak Boszniához, teljes valószinűségnek mutatkozik. Sőt ilyen módon, minthogy a Dragutin István és Katalin magyar királyi herczegnő *Erzsébet* leánya Kotroman István felesége volt, teljes valószinűséggel tisztázhatjuk azt is, a mit Klaić-Bojničić beszél, hogy a Brebiri Pál fia, Mladin, a Kotroman István három kiskorú fiának gyámja lett. Hiszen természetes gyámjuk, nagybátyjuk volt. S ilyen módon könnyen megértjük, hogy Mladin a Kotroman legidősebb fiának, Istvánnak, fölnevekedésekor miért adja át Boszniát; hogy Kotromanics Ulászló, a Kotroman István fia és Brebiri Ilona, a Pál unokája, miért vannak harmad- és negyedízbeli rokonságban; hogy Nagy Lajos, a Kotromanics István veje, miért oly kegyelmes egyfelől a Kotromanicsok, másfelől a Zrínyiek iránt. A Brebiriek e szerint vérrokonságban állnak a szerbiai Nemanjidákkal és a boszniai Kotromanidákkal, az Árpádokkal és Anjoukkal. (Pór Antal: Századok, 1894 34—35. ll. Dr. Wertner Mór: A délszláv uralkodók, 59—66, 214—219. ll. Klaić-Bojničić: Bosznia története. 100—105 ll. Fejér György: Codex Diplomaticus, VII: 2. 104. l. Lucius: De Regno Dalmatiæ et Croatiæ libri sex, 202. l.)

4 Wenzel Gusztáv: Magyar Diplomácziai Emlékek, I. 124, 141, 142, 161, 172. ll.

Ostrovicza és Clissa grófja, ki Pál testvérével együtt a velenczei örökös patriciusságot is megkapja.* S a Brebiriek ezzel a hatalommal és erővel történeti hivatást teljesítettek: a magyar birodalomnak délnyugoti határ-részeit védelmezték és megvédelmezték a szerb királyság és a velenczei köztársaság terjeszkedése ellen.** De mintha szülőföldük természeti vonásai lelkökbe íródtak és kifejezésre

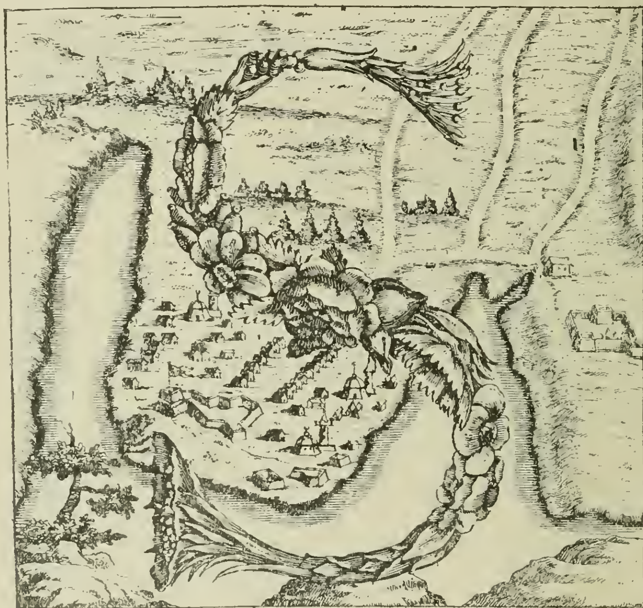

7. CLISSA.

jutottak volna: jellemökben bizonyos végletesség nyilatkozik; ott a hegység fenséges nyugalmával szemközt a tenger vészes mozgalmassága: nálok a rendületlen hódolat után a koczkázatos merény. S mint az elemek szilaj orkánja fölveri a tengert: úgy a nemzet nehéz válsága megfordítja őket. A század végéig megállnak hűségökben;

* Lucius: De Regno Dalmatiæ et Croatiæ libri sex, 202. l. Wenzel Gusztáv Magyar Diplomácziai Emlékek. I. 198, 20. ll. Forstall: Stemmatographia, 90. l.
** Salamon Ferencz: Az első Zrínyiek, 1865. 205. l.

de a század végével, a mikor a pápai párt engesztelhetetlen követelése és a nemzeti párt engesztelhetetlen makacssága végzetes küzdelemben verseng, s a meghasonlás és fejetlenség minden zavarával fenyeget: Pál, a III. Endre örökös tengeri bánja, királya ellen fordul és Róbert Károlylyal új uralkodót ad Magyarországnak. Nem merőben személyes érdek vezeti, mondja Salamon Ferencz, hanem

8. SEBENICO.

közérdek is, nem egészen cselszövés, hanem politika is: de azért tette árulás, bár eredményében a magyar nemzet javára vált.* A mit vele nem a hazának, hanem a maga házának használt: fiai Mladin és Pál csakhamar elrontották. A bűn bűnhődése rajtok teljesült. Mladin apjának csak czímeit és birtokait örökölte erényei és tehetségei nélkül. Nagyzása és követelése megvolt, de nem párosult

* Ugyanaz, ugyanott, 104, 105. ll.

belátással és tapintattal. A bosnyák és horvát urak, a tengerparti városok sorra fölkeltek ellene, a mivel a magyar birodalom délnyugoti részeiben annyi viszályt támasztott, annyi kárt okozott, hogy a király végre 1322-ben elfogatta és magával hozta Magyarországba, a hol fogságában halt el. Szerencsétlenségében a közvélemény elfogult iránta, egyes erőszakosságai miatt hitehagyással vádolta; pedig a pápa magasztalva emlegeti vallásos hűségét.[1] Testvére, Pál, a Nelipecz ellen való összeütközésben még Ostroviczát is elvesztette. Bár később visszakapja: de a családi fészek annak a rendezésnek, melylyel Nagy Lajos a horvát urak várait az örökös viszongások megszüntetése czéljából birtokába veszi, véglegesen áldozatul esik. A király fiának, *Györgynek*, és testvérének, *Gergelynek*, 1347-ben Zrín várát adja érte cserében annak az elismeréséből, hogy a tévelygés és hűtlenség ösvényéről a hűségnek és hódolatnak útjára tértek.[2] S ettől az időtől fogva a család ez ága új birtokáról veszi föl nevét, s tagjai mint Zrínyiek még fényesebb szerepet játszanak a magyar történelemben, mint a milyet a voltaképpi Brebiriek játszottak.[3]

1 FORSTALL MÁRK: Stemmatographia, 95—97. ll.

2 FEJÉR GYÖRGY: Codex Diplomaticus, IX: I. 472—477. ll.

3 FORSTALL-nak fejtegetése a Subich-névre oly nyomós, hogy minden esetre vizsgálatot követel. Ha csakugyan sem a csáktornyai, sem a traui levelek nem beszélnek a Zrínyiek Subich-eredetéről, a mit föltétlenül elfogadhatunk, mert a hol az ir barát okmányokra hivatkozik, mindig teljes hitelt érdemel: akkor e jelenségnek kell valami jelentőséggel bírnia. Annyi kétségtelen, hogy a tinnini káptalannak levelei értelmezhetők olykép, a mint FORSTALL értelmezi; annyi kétségtelen, hogy a két nevet *olyan Brebiri grófra*, ki biztos megállapítás szerint a Zrínyiek felmenő, «apai ágon» való vérrokona volna, egyetlen *oklevél* sem foglalja össze. Tudjuk, hogy a horvátok követei közt, kik Kálmán királyunkkal 1102-ben egyezkednek, szerepel Marmogna, a Subich-nemzetségből (RAČKI FERENCZ: Documenta historiæ Croatiæ periodum antiquam illustrantia. Zágráb, 1887. 482. l. LUCIUS: De Regno Dalmatiæ et Croatiæ libri sex. Frankfurt, 1666. 370. l.); de arról hallgat az írás, hogy Brebiri volna; pedig régibb történetíróink rendszerint megteszik a Brebiriek ősének. S tudjuk, hogy a XI. és XII. század folyamából több Brebiri gróf neve fenmaradt (RAČKI: Documenta, 73, 82, 117, 126, 149. ll. KUKULJEVICS: Codex Diplomaticus, I. 132, 137, 157, 162, 182. ll. II. 113, 117, 128. ll. FEJÉR: Codex Diplomaticus. I. 404—405. ll.); de arról nincs említés, hogy a Subichok közé tartoznának. A hagyomány, úgy látszik, mindig

Vérbeli örökségüket: a lovagi hűséget és vallásos ragaszkodást újra magasztos példákkal hirdetik; ősi hivatásukat,

élénken hirdette, a *Jádrai Veszedelem* írója a XIV. század második felében a Pál bán fiairól (LUCIUS: De Regno Dalmatiæ stb. 389. l.) följegyezte; RÁTTKAY és LUCIUS pedig fentartja és tovább adja (RÁTTKAY: Memoria Regum et Banorum, 125. l. LUCIUS: De Regno Dalmatiæ. Liber IV. C. 9. 13, 177—186, 201—205. ll.), bár meg nem okolja és nem igazolja; s a későbbi írók egyszerűen utána ismétlik; pedig ilyen módon *Banichok*-nak is lehetne őket nevezni, mert a *Jádrai Veszedelem Névtelenje* a Pál bán fiait úgy hívja. (LUCIUS kiadásában Obsidionis Jadrensis Liber primus, C. VII. 309. l.) De ezt a Subich-származást sem az oklevelek nem ismerik, sem királyaink az Árpádok és Anjouk házából nem emlegetik, sem a Brebiriek és Zrínyiek magok nem követelik. Ha a Brebiri grófok csakugyan a Subich-nemzetségből származnak, ez a nemzetség már a IV. Béla idejében több ágra szakadt és aztán külön nemzetségekre vált, mint a *voltaképpi Brebiri* grófok, *brebiri Subichok*, *brebiri Obradivicsek*, kik valószinűleg az Obrad maradékai, horvát írók szerint a *brebiri Slavogostichok* és *brebiri Melithek*, a kik Zemplén megyében is virágoztak s őseikül valóban a Domald legyőzőit tartották. (NAGY IVÁN: Magyarország családai, VII. k. Pest, 1860. 411. l.) Ily módon a nemzetség fölötte elszaporodott, egyes családjai elaprósodtak; ez magyarázza meg, hogy brebiri Subich Mátyás az első Zrínyi Györgynek, brebiri Subich György és brebiri Obradivich Mihály a Subich-nemzetségből Zrínyi Miklósnak, a Karlovics János sógorának jobbágya vagy szolgája lehetett, a mi talán nem a szó szoros értelmében veendő, mert a *cliens* és *familiaris* jelentése a középkori latinságban nagyon ingadozó; ez magyarázza meg, hogy több Brebiri gróf van, kinek a családfára illesztésével nem boldogulunk; ilyen Budiszló gróf, a brebiri Ugrin fia, a brebiri Melith-nemzetségből, kinek Nagy Lajos a magvaszakadt Brebiri János Rogh-várát és egyéb javait adományozza (FEJÉR: Codex Diplomaticus, IX: 1. 263. l.); ilyen Mikách fia Márk, Jakab fia Pál és Péter fia János; valamennyi brebiri nemes a Subich-nemzetségből, kiknek birtokait Zsigmond király visszaszolgáltatja (FEJÉR: Codex Diplomaticus, X: 5. 333. l.); ez magyarázza meg, hogy azon az okmányon, melyen a horvát főurak a XV. század végén Miksa és fia mellett állást foglalnak, a Frangepánok, Corbáviaiak, Blagayak és Zrínyiek között szerepelnek a Subichok is (SALAMON FERENCZ: Az első Zrínyiek, 217. l.); sőt brebiri Subichok mai nap is élnek Horvátországban (NAGY IVÁN: Magyarország családai, X. k. Pest, 1863. 390. l.). S mindenek előtt ez magyarázza meg, hogy a Zrínyiek a magok Subich-eredete ellen vitatkoznak. Annyi bizonyos, hogy II. Endre király levele 1223-ban Istvánt és Gergelyt egyszerűen csak keresztnevökön említi (FEJÉR: Codex Diplomaticus, III: 1. 402. l. WENZEL: Codex novus Árpádianus. VI. 419. l.); hogy IV. Béla oklevele 1251-ben keresztnevökön kívül már azt is megmondja, hogy Brebiri grófok (FEJÉR: Codex Diplomaticus. IV: 2. 106. l. WENZEL: Codex novus Árpádianus, VII. 319. l.); annyi bizonyos, hogy II. Károly siciliai király adománylevele csak Pálról, horvát-dalmátországi bánról és testvéreiről, Györgyről és Mladinról szól (WENZEL: Magyar Diplomácziai Emlékek, I. 95. l.); hogy III. Endre magyar király az örökös tengeri bánság adományozásakor hasonlókép csupán Pál bánnak, Györgynek és Mladinnak mondja őket (FEJÉR: Codex Diplomaticus, VII: 4. 225. l. FORSTALL: Stemmatographia. 84. l.); hogy Velencze szerződéseiben Pál bánt és testvéreit Brebiri grófoknak nevezi (WENZEL: Magyar Diplomácziai Emlékek, I. 103. Codex novus Árpádianus, IX. 500. l.); hogy Nagy Lajos adománylevele Gergelynek, a Pál bán fiának és Györgynek, a Gergely testvére

az önfeláldozó hazafiságot és bajvívó hősiséget az ország védelmében megint annyi diadallal megpecsételik: de végzetök szintazon módon ismétlődik. Csak bukásuk teljesebb és vigasztalanabb!

Zrín vára, új adományuk, a Zrínyi-hegy alján feküdt, mely Zágráb megyének egész déli részében elágazik. Vidéke mindenütt gyönyörű, de inkább vadregényes, mint termékeny, mert az Unna kivételével, mely Staničitől Dubiczáig a délkeleti határt képezi, nagyobb folyamai terjedelmesebb völgyekkel nincsenek: az Unna völgye is a megyén kívül szélesedik el. A többi vize pedig, mint a Glinica, Maja, Sunna, Zirovác, Glina, Petrinja, Golina és Trepa jelentéktelen hegyi patak, se messzi nem fut, se nem gyarapszik, ennél fogva lapálya alig lehet; csillogó erével valamennyi csak a természeti szépséget színezi és emeli. Néhol az ormok a magasba törnek és fenséges alakot öltenek; mint a Vranova, Samarica és Perekovác (Prekovec); néhol pedig rengeteg erdők húzódnak tova és a falvakig leereszkednek, mint Zrín határában mai nap is.

A művelésre való föld általában kevés, de a hegység a maga soknemű gazdag terméseivel pótolja a jövedelmet: úgy, hogy a Zrínyi uradalom még a XIV. század közepén is jelentékeny értéket képviselt; főleg a stupnicai és pedelli várral és uradalommal együtt. Az adomány ily módon, Forstall állítása szerint, hatvanöt várost, várat és

fiának szól (Fejér: Codex Diplomaticus, IX: I. 475. l.); hogy a dalmát városok is mindig ilyen módon Brebiri grófoknak, vagy egyszerűen nevöknél és hivataluknál fogva emlegetik, a legtöbbször atyjok megjelölésével: soha a *de genere Subich* meghatározás, a mennyire az okmánytárakat áttekintettük, oklevélileg elő nem fordul. A Brebiri grófok, ha csakugyan a Subich-nemzetségből származnak is, a XIII. század elejétől már önállólag, mint a *voltaképpi Brebiriek* jelennek meg, s az uralkodó ágat képezik. Fölösleges, sőt hibás eljárás őket Lucius után, a ki a Guthkeledi István, Joákim és Miklós bánokat is Subichoknak vette, még mindig e néven írni. Forstall-nak legalább annyiban igaza van, hogy a Zrínyiek közvetlen ősei már nem Subichok, hanem Brebiriek; a mint a Hunt-Pasnán nemzetségbeliek sem maradtak örökké Hunt-Pasnánoknak.

falvat foglalt a tartozékaival magában; * s a mennyire később oklevelek segélyével megállapítható, a Zrínyi hegység déli és éjszaki oldalán kiterjeszkedett Zágráb megye egész alsó részére, mely háromszög alakjában Boszniába beékellik. Mert Zrín és Stupnica, Pedell és Gwozdansko ott vannak ugyan e háromszög közepén: de a pastusai vár kétségtelenűl fenn keleten a mai Pastusa falvánál, a Sunna mellett esett, s a prekoveci vár bizonyosan fent, nyugaton, a Prekovec hegyen állt, a mai Bojna falunál, a Glinica mellett, hol festői romjai most is látszanak; míg a jamnicai és lesnicai várak teljesen délen, a háromszög aljában feküdtek, az közel az Unnához, ez az Unna szigetén.**

Ha ez őrállomásokat a végső pontokon vonalakkal összekötjük, a Zrínyi hegység egész közvetlen vidéke közéjök esik: így a Zrínyiek új adománya mindenütt e területen vagy épen határain keresendő; s ez őrállomások nem voltak egyebek, mint a birtok biztosító végvárai, melyek nagyobb részint már az ő idejükben, a török szomszédság közeledtekor vagy beálltakor épűltek.

Az uradalom székhelye, Zrínyi-vár meg volt már a korábbi urainak, Jánosnak, a Baboneg fiának, s Lőrincznek, a vas- és sopronmegyei ispánnak kezén is: de sem nevezetesebb fontossággal, sem különösebb terjedelemmel nem birhatott. Hiszen az országút, mely minden valószínűség szerint a mai csapáson haladt, egyfelől éjszakról-

* Forstall Márk: Stemmatographia. 104 l.

** Salamon Ferencz «Az első Zrínyiek történeté»-ben (223. l.) teljesen hibásan keresi a perekoveci várat a mai Prerovecben, mely Sziszek fölött három mértföldnyire éjszakra esik, a Száva balpartján, s Pastusát ettől ugyanabban az irányban, ugyanannyi távolságra, mert a Zrínyi-uradalom nem nyúlt fel Zágráb megye éjszaki részébe. A Karlovics Corbávial János és Zrínyi Miklós örökösödési szerződésében ennek hét vára közűl öt az uradalmi székhely hegyvidékén található; Salamonnak ott kell vala keresnie a más kettőt is. Csakugyan Zrínytől éjszakkeletre fekszik Pastusa, és éjszaknyugatra húzódik a Perekovac (Prekovec), melynek alján Kobiljak és Oblaj között van Bojna, kies várromokkal. Ezek a hegyvidék közvetlen kerületéhez tartoznak.

nyugatra, majd délre ereszkedve, Petrinia, Glina, Gwozdansko és Novi mellett, másfelől éjszakról-keletre, aztán délre fordulva, Petrinia, Kozi-Bród, Kosztajnicza és Novi érintésével, a maga kanyargásával elkerülte: így kitettebb helyzete nem volt; noha abban az időben, a mikor a magyar birodalom még messzi terült az Unna vizén túl, a Salamon Ferencz helyes gyanítása szerint, nemcsak Horvátország, de Bosznia, sőt Dalmáczia is erre közlekedhetett az anyaországgal. A forgalom azonban, melyet a magyar korona tartományaiba menő hadak járta, vagy e tartományok fejledező kereskedése okozott, megmaradt az Unna mellékén.*

A zrínyi vár, ott a hegy alján, békén és biztosan vonult meg s a családnak egyelőre elegendő oltalmat és elegendő szórakozást adott. Az uradalom ős erdei, melyek akkor a végtelenbe vesztek, s még mai nap is roppant kiterjedésűek, teli hatalmas vadakkal, fölkeltették és kifejlesztették a vadászó szenvedélyt, mely a mulatság és szükségesség természetes összehatásából ízről-ízre szállt. Különben is a kor szellemének és a gondolkozás áramlatának felelt meg, hogy a főnemesség foglalkozása, béke idején, a nemes vadnak üldözése volt; a vadászat férfias küzdelme és koczkázatos veszélye jól illett ama századok katonás életéhez és keményebb erkölcséhez. A számtalan esély, melyet a Véletlen játékos leleménye rendezett, feltalálást, bátorságot, erőt és ügyességet követelt, s a leventeség kiképzésére szolgált. A vadászat a harcz iskolája volt, lelki éberségre és testi edzésre szoktatott; oly iskola, melyet a Zrínyiek különös kedvvel jártak, hiszen ez a szenvedély nálok örökletes. S csak a török ellen való küzdés lángja lobogott bennök hevesebben és hatalmasabban. Mert a török ellen való gyűlölet szíveikben korán

* SALAMON FERENCZ: Az első Zrínyiek. Pest, 1865. 207. l.

kikelt és hamar megért. Hisz Osmán népe alig jelenik meg a Balkán-félszigeten, terjeszkedő hódításának árja már elcsap Bosznia felett, s hullámai azonnal, még a XIV. század végén, a Zrínyiek birtokait csapdossák. Védelmezniök kellett a vész ellen fegyverrel és várral, személyes hősiséggel és számító gondoskodással. S ettől az időtől fogva háromszáz esztendőn keresztül a török hatalomnak folyton szomszédosai, s a török háborúnak kitartó részesei; egyszer kisebb szerepet játszanak, másszor világhírre emelkednek: de csak tehetségök és szerencséjök különbözik, hazafias kötelességök teljesítésére, vérök ontására és fejök feláldozására mindig készek. A mint Miklósnak, a költőnek és hadvezérnek ősein végig tekintünk, háromszáz esztendő villogó viharaiból a hősök fényes sora rajzik elénk, kik a török ellen elvérzettek vagy győzelmeskedtek.

Ott van mindjárt a családalapító és névadó György fia, *Pál*, a ki már a magyarok és osmánok legelső összeütközéseiben Lajos és Zsigmond királyok uralkodása alatt derekasan harczol; kitünő katona, kinek érdemeiért Nagy Lajos pallosiogot s itélő és büntető birói hatalmat ád Zríny területére, míg Zsigmond saját zárai házaival ajándékozza meg és Busán megye kiváltására jogosítja fel őt.* Ott van azután *Péter*, az első, ki Zsigmond és Albert idejében vitézkedik és királyi magasztalásban részesűl;** még inkább *Péter*, a második, kinek polgári és hadi szolgálataiért Hunyadi Mátyás mindennemű bányamívelésre jószágain teljes szabadalmat enged, s még főbenjáró vétke esetében is megkegyelmez. Már hetvenes, a mikor a szerencsétlen modrusi ütközetben Pál fiával együtt hősi ha-

* *A volt csáktornyai levéltárban* 488., 500. és 503. sz. a. FORSTALL Stemmatographiájában, 110. l.

** *A volt csáktornyai levéltárban* 595. és 651. sz. alatt. FORSTALL Stemmatographiájában, 116—118. ll.

lállal vész.* S ott van *Mihály*, és valószínűleg Bernát kik a haza szeretetéből és a király iránt való hűségből a végzetes mohácsi csatában küzdenek s a diadalmas ellenség rohanó árjának áldozatul esnek.**

S ott van *Miklós*, a szigetvári, kinek élete első föllépésétől magasztos vértanúságáig a törökön való diadalnak szakadatlan lánczolata. Még alig serdűl, már megjelen Bécs alatt 1529-ben a felmentő sereggel, s oly vitézül

9. ZRÍNYI MIKLÓS ALÁIRÁSA.

viselkedik, hogy Károly császár paripával és aranynyal ajándékozza meg; s még alig hal el 1534-ben apja, ki jobb meggyőződése ellenére, kényszerűségből és gyöngeségből a rossz szomszéddal némi adó fejében kiegyezkedett, már a köteles fizetség megtagadásával és szemes portyázásával

* *A volt csáktornyai levéltárban* 491., 655. és 670. sz. alatt. FORSTALL Stemmatographiájában. 119. l.

** FORSTALL MÁRK: Stemmatographia. 128.

annyira ingerli a törököt, hogy ez az általános békekötésből a Zrínyi-czaládot egyenesen kiveszi, és Ferdinánd a pogány dühének martalékul készségesen kiadja. S Miklós mégis, bár a német válságos helyzetében elhagyja, lelke erejéből és szíve nagyságából határozott és merész magatartásában tör elő, győzelemről-győzelemre a török ellen. Ha ez Zríny-várára üt, nemcsak hősileg megvédi: de az ellenséget saját földére követi, s feleletűl Dubicát és Kamengrádot fölégeti és elpusztítja, s emberben és baromban tömérdek zsákmánynyal tér haza. S ha valahol a török előnyomult, ő sem marad el. Pest alatt épen az ingadozó ütközet közben érkezik, egyszerre belecsap, és a mieink javára dönti el; a Brandenburgi Joákim hadjáratának egyetlen diadala az ő dicsősége; Somlyó alatt a tatárok dúlására megjelen, huszáros könnyűséggel megűzi és szétveri őket, a vidék megszabadítása az ő érdeme. Babocsánál két nap alatt egymás után *ötször* veri le a törököt, úgy hogy az ellen is bámuló csodálattal emlegeti; Korotnánál az ő erélye és vakmerősége önt lelket a csüggedező seregbe és vívja ki a sikert; pályájának vége pedig a mívelt világ regéiben és énekeiben él. A király nem egyszer adományozza meg jószággal és halmozza el kitüntetéssel; de a bécsi udvar kormányának és katonai pártjának bizalmatlansága és idegenkedése iránta soha el nem oszlik egészen. Nemes halála, hazafias önfeláldozása a magyar állami lét oltalmában és az idegen hódítás feltartóztatására fellobbanó fényével a maga idejében is sugárzott és melegített ugyan; de sajnos, a megoszlott nemzetet, a három felség és három ország nemzetét nem egyesítette; csak a maga maradékai elé világított tisztán, elolthatatlanúl; itt a haza lángoló szeretete és a lobogó gyűlölet a török ellen tovább is törvény, melyet követnek, ige, melyben üdvözülnek, vitézi hagyomány, melyet büszkeséggel ápolnak, vér szerint való jegy, mely rajtok ural-

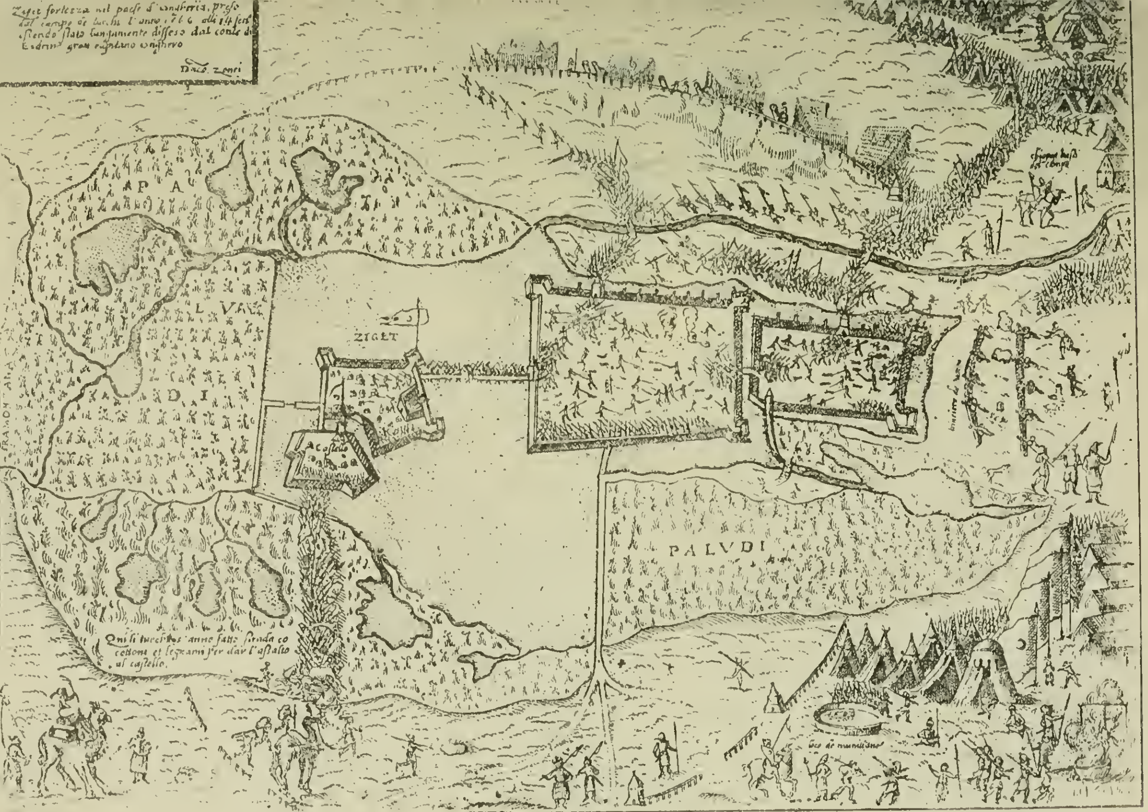
PEST ÉS BUDA MEG

Bubics Zsigmond

LLÁSA 1542-BEN.

yűjteményéből.

10. SZIGETVÁR 1566.

Ernst Lajos úr gyűjteményéből

kodik. A szigetvári hős fia és unokái merészen, méltóan, szinte küldetéssel sorakoznak egymáshoz: életök és pályájok ugyanannak a lángírásnak betűivel van írva. Kora ifjúságok hasadó hajnalától utolsó napjok leáldozásáig a török ellen a nemzetért küzdenek, mint a duna-drávai vidék ősei, de egyszersmind az egész Magyarország védelmezői. Aggodalmaik, fájdalmaik, éjjeli gondjok és nappali fáradalmok, álmaik eszménye és harczaik reménye — a török megtörése és a magyar föld visszavívása: nem mulasztanak el egyetlen alkalmat sem arra, hogy a pogány pusztításait megtorolják, föl-fölkerekedő csapatait megsemmisítsék.

II. ZRÍNYI GYÖRGY ALÁIRÁSA.

A szigetvári hős fia, *György*, ép oly gyors a rajtaütésben, mint a mily hivatott a vezérlésre. A varasdi mezőn a pozsegai Skender béget megnyomja és véres csatában legyőzi, Kaczérlak és Szent-Balázs között a szigeti Szeszuvárt a rablásról való visszavonulásában meglepi és mocsárba szorítja, s mind az egész hadastul és zsákmányostúl megsemmisíti; Fejérvár alatt irtó összecsapásban, a hol szinte az egész török sereg elhull, a fővezért, Hasszán budai pasát hegyes tőrrel megsebesíti és megszalasztja; s Babócsa, Berzencze, a somogyi Barcs és Szent-Márton, meg annyi végbeli hely föl egészen Budáig, merész rajtaütéseiről és diadalmas ütközeteiről beszél. Mindég jól értesül és jól számít, mert nemcsak maga figyeli meg a rajzó ellenséget: de jobbágyai is segítik önkénytes kémekűl.* S maradékai fölemelik az apjok ke-

* Pethő Gergely: Rövid magyar krónikája. Bécs, 1666. 168—184. ll.

zéből kihullt lobogót. *Miklós* még abban az esztendőben, a mikor az öreg elhal, Tamásinál megrohanja Trautmannsdorff Zsigmonddal a drávai hidat, erődítéseit mind a két parton lerontja és a hidat fölégeti; s úgy maga, mint kapitányai Prasóczy György és Eőszy András verdeső ostorai a töröknek.* Még nagyrakelőbb *György*, vakmerő vállalkozó és kemény katona; mint faáruló paraszt bemegy a kanizsai várba, kikémli ezt a fontos véghelyet, minek híre később elterjed a törökök között: s már neve félelmet okoz. Mindég riadóznak cselétől.** A Muraközben éberen őrködik, de kardja Felső-Magyarországon is vitézül villog: csak Wallenstein nem méltányolja türelmetlen tetterejét, mint Hardeck az apja hadi érdemét. Hiában, a bécsi udvar kormánya és katonai pártja ép oly hidegséggel és közönynyel viselkedik, ép oly irigyen, sőt kajánul mesterkedik ellenök, mint a szigetvári hős ellen.

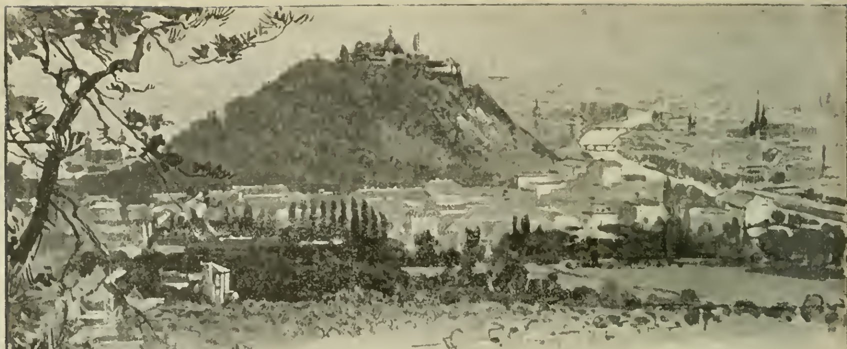
Családi örökségük ez is, ágról-ágra szálló, mely mint fenyegető felleg ott borong a Zrínyiek felett, hogy dicsőségök ragyogását eloltsa vagy legalább homályba vonja.

* Pethő Gergely: Rövid magyar krónikája. Bécs, 1666. 196, 206. és 207. ll. Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 165. l.

** Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 176—177. ll.

12. ZÁRÓKÉP SCHWANDTNERBŐL.

13. GRÁCZ.

II.

A NÖVENDÉK-ÉVEK.

Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér, ennek a *Györgynek*, a szigetvári hős unokájának fia. Az apa igen ifjan, 1616. telén, alig pelyhesedő legény korában a *Bánffy Gáspárné* leányával szeretkezett és gyűrűt is váltott: de a míg a leány a gréczi herczeg udvarában mulatott, a legény Alsó-Lindvára kapott.* Itt élt *Széchy Tamás* főudvarmester, Gömörmegye főispánja, Felső-Magyarország főkapitánya, ép oly büszke, mint jeles, ép oly ravasz, mint eszes ember, ki családi érdekeinek szövésében, anyagi javainak előmozdításában nem igen válogatta meg az eszközöket. Hatalmas és tekintélyes, de hatalma nem egyszer hatalmaskodáson, tekintélye erőszakon épült; s még Erdődy Tamás is megérezte nyomasztó kezét, Batthyányi Ferencz is panaszolva emlegette zaklató esetét, hogy «Széchy uramat az ördög belékötötte».** Zrínyi György iránt nyájasabbnak mutat-

* Szilágyi Sándor: Történelmi Tár, 1879. 118. l.

** Szilágyi Sándor: Történelmi Tár, 1879. 111. l.

kozott; talán a fiatal levente személye, talán világra híres ősének emléke, talán tetemes öröksége nyerte meg: kiszemelte vejének. S aztán oda édesgette házába; a mire az tavasz kihajtott: a legény szivében is új szerelem fakadt. Széchy uram pedig a saját két szolgájával megkérette

14. SZÉCHY TAMÁS ÁLÁIRÁSA.

számára a saját leánya, *Magdaléna* kezét és a vőlegényt lekötötte menyasszonya mellett: szinte el sem eresztette többé Lindváról. *Batthyányi Ferencz* május havában méltatlankodva írja *Thurzó Györgynek*, a nádornak, hogy Széchy «mast is» ott tartja Zrínyi Györgyöt, a ki «jó lesz

15. BATTHYÁNY FERENCZ ALÁIRÁSA.

immár tikot ültetni;* s egy hónap mulva kedvetlenűl folytatja, hogy ez is akkor házasodik, a mikor még több emberséget kell vala tanulnia, de Széchy reávette erővel, hitegetéssel és sok pénz igéretével.** Batthyányi kétségtelenűl sötéten színez, a mikor e leveleiben a vonzalmat föl sem teszi, s a fiatal levente indítékait egyedűl a hitegetésben és eről-

* Szilágyi Sándor: Történelmi Tár, 1879. 116. l.
** Ugyanaz, ugyanott, 118. l.

tetésben keresi: de azt nyilván elárulja és bizonyítja, hogy Széchy uram ezt a házasságot erélyesen fogta és vitte keresztül. Mert nemcsak a jövendőbeli vejét őrízte gondosan, mint szemes kortes a hívét, míg le nem szavaz: de annak korábbi szerelmesét is elhelyezte. A Bánffy Gáspárné leányait behivatta, úgy látszik, a gréczi udvarból, mintha a Zrínyi György kézfogójára jőnének; s a mikor azok «jó reménynyel, vak reménnnyel» megérkeztek, hát az egyiket a Zrínyi uram szolgájával, Bényei Istvánnal mindjárt megeskettette, a másikat meg, kinek Zrínyi György gyűrűt adott, a saját fia vette el erővel:* a miből világos, hogy a házasságot sem kötik mindég az égben. A Zrínyi György lakodalma csak

16. ZRÍNYI GYÖRGY ALÁIRÁSA.

az őszszel mehetett végbe, mert eljegyzéséről Batthyány Ferencz csak szeptemberben értesíti Thurzó Györgyöt; így bizonyos, hogy költőnk 1616 május 1-én, a mint az irodalom története jó ideig tanította, semmi esetre sem születhetett.**

De hát mikor született?

A kérdés végleges tisztázása talán megérdemli, hogy néhány sorral kiterjeszkedjünk reája. Mert *Kazinczy Ferencz* tekintélyére, amaz adat elejtése után, az *András* karmelita barát adata kerűlt forgalomba és talált általá-

* Történelmi Tár, 1879. 118. l.
** Ugyanaz, ugyanott, 121. l.

nos elfogadásra, hogy 1618 május 1-én született. András híres bécsi szónok, a költőnek nemcsak kortársa, de személyes ismerőse, a ki Csáktornyán is megfordúlt; a költő halálakor épen München városában, a fejedelmi udvarnál időzött és ennek fölkérésére róla beszédet mondott. Ismételve megemlékszik a Zrínyi koráról: a mikor a felesége és gyermekei végtelen gyászáról, s a mikor az ő számtalan hadi diadalairól és dicsőségéről szól; állítása szerint május 1-én múlt 46 esztendős. Erényei felsorolása közt egyszer megáll ės kijenti, hogy a többi erényének ismertetéséről le kell mondania adatok hiányában, miket oly messzi földről ily rövid idő alatt meg nem szerezhetett; csak azt használja fel, a mit azelőtt tudott.* Ám ez a tudása fogyatékos. A hol személyes megfigyeléseiből és személyes benyomásaiból beszél, ott fölötte becses, és az *ember* jelleméhez pár igen érdekes vonással járul: de a hol ténybeli ismeret és számbeli adat forog szóban, ott elég tájékozatlan és azért megbízhatatlan. Zrínyinek sem szülei, sem Ádámon kívűl gyermekei nevéről, sem irodalmi működéséről és érdemeiről, sem pályája egyes, legalább főbb mozzanatairól értesűlése nincs: inkább csak az általánosság határai közt mozog. Pedig az általánosság a legtöbbször bizonytalanság. Épen azért nem nyugodhatunk bele a II. Ferdinánd bizonyság-levelébe sem, melyet *1628*-ban csáktornyai mulatásakor a Zrínyi-fiúk koráról kiállíttatott. Batthyányi Ferencz eleibe vezette őket, esztendeik megállapítása végett, a mi talán javaik biztosítására és védelmére szükséges lehet; s a király a mennyire látásból megitélhette, Miklóst *tíz* s Pétert *kilencz* évesnek nézte és találta.** Hisz az ilyen látásból való meghatározás mindig kétes, különösen kétes az olyan apró vasgyúró gyermekek esztendeire nézve, mint a milyenek a Zrínyi-fiúk voltak. Nem

* Gyulai Pál: Budapesti Szemle. 1886 XLVII. kötet 411, 415, 418. ll.
** Országos Levéltár: N. R. H. Fasciculus 554. Nro. 31.

teszszük fel, hogy Batthyányi Ferencz szándékosan megtévesztette a királyt, hiszen ennek semmi czélja és semmi értelme nem volt, mert semmi jogi következése nem lehetett: de jóhiszeműleg ő is tévedhetett s valóban tévedett. Pedig milyen pompás és csattanós hasonlatot írhatnánk, ha költőnk 1618-ban születik vala. Mert *Pethő Gergely* a maga Rövid Magyar Cronikájában följegyezte: «Ebben az esztendőben *egy Nagy üstökös csillag* támada, és sokáig tarta, ki e' következendő nagy támadásokat és Országokbeli iszonyú romlásokat és Nagy Fejedelmeknek halálát jövendölte.»*

S a költő példányában ez a hely a lapon még meg is van jelölve régi karczolással.

De az András barát állításának, a Ferdinánd király meghatározásának s az üstökös csillag jelképes alkalmazásának a megbízható történet egyenesen ellene mond. *Priorato gróf*, I. Lipót császárnak és korának hiteles irója, ki hivatalos oklevelekből és családi közlésekből dolgozik, a Zrínyi Miklós születéséről ismételve megemlékszik.** A leghatározottabban mondja, hogy *1620*-ban született, hogy az anyja keresztneve *Magdaléna* volt, a mit csak a legújabb kutatás derített fel. S általában annyi részletességgel beszél a családjáról, gyermekeiről, annyi tájékozódással a költői érdeméről és politikai tanulmányai sikeréről, hogy nyilván igazolja, mikép biztos forrásból merít. Ez a forrás *a költő öcscsének és második feleségének közvetlen tudása és élő emlékezete*. A bécsi császári titkos levéltárban még megvannak a Priorato levelei, melyekkel a családtól, különösen Péter gróftól Forstall

* PETHŐ GERGELY: Rövid Magyar Cronica, sok rendbéli főhistóriás könyvekből nagy szorgalmatossággal egybeszedegettetett és irattatott. Bécs, 1660. 241. l.

** GALEAZZO GUALDO PRIORATO: Historia di Leopoldo Cesare, Bécs, 1670. 584. l. És Vite et azzioni di Personaggi militari e politici. Bécs, 1674. A Zrínyiekről szóló czikkében.

RÖVID

MAGYAR

CRONICA

SOK RENDBÉLI

Bibliothecae Lepoglavensis

FŐ HISTORIAS

Kőnyvekből nagy ſzorgalma-
toſsággal egybe ſzedegettetet és

Anno IRATTATOT. 1738.

PETTHŐ GERGELYTŰL.

Sicut Gentes quas delevit Dominus in itroitu tuo:
ita vos peribitis, ſi inobedientes fueritis voci
Domini DEI veſtri. *Deut: 8. cap.*
Non fuit qui inſultaret populo iſti, niſi quando re-
ceſſit à cultu Domini DEI ſui. *Iudith. 5. cap.*

---

*Nyomtattatot Bécsben Coſmerovius Mátthé, Cśáſzár
Urünk ö Fölsége Udvary könyv Nyomtatoia
altal 1660. Eſztendöben.*

17. PETHŐ GERGELY KRÓNIKÁJÁNAK CZÍMLAPJA.

közvetítésével az adatokat kéri:[1] azért az ő kétségtelen bizonyosságával szemben minden kerülgető meghatározás és találgató föltevés elesik; annyival inkább, mert a család története a maga megegyezésével mellette tanúskodik: Zrínyi Miklós mindezek szerint 1620 május 1-én született.[2]

A mikor szülei 1616 őszén összekeltek: a férfi csak tizennyolcz esztendős volt, a menyecske még fiatalabb lehetett. De Széchy Tamás uram gondoskodott, hogy az ifjú pár mindját saját tűzhelyére költözhessék. Mert még a kézfogó előtt jelenti Batthyányi Ferencz Thurzó Györgynek, hogy Zrínyi Miklós tudatta véle, mikép öcscse a Széchy tanácsából a tengermelléki jószágot kéri tőle;[3] szeptemberben, a kézfogó idején, már megtörténik az osztozkodás.[4] Ha ez a kivánt értelemben esett, a mi bizonyosnak vehető, mert a szokás igazolja: akkor az ifjú pár a Kulpán túl, az *ozalyi várba* húzódott, mert ez volt a tengermelléki jószág székhelye. S bár ebben az időben hal vala meg Zrínyi Miklós első felesége, mert a Batthyányi kifejezése «Zrínyiné asszonyom» következetesen csak reá érthető,[5] a mennyiben nála «Zrínyi uram» alatt mindég Miklós szerepel; s bár az öregebb testvér második házasságra ugyancsak a Széchy Tamás leányával, *Erzsébettel* lép,[6] így a két fiatal nő, a két egytestvér között benső összeköttetés maradhatott: a két család két külön fészekben élt, Miklósék Csáktornyán és Györgyék Ozalyon.

Az ozalyi vár eredetileg a *Frangepánok* fészke volt. A szigetvári hős szerezte meg kölcsönös örökösödési szer-

1 A bécsi császári titkos levéltárban: 1668, október 11. és november 29-ről. Hung. Fasciculus 280

2 Forstall Márk: Stemmatographia, 47. l.

3 Szilágyi Sándor: Történelmi Tár, 1879. 117. l.

4 Történelmi Tár, 1879. 121. l.

5 Szilágyi Sándor: Történelmi Tár, 1879. 121. l.

6 Forstall Márk: Stemmatographia, 147. l.

ződés révén, *Istvántól*, az ozalyi ág utolsó sarjától, öszszes birtokaival egyetemben. Közvetlenűl a Kulpa folyóra támaszkodott, mely árkaiba vezetett árjával ennélfogva fő erősségeül, de nem egyetlen biztosítékául szolgált. Mert a védő falakkal tornyok és bástyák őrködtek felette. A várnak három tornya közűl a legmagasabb nyugatra, a középső délen feküdt, míg a lőporos kis torony keleten eshetett, mert a vár a régi osztályos levelek megállapítható helyrajza szerint háttal, éjszak felé, vetett a Kulpának. A négy bástya kétségtelenűl a kiszögellő sarkakon emelkedett. Bent az épületek, úgy látszik, több tagolattal bírtak, s a főépület két emeletesen a folyó mentében futott. Volt itt téli palota és kisebb palota, számos teremmel és gőzfürdővel, a tiszttartónak, titkárnak, alkapitánynak, számvevőknek, darabantoknak, szabóknak és szakácsoknak külön háza vagy lakása, födött hosszú sétány, mindenféle tárházakkal, kamarákkal, pinczékkel, meg halastóval és a tengeri halak eltartására alkalmas helylyel.* Szóval volt itt minden, a mi a főúri fénynek és bőséges életnek szükségleteihez tartozott. S a Kulpa völgyének viránya gazdagon bontakozott ki az ősi vár előtt.

Itt e régi kies várban és kies vidéken, hol a termő völgyek szelíd dombokkal hullámoznak, teltek az első boldog évek, szeretettel és áldással; itt láthattak a gyermekek is napot minden bizonynyal. A fiatal gazda azonban gyakorta mulatott távol; egyszer rengeteg uradalmának igazgatása szólította el, másszor hadi kalandok és vadászi szórakozások gyönyörűsége ragadta ki. Mert Batthyányi Ferencz hiában jósolgatta róla, hogy jó lesz immár tikot ültetni, hogy csak léha lesz belőle: a Zrínyi-vér lüktetett ereiben, lelkének feltörő nagyravágyása, hősi bátorsága, vakmerő vállalkozása és bámulatos ereje hamar kilobban.

* Az osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 319, Nro 44.

Nemesebb míveltséggel és irodalmi izléssel nem dicsekedhetett: de Ráttkay szerint minden meg volt benne, a mi akár a vitézi leventéhez, akár a fényes fejedelemhez méltó. Vadászatot, lovagjátékot, hadi gyakorlatot, fegyverfogást, mívelt társalkodást és komoly tanácskozást, a mint az alkalom hozta, egyaránt kedvelt; tökéletes katona és világfi volt.[1] Rengeteg uradalmában, mely a Kulpa folyótól le az Ádriai tengerig és ennek szigeteig terjedt, a gazdagság kiáradt, mert oly nagy urak voltak a Zrinyi urak Horvátországban, mint Pethő Gergely írja, hogy ötven kővárat birtak:[2] de azért György az előkelők és szegények iránt egyenlő nyájassággal viselkezett. Hiszen a föld népe az ő jobbágya volt, annak érdekében a maga érdekét védelmezte az erdő vadja és az ország vadja, a török ellenében. Összeforrott vele sorsára és hitére, mert noha Miklós bátyjával megűli a protestantismus százados ünnepét 1617-ben, két esztendő mulva már Pázmány térítő szavára a katholicismushoz állt. Míg bátyja, ki ott szerepelt a Mátyás mozgalmaiban, megismerkedett a magyar rendekkel, alkotmányos és vallásos sérelmeikkel, szabadabb gondolkozásukkal és törekvéseikkel, tovább is az új valláshoz szított, mint a hogy Bethlennel rokonszenvezett: addig ő a horvát földön, az uralkodó katholicismus éltető és edző levegőjében, lelkébe szívta ennek kizáró szeretetét és türelmetlenkedő hajlamát, a mint az idő szellemében megnyilatkozott.[3] Hűsége a buzgóságig, majd a rajongásig, aztán az üldözésig hevűlt, s a király iránt való föltétlen ragaszkodással egyesűlt: így épen beleillett a II. Ferdinánd környezetébe. Ferdinánd becsűlte és szerette, szivesen vadászott társaságában; tetszett neki a fiatal levente lovagiassága, bátorsága, kocz-

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1770. 176. l.
2 Pethő Gergely: Rövid magyar Cronica. Bécs, 1660. 167. l.
3 Fraknói Vilmos: Pázmány Péter. Budapest, 1886. 270. l.

káztató merészsége és vasgyúró ereje. Egyszer a mint Pozsony alatt, a nyulak mezején vadásztak: róka bukkant fel, Zrínyi száguldó paripán legottan űzőbe vette, körbe kapva dárdájára szúrta s úgy vitte a király elébe.[1] Valóban inkább a király vonzalmának, mint a maga érdemeinek köszönhette, hogy huszonnégy éves korában, 1622-ben, bátyja mellőzésével Horvátország bánja lett: de hamarosan igazolta, hogy reá termett a magas állásra, mert Kanizsa, Kosztajnicza, Jeszenócz vitézi vállalkozásáról és sikeres támadásáról beszélnek. A törököt váraiból

18. ZRÍNYI GYÖRGY ALÁIRÁSA.

kicsalta, alkalmas lesen megszorította, összezsarolt harácsától megfosztotta és fizetés fejében derekasan elverte: váratlan lecsapásától örökösen rettegtek.[2] 1625-ig főként a horvát végeken mozgott, bár szükség esetében a Muraközön is megjelent: de ez év tavaszától fogva állandó őrállomása Ozaly helyett Csáktornya lett, mert márcziusban Miklós bátyja magtalanúl elhalt, minél fogva az ősi javak teljesen reászállottak.[3] Bár béke volt a törökkel, nyugalmat nem adott, mert a kölcsönös meglepés és rajtaütés soha sem szünetelt; a béke csak annyit jelentett hogy várakat ágyúval megvenni nem szabad: így Zrínyi György

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1770. 176. l.
2 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1770. 177, 178. ll. FORSTALL MÁRK: Stemmatographia, 147. l.

nemcsak hevénél és helyzeténél, de a viszonosság elvénél és kötelességénél fogva sem pihenhetett. Követei, kémei, katonái egyre jártak-keltek: gondoskodni kellett a hadi nép fizetéséről, mert a kormány rend szerint adós maradt;[1] figyelni kellett az ellenség rajzására, mert minden török végvár köpű volt, mely gyakran kieresztett; csapatot kellett szerezni és csatába vezetni, mert a kanizsai szomszéd nem egyszer dúlta és feldúlta Muraközt. Igy alig mult el Kottori romlása, a mi a töröknek is vesztére volt, mert a Zrínyi kirobbanó légrádi szolgáitól annyira megfélemedett, hogy ötszáz ijedtében a Murába fult;[2] 1625 februárjában ujólag a Muraközre tört, s a következő évnek áprilisában Grében várát rohanta meg.[3]

Miklós első nevelése odahaza folyt, a család új lakóhelyén, a csáktornyai várban, természetesen ez idő erkölcsei és viszonyai szerint. A betű ismeretével egyszerre nyerte a hadi élet ismeretét, a tudomány elemeivel a vitézség benyomásait. Már kis gyermekül a vesszőparipa és katonásdi játék helyett a valódi paripa és valódi katonáskodás szemléletében gyönyörködhetett vagy izgalmas látványain edződhetett, mert az ozalyi és csáktornyai vár dobogó hídján, apja fegyveres szolgái nem egyszer vonultak ki villogó szemmel, csillogó karddal, büszke méneken, fényes hadi sorral, véres ütközetre; s nem egyszer jöttek meg egész diadalmenettel: elől hozva az elvett török lobogókat, azután a czifra török fegyvereket, gazdagon fölszerelt paripákat, alázkodó foglyokat, majd az elejtett pogányok fejeit dárdahegyre tűzve és magasra emelve.[4] A diadal és borzalom látványa váltakozva kapta meg, s már zsenge korában oltotta lelkébe azt a felfogást, hogy a legigazabb

1 A bécsi császári és királyi hadi levéltárban. Az udvari hadi-tanács osztálya, 253. k.

2 Pethő Gergely: Rövid Magyar Cronica. Bécs, 1660. 267. l.

3 A bécsi császári és királyi hadi levéltárban. Croatica, xv. k.

4 Salamon Ferencz: Kisebb történeti dolgozatai. Budapest, 1875. 354—355. ll.

érdemnek és dicsőségnek a harczot tekintse, mi jobb és nagyobb országunk szolgálatára, mint a költészet,[1] hogy a legtündöklőbb mesterségnek, s minden társaságbeli dolgoknál nemesebbnek a vitézkedést tartsa, mihez az okos fej és tiszta elme szükségesebb, mint a kéz vagy vakmerőség.[2] Hiszen nemcsak a jelennek eseményei és élményei szóltak e felfogása mellett; de a mult annyi beszédes emléke is. A gyermek nevével örökölte a vitézi hagyományt. Komáromtól le a tengerpartig, mondja Salamon Ferencz, alig vala oly vidék, mely valamelyik Zrínyi kisebb-nagyobb csatájától és hősi tettéről ne lett volna emlékezetes; két nyelven, magyarul és horvátul, dalban és regében hallotta dicsőíteni e nevet; s még nem egy öreg fegyveres szolga lehetett, ki nagy ősének, ama régi szebb idők főbajnokának csodás tetteiről élő krónikás volt.[3] A csáktornyai vár is, Tollius szerint, diadaljelvényeivel egész muzeumot képezett: a folyosókat a mindenféle szinű török zászlók, értékes spáhikardok, ezüstös hosszúcsövű janicsár-puskák, tatár kézijjak borították. Benn a termekben egy-egy ősének képe vagy hadi jelenete; künn a bástyafalakon egy-egy török ágyú, azok győzedelmének hirdetője és őrizője, mind a Zrínyiek hivatásáról és pályájáról beszélt a gyermeknek.[4] Sőt a kis Miklós, Salamon állításaként, már ott lábatlankodott a légrádi vitézek között Kottorinál, *három* éves korában. Nincs benne lehetetlenség, hisz abban az időben a török hódoltság területén a hadi kötelezettség oly szigorú volt, hogy a beteg spáhit hordozható *ágyban*, a csecsemő hűbértulajdonost *bölcsőben* vitték a táborral;[5] a minek példájára a gyermekek táborba eresztésének és csatával nevelésének nyers elve helyenként nálunk is fel-

1 Groff Zríni Miklós: Adriai Tengernek Syrenája. Bécs, 1651.
2 Zrínyi Miklós: Hadtudományi Munkái. Budapest, 1891. 211. l.
3 Salamon Ferencz: Kisebb történeti dolgozatai. Budapest, 1875. 363. l.
4 Frankenburg Adolf: Életképek. 1847. 802—803. ll.
Salamon Ferencz: Magyarország a török hódítás korában. 1886. 127. l.

kaphatott szokásul: de mégis valószínűtlen. Nem alapszik egyeben, mint amaz egyezésen, hogy Pethő Gergely azt mondja, mikép Kottorinál ötszáz török veszett a Mura vizébe,[1] és Zrínyi Miklós azt írja, hogy ötszáz törököt látott belehalni a Mura vizébe:[2] de Pethő e számot átlagos összegűl használja, három lappal előbb is elbeszéli, hogy a kőrösi kapitányságból kilenczszázan rablani menének Törökországba, ám a törökök fölverék őket és ötszázan veszének oda; Zrínyi pedig nem említi, hogy mikor és hol látta. Apja még akkor Ozalyban székelt és Csáktornyára csak 1625-ben, a bátyja halála után költözött; a mivel teljesen összevág, hogy a protestáns papokat, a kik a Miklós oltalmában békésen hirdették hitöket, csak 1626-ban kergeti el birtokairól, a mint maga jelenti Pázmánynak.[3] Ha már előbb ő tartózkodik és rendelkezik ott, rajongó türelmetlenségével bizonyosan már előbb föllép ellenök. S ha még felteszszük is, hogy a gyermek Kottori megdúlásakor véletlenűl, talán édes anyjával, épen a csáktornyai várban volt: bajos elhinnünk, hogy mértföldek távolára előre kiküldötték volna, mikép a szembejövő légrádi szolgákkal találkozzék és a falu kirablásának, meg a törökök pusztulásának látványában edződhessék. Az ilyen meglepetéseket és fölveréseket nem szokták bejelenteni: az volt az ügyesség — loppal járni, s az volt a tisztesség — mégis észrevenni és hevenyében megtorolni.

Zrínyi György 1626 elején Ferdinánd felhivására ezer jó lovassal a harminczéves háború mezejére, a német birodalomba sietett. Nem tartozott volna véle, de lobbanó heve, biztató nagyravágya, vallásos rajongása és lovagi hűsége ösztönözte; a báni hivatalt a vitézi hivatással, s a csáktornyai fészket a tábori szállással cserélte föl. Az egész

1 Pethő Gergely: Rövid Magyar Crónica. Bécs, 1660. 267. l.
2 Zrínyi Miklós Hadtudományi Munkái. Budapest, 1891. 264. l.
3 Fraknói Vilmos: Pázmány Péter. 1886. 270. l.

esztendőben, Sziléziában és Magyarországon, a Wallenstein oldalán működött. Válogatott csapatában Tót- és Horvátországból sok főember és ifjú legény ment el, hadnagyai közt volt Bakács Farkas, Dovolich György, Eörsi Zsigmond, Mikulich László, a három Oheróczy, Ferencz, László és Gáspár, meg Patachich János:* de valamennyi közt a legderekabb és legharcziasabb maga a fiatal bán. A támadás hive és sürgetője a fővezér ellenében: osztálya mégis a meddő menetelés. Wallenstein a magyar felföldön «igen szép haddal mindenütt a nyomában vala Mansfeldnek, mondja a jó Pethő Gergely, s egynehány helyen elérhette, s meg is verhette volna őtet, ha akarta volna. De gubás ebnek fanos eb a társa, egyik varjú a másikának nem vájja ki szemeit.»** Wallenstein a zaklató kisérgetéssel, az örökös meneteléssel akarta kifárasztani és megrontani, a mi ereje még a dessaui vereségből megmaradt. S abban csakugyan megakadályozta Mansfeldet, hogy a szövetséges Bethlen Gáborral egyesülhessen; de Bethlent meg nem előzte, hogy Murtezánnal, a budai pasával ne találkozhassék. Wallenstein lassan mozgott, míg Zrínyi, a ki mellette igen vitézül és dicséretesen viselte magát, a gyors rajtaütést és megütközést követelte. A fővezér a módszeres hadakozás, a bán meg a személyes hősködés képviselője volt, s különböző gondolkozásukból surlódások támadtak. Ellenkezésök csakhamar ellenségeskedésbe, sőt gyűlöletbe villant. A mikor a királyi had Palánka alatt, Zólyommegyében táborozott, s az erdélyi fejedelem és budai pasa egyesűlt hadával szemben állt, Zrínyi az éjet Forgách Miklóssal közös sátorban töltötte. Reggel csatára készülve, öltözködés közben kihúzta szép persa kardját, melyet rendszerint oldalán viselt, s boldogan diadalt jósolva magának, odaszólt társához: «Ezzel a

* Pethő Gergely: Rövid Magyar Cronica. Bécs, 1660. 271—272. ll.

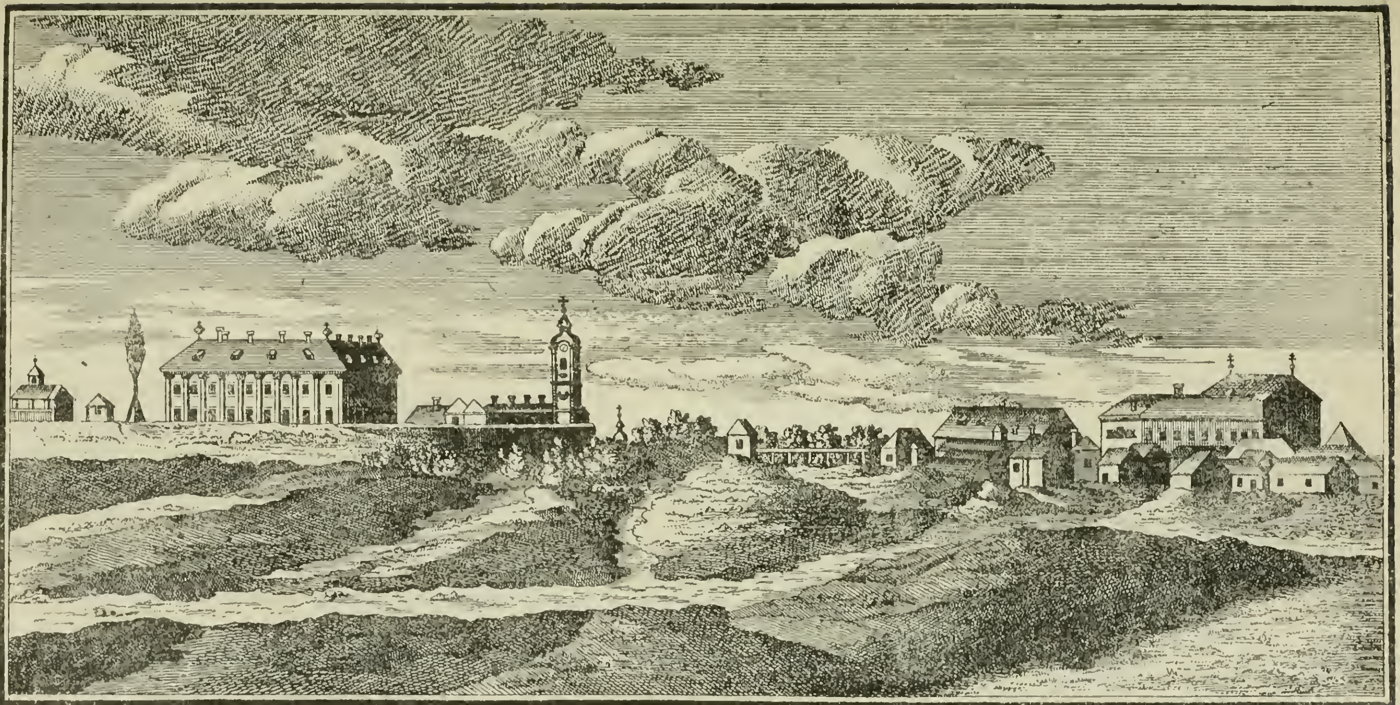
** Pethő Gergely: Ugyanott, 272—273. ll.

vassal ma török fejeket vagdosok». A derekas csata megint elmaradt, de valami apró csetepatéban, mely hirtelen kifejlett, Zrínyi heves üldözőbe fogott egy előkelő törököt, s a mikor elérte, többek láttára fejét vette. Wallenstein elé jőve a levágott fővel: «Ime, monda, így kell a császár ellenségét üldözni, így kell a győzelmet szerezni». «Láttam én már, jegyezte meg Wallenstein, több levágott fejet is.» «Talán többet láttál, de többet nem vágtál» — felelte vissza Zrínyi. Ettől az időtől fogva, a mint Ráttkay beszéli, Wallenstein ismert hiúságával és kegyetlenségével minden módot megkisértett, hogy kavargó epéjét kiönthesse ellene: a Vágvonal őrizetére rendelte. Ott a fiatal bán beleesett az uralkodó járványba; betegen, elcsigázva Pozsonyba, a Pázmány prímási palotájába szállították: de már az orvosi segítség nem használt semmit, huszonnyolcz éves korában, ifjúságának és előmenetelének virágzó idejében, 1626 deczember 28-án a járvány áldozata lett.* A közhit ezt a járványt abban az időben *Wallensteinnak* nevezi vala, ki Ráttkay és Forstall szerint mérges retekkel étettette volna meg. Ez a beszéd alaptalan, de jellemző, mert egyfelől elárulja a birodalmi had viszonyát a hőshöz, másfelől reávall a nemzet ragaszkodására irányában. S nem is ered valószínűleg másból, mint épen e ragaszkodásból; mert a nemzet mindig összerendűl, ha a nagyok hirtelen omlanak el s részvéttel nézi és gyanakva szinezi ki estöket. Maga Ferdinánd is, ki étkezés közben értesült a haláláról, annyira összedöbbent a híren, hogy a kést kiejtette kezéből és elváltozott egész arczában.**

A mikor Zrínyi György a harminczéves háborúba sietett, Bécsben megállapodott és Pázmányhoz levelet intézett. Könyörületességébe és pártfogásába ajánlotta az ő árva fiait, figyelmébe és gondviselésébe az ő elhagyott Mura-

* RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1770. 180—181. ll.

** RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1770. 181. l.

19. CSÁKTORNYA

közét, mely a hazának, sőt Stiriának oltalmára és megmaradására sokat szolgálhat.[1] S íme, a levélben a végrendelkezés hódolata, szeretete és intelme szólalt meg. A családi fészket szive szeretteivel nem láthatta többé: csak holtteste érkezett vissza, a következő év szeptemberében, ősei örökébe, hol fényes szertartásokkal, méltóságához illő pompával temették el, bizonyosan a nemzet nagyjainak, a nemesség küldötteinek, végbeli vitézeinek és csáktornyai jobbágyainak szomorú részvétele mellett a remete Pálosok szent Ilona kolostorában. «Két szép fiacskája maradott, mondja Pethő Gergely, *Miklós* és *Péter*, kikből neveljen az Isten jó urakat.»[2]

A törvény értelmében, ha az apa végrendelet nélkül húnyt el, és sem testvérei, sem rokonai nem maradtak, kikre a gyámság szállana, a fejedelmet illette a gyámok kirendelésének joga és kötelessége; mert egyfelől országlásának elvállalt tisztének fogva ő tartozott az árvákon segíteni, másfelől elhalálozásuk esetében ő volt törvényes és igazi örökösük.[3] II. Ferdinánd nemcsak a törvényszabta jogánál, de különös vonzalmánál fogva is érdeklődött a Zrínyi-fiúk sorsa iránt és azonnal felfogta ügyöket. Még 1626 deczemberében tanácsot kér nevelésök vezetése és birtokaik kezelése tárgyában Pázmánytól,[4] ki *Domitrovich Pétert*, a zágrábi püspököt ajánlja a gyermekek gyámjául.[5] De úgy látszik, hogy Zrínyi végrendeletet hagyott és a gyámokról maga gondoskodott, mert a fenmaradt oklevelek a gyámokat *végrendeleti* gyámoknak nevezik,[6] ha pedig végrendeleti gyámok voltak, gyámságot rendelni

1 Zrínyi György levele Pázmányhoz 1626 február 21-éről, a prímási levéltárban.

2 Pethő Gergely: Rövid Magyar Cronica. Bécs, 1660. 275. l.

3 Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen: Werbőczy István Hármas Könyve. Budapest, 1894. 145.

4 Miller Ferdinánd: Epistolæ Petri Pázmány. Tomus I. Budæ, 1822. 147—148. ll.

5 Salamon Ferencz: Kisebb történeti dolgozatai. Budapest, 1875. 368. l.

6 Országos levéltár, N. R. H. Fasciculus 483, nro 1. Fasciculus 670, nro 39. és 40.

nem kellett.[1] Domitrovich Péter csak a gyámok egyike volt. Erélyes és jámbor főpap, ki kegyelettel viselkezhetett az árvák apja iránt, mert a mikor 1624 pünkösd hétfőjén a villám a zágrábi szent István-egyházba beleütött s az minden drágaságával, ragyogó művészi oltárával egyetemben porig leégett, a fiatal bán áldozati készsége, buzgósága és példája emelte föl újra: mégis minden kegyelete sem tartóztatta vissza, hogy a gyermekek vagyonából *Sveticze* falut a Pálosoknak ne ajándékozza. Bár Miklós későbben, törvényes korba érve, óvást emelt ellene, a birtok a szerzetesek kezén maradt.[2] A mi a püspököt ebben az adományozásban vezeti és félrevezeti, kétségtelenűl főpapi buzgalma, vallásos elfogultsága. Másképép érthető sem volna annak az embernek eljárása, ki az erkölcsök oly szigorú és nemes őre, hogy egyenest ebbeli kötelességének esik áldozatúl; 1628-ban valami előkelő nőt, a ki törvényes házasságban él vala, paráznaságért oly hevesen és keményen fedd meg, hogy az asszony felbőszül és orgyilkosokat küld ellene, kik elfogják és a vízbe vetik, a hol elmerül.[3] Társa volt a gyámságban *Patachich István*, báni helytartó és királyi személynök, a ki a következő évben követi sirjába;[4] úgy hogy 1630-ban a gyámi bizottság már négy tagot számlál. Első a soron név szerint *Sennyey István*, győri püspök és örökös főispán, királyi kanczellár, ki előkelő és eszes diplomata, II. Ferdinánd bizalmas kedvencze; a második *Trautmannsdorff Zsigmond*, a horvátországi véghelyek generálisa és a gréczi vár főkapitánya, ki hatalmával és tekintélyével foglalhat benne helyet; a harmadik *Mikulich Tamás*, királyi személynök, egy-

1 KOLOSVÁRI SÁNDOR és ÓVÁRI KELEMEN: Werbőczy István Hármas Könyve. Budapest, 1894. 145. l.

2 KERCSELICH BOLDIZSÁR: De regnis Dalmatiæ, Croatiæ, Slavoniæ Notitiæ præiminares. 425. l.

3 FARLATI: Illyricum Sacrum. V. k. 560. l.

4 NAGY IVÁN: Magyarország családai. IX. k. Pest, 1862. 141. l.

szerű köznemes, ki azonban előbb a Zrínyiek pártfogásából, utóbb a maga tehetségeivel és törekvéseivel magasra emelkedett; mint jogtudós rendkívűl ügyes és ravasz ember, a maga előmenetelében fáradhatatlan és kíméletlen;[1] aztán következik *Batthyányi Ferencz*, a kanizsai végek vicegeneralisa, az egerszegi vár főkapitánya, vitéz és harczias katona, ki mint a szigeti hős unokája, az árvák nagybátyja, s összes jószágaiknak egyetemes kormányzója.[2] Természetesen, mint ilyen, a gyámok közűl a gyermekek első nevelésére és örökségük kezelésére a legközvetlenebb

20. TRAUTMANNSDORFF ZSIGMOND ALÁIRÁSA.

befolyást gyakorolja; s azok ebben az egész időben vagy otthonn, vagy az ő udvarában, talán a közeli Egerszegen vagy Német-Újvárt fejlődtek valami házi tanító vagy pap vezetése alatt. Legalább a mikor II. Ferdinánd 1628 októberében a csáktornyai várban mulat, Batthyányi hozza őket a király elibe és mutatja be;[5] s a mikor apjok járandósága 1630 márcziusában a hadi pénztárból kiutalásra jut, a részleteket rend szerint ő nyugtatja.[4]

Ám a rengeteg uradalmak igazgatásában való változás nem maradt apró zavarok nélkül. Hisz a régi világban kétes jogokat, föltételes követeléseket ilyenkor szoktak

1 RÁTTKAI GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1770. 213. l.
2 Országos Levéltár. N. R. A. Fasciculus 483, nro 1.
3 Országos Levéltár. N. R. A. Fasciculus 320, nro 2.
4 A Nemzeti Muzeum kézirattárában: 912: 3. sz. Fol. Germ. A Zrínyiek iratai közt.

föléleszteni és érvényesíteni; s a birtokos halálával közönségesen megindultak a zaklató perek. Úgy látszik, itt az uradalom tisztei ragadták meg a kedvező alkalmat, hogy a gyönge szomszédok és tehetetlen jobbágyok ellen hatalmaskodjanak. Talán Batthyányi Ferencz, ki kemény katona létére szivesen űzte a foglalást a háborúban a törökkel szemben, talán Milovácz Miklós, ki mint az ozalyi és ribniki várak parancsnoka a Zrínyiek hűségében nagy buzgósággal szolgált,[1] rendelte el vagy engedte meg a terjeszkedő erőszakoskodást. Tranczulich Lukács, az ozalyi és ribniki várak élelmező tisztje, 1628 májusában lecsapott nemes Thadiolovich Miklós mekusjei jószágára, az ozalyi vár tartományában, mindenestül elfoglalta és Nenadich Gáspárnak, a kis grófok szolgájának adta át,[2] s ugyanazon évnek novemberében reátört nemes Orsich János és felesége, Thadiolovich Borbála purgarijai birtokára, a ribniki vár tartományában, s mindenestül elfoglalta és a Zrínyiek használatába vette;[3] minek következtében Thadiolovich Miklós és Orsich János régi hasonló sérelmek fölelevenítésével 1629 februárjában Jagasich Gergely, zágrábmegyei alispán előtt panaszt emelnek a szenvedett károk megtérítése végett a gyámok és illető tisztek ellen; s a zágrábi káptalan a megidézést Mikulich Tamásnak küldi meg, ki bizonynyal a gyámság jogi képviselője volt. Bajkovecz Mihály pedig, a bródi és moraviczai uradalmak tisztje, a hrelinieket szorongatta, hogy vámot fizessenek, a mint a vinodoliak is fizetni tartoznak. A hreliniek vonakodtak, mire Bajkovecz nemes Rauch Dániel, Tompa István és Budacsky János kiküldött biztosok előtt követelte tőlük, hogy mutassák be a vám alól való kivételöket és fölmentésüket; azok azt felelték, hogy régi időtől fogva

1 Országos Levéltár. N. R. A. Fasciculus 483, nro 1.
2 Ugyanott. N. R. A. Fasciculus 670, nro 40.
3 Országos Levéltár. N. R. A. Fasciculus 670, nro 391.

voltak kiváltság-leveleik a Frangepán grófoktul, de Hrelin elhamvadásakor a tűz megemésztette őket; s állításukat esküvel bizonyították. A biztosok azért meghagyták Bajkovecz Mihálynak, a mihez Milovácz Miklós is, amaz uradalmak tiszttartója hozzájárult, hogy a hrelinieket jövőben vámok fizetésére ne sürgesse és kényszergesse attól, a mit a magok használatára és szükségére hoznak be; de ha kereskedést űznek valamivel, ők is kötelesek érte vámot fizetni.* A zágrábi perek kimeneteléről nincs tudomásunk; csak azt tudjuk, hogy a gyámok: Sennyey István, Trautmannsdorff Zsigmond, Mikulich Tamás és Batthyányi Ferencz 1630-ban megengedik a nemes és vitézlő *Milovácz Miklós*-nak, Ozaly és Ribnik várak parancsnokának, miképp néminemű jószágot, melyet mostanában Thadiolovich Miklós bir vala, azelőtt pedig Bolyardich Péter birt a Zrínyi grófoktól, a ribniki vár tartományában, Zágráb megyében, Brihovó faluban, magának kiválthassa és zálogban bírhassa. Milovácz Miklós fizetett a jószágért Thadiolovichnak «két száz magyar forintot, jó monetában, úgy mint tallérban és aranyban: adott egész tallért százat, mindeniket számlálván százhusz pénzben, aranyat peniglen adott harminczhatot, mindeniket számlálván két magyar forintban és husz pénzben». S a gyámok ama jámbor és hű szolgálatra való tekintettel, melyet Milovácz Miklós gyermekségétől fogva a boldog emlékezetű előbbeni gróf Zrínyi urak iránt tanusított és a mostaniak irányában tanusítani igér, biztosítják őt felesé-

21. MIKULICH TAMÁS ALÁIRÁSA.

* Ugyanott. N. R. A. Fasciculus 320, nro 21.

gével, nemes Zuhodoli Susánna asszonynyal és maradékaival egyetemben abban a jószágban, hogy «birhassák és hasznát vehessék minden szolgálatjával és hasznával szintén oly igazsággal, mint Thadiolovich Miklós bírta, mind addiglan, valameddig ők vagy gróf Zrínyi Miklós és Péter urak vissza nem váltják száz ezüst tallérban és harminczhat aranyban oly föltétel alatt, hogy tartozzanak Milovácz Miklóst Szent Mártonnap előtt két hónappal értesíteni, Szent Márton napján pedig az összeget letenni, mire ő vagy maradékai kötelesek a jószágot minden pörpatvar nélkül kiadni».[1] De ha ez engedélyezésből következtethetünk, nyilván állíthatjuk, hogy a zágrábi perek nem dőltek el hátrányosan, hogy a gyámok nemes és vitézlő Milovácz Miklós urammal meg voltak elégedve.

A míg ezek a dolgok folytak: a gyermekek biztató sikerrel növekedtek. A rendes gyámokon kívül maga Pázmány is, a Zrínyi György végakarata értelmében, figyelmező gonddal kisérte fejlődésüket, s egyengette szerencséjöket. Hiszen az apjokat is ő térítette meg, ő buzdította és bátorította a katholicismus oltalmára és terjesztésére; vallási és egyéni érdeke volt, hogy az árvákról se feledkezzék el, ha ezt az oly nevezetes családot egyháza kebelében meg akarja tartani: ennél fogva felekezeti rajongása és nemes önzése csak élesztette benne irántok a pártfogó szeretetet. Miklós az ő fölterjesztésére[2] már 1628-ban megkapja az apja érdemeiért a főlovászmesteri méltóságot, így már nyolcz esztendős korában az ország zászlós ura lesz,[3] kinek jelenléte és aláírása szükséges a törvényczikkek szentesítéséhez.[4] A mi ritka, de nem szokatlan kitüntetés abban az időben; Nádasdy Ferencz is

1 Országos Levéltár. N. R. A. Fasciculus 483, nro 1.

2 Országos Levéltár. Pázmány levele a királyhoz márczius 11-ről.

3 A bécsi császári titkos levéltárban. Hung. Fasciculus 281.

4 Salamon Ferencz: Kisebb történeti dolgozatai. Budapest, 1875. 376. l.

nyolcz éves korában már Vasmegye főispánja,[1] s Thököly Imrének már két éves korában keresik az árvai főispánságot:[2] annyit mégis mindenesetre bizonyít, hogy a király kegyelme és Pázmány figyelme az árvákon nyugodott. S a mikor az iskolázásuk ideje elérkezett, valószínűleg az ő tanácsoló szava is felhangzott.

Két hely jöhetett komolyan kérdésbe: Nagy-Szombat, a hol 1615 óta a katholikus oktatás, kivált a hatalmas érsek közvetlen istápolása alatt, újra megerősödött és föllendült,[3] és Grécz, a hol a jezsuita iskola hat évtized folyamában nagy virágzásra emelkedett s egyetemmé bővült. Nagy-Szombatot ajánlotta, hogy Pázmány benne lakott és az árvák haladására személyesen felügyelhetett; Gréczet ellenben, hogy a gyermekek tartózkodásához közel esett és az uralkodóház különös kegyében részesült. Hiszen a Habsburgok közűl itt növekedtek maga a király II. Ferdinánd és testvérei, Miksa, Ernő, Leopold és Károly főherczegek,[4] minek következtében a főrendek elözönlötték az intézetet. Itt jártak rendszerint az alsó-lindvai Bánffyak, Blagay-Ursiniek, Draskovichok, Frangepánok, Erdődyek, Eszterházyak, Keglevichek, Ráttkayak, gersei Pethők,[5] szóval mindazok, kiknek birtokai a szomszédos megyékben feküdtek; sőt idejöttek a Csákyak és Forgáchok az ország felvidékéről; az örökös tartományok főnemességének fiatal sarjadéka pedig épen nagy számmal tanult e helyen, például 1644-ben *húsz* gróf és *hatvan* báró, 1645-ben *harminczhárom* gróf és *ötvennégy* báró volt az iskola növendékei közt a Habsburgok országainak leg-

1 Pauler Gyula: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. I. köt. Budapest, 1876. 32. l.

2 Vitnyédy István: Levelei. I. kötet. Pest, 1871. 138., 141. ll.

3 Molnár Aladár: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. Budapest, 1881. 195 l.

4 Dr. Krones Ferencz: Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz. 1886. 299—300. ll.

5 Ugyanaz, ugyanott, 301—305. ll.

fényesebb nemzetségeiből;[2] úgy hogy a XVII. század első felében, a katholikus visszahatás korában, a gréczi jezsuiták szelleme messzi kihatott. Mi természetesebb, mint hogy a gyámok választása Grécz javára döntött, hol Miklós az anyakönyv bizonysága szerint 1630-ban iratkozott be testvérével együtt s nevök: *Nicolaus Comes a Zrin, Hungarus, — és Petrus Comes a Zrin*, *Hungarus*, a grammatisták élén áll.[2] S Pázmány minden bizonynyal helyeselte ezt a választást, mert nemcsak a gréczi iskola emlékezett vissza mindig büszkeséggel egykorú lángszavú tanárára, úgy hogy a mikor a század végén, Sennyey László igazgatása idejében a könyvtárt rendeztette és szakok szerint csoportosíttatta, a hitvitázó irodalom szekrényét az ő képével diszíttette:[3] de a hatalmas főpap is kegyelettel gondolt erre az intézetre, honnan tanulmányai és tehetségei erejével tüneményes pályára elindult. Ha valahol, bizonyosan itt a Zrínyi-fiúk jó helyen voltak, mind az iskolai képzés, mind a hittisztaság tekintetében, mert a gréczi jezsuiták ép oly szivós kitartással, mint bámulatos sikerrel fáradoztak a katholikus nevelés és katholikus meggyőződés fölemelésében. Alig vetik vala meg lábaikat a városban, heves támadásuk, vakmerőségük, ravaszságuk, számításuk, szenvedélyességök és következetességök a protestánsok üldözésében[4] megdöbbentő riadalmat és háborgó nyugtalanságot támaszt. Hisz Grécz voltaképp protestáns város, a hol a katholikusság csak kivételűl szolgál, csupán a főherczeg udvarára és nejére, nehány tisztviselőjére és nehány polgárára szorítkozik; számuk nem haladja meg a kétszázat, minél fogva a város életére és vezetésére be nem folynak. Az összes főhivatalok protestánsok kezében vannak, a ta-

1 Dr. KRONES FERENCZ: Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz. 1886. 299. l.

2 Dr. SCHUCHARDT HUGÓ, gráczi egyetemi tanár szíves adata.

3 Dr. KRONES FERENCZ: Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz. 1886. 256. l.

4 Ugyanaz, ugyanott. 224. l.

5 Ugyanaz, ugyanott. 227, 235. ll.

nácsba egyetlen katholikus jutott bele;[1] mindezek következtében az új vallás szelleme és érdeke uralkodott eddig Grécz felett. S nem csoda, ha a protestáns rendek a jezsuiták első támadásainak kisérleteire hevesen felszólaltak a szegény keresztyének üldözése miatt, s ha a nemesi és polgári ifjúság nevelése végett gondoskodnak a protestáns iskola fejlesztéséről. De az új és ismeretlen szerzetesek, a mint a rendek a jezsuitákat nevezik vala, el nem hallgatnak és meg nem nyugszanak, sőt serényebben és nyiltabban nyomulnak előre. Károly főherczeg — az ő rajongó felesége, Wittelsbach Mária révén egészen az ő hatalmukba esik, és eszközükké lesz. Könnyen és kedvök szerint kezelik, kiméletlen csapásul, biztos eredménnnyel. Mert a rendek felszólalása és gondoskodása óta egyetlen lustrum alig telik el, a mikor Károly főherczeg már eltiltja a polgárok gyermekeit a protestáns iskola látogatásától, a polgárságot és nemességet a protestáns isteni tisztelet hallgatásától; a mikor a protestáns iskolamestert a városból száműzi, a városi község panaszolkodó küldöttségét elfogatja, a tanácsba megbizható katholikus ügyészt rendel.[2] S megindul az erőszakos visszahatás és oly rohamosan tör előre, hogy hódító útjában mindenen keresztül tipor. A könyvkötőket és könyvkereskedőket, kik protestáns műveket árulnak, letartóztatja, az eretnek-könyveket összeössze szedi és közhelyen elégetteti, kétségtelenűl látványos szertartások és népcsődülések között.[3] A polgárokat családi és anyagi érdekeikben zaklatja, hitöknek vagy szülőföldüknek elhagyására kényszeríti. Az első jezsuita csapat 1571-ben telepszik meg a protestáns Gréczben, s már a század végén a vakbuzgó udvar oltalma alatt a visszahatás diadalmaskodik; s a XVII. század első évtizedeiben

1 Dr. Krones Ferencz: Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz. 1886. 227. l.

2 Ugyanaz, ugyanott, 231, 234. ll.

3 Ugyanaz, ugyanott, 19, 280. ll.

nemcsak leveri, de kiirtja a protestantismust. A jezsuiták uralkodnak az iskolában, egyházban, a főherczegi ház és városi lakosság felett; sokszor seregestül, százával gyűlnek össze, mert ha mostohább földről, idegen országokból menekülniök kellett, rendesen Gréczbe húzódnak.[1] Hódításuk és befolyásuk bekövetkeztében 1628-ban számba veszik azokat, a kik még protestánsok a lakosok sorában, s kimondják rájok a végüzenetet, hogy egy esztendő alatt vagy térjenek át a katholikus hitre, vagy költözzenek ki, a kivándorlás úgy is már a század elejétől fogva egyre tart, Dresdában és Nürnbergben egész gréczi gyarmat keletkezett; hisz miért maradnának s mit csinálnának ott, a hol attól a jogtól is megfosztják őket, hogy gyámok lehessenek. A mikor Zrínyi Miklós öcscsével Gréczbe érkezett, már rendíthetetlen és oszthatatlan katholikus világ van itt, a hol protestánsnak még tartózkodni is tilos; a város a diadalmas egyház csatatere, teli a megujhodásnak nagyszerű és fölemelő ünnepeivel, körmeneteivel, látványosságaival és hálálkodó hozsannáival.[2]

Az intézet igazgatója ebben az időben *Pellizerolli Vitális* atya volt. Kitűnő ember, tehetséges és erélyes szervező, kinek hivataloskodásából maradt meg az első fegyelmi szabályzat. Alatta állt az összes fiatalság a középiskolában és egyetemen, tömegére egész kis hadsereg, mert 1630-ban a tanulók száma már a másfél ezeret jóval meghaladta;[3] s ő ezt a kis hadsereget kemény kezekkel vezette. Am a jezsuita nevelés szellemében nemcsak felügyeletéről és kiképzéséről gondoskodott, de élvezetéről és mulatságáról is.

Az iskola roppant négyszögü épületeiben élénk és mozgalmas élet folyt, mely a Zrínyi fiúkat, Miklóst és Pétert

1 Dr. KRONES FERENCZ: Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz. 1886. 17, 21. ll.

2 Ugyanaz, ugyanott. 19. l.

3 Ugyanaz, ugyanott, 294. l.

nem egyszer vonta el Alvárius és Cicero mellől. Mert az osztályok csöndes, komoly tanulásán, a Mária-egyesületek töredelmes, buzgó vezeklésén kivül nem egyszer a szórakoztató látványosságok és szini előadások ujjongó zaja verte föl a folyosókat és termeket. Ha az intézet valamely pártfogója kitüntetésben részesült, ha valamely biboros főpap vagy fejedelmi sarj Gréczbe érkezett: Pellizerolli rend szerint egy-egy fényes előadással ünnepelte meg. Igy hozatta szinre 1630-ban Hammer György városi plébános czímzetes püspöki kinevezésének, aztán Palotai János bibornok egyetemi látogatásának örömére *Szent György viadalát a sárkányokkal* a gymnázisták által, így adatta elő 1632-ben a lengyel királyfinak, Károly-Ferdinánd boroszlai püspöknek megjelenése alkalmából *Kódrus királyt*, mely egyszersmind a harminczéves vallási háború mezején elesett katholikus hadvezér, Pappenheim hősi halálának dicsőítésére szolgált, s így játszotta el 1633-ban Eggenberg Hans-Ulrik herczeg és fia gréczi tartózkodásának tiszteletére *Szent Vitus történetét*; s így ülte meg az új Mária-egyesület, az Assumptio B. M. V. alapításának ünnepét; csak 1631-ben, a háború szüksége és nyomása miatt szüneteltek az előadások.* Mind e darabok, az iskola egész műsorával, a farsangi és évzáró játékokkal, akár a bibliából, akár a szentek és vértanuk életéből, akár a régi vagy az új nemzetek történetéből merítették tárgyukat, azzal a czélzattal készültek és szóltak, hogy a katholikus hősiséget, a vallásos önfeláldozást ábrázolják az ifjak épülésére és okulására;** így csak más módon és más eszközökkel, de ugyanannak a rendeltetésnek hódoltak, mint a Mária-egyesületek, s ugyancsak általánosak voltak, hisz gréczi tanuló korában még I. Leopold is közreműködött, s mint

* Dr. KRONES FERENCZ: Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz. 1886. 20—21. ll.

** Ugyanaz, ugyanott. 335. l.

hatesztendős gyermek a hivatalos följegyzés szerint Athanasias püspököt «sok méltósággal» személyesítette:* Zrínyi Miklós ennélfogva mind az egyesületekben, mind az előadásokban részt vehetett, hiszen azok áhitatos ünnepeikkel, ezek látványos jeleneteikkel és mulattató példázataikkal az év folyamában többször is a nyilvánosság elé léptek; s egyes darabok bemutatásánál az összes latin osztályok vagy összes convictorok szerepeltek. Azt pedig biztosra vehetjük, hogy a *depositio* szertartásán átesett, mert a ki a humanitási osztályba belépett, annak a depositiót kivétel nélkül teljesíteni kellett.**

Ez a depositio jelképesen azt akarta kifejezni, hogy az illető diák a régi embert leteszi, mikép új emberré lehessen. Régebben nyers tréfákkal, vaskos élczekkel járt a szertartás, a jelölteknek faszarvakat raktak fejére, miket aztán lefűrészeltek, tuskót ábrázoltattak véle, melyet fakalapácscsal és fagyalúval lesimítottak, vagy állványul hajlították meg, melyről aztán más jelölt komikus beszédet mondott, vagy elnyujtóztatták a földön, s kötéllel végigmérték, úgy hogy a kötél kifeszítés közben párszor ajkon üsse; s ráadásul faollóval megnyírták és fakéssel megberetválták; sőt még nyersebb és vaskosabb csinyeket követtek el rajta: mind a mellett a tréfás szertartás anynyira tetszett Károly herczegnek, az egyetem alapítójának, hogy kilenczéves fiával, a későbbi II. Ferdinánddal szintén végrehajtatta a depositiót. 1630 óta azonban Pellizerolli szelidebb eljárást honosított meg. A szertartásmester, a kit közönségesen *Quintusnak* hivtak, mindig a bölcsészeti kar valamely hallgatója volt, s társa a *Substitutus;* az első beszédet, helyettese különféle kérdéseket intézett a jelölthöz; aztán a Quintus megkente ennek ajkát a «bölcseség savával», halántékait és orralyukait «az

* Ugyanaz, ugyanott. 340. l.
** Ugyanaz, ugyanott. 355. l.

erő és gyöngédség borával», s leöntötte fejét «a világosság vizével», mi közben a jelölt megigérte, hogy a szabályokat meg fogja tartani. Végül a Quintus ünnepélyesen fölvette a Boldogságos Szűz, szent Katalin és szent Xáver tiszteletére.[1]

Így telt Zrínyi Miklós ideje vallásos töredelmek, szini mulatságok és főleg iskolai gyakorlatok között. A grammaticai folyamon megismerkedett a latin és görög nyelvvel, a könnyebb remekirókkal: Cicero, Catullus, Propertius, Tibullus, Vergilius műveivel; s megtanult németül és olaszul, mert a gréczi intézetben a latinon kívül a német és olasz nyelvre kiváló gondot fordítottak; hiszen az alkalmi ünnepi beszédek rend szerint ezen a három nyelven folytak;[2] sőt mint convictor valószínűleg itt kezdte meg a francziát és spanyolt is, mert hazulról magyar anyanyelvén kívül alig hozott egyebet magával, mint a horvát és török ismeretét, melyet gyakorlatilag szerzett meg. Az iskolai esztendő azonban nem mindig mult el zavartalanúl. A harminczéves háború nagy fordulatainak hullámverése el-el-csapott Gréczig, egyszer riadalmat, másszor borzalmat okozva. 1633-ban előbb a svéd- és németországi jezsuiták árja borította el a várost, pedig maga a helyi tagok száma is 180-ra ment;[3] aztán ijesztő járvány rohanta meg, mely elől a tanulóság szerte futott.[4] Miklós öcscsével az évnek őszén Bécsben tartózkodott, honnan a maga és Péter aláirásával rendeletet intéz *Milovácz Miklóshoz*, az ozalyi és tengermelléki jószágoknak, — és *Jóna Istvánhoz*, a csáktornyai uradalomnak felügyelőjéhez, hogy *Mikulich Tamás* személynök részére, ki minden dolgaiknak híven és hasznosan viseli gondját, fáradságáért esztendőnkint ugyan-

1 Dr. KRONES FERENCZ: Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz. 1886. 312—313. ll.

2 Ugyanaz, ugyanott. 22 l.

3 Ugyanaz, ugyanott. 21. l.

4 Dr. KRONES FERENCZ: Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz. 1886. 21. l.

annyi fizetést adjanak, a mennyi Batthyányi Ferencznek járt, ki 1632 január 1-én hagyta el tisztét. A levél ez időbeli keletkezésének oka nem lehet más, mint hogy Péter csak mostanában érte el törvényes korát; eddigelé sem ügyvédet, sem megbizottat jogainak és érdekeinek képviseletére nem vallhatott.* A fiúk azután visszatértek Gréczbe és befejezték a humanitási osztályt, mely az ékesszólásra készített elő. S a mikor négy esztendei tanulmányuk után eltávoznak onnan, azzal a nagy megelégedéssel távozhatnak, hogy idejök nem hiában telt. De a míveltségen kívül lelkökbe iródott a katholicizmus hatalmának

22. ZRÍNYI MIKLÓS ÉS PÉTER ÁLÁIRÁSA 1633-BÓL.

és erejének annyi magasztos emléke, mely szemeik előtt lezajlott. A jezsuiták, mint a legenda *Alcuinja*, ki előadása közben veszi az elrendelő parancsot, behajtja a könyvét, s késlekedés és bucsúzás nélkül távozik új állomására, oly engedelmesek és készségesek; a legkoczkázatosabb veszedelmek között győzni és elhullani egyaránt erősek: igazi harczoló tábor, papok és tanítók, hősök és vértanúk, lovagok és cselszövők, a mint szerepök követeli, a protestantismus leverése és a katholicismus fölemelése érdekében. Rajongásuk és önfeláldozásuk példája, templomaik és szertartásaik fénye nem maradhatott a fiatal kedélyre mély benyomások nélkül.

* Országos Levéltár. N. R. A. Fasciculus 682, nro 57.

Miklós és öcscse 1634-ben a katholicismus csodáló szeretével érkezett Nagy-Szombatba, hol az érsek szeme előtt végzik 1636-ig a rhetoricai két éves folyamot, melynek czélja a szónoki és költői tehetség teljes kifejtése volt, a tudományosság megadásával a világ történetéből s a népek erkölcséből, a különböző ismeretek köréből, és a tekintélyes írók műveiből. Ott, az idegen földön, idegen körben, idegen mesterektől nyerik vala tudásuk alapjait, nyelvi ismeretöket: de itthon magyar emberek és magyar viszonyok befolyása alatt fejezik be magasabb tanulmányaikat. Itthon kapja meg miveltségök a maga szónoki és költői szellemét, az egyetemes tartalomban nemzeti szinezetét. Mert Pázmány abban az időben, a mikor ép a fiatal lélek virágfakadása van, mikor mindennemű behatások iránt a legfogékonyabb, mikor a tanulás nyomott levegője helyett inkább a tapasztalás szabad légáramában fejledezik, védenczeit haza hozta s a maga körébe vette, hogy a nemzeti eszmék és érzelmek között fejlődjenek és nevelődjenek. Az ő udvara volt csak igazi iskolájok, termékenyítőbb, mint a nagy-szombati jezsuita ház, s ott a régi római Cicero a mintájok, itt a biboros magyar Cicero a példájok; ott a holt irás vonzza, itt az élő ember közvetlensége ragadja meg őket, ki korszakos lángszellemének fényével, ékesszólásának csodás erejével még a nagyokat is bűvös igézetében tartotta. Hazafisága volt kalaúzza hazafiságuknak, Kalaúzza volt vezérlője vallásosságuknak.

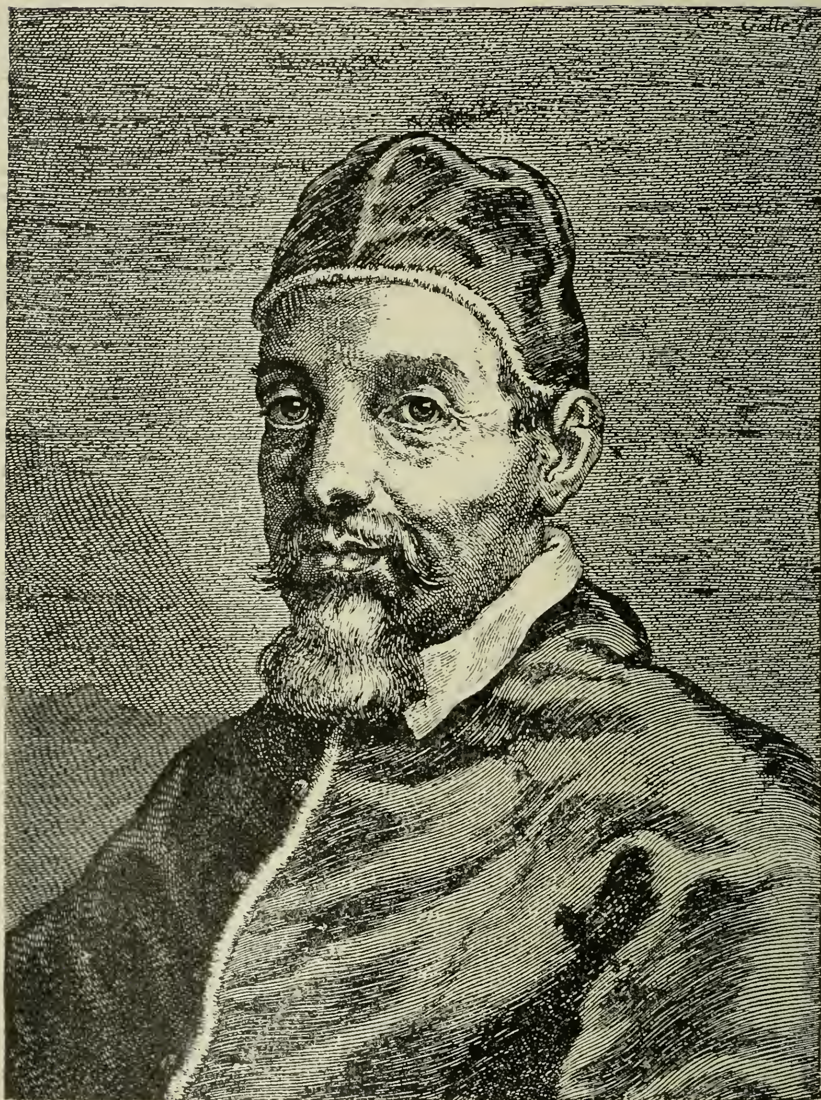
Itt, a Pázmány udvarában a kor mozgató eszméi, a nemzeti védekezés és vallásos visszahatás tervei, a harmincz-éves háború esélyei, Magyarország állami érdekei, a királyi politika követelései a nemzettel, az erdélyi fejedelemséggel és a törökkel szemben, a magyar irodalom, tudomány és közoktatás szükségletei mindig erős hullámveréssel zajlottak: és Zrínyi Miklós nagyratörő lelke ez izgalmas és sokszoros zajlás közepette egyszerre a legma-

gasabb problemákon érlelődhetett. Itt, a Pázmány udvarában, a vezető államférfiak, az ország zászlós urai és az egyház főpapjai sűrűen találkoztak és messzi kiható vitákat folytattak, melyek eszmekeltő hatása gyorsabb lendületet adhatott az ő szellemi emelkedésének. A biboros gyám, ki nemcsak az ország herczeg-primása, de egyszersmind első diplomatája is, nem egyszer ütközött Eszterházy Miklóssal, a nádorral össze, kinek ellenében katholikus főpap létére a protestáns erdélyi fejedelemséget támogatja, mert nemcsak állami, de nemzeti érdek is a magyarság e menedék-földének függetlenebb állása: és Zrínyi Miklós mindannyiszor elmélyedő érdeklődéssel csüngött szavukon. Hiszen a nemzet sorsának intézése várt reája is, mint családi nagy hagyománya, melyet őseitől, a horvát bánoktól örökölt. Talán Pázmány e magatartásában keresendő magva ama bizalmas összeköttetésnek, mely később költőnket II. Rákóczy Györgyhöz fűzi, s ama meleg vonzalomnak, melyet ő az erdélyi magyarság ügyében mutat; mert sokszor egyetlen szó, mely a gyermeki lélekben megfogan, később egész iránynak jeligéje lesz. Itt, a Pázmány udvarában amaz idő természete szerint kétségtelenűl a nemzet és vallás kérdése uralkodott minden kérdésen; hisz a hajdan hatalmas ország örökös küzdésben a török terjeszkedés és a német befolyás ellen, szinte minden erejét elvesztette: letiporva szenvedett. Meggyőződése szerint Isten csak a katholikus egyházba visszatért nemzetet szabadíthatja meg nyomorától, részesítheti áldásában, azért nemcsak egyesek lelki üdvének megmentése, de az egész nemzet jövőjének biztosítása vezette térítő működésében. Lelkében ezzel a szenvedélyes meggyőződéssel, ezzel a szent tévedéssel a maga vallásának hivatásáról, mint szónok és író egy életet áldozott a katholicizmus helyreállítására: s a visszahatás diadalának fogásai, számításai, támadásai, cselvetései és összecsapásai az ő sugalmazására

és indítására készültek és folytak; az ő égő rajongása, égő vallásossága lobogott egész környezetében. A katholicizmus győzött: de az ország fölemelése elmaradt. Mert a Habsburgok, kiknek Pázmány politikája szerint a katholikus nemzettel az országot föl kell vala szabadítaniok, a birodalmi bonyodalmak miatt édes-keveset tehettek: Zrínyire mégis a vallásos visszahatás eszméje a megváltás eszközeként, a nemzeti védekezés gondolata a Habsburgok oltalma alatt mély benyomással voltak. S a mikor 1636 májusában tanulmányait végzi, az érsek udvarából megválik és gyámja rendelése szerint *Senkviczy Mátyás* esztergomi kanonok kiséretében olasz földre indul: magával viszi benyomásait is a nemzeti nyelvnek és irodalomnak azzal az erős szeretetével, mely a Pázmány magyarságából és munkásságából kisugárzott. Megtanulta tőle, hogy tanulni kell; megtanulta tőle, hogy az írás nemcsak gyönyörködtető játék, de diadalmaskodó fegyver eszméink érdekében és harczában. Hiszen Pázmány egy-egy műve egy-egy döntő ütközetet képezett a katholikusok és protestánsok között; s egyszersmind megtanúlta tőle, hogy minden állami és alkotmányi kérdést a nemzeti érdekek magaslatáról, az európai viszonyokra való tekintettel kell elbirálni és megoldani. Zrínyi ezen a réven szerencséjére alaposabb tanításban részesült, magasabb míveltséget szerzett, mint a korabeli nemesi ifjak rend szerint. Mert ezek megültek atyjok vagy más nagy urak udvarában. S mit tanultak ott? Zrínyi szerint bizony keveset: inni, pompáskodni, egy mentét aranynyal megprémezni, egy kantárt pillangókkal felczifrázni, egy forgóval pipeskedni, egy paripát futtatni: szóval esküdni, hazudni és semmi jót nem tudni. S ha még udvarba nem mennek is, sem a hadban, sem a végekben, sem idegen országokban hadi mesterséget nem űznek, prókátorságra készülnek, nem az igazság szeretetéből, hanem a mások nyomorítása végett,

vagy papságra lépnek, nem a jámborság sugallatából, hanem isten tudja micsoda indúlatból. Senki sem tanul tudományokat, senki sem lesz zarándok, hogy aztán hazájának valamit szolgálni tudhasson!

Olasz útjában látó köre még szélesebb és egyetemesebb lesz, mert noha Itália az idő szerint politikailag már hanyatlott, délen a spanyol, éjszakon a Savoyai ház uralkodott, Róma, Firenze, Venezia elvirágzott: mégis termékenyítő tanulságokat szolgáltatott. A renaissance még mindig dúsan ontotta benne a maga fényét, kincseinek gazdagságát: még mindig a vallás, művészet, költészet szent földe volt. Sőt úgy látszott, hogy Róma *VIII. Orbán* uralkodása alatt, ki nemcsak nagyra vágyott, de nagyra is termett, újra magasra lendül. A harminczéves háború szövetségesei mind a két oldalon egyaránt a pápához folyamodnak, hogy a csatatéren való küzdelmeik és diadalaik biztosításában *ő* segélje meg őket. Egyfelől Richelieu és követői a Habsburgok túlhatalmaskodása ellen, másfelől Borgia, Pázmány és hi veik a katholicizmus kizárólagossága mellett itt törekednek diplomácziai művészetök és politikai czélzatok sikereit megnyerni: a pápa megint a keresztyén világ legmagasabb itélő birája. S VIII. Orbán, mint a renaissance legjelesebb pápái, egyházi és világi uralmának kifejtésében ép annyi eszélylyel, mint akarattal rendelkezik. A mily ragyogó pompával szenteli fel a szent Péter templomát, századok lángelméinek e csodaművét; ép oly feltűnő példával fosztja ki a Pantheont, a római építés e felséges remekét; s a mily pazar bőkezűséggel emelteti a gyönyörű oszlop-sorokat a szent Péter-templom díszére, az imaházakat, kolostorokat, középületeket és magánpalotákat papjai vagy rokonai kényelmére, ép oly gazdag áldozattal szereli föl várait, fejleszti erődítéseit, halmozza fel hadi készletét és seregét. A Pantheon előcsarnokának leszedett érczgerendáiból ágyúkat öntet, hogy rászolgáljon a Pasquino szó-

23. VIII. ORBÁN PÁPA ARCZKÉPE.

játékára: a mit a *barbárok* meg nem cselekedtek, *Barbarini* megcselekedte; de az ágyúk mellett a szenteket is oly forgalomba hozta, hogy a rómaiakkal a paradicsom ünnepeit izleltette meg előre. Papi és katonai alkotásai közben pedig pihenőül szivesen áldozik a muzsának, s énekeivel, ódáival, zsoltári átirataival a korabeli vallásos latin költészet hivatott mívelője.* Főpap, fejedelem, hadvezér, költő egy személyben, kinek oldalán a bíborosok között a Berninik, Lorrainek, Poussinok sürögnek. Igy a mikor Zrínyi Miklós az örök városban megjelen: itt a hit és tudomány, művészet és költészet újra elevenséggel lüktet; s a katholicizmus világhatalmának jelenségei és emlékei megéledőben és fejlődőben vannak. És Senkviczy, ki Pázmány küldetéséből ismételve megjárta Rómát és a pápai udvart, bizonyosan megmutatta neki az örök város drágaságait és kincseit az ódon Colosseumtól és Pantheontól kezdve a szent Péter templomáig és a Propaganda fidei palotájáig, a Bernini épülő oszlopsoraival és szentegyházaival együtt. Aztán bevezette a pápa, Orbán eleibe, ki a hősi sarjat kegyesen fogadta s költeményeinek kötetével megajándékozta, Horatius eme versének kiséretében:

Fortes creantur fortibus et bonis;
Est in iuvencis, est in equis patrum
Virtus, neque imbellem feroces
Progenerant aquilæ colunbam.**

* Maphaei Barberini *nunc Urbani P. P. VIII. Poemata.* Antverpiæ, 1634. A kötet még ma is megvan a költő hagyatékában, azzal a bejegyzéssel, hogy akkor kapta VIII. Orbán pápától, mikor *praetextatus iuveniskent* Rómában járt, vagyis *tizenhét éven alól volt.* Ime, a mit Priorato és Forstall állít, hogy 1620-ban született; így erősíti meg a Mikulich javára intézkedő levél kelte, s a pápai ajándék történeti bejegyzése. Zrínyi Péter 1621 junius 6-án születvén, csak 1633 junius 6-án tölti be a törvényes kort, a mikor ügyvédet és megbízottat vallhat. Miklós 1620 május 1-én születvén, még alól volt a tizenhét éven, a mikor 1636-ban Rómában megfordult.

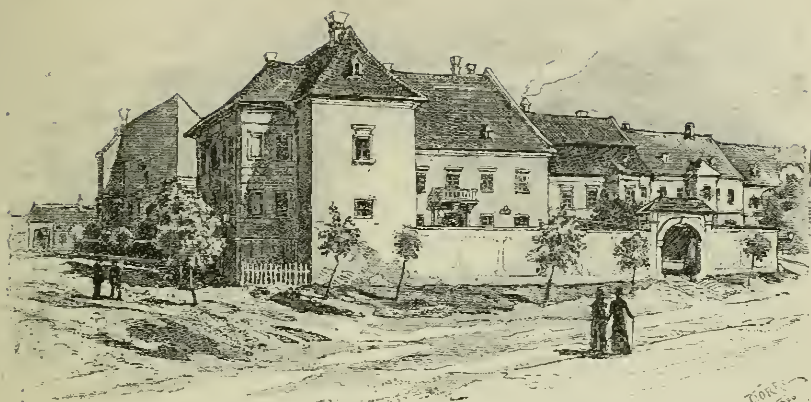
** Dr. Barna Ignácz fordításában:
Jók és erősek nemznek erőseket;
Még a tinónak, még a csikónak is
Apjára szít erkölcse, s nem költ
Gyáva galambot a bérczi vad sas.

Zrínyi Miklós e váltakozó és megragadó behatások alatt sokat tanult és tapasztalt; belemerült az olasz művészetbe és irodalomba, különösen Tasso és Macchiavelli tanulmányába: s új eszmében és új érzésben forrva tért 1637 februárjában haza.

Már ekkor fiatalsága ellenére kész férfi. Őseinek büszke hagyományai, a Pázmány lángszellemének lelkébe oltott sugalmai, olasz zarándokságának ihlető és érlelő emlékei, már ekkor, emberöltője élére és kora színvonalára emelik. Származásánál fogva vitéz, nevelésénél fogva politikus, hivatásánál fogva költő; s mindenütt a nemzet kifejezője, igazi megszemélyesítője. Csak jó szerencse kell és semmi egyéb neki, *Sors bona*, *nihil aliud*, mint a magyarnak, hogy gyorsan és boldogan törhessen előre. S tört merészen és határozottan.

24. TÖRÖK-MAGYAR FEGYVEREK.

25. PÁZMÁNY PÉTER NAGYSZOMBATI PALOTÁJA.

III.

A FIATAL GAZDA ÉS FIATAL LEVENTE.

ÉP ABBAN az időben, a mikor *Zrínyi Miklós* honába visszatért, a nemzet két hatalmas veszteséget szenvedett. Meghalt *II. Ferdinánd*,* kinek vallásos rajongása és felekezeti türelmetlensége, diadalmas bosszúja és kiméletlen kegyetlensége a katholikus visszahatás vezérei és harczosai előtt mind az egyház iránt való hűségnek és hősiségnek megannyi magasztos vonása volt. S a hódító és győzedelmeskedő hit nemcsak a cseh és morva földön, az örökös tartományokban: de nálunk is megihletődve és magasztalva áldotta emlékezetét, mert fejedelmi kegyének és pártfogásának, követelésének és hatalmának erejéből emelkedett föl oly gyorsan és terjedett el oly rohamosan. A mellett a király koczkáztató bátorságával a veszélyben, állhatatos kitartásával a szerencsétlenségben általános tisz-

* 1637, február 15-én.

teletet ébresztett maga irányában, melyet ellenfelei készségesen elismertek, hívei pedig lelkesedve csodáltak. Az ő szemükben férfiúi és emberi jelességei is a keresztény vitéz képébe olvadtak bele, mert minden uralkodói ténye, minden magán cselekménye a kor szellemére, a visszahatás rajongására vallott; annak tükörében pedig az igaz katholicismus az igaz christianismusnak látszott. Az ő szemükben a király vallásuk dicsőséges és üdvösséges bajnoka, ki hitsorsosainak példában hagyta örökül, hogy egyházokért miképen kell merni és csapások közepette is kitartani. S meghalt alig egy hónap mulva *Pázmány*;[1] a visszahatás ébresztője és vezetője, kinek fényes nevéhez egy egész korszak eszmeáramlata fűződik. Mint főpap mindenekelőtt vallása érdekeinek hódolt, sőt a törvények ellenére is kedvezett: de igaz magyarságáról, nemzete javáról soha el nem feledkezett. S a mily határozottan a papság részére állt ama rendelettel, melyet Buccariban, a Zrínyiek kikötőjében, a családi várak tiszttartóihoz intézett, hogy a tengermelléken az egyházi javakat a fiatal grófok számára le ne foglalják, az egyházi személyeket le ne tartóztassák:[2] ép oly erélyesen felszólalt a pápai szék ellen, a mikor a magyar király apostoli jogait kétségbe akarja vala vonni.[3] S egyenest a magyarság jövőjére való tekintettel védelmezte *I. Rákóczy Györgyöt*, az erdélyi protestáns fejedelmet annyi sikerrel, hogy halála bizony Rákóczynak nehezen és bánatosan esett, mert a bíboros érsek jóakarata, hazájának és nemzetének szeretete nagy megnyugtatására volt.[4] Lángeszének és lángbuzgóságának nemesítő hatása alatt megújhódott az egyházi élet: a papok erkölcse, fegyelme és míveltsége fölemelkedett, a val-

1 1637, márczius 19-én.

2 MILLER FERDINÁND: Epistolæ Petri Pázmány. Buda. 1822. II. k. 152—154. ll.

3 MILLER FERDINÁND: Epistolæ Petri Pázmány. Budæ, 1822. II. k. 173., 183. ll. ÉS FRANKL VILMOS: Pázmány Péter és kora. III. k. Pest, 1872. 197., 199. ll.

4 SZILÁGYI SÁNDOR: Történelmi Tár, 1882. 143. l.

26. ZRÍNYIVÁR BUCCARIBAN.

lásos érzés megjavult, a felekezeti öntudat büszke pompában és nemes áldozatkészségben nyilatkozott: korszakos közoktatási intézményei és maradandó irodalmi alkotásai a hazai nevelés és nemzeti nyelv fejlesztésére és felvirágoztatására szolgáltak. Elmúlása nemcsak a magyar katholicismus: de az egyetemes egyház gyásza volt.

Zrínyi Miklós nem hallhatta ezt a kettős veszteséget mély szomorúság nélkül. Ha nem vesszük is számításba, hogy az ozalyi és csáktornyai várban, a gréczi és nagyszombati iskolában, az érseki udvarban és olasz zarándokságában, mind ez ideig csak a katholicismus szeretetét szívta magába, így felekezetével együtt érezett: ifjú élte annyi benyomása és emléke csatolta Ferdinándhoz és Pázmányhoz. A király apjának kegyelmes és bizalmas ura volt, a ki elismeréssel és kitüntetéssel halmozta el. Im, az ő főlovászmesteri kinevezésében is melegen emlékszik meg dicséretes nevéről, fényes híréről, dicső érdemeiről, hogy Magyarország szent koronájának, a felséges ausztriai háznak, s neki magának uralkodása kezdetétől fogva különböző helyeken és alkalmakkor hűségesen és állhatatosan szolgált, s vitézül harczolt úgy a birodalom részeiben a pártosok és lázadók ellen, mint a végeken az örökös ellenséggel, a törökkel szemben, életét is igen sokszor koczkáztatta és veszélyeztette.* Aztán uralkodói kegyét reá ruházta. Im, olasz utja előtt, alig értesült a Pázmány kiküldő szándékáról, magas figyelmével azonnal feléje fordult. Válaszában felszólította az érseket, kinek őszinte és atyai gondoskodását dicsérve emelte ki, hogy ha terve szerint alkalmas felügyelő fog találkozni, azt jelentse neki, s az elindulás idejére, a kiséret módjára és számára tegye meg a szükséges intézkedést; még előbb pedig írt Sennyey István győri püspöknek és Mikulich Tamás személynök-

* A volt csáktornyai levéltárban: 565. sz. alatt. A bécsi császári titkos levéltárban. Hung. Fasciculus 280.

nek, hogy a kellő útravaló iránt rendelkezzenek, s hogy az uradalmi tisztek teljesen az érsek kivánságához és intézkedéséhez alkalmazkodjanak.* S ha zarándoksága nem folyt ismerete gyarapodására és ízlése finomodására nézve érlelő tanulságok nélkül: abban a királyi érdeklődésnek is jelentékeny érdeme volt. Pázmány meg épen apja helyett apjaként őrködött felette. Az ő befolyásának és szeretetének köszönhette boldogító hitét, nemesebb míveltségét, eddigi haladását és szereplését. Mert bizonyosan a biboros gyám vitte magával az országgyűlésekre, hol zászlós-úri tisztétől fogva már 1630-ban, és 1635-ben megjelent, s bizonyosan ő vezette be a királyi udvarhoz, hol annyiszor megfordúlt. Tanulmányai, örömei, élvezetei fölfölelevenülve és meg-megvillogva reája emlékeztették; a mint élvéje mestere, holtában is vezető példája maradt.

De a míg Zrínyi Miklós hálásan gondolt vissza a múlt kötelékeire: addig szorgosan készült elő a jövő hivatására. Mert alig helyezkedett el a csáktornyai várban: az új gazda fiatalos lázával rendezkedett testvérestűl. A büszke családi fészek fölötte kedvező helyen, a nagy uradalomnak, a szigetvári hős e kitünő szerzeményének szinte közepén feküdt, s a biztosságnak és védelemnek minden föltételével rendelkezett. Mert a Mura és Dráva, mint két hatalmas védő kar foglalta be az egész félszigetet; s a hol szabadon hagyta, a stiriai határon, ott veszedelem nem fenyegette: így a Muraköz már a maga természeti fekvésénél fogva erősséget képezett. Különben gazdag és termő föld, még az idő szerint teli őserdővel, ordas és agyaras vaddal, de a szántók és szőlők is teli áldással; Tollius szerint annyira, hogy mindennemű gabonával és borral bővelkednek, mintha Ceres és Bacchus vetélkedtek volna, hogy melyikök vegye oltalmába a vidéket.** De ép e miatt

* Miller Ferdinánd: Epistolæ Petri Pázmány. Budæ, 1822. II. k. 168—169. ll.
** Frankenburg Adolf: Életképek. Pest, 1845. 802. l.

a török örömest dúlta, s a mióta a szigeti Arnót vezetése alatt benne *először*, 1586-ban, megjelent,[1] szárazabb időben, alacsonyabb vízálláskor meg-megrohanta; különösen a kanizsai szomszéd háborgatta. Ily körülmények között a csáktornyai várnak a Muraköz természeti erőssége mellett is fontos szerepe jutott: *a Zrínyiek székhelye és a félsziget őrállomása volt.* Már akkor, a mikor a szigetvári hős báni követelései fejében I. Ferdinándtól kapta, s királyi parancsára Keglevich Pétertől elfoglalta, bevehetetlennek mutatkozott: a gyors sikert csak a csel szerezte meg.[2] Pedig nem épült megmászhatatlan sziklamagason, hanem sík lapályon; összes erődítése vastag falaiban és mély árkaiban állt, miket a XVII. században is szélesen övezett az ár, s még szélesebben a mocsár. A Dráva alig egy mértföldnyire kanyarog tőle, a Ternova meg épen mögötte sikamlik, s földagadt árjok gyakorta messzire kiönt és elmaradozó mocsarakat hagyogat; régen pedig a szelid Mura és szilaj Dráva keresztűl-kasúl járta az egész vidéket, minél fogva vizenyős helyek, nedves berkek nagy számmal találhatók rajta. Itt egy sűrű sással szegélyezett vékony ér, ott hosszúra nyúló mocsár húzódik. Aztán síkok, mélyedések váltakoznak, melyek messziről kaszálóknak látszanak; süppedékes ingoványok, melyek esőzéskor megközelíthetetlenekké válnak. A szétszórtan vonuló sás és náderdők zsombékos, tespedt tócsák takarói. Egyes nagyobb területű, mélyen fekvő lapályok hepe-hupás részeiben egész éven át a gyalom és hinár szövevényén keresztűl vízfoltok csillámlanak,[3] s holdas estve a békák szakadatlan brekegő versenye hallszik, miben még Petrarca is szive szerint gyönyörködhetnék: akkor meg a víz Csáktornyán épen bőséges lehetett. Mert a vár háta köz-

1 PETHŐ GERGELY: Rövid Magyar Crónica. Bécs, 1660. 170. l.
2 ISTVÁNFI MIKLÓS: Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV. LXV. 255. l.
3 GÖNCZI FERENCZ: Muraköz és Népe. Budapest, 1895. 20. l.

vetlenűl a Ternovára támaszkodott, mig jobbról és balról a mocsár oly kiterjedéssel vette körül, hogy Tollius szerint az árkok egyenesen fölöslegesek voltak; csupán a homlokzat, mely keletnek a községre vetett, függött össze a szárazzal széles dobogója, felvonó hidja által, mely alatt szintén mély víz tátongott.* Így ha a dobogó-hidat felhúzták, a vár a megközelíthetetlen árból úgy emelkedett ki, mint valami sziklasziget a tengerből; csakhogy kiálló szirtek helyett falairól és bástyáiról ágyúk meredeztek le.

A mocsarak gőze és nehéz levegője ugyan sem egészséges, sem kellemetes nem lehetett; de a Zrínyi emberöltője nem a mai idő kényes és finyás nemzedéke, melyet minden őszi szél lázba ejt és csoportosan letarol, mint hervasztó dér a falevelet; még akkor lobogó vér lüktetett a feszülő erekben, az aczélos idegek és szijjas izmok minden időjárást, minden levegőt elbirtak, mert általában a harcz viharára, a leventeség veszélyére nevelték az ifjakat. Az idő háborúkkal volt vemhes, a kemény küzdelmek, válságos veszedelmek szilaj szárnya csattogott az emberöltő felett: rekkenő hőségben és dermesztő fagyban, mocsaras levegőben és tikkasztó aszálykor egyiránt meg kellett vitézül állania. Kagylós bölcsők és selymes takarók helyett a gyermekek csakhamar a fáradságban és munkában edződtek; s a főnemesek még csak ötven évvel előbb is a kényelmet oly kevéssé ismerték, hogy házasságuk előtt rend szerint egy falócza, egy szőnyeg, egy bőr vagy kötés-szalma szolgált pihenőjükül;** s a török ellen való várakat, melyeket a síkon emeltek, közönségesen mocsarakkal övezték. S míg az árkok és mocsarak vize tartott, a mint Sziget és Nagy-Várad megvétele bizonyítja, az ellenség nehezen boldogult; csak ha a támadó levezette vagy a szárazság elapasztotta, közeledett

* Frankenburg Adolf: Életképek. Pest, 1845. 802. l.

** Salamon Ferrncz: Az első Zrínyiek. Budapest, 1865. 249. l.

a veszély. A mocsár terjedelme fokozta a biztosságot, könnyítette a védelmet; a gyalom, a hinár, az iszap megannyi ágyú volt, melyet a vár ura és parancsnoka a XVII. században gyönyörűséggel szemlélt. Ha a töröktől nem félt, a maláriától sem ijedt meg: keménysége és megszokása oltalmazta tőle.

A csáktornyai vár ennél fogva már vidékében a biztosságnak és védelemnek minden föltételével birt; Zrínyi Miklós és öcscse pedig gondoskodott róla, hogy kettős hivatásának, vitézi népével, hadi fölszerelésével és élelmi készletével még inkább megfeleljen. Mert abban az időben, a mint Salamon Ferencz találólag írja,* a védekezésnek és gazdálkodásnak egész alapja és biztosítéka a váron nyugodott. Minden várnak megvolt a maga tiszttartója, ki a jobbágyokkal megmíveltette az uradalom földjeit, beszedte tőlük a tizedet, behordta a várba és elhelyezte a bástyák pinczéibe az aratás és szüret áldásait. Azonban a vár — mondja — több volt gabonásnál, a tiszttartó több egyszerű gazdatisztnél. A vár egy-egy örökös hadi lábon tartott erőd, a tiszttartó megannyi katonai parancsnok, valamint a földesúr megannyi született hadvezér. Az ágyúgolyó, fegyver és puskapor szintoly nélkülözhetetlen volt az élet fentartására, mint a búza és bor, melylyel a várőrség táplálkozott; a tiszttartónak szintúgy érteni kellett a várfalak építéséhez, mint a szántás-vetéshez;** különösen a muraközi és tengermelléki birtokokon, melyeket az ellenség lesei fenyegettek örökkön. Zrínyi Miklós és öcscse, noha mindjárt 1638-ban megosztozott, az egyezség értelmében közös födél alatt, a csáktornyai várban maradt, mely a védekezés és gazdálkodás középpontja volt: így az ősi fészek egyelőre kettőjük otthona, a hol a testvérek maguk őrködtek. Sajnos, ma már a várnak tüze-

* SALAMON FERENCZ: Kisebb Történelmi Dolgozatai. Budapest, 1875. 353. l.

** SALAMON FERENCZ: Kisebb Történelmi Dolgozatai. Budapest, 1875. 353. l.

27. A MAI CSÁKTORNYAI VÁR.

tes rajzával nem rendelkezünk, ennélfogva teljesen helyre nem állíthatjuk, mert a XVIII. században új birtokosa, gróf Althan Mihály *a régi* épületet lerontatta, s az újabb szokáshoz és ízléshez képest emeltette föl, fia pedig, gróf Althán János oly úri móddal és annyi ékességgel látta el, hogy annak díszét állítólag «sem hajdani nagysága, sem pompás fényessége meg nem előzte:»* de tették mindezt a nemzeti kegyelet rovására, s a *mai* csáktornyai vár többé már nem a költő ősi vára. De a Tollius leírásából az osztályos levelek ellenőrzésével eléggé tájékozódhatunk róla. A hollandi tudós nem győzi csodálni a nép oly nagy miveletlenségénél a pompás épületet, a gazdag bútorzatot, s a mindenütt mutatkozó jeles csint, a miknek biztos nyoma már az első megosztozáskor, 1638-ban fölismerszik. A mi a csáktornyai várban a régi alkotás maradványa: a széles, tömött várfalak, melyek a földdel betüremlett, fűvel és bozóttal fölvert árkokba ereszkednek; a Ternovára néző téglafal kivételével, mely nem készülhetett ágyúgolyó ellen; aztán a nehéz, párkányos bástyák, melyek a kiszögellő sarkokon figyelő őrszemekül néztek el a vidéken; meg az erős, boltíves pinczehelyiségek, melyek époly alkalmasak voltak a hadi és élelmi készletek eltartására, mint vivatás esetében a sebesültek és asszonyok menedékeül. Mindezeken ma is a régi erő és régi nagyság kifejező bélyege ül, s néma köveikkel a háborús századok viharára emlékeztetnek; de a családi palota a többi épületekkel egyetemben eltűnt, s elváltozott: úgy hogy a költő vára csupán külső alaprajzára és térfogatára egyezett a maival. Annyi bizonyos, hogy hatalmas és pompás fészek volt, négy szögeletre rakva tornyokkal és bástyákkal. A mint a régi oklevelek leírásába merülünk, képzeletünk előtt fölépül az egésznek képe. A kapu fölött nagy kő-

* VÁLYI ANDRÁS: Magyarországnak leírása. I. kötet. Kassa, 1796. 364. l.

bástya emelkedett, s keletről sorakozva három fabástya húzódott, aztán a «kinyózó bástya» következett, majd a kisebb kőbástya és utána ismét két fabástya jött. Mindezek nemcsak erősségül, de ékességül is szolgáltak; s nagyságukról fogalmat adhat, hogy a várnagy a kisebb kőbástyában lakott. A várbeli főépületnek a homlokzata kelet felé nézett, a két szárnya pedig délre és éjszakra vetett; a déli szárnyon új sugár torony díszeskedett, az éjszakon meg a régi lőporos torony állt. A főépület és déli szárny négy «contignatió»-val, vagyis az alsó és földszinti helyiségeken kívül két emelettel birt, mig az éjszaki szárny három «contignatiós»-nak, azaz egy emeletesnek készült. A fény benne mindenütt a kényelemmel egyesült; s a paloták és termek csarnokokkal és «himes boltok»-kal váltakoztak. A második emeleten volt az ünnepi vagy nyári nagy palota boltozatos előcsarnokkal, nagyobb összejövetelek és ünnepélyek számára; aztán termek következtek, majd a «vénasszony háza», a szenes házzal és külső sütőházzal; az első emeleten volt a «kisebb palota», szűkebb társaságok és mulatságok részére, mellette termek húzódtak, szenes házzal és konyhával, régebben ott esett az iskola is, a hol valószínűleg Miklós az öcscsével tanult. A földszinten nyúlt el a «hosszú palota», melyet talán gyűlések alkalmával használtak, kisebb boltozatos szobákkal és csarnokokkal, a hol a családi levelek, könyvek, kincsek és fegyverek álltak.* A csarnokokban függtek, beszéli Tollius, a török diadalmi jelvények, ívek, puzdrák, buzogányok, paizsok, s más efféle fegyverek, melyek fényét a dönöczki kardvasak csillogása elhomályosította. Némelyeknek markolatja ezüsttől és aranytól ragyogott, másoknak hüvelye volt drága kövekkel kirakva. Itt foglaltak helyet a képek is, később a Miklós vitézi

* Az osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 319. ·uro 44.

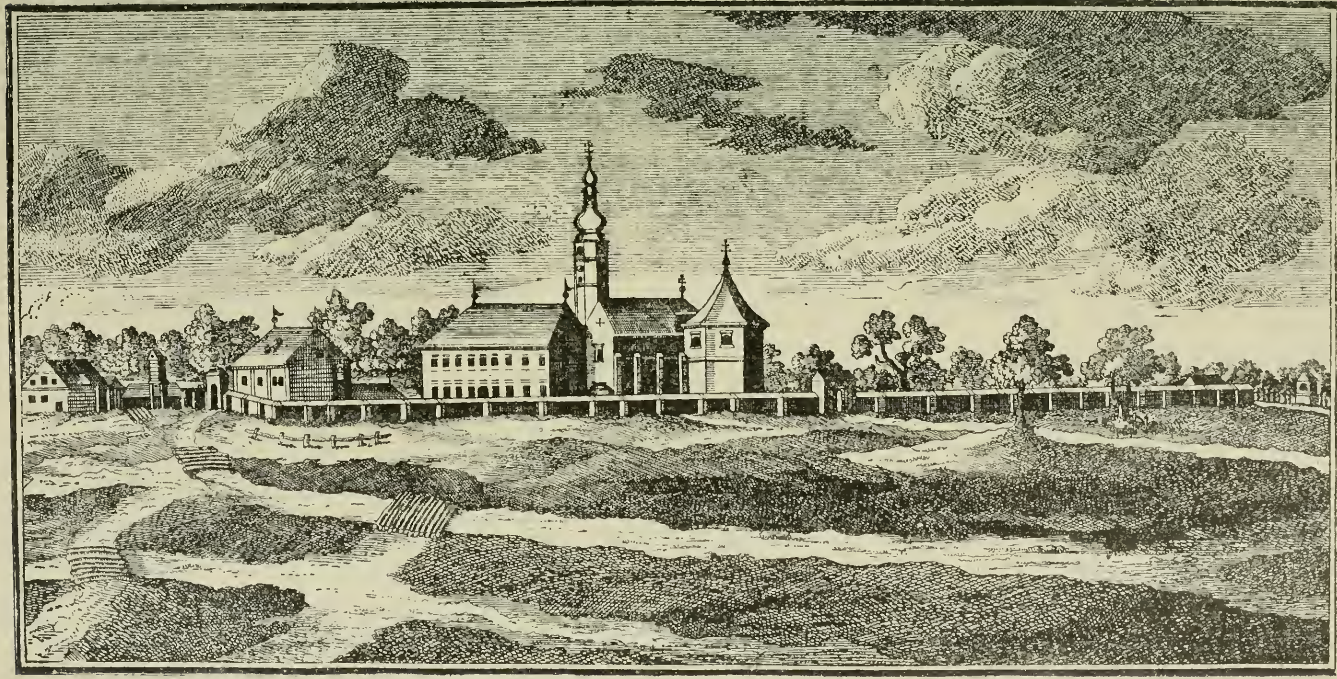
tetteinek megerősítésével. A fegyvertárat azonkívűl rézágyúk, mozsarak, dárdák, kardvasak és egyéb hadi szerszámok töltötték meg. A kincstárban a régi pénzek sokasága feltűnt. Volt köztük Nagy Sándor aranyban és érczben, volt ezüst Ottó, Vitellius, Pescenius Niger, Horatius, Ovidius, s mások, a kiknek pénzei vagy érmei ritkák, érczben. Voltak királyok, fejedelmek s híres emberek képei kicsiny köralakban vésővel kidolgozva, például Luther Mártonnak és feleségének, Bora Katalinnak képe.* S aztán itt volt, a földszinten a kisebb himes bolt vagy kifestett csarnok, mely kápolnául szolgált, meg a gőzfürdő. A föld alatt feküdtek a boltozatos tárházak, éléskamrák, köztük a Wuk, meg az öreg himes bolt és a belső sütőház. De az egyes részek fekvése biztosan meg nem állapítható, mert a régi írások csak az okleveles és könyvesházról említik, hogy a kincstár mellett nyugat felől esett és a hosszú palotáról, hogy a kisebb himes boltnál éjszakra terűlt.** A vár fő- és melléképületeivel, s a maga nagy öblös piaczával szükség idején elegendő volt pár száz főnyi hadi nép befogadására, sőt gyakorlására is: de a Muraköz elszigeteltsége és a Zrínyiek rettegett neve megőrizte a támadástól. A várat a hagyomány szerint éjszak felé földalatt futó folyosó fűzte össze a Remete Pálosok Szent Ilona kolostorával, utolsó veszedelemben a menekvés biztosítására; s ma is mutogatják az épület éjszaki szárnyában a titokzatos lejáratot, mely a sötét mélybe levezetett volna: de a hagyomány merőben a képzelet leleménye, mert a kolostor a vártól egy kis félórányira esik, a mi föld alatt futó folyosónak bizony távol; aztán a család büszke bátorsága és a föld iszapos természete ellene szól, a történeti bizonyság pedig teljesen megczá-

* Frankenburg Adolf: Életképek. 1845. 803. l.

** Az osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 309, nro 44.

folja. A mikor a szerencsétlen Zrínyi Péter és Frangepán Ferencz utolsó veszedelemben forog, Spankau elől nem a föld alatt menekszik, hanem a kapun «fejtekezik ki», a mire «az őrizet is elszélled és a csáktornyai várnak deli fénye homályba borúl».[1] A helyett a vártól Szent Ilonáig vadas kertek húzódtak, annyi ízléssel és annyi csínnal rendezve, hogy Tollius csodálkozásában őket az Alkinoos kertjeihez hasonlítja, hol a rege szerint a levelek soha sem sárgultak és a gyümölcsök mindig pirulva ragyogtak.[2] A félénk őzikék csapatosan tanyáztak bennök. A vártól délre pedig le a Dráváig sötét sűrű erdő borult, hol az ordas farkas és agyaras vadkan csatangolt. Az erdő a víz partjától szinte Kursaneczig ma is áll, bár az ember váltig irtogatta, a romboló ár is egyre tarolta, mert a Dráva régi medréből kikelve, szilaj féktelenséggel hasít magának új ágyat és söpri el maga elől, a mi útjába akad; nem ritkán százados fákat döntöget mélyébe és juttat szárazra megint, a mikor nagy idő mulva régi medrébe visszatér. Elhagyott helyét kavics borítja, az újabb kiöntés iszappal bevonja, a vízhordta magvat, csemetét, fűzfagalyat a sok heverő tuskó és szálfa felfogja, s a nap éltető melege tenyészetre indítja; úgy hogy pár esztendő mulva már fiatal füzesek, szinte áthatolhatatlan ligetek támadnak.[3] A természet e szilajon romboló és bámulatosan alkotó ereje a XVII. században szabadabban érvényesűlt, s a csáktornyai vár vadas kertjei és erdei az évszakos áradások folytában buján virultak. S a növényvilág a maga gazdag pompájának és végtelen lombsátorának űdítő hatásával és illatával sokat javíthatott az iszapok és mocsarak levegőjén is. Még akkor irtás e helyen vajmi kevés volt: Nagyfalú még nem létezett, Kursanecz csupán *nyolcz* jobbágyi tel-

1 VÁLYI ANDRÁS: Magyarországnak leírása. I. kötet. Kassa, 1796. 362. l.
2 FRANKENBURG ADOLF: Életképek. 1845. 803. l.
3 GÖNCZI FERENCZ: Muraköz és Népe. Budapest, 1895. 23. l.

28. SZENT ILONA, A PÁLOSOK KOLOSTORA.

ket számlált;[1] úgy látszik, csak a vártól nyugatra, a Ternován túl, ereszkedtek a szántó földek, melyek vetésében a pittypalatty-madár füttye verte föl a csendet, s fent, a magasban a foglyok húzása villogott, s a bokrok alján, gabna tövében és a rét selyme közt a tapsi nyúl tenyészett szaporászva. Tollius dicsekedve említi, hogy nagy örömmel hajtották hálóba a félénk őzeket, s aztán fürjre, fogolyra és nyúlra vadásztak.[2]

Ime, a Zrínyi Miklós otthona, a minő volt, az osztályos levelek bizonysága szerint, abban az időben. Később, a mikor a várat már egyedűl bírja vala, sokat szépített és erősített rajta; a fabástyákat kőbástyákkal váltotta fel, a

29. GRÓF BÁNFFY KRISTÓF ALÁIRÁSA.

gyűjteményeket és diadal-jelvényeket szaporította, a diszkerteket és vadasokat fejlesztette és rendezte; de valójában már mindez akkor létezett, a mikor örökében elhelyezkedett. Sőt akkor, a mint olvassuk, a vár előtt, Csáktornya irányában is kert terűlt el, s az uradalomnak külön nyulasa volt, a Zvirnyák.[3]

Az osztozkodást Mikulich Tamás királyi személynök hajtotta végre, ki ezzel a jószágok kormányzásától visszalépett: de kiküldött birák jelenlétében. Megjelent arra a csáktornyai várban gróf *Bánffy Kristóf*, királyi tárnokmester, Zala és Somogy megyék főispánja, aztán Somogyi János, szekszárdi apát és zágrábi kanonok, Chernkóczy

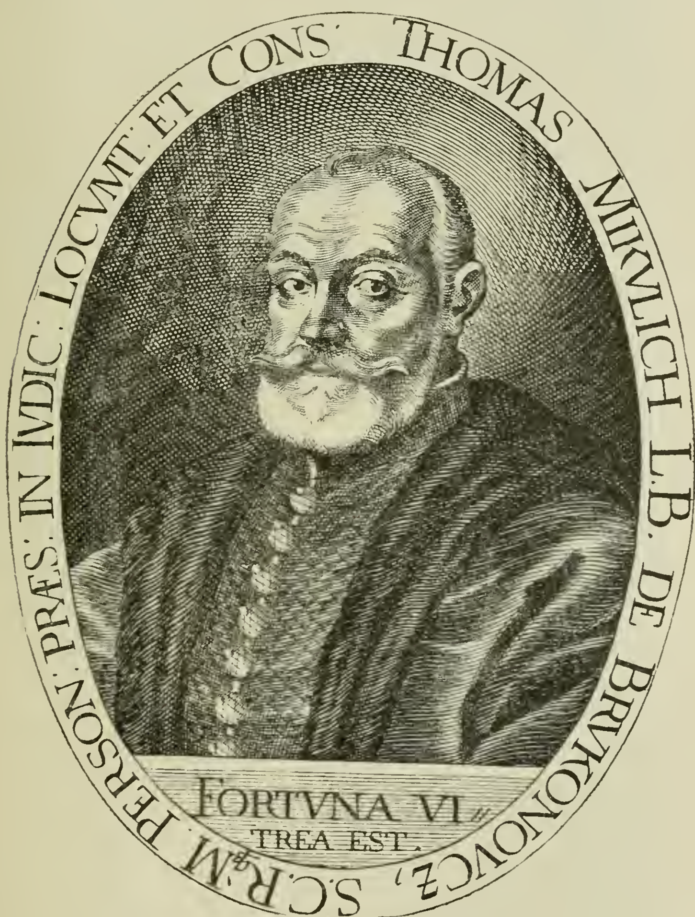
1 Osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 319, nro 44.
2 Frankenburg Adolf: Életképek, 1845. 803. l.
3 Osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár. N. R. A. Fasciculus, 319 nro 44.

Gábor, varasdi alispán, Ruchich János, országos főadószedő, meg Sporarich Péter és Laczkovich Pál, s mindnyájan egyhangulag és egyértelműleg csatlakoztak ahhoz.* A biróság nem a régi eljárás szerint indúlt, hogy a muraközi és tengermelléki összes uradalmakat két egyenlő részre szakasztotta volna a két testvér számára: hanem előbb a Muraközön, aztán a tengermelléken a várakat, udvarházakat, szőlőket, malmokat, szántókat, legelőket, bányákat, erdőket, makkosokat, réteket, vámokat, tizedeket, halastavakat, s mindennemű hegyi és vizi jogokat, az összes gazdasági épületekkel és tárházakkal, az összes gazdasági tisztekkel és vámszedőkkel, a városokat és falvakat, egyházakat és kegyuraságokat a jobbágyokkal, zsellérekkel és irtványosokkal együtt helyről-helyre *végig*-felezte; a mi pedig megfelezhetetlen volt, azt közös kezelésben hagyta. Ily módon a csáktornyai várat tornyonként és bástyánként, s a főépületet szárnyanként megosztotta, s a mennyiben a szárnyak egymásnak meg nem feleltek, a külömbséget számba vette és emeletenként a másik részen pótolta. A biróság az osztályi terv értelmében nemcsak azt határozta meg, hogy mi jut az öregebb vagy ifjabb grófnak használatul és élvezetűl; hanem azt is, hogy minek az ellátásáról vagy javításáról gondoskodik az egyik és a másik, minek az építéséhez vagy fentartásához járul kölcsönösen mind a kettő? A megfelezés oly következetességgel vonul végig minden ingón és ingatlanon, élőn és élettelenen, hogy ha fölös malom találkozik, melynek megfelelő párja nem akad, a két testvér között kövenként oszlik meg. A pénzek, aranyak, ezüstök, gemmák, fegyverek, drágaságok, emlékek, bútorok, lódíszek és szerszámok, foglyok és váltságdíjak, borok és gabonák egyenlően ketté vetendők; még a vetések is, miket eddig közös erővel

* Az osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 319, nro 44.

munkáltattak, megfelezendők, akár lábon, akár keresztekben állnak.*

A megfelezés ez aprólékos gondjának, az osztályos levél e részletező felsorolásának következtében, a zavaró

30. MIKULICH TAMÁS.

örökös ismétlések ellenére is, a Muraköz XVII. századbeli állapotáról, miveltségéről és lakosságáról határozott képet kapunk, mert ismerjük benne az összes községeket és tele-

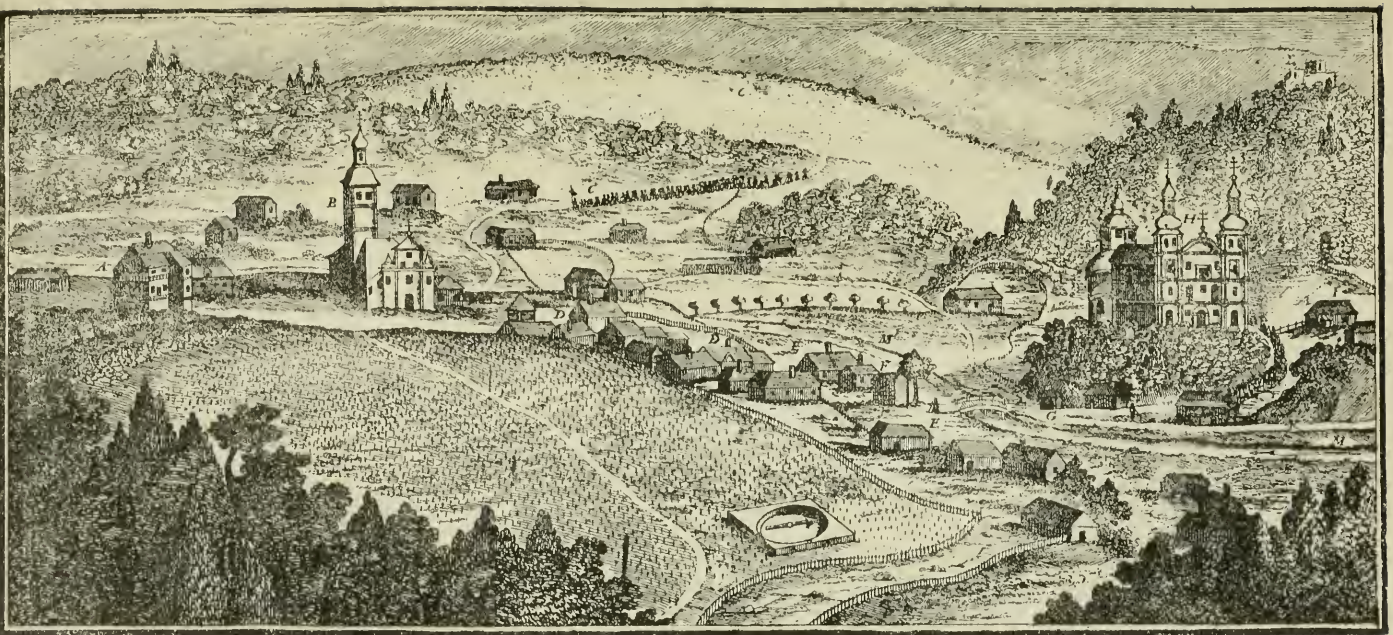
* Ugyanaz, ugyanott

peket, sőt a jobbágyokat és zselléreket is szám és név szerint. A nép szinte kizárólag horvát, csak elvétve akadunk magyar családokra : mindamellett a Zrínyiek magasztos hazaszeretetétől ezen az egész földön az igaz magyar hazafiság tüze lobogott! S a mint a költő magyarnak született és nevelkedett, a nemzeti szellem és nemzeti nyelv ihletével, de horvát jobbágyság közepette élt és már gyermekül anyanyelve mellett horvátul is beszélt: azonképen jobbágysága horvátul is hazafiasan gondolkozott és érezett, Magyarországnak valamennyi hű fia volt. Életrevalóság és vallásos buzgóság jellemzi ma ; szívós fajának e kettős tulajdonsága lelkében akkor is éles kifejezésre talált. A protestantismus után, melyet a költő apja gyökerestűl kiirtott, a katholicismus oltárainak tömjén-illata töltötte be újra a templomokat ; de még akkor ezek vajmi gyér számmal emelkedtek az egész félszigeten : anyaegyházak csak Mura-Csányban, Perlakon, D. Szent Mihályban, Dráva-Vásárhelyen, Alsó-Vidoveczen és Szelnicában, aztán Stridón, F. Mihaloveczen, Belicában, Soboticában és Pomorjén voltak. S ezeken kívűl leány-gyülekezetek Dráva-Egyházban, Macsineczen és Szent Marján, aztán F. Vidoveczen és Dekanoveczen. Már a templomok e ritkasága elárulja, hogy a XVII. század első felében a Muraköz lakossága elég kevés és tanulatlan lehetett, mert iskolák legfölebb az anyaegyházak mellett működtek.

Az osztoztató biróság a kegyúri jog és kötelesség gyakorlása végett az egyházakat épúgy megfelezte, mint a santoveczi, strigovcsáki és czigánscsáki, meg a wugrini, popouscsáki és zuhoboki szőlőhegyeket, vagy a tersztenyakóczi és gerkaneczi, meg a bracsányi és zeboveczi halastavakat. S Miklósnak mindebből az első csoport jutott.*

A szőlőhelyek felsorolásából kitetszik, hogy a mura-

* Az osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 319, Nro 44.

31. STRIDÓN.

közi hegyvidék legkiesebb ormain már ebben az időben pirult a gerezd, s a szüret bőven fizetett. Arany bora, mely a közeli *Luttenbergről* nyerte nevét, annyira kitűnő volt, hogy Tollius szerint íze a méznél édesebb, a tokajinál kellemesebb, mert a míg ez erősebb és részegítőbb, addig a luttenbergi az élvezésre és felvidulásra alkalmasabb.* Sőt egyes magaslatokon, mint a bájos *Csalfadombon* és a gyönyörű *Romváron* pezsgő élet lüktetett, a miről az utóbbi hely hagyománya regél. A hol ma a két sudaras jegenyefa uralkodik és magános elhagyottságában siváran tekint az erdővel és szőlővel szórványosan bekúszott oldalon végig: ott egykor büszke fészek emelkedett megragadó kilátással a *Vend Bühelek* sötét-zöldes völgyeibe.

Az osztoztató biróság, Bánffy Kristóf és Somogyi János kivételével, megfordult Ozalyon is, hogy az ozalyi, ribniki, bakari, grobniki, dreveniki, hrelini, brebiri, grisáni, bród-moraviczei várak, a rakonoki, bosiákói és verboveczi kastélyok összes tartozékait, jövedelmeit és jogait felbecsülje és ketté vesse. Teljesen úgy járt el, mint a Muraközön, hogy az ozalyi váron kezdve mindent *végig*-felezett; s a mi megfelezhető nem volt, közösnek maradt. S a mennyiben itt bányák, révek, kereskedelmi kikötők és ipari vállalatok forgalma, gazdasági fakészletek és sótárházak nyeresége szerepelt, a mi mindig ingadozott és változott: annyiban a közös kezelés sokkal általánosabban érvényesült. Így a biróság kimondta rendező elvűl, hogy a két testvér az összes tengermelléki uradalmakat közös tiszttartóval igazgattatja, ki a jövedelmeket két egyenlő részre osztja, s egyik felét az öregebb, másik felét az ifjabb grófnak szolgáltatja; a ki csak az olyan utasítást tartozik végrehajtani, melyet mind a kettő aláírt.** A tapasz-

* Frankenburg Adolf: Életképek. Pest, 1845. 802. l.

** Az osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 319, 44. szám alatt.

talás azonban csakhamar meggyőzte őket, hogy a közös birtokolás ilyetén módja könnyen izetlenségekre vezethet, azért Mallenich György, Ivanich Tamás, Novák Miklós, Mihalich János és Derecskay János házi tisztek meghallgatásával úgy egyeztek, hogy a tengermelléki jószágok közűl Bakar (Buccari) és Grobnik várak és Gerova falva Péternek jussanak, az ország ama törvényénél és szokásánál fogva, hogy a választás joga a fiatalabb testvért illeti meg; míg Hrelin, Drevenik, Grisáni és Brebir várak és Lichfalva Miklósnak maradnak; mind a két részen az összes tartozékokkal együtt, ellenben a kikötők, bányák, vámok, tizedek, halászatok és legelők kivételével, miket eztán is közösen kezeltetnek.* Azonfelül Miklós megigéri, hogy Pétert a Chikulini-féle grobniki perben segíti, s abban a nem remélt esetben, ha vesztene, kárpótolja; lakodalmának költségeire a maga tengermelléki, bródi és moraviczai jobbágyait megrójja; Péter viszont kijelenti, hogy Miklósnak, ha Isten a házasságára kedvező szerencsét mutat, hasonló segítségére lesz, neki vagy tisztjének a vámok és más ügyek ellátása végett a bakari várban kényelmes szállást enged, sőt a bakari malom egyik kövét is odaajándékozza; s ha bátyja akarja, a kikötőben magának alkalmas tárházat építtethet.** A mikor pedig, alig egy esztendő mulva, Péter a bakari malom másik kövét és a bródi vám másik felét is átengedi, Miklós ennek fejében minden igényéről lemond ama révekben, halastavakban, erdőkben, legelőkben, melyek Bakar és Grobnik várához s Gerovo falvához tartoznak, azzal a kölcsönös föltétellel, hogy ha az idő mostohasága következtében az ellenség az egyikök réveit elpusztítaná, a másiknak épen maradt révei jövedelméből fele hasznot húzzon; hogy ha az egyikök

* Az osztályos levél 1641-ből. Kelt Bakarban, aprilis 25-én. Országos Levéltár Fasciculus 319, nro 39.
** Ugyanaz, ugyanott.

sókészlete kifogyna, jobbágyai a másiknak tárházából legyenek kötelesek a sót beszerezni; hogy a kereskedést sem tengeren, sem szárazon egyikök sem akadályozza, s a közlekedést minden kikötőhöz szabadon hagyja, büntetés terhe alatt.*

Ily módon itt a közös gazdálkodás a »testvéri szeretet» szavára és a gyakorlati élet követelésére összébb-összébb szorult: de egyebütt még egymást keresztező érintkezéseivel fenmaradt; a legkülönösebb és legérdekesebb példában a védelem megfelezésével. Mert bizony nemcsak a légrádi révben a vámok, a légrádi várban a házak oszoltak meg a két testvér között, de megoszolt a véghely katonai felügyelete és őrsége is. Légrád és Muraköz örökös kapitánya *Miklós*, születésénél fogva, de királyi kinevezéssel, a mit 1640 májusában nyer meg:** Péter mégis hasonlókép légrádi örökös kapitánynak írja magát. S ez nem puszta czím, hanem valódi állás, mely megfelelő szolgálattal és hatalommal jár. Az osztályos levél megállapítása szerint Miklós a kapitány és Péter a hadnagy, a közhasználat szokásos kifejezésével az a főkapitány és ez a kapitány, a ki helyetteseként parancsol; Miklós rendelkezik a vár és félsziget önkénytes hadi népével, Péter ellenben az iratos katonasággal; s ha akár az önkéntesek, akár az iratosok a török hódoltságba beütnek, zsákmányt vagy foglyot ejtenek, a zsákmány ára és foglyok váltságdíja egyenletesen oszlik meg kettőjük között. S ha közülök bármelyik kedvező időben, kinálkozó alkalommal ilyen beütést tervez és rendez, a másikat katonáiért segítség végett megkeresni tartozott. Ilyeténkép hivatásuk és szerepük e fontos véghelyen kölcsönösen összefolyik, sőt nem egyszer összeütközhetik, mert Péter alatta áll ugyan Mik-

* Az osztályos levél kelt Hrelinben, 1642 julius 4-én. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 319. nro 33.

** A bécsi császári és királyi hadi levéltárban, eredeti latin fogalmazvány, 1331. sz. alatt.

lósnak; de az íratosok felett független: ha mégis a vitézi szellem és katonai fegyelem hadi népük soraiban meg nem romlott, — egyetértésöknek és hősiségöknek köszönhető. A figyelő állomásokat vagy őrszemeket, melyeket a félsziget biztosítására a török meglepései és megrohanásai ellenében tartottak, hasonlóképen megfelezték vagy közösen látták el.* Ezek az őrszemek természetesen a Mura mentében és közelében feküdtek, mivel a támadások és rajtaütések leginkább Kanizsa és Sziget felől jöhettek; s rend szerint erősebb szállással birtak, mivel húsz vagy harmincz főnyi

32. ZRÍNYI PÉTER ALÁIRÁSA.

csapat faházban a viszongás folytonos koczkázatai közt vagy épen szabad ég alatt az időjárás viszontagságaiban nem szállásolhatott. Hisz a mikor a török átok verte a magyar nemzetet, a magyar nem egyszer fogott olyan törököt, a ki vitte, ennélfogva védekeznie kellett ellene. Sajnos azonban, hogy ez őrszemeket, bár megjelölhetjük, egész biztosan el nem helyezhetjük; annál kevésbbé szólhatunk ama tervszerű erődítési rendszer egyes tagjairól, melyeket a költő az olasz földről való hazajötte után kisebb erődökül kijavíttatott, védő őrséggel és védelmi eszközökkel elláttatott,** mert ilyenek általában a légrádi és stri-

* Az osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 319. Nro 44.

** RÓNAI HORVÁTH JENŐ: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 17. l.

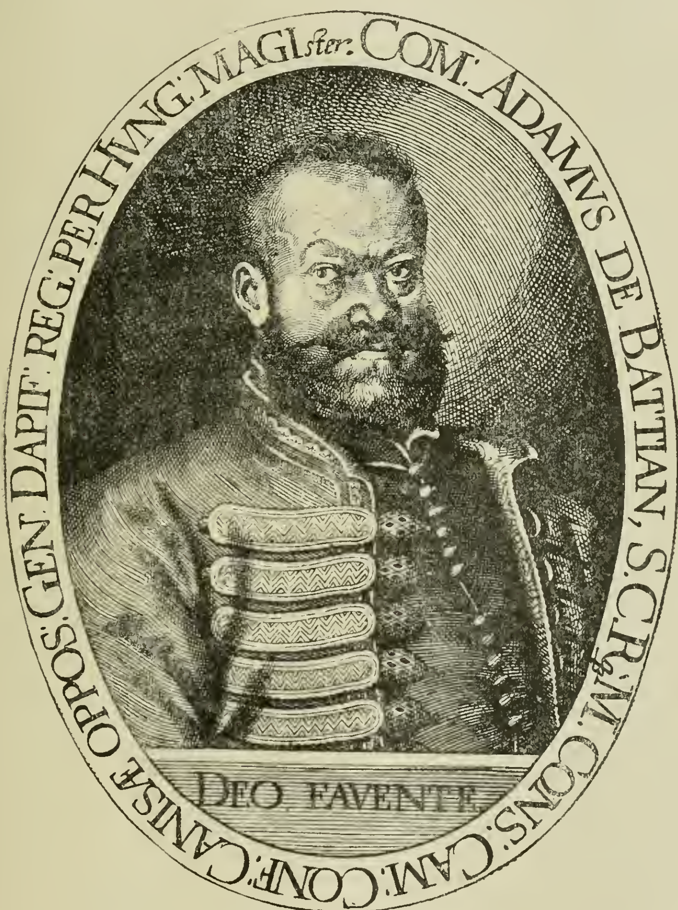
dói váron kívűl nem léteztek, s mert a költő, az osztályos levelek bizonysága szerint, egyelőre a Muraközön nem építkezett. Csupán azt mondhatjuk, hogy a Mura partján *öt* őrszem vigyázott, és pedig az első Kis-Kuteczen, a második Szemenyénél húsz-húsz emberrel, kiket Miklós igazgatott és fizetett; a harmadik Szemenyén alól, az Ó-strása, a negyedik a «Réten való új Strása», hasonlókép húsz-húsz katonával, kiket Péter vezetett és élelmezett; végre az ötödik a Csuk-őrség,* harmincz főnyi csapattal, mely a kettőjük felügyeletében és fizetésében állt.**

Zrínyi Miklós, mint új gazda a maga közvetlen érdekeinél, s mint légrádi és muraközi kapitány az ország nyomasztó helyzeténél fogva ez őrszemekre kitűnő gondot viselt. Hisszen a béke ellenére, mely az 1627-iki szőnyi kötés óta hivatalosan megvolt, a török szakadatlanúl hódoltatott. Minden új basa, új bég kijebb terjesztette vára tartozékait, hogy szaporítsa a maga jövedelmeit, minélfogva a békében hódolt falvak száma meghaladta a háborúban hódoltakat. S a törökök ez álnoksága, a szegénységen való nagy kegyetlensége, szüntelen rablása és büntetlen elbizakodása miatt az örökös zaklatásban, a mint Esterházy Miklós nádor panaszolja, szinte oda jutottunk,

* E helyek közül *Szemenye* és pedig Felső- és Alsó-Szemenye, a félszigeten kívűl, a letenyei járásban esik, közvetlenűl a Mura mellett, a hol a Kerka vize bele szakad, s a hol egy szigetecske is van. Az őrszem vagy ezen a kis szigeten, vagy Szemenyével szemben, a folyó jobb partján, már a Muraközön állomásozott. *Kis Kutecz* talán *Kis-Kótecz*, vagyis *Kót*, hasonlókép a félszigeten kívűl, az alsólindvai járás déli lábában, *Verhovján* átellenében, a hol ugyancsak egy kis sziget terűl: ennélfogva az őrszem vagy ezen a kis szigeten vagy a folyó jobb partján, már a Muraközön feküdt. Az Ó-Strázsa még ennyi biztossággal sem állapitható meg; de a mennyiben *Gardinovecz* magyar neve *Őrség*, a mi a strázsa is, aztán Szemenye alatt esik, a mint az osztályos levél irja, nem lehetetlen, hogy itt volt az Ó-strázsa, Szemenye és Csáktornya közt. A Réten való új Strázsa teljesen meghatározhatatlan: de a *Csuk-őrség* valószinűleg a mai *Csukoveczben* keresendő, Kottori és Csáktornya közt, mert a Mura déli vonalára úgyis a légrádi vár vigyázott. Ily módon az őrhelyek közűl kettő esett volna a Muránál, három pedig beljebb a félszigeten belső őrszeműl szolgált.

** Az osztályos levél 1638-ból. Országos Levéltár, N. R. A. Fasciculus 319 nro 44.

hogy a szegény végbeli vitézlő nép, mely a fizetetlenség miatt megerőtlenedett és elfogyatkozott, a végváraknak csak kapuján is alig mehet vala ki bátorságosan, veszedelem nélkül; mert a lesengő török egyszer orozva támadja

33. BATTHYÁNY ÁDÁM.

meg a védtelenül talált magyart s különösen a nőket és gyermekeket viszi rabul, másszor dobbal, zászló alatt nagyobb csapatokkal tör ki, széltében rabol és éget, vagy pedig a falukra fenyegető leveleket és üzeneteket küld s a megrémült népet adózásra kényszeríti, mert ez nagyon

is jól tudja, hogy a fenyegetés nem marad puszta szó; minélfogva a nádornak naponként meggyűlt a baja a sérelmek egyengetésével s a foglaltak visszakövetelésével, s megbizottja sokszor hónapokig a budai vezér udvarában tartózkodott. Az örökös zaklatásban szinte oda jutottunk, hogy a török a békesség színe alatt maga alá hajtja és meghódítja vala, a mi kis részecskéje országunknak még megmaradt.[1] Zrínyi Miklós azonnal a hadakozó béke vitézi villongásaiba illeszkedett, mert fiatal lelke tüzében teljesen egyetértett a nádorral, hogy bűn és becstelenség ilyen nemes nemzetnek mindezt megtorlatlanúl szenvedni, s már 1639-ben megkezdi «szablyája élivel, ellenség vérivel írni» a maga örök hírét.[2] Tollius említi, hogy ama képek között, melyek csatajeleneteit a csáktornyai várban megörökítették, látott egyet, melyen a hős visszafordulva fejét veszi egy töröknek, ki mentéjét hátul megkapván fölemelt jobbjával halállal fenyegette; s utána teszi, hogy ez volt ifjúságában első hadi tette.[3] Minden bizonynyal derekas vágás; de kemény föllépéséről beszédesebben tanúskodik, hogy vitézi kiütései miatt maga gróf Batthyányi Ádám, dunántúli főkapitány, május végén panaszt emel a hadi tanácsnál, mikép veszélyezteti a békességet; s a tanács elrendeli a panaszra, hogy hagyjon fel a török háborgatásával.[4] Ám a lobogó vérnek a tilalom hiába szólt;

34. BATTHYÁNY ÁDÁM ALÁIRÁSA.

1 Magyar Történelmi Tár. VIII. kötet. Pest, 1861. 42., 76. ll.
2 A császári és királyi hadi levéltárban. Protocollum, 281. kötet.
3 FRANKENBURG ADOLF: Életképek. Pest, 1845, 803. l.
4 A császári és királyi hadi levéltárban. Kelt május 28-án. Protocollum, 281. köt.

a hitetlen szomszéd garázdasága és vakmerősége kihívta s visszatorlásra ösztönözte. Ime, a kanizsai basa a megye éjszaki részéig, a Zala völgyéig kalandozott; Egerszeget váratlan kanyarodással megrohanta, lángba borította, lakosait levágta vagy fogságba hajtotta: nemzete romlásán Zrinyi sem nyugodhatott.[1] November havában már egyenest a magyar kanczellária intézkedik csillapítása végett.[2] Pedig teljesen megokolatlanúl, a hazafi-kötelesség és erkölcsi felelősség rovására, mert szinte az egész hódoltság megmozdult, s a török végbeli rajzásai úntalan megújultak. S maga a nádor eljárása a fiatal levente igazolására szolgált, mert maga a nádor a megyék sürgetésére 1640 szeptemberében erélyes felterjesztést intézett a királyhoz, hogy engedje meg, mikép visszatorlásul jelentékenyebb haddal a hódoltságba beüthessen.[3] A király tanácsosai azonban, kik a tarthatatlan állapot bosszantó és búsító bántalmait személyesen nem érezték, kik a magyarországi bajokat és bonyodalmakat csak madártávlatból, a birodalmi politika magaslatáról kicsinyítve szemlélték, a harminczéves háborúnak balfordulatára való tekintettel, a beütést ellenezték, mert III. Ferdinánd ereje nem volt elegendő Németországon a szövetséges protestáns sereggel megküzdeni és a magyar földön a támadó török haddal szembeszállani. A király ennélfogva megíratta a kanczellárral, Lippay György püspökkel, hogy a nádor a háború felszításától óvakodjék; mind a mellett, ha a megbőszült károsokat vissza nem tarthatja, Ő felsége nem tehet róla. A király ezeket a szavait többször ismételte, a miért a kanczellár gyanítása szerint nem lenne épen kedve ellenére, ha a nádor a törököt jól megcsapja. «Ezért — úgy-

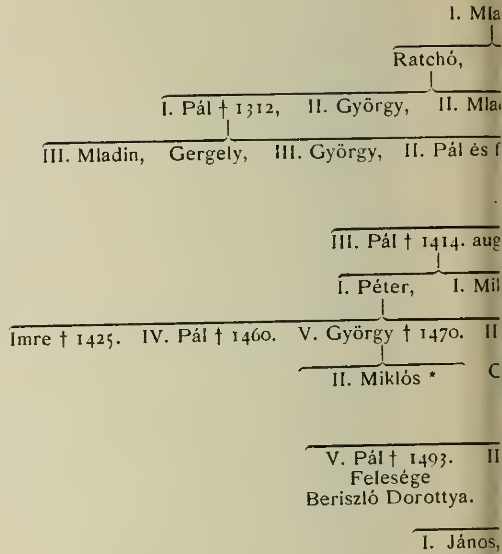
1 Horváth Mihály: Magyarország történelme. v. kötet. Pest, 1872. 414. l.
2 A császári és királyi hadi levéltárban. Kelt november 24-én. Protocollum. 281. kötet.
3 Horváth Mihály: Magyarország történelme. v. kötet. Pest, 1872. 408. l

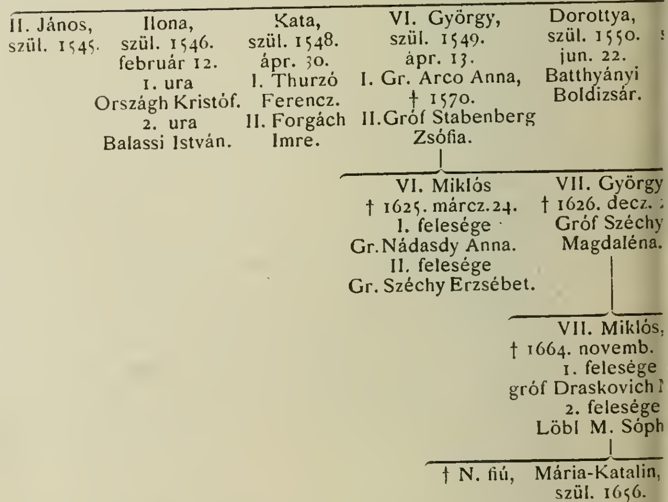
mond — nem ütjük agyon nagyságodat.»[1] A megcsapás mégis elmaradt, mert a nádornak se pénz, se fölkelés nem állt rendelkezésére; pedig a végbeli törökök országszerte nyugtalankodtak: félelmes fegyverök és még félelmesebb tüzök fénye fel-felvillogott. Zavarokat élesztettek, hogy helyi szükségöket, nélkülözhetetlenségöket bizonyítsák, mert a porta egy részöket a persa háborúba ki akarta vonni: míg ők ebből az országból, melyet a jó *Farkas András* jámbor szójátéka szerint «a panistól hívnak bő Pannoniának, bő kenyérő országnak», nem örömest távoztak volna el. S mint a hódoltság határvonalain mindenütt, úgy a horvát-magyar végeken is folyt a foglalás, a kisebb erőszakosságnak és sérelemnek pedig szeri-száma se volt. A horvát nemesség azért még júliusban, a nádor fölterjesztése előtt intézkedett a védekezésről: a király zászlóalja Zágráb alatt táborba szállt. Az új bán, gróf *Draskovich János* a királyi biztosnak, gróf Pálffy Pál kamarai elnöknek jelenlétében átvette a hadat, megtartotta fölötte a szemlét, aztán kiosztatta közte tíz hónapi fizetését előre, hat hóra posztóban, négyre pénzben, hogy a kellő fölszereléssel mindenre készen lehessen.[2] De csak tavaszszal indult meg az ellenségeskedés szaporább és hevesebb csatározással. Keglevich Péter Berislavich Istvánnal márcziusban fegyverre kapott és az Unna mellékéről feltörő törököt Gwozdansko közelében, Kobiljak mellett vitézül visszaverte; aztán mint a véghelyek alparancsnoka és az egerszegi vár főkapitánya Zalába fordult, a hol a viszongás különösen fellobbant.[3] Mert Zrínyi Miklós vállalkozó vakmerősége váltig ingerelte s ismételt megrohanásra szította a megcsapdosott szomszédot; s a bécsi hadi tanács

1 Ugyanaz, ugyanott.
2 *Keglevich Péter Naplója.* Magyar Történelmi Tár. XIII. kötet. Pest, 1867. 243. l.
3 *Keglevich Péter Naplója.* Magyar Történelmi Tár. XIII. kötet. Pest, 1867. 243—244. ll.

A ZI

A FORSTALL STO

* Ez az a Zrínyi Miklós, a XVI. század első tizedében, a kit Salam Ferencz (Az első Zrínyiek. 217. l.) nem tud a családfába beilleszteni.

YIEK CSALÁDFÁJA.

TOGRAPHIÁJÁNAK KIEGÉSZITÉSEIVEL.

gy.

Frangepán-leány.

örgy

Erzsébet, a Corbáviai Tamás felesége

† 1493.
ieje
Sóphia.
. neje
Ilona.

;† 1534. Bernát, Margit, Ilona.
ge
ai I.

ly, IV. Miklós, Klára Margit Ilona
:6 † 1566. szept. 7. Paksy Jánosné, Alapy Jánosné, Tahy Ferenczné.
1. felesége
Frangepán Kata.
2. felesége
Rosenberg Éva.

Orsolya,	Borbála,	Margit,	Anna,	Farkas,	V. Miklós,	Magda,	III. János
. szül. 1552.	szül. 1554.	szül. 1555.	szül. 1557.	szül. 1558.	szül. 1568.	szül. 1561.	† 1612.
október 21.	május 17.	aug. 10.	máj. 11.	okt. 27.	február 9.	szept. 8.	febr. 24.
Bánffy Miklós.	Thurzó Elek.	Homonnai Drugeth Miklós.	† ifjan.	† fiatalon.	† fiatalon.	1. ura Telekesy Istv. 2. ura Thurn gról.	

Susanna
enkovics György.

III. Péter,
1671. ápr. 30.
rangepán Kata.

ános-Antal, Ilona, Judit, Auróra.

Ádám,
zül. 1662. nov. 24. Bécsben,
. augusztus 19. Szalánkemennél.
esége gróf Lamberg M. Kata.

34. KEGLEVICH PÉTER.

Az eredeti olajfestményről rajzolta Cserna.

már február elején értesíti a fiatal levente leveléből a királyt, hogy a török a Muraközbe tört és nagy károkat okozott, hogy rablással, tűzzel és gyilkolással szerte pusztít ezen az egész vidéken.[1] Zrínyi úgy a gréczi, mint a bécsi hadi tanácstól fegyvereket és készleteket kér segítségűl; de mire azokat Gréczből, ezeket Bécsből Tieffenbach Rudolf révén megkaphatja vala, már áprilisban jelenteni kénytelen, hogy a török újra megdúlta az ő félszigetét.[2] Semmi sem bizonyosabb azonban, mint hogy a fiatal hős nem maradt adós a fizetéssel, a miben jelenleg hazafiasan osztozott Batthyányi Ádám, dunántúli főkapitány is, ki Hasszánnak, a kanizsai basának garázdaságait megtorlandó, a Balaton mellékére lecsapott s az *igali* palánkot a koppányi szandzsákságban három faluval együtt fölégette és elpusztította.[3] Csakhogy a magyarnak az efféle kölcsönösség mindig szomorú volt, mert a maga faját és maga honát dúlta: de a török álnoksága és kegyetlensége épen ebben az időben, a mikor az új szultánnak, a kéjencz Ibrahimnak követei a király üdvözlése és a béke megújítása végett már megjárták Bécset, s a mi küldöttünk, *Izdenczy Endre* a viszonzás és tárgyalás czéljából már konstantinápolyi útjára kelt, annyira elkeserítette a kedélyeket, hogy Izdenczy utazása közben Budán megállva, egyenest azzal fenyegette a beglerbéget, hogy ha katonái fel nem hagynak a rablással, a magyarok sem fogják kímélni a töröknek adózó magyar falukat. «Könnyen megtörténhetik — úgymond, — hogy Budán, Fejérvárt, Egerben és Kanizsán éhen kell veszni a török őrségeknek; mert a magyar urak, különösen a végbeliek, még az is közülök, a ki nem szokott katonát tartani,

1 A bécsi császári és királyi hadi levéltárban. Kelt február 6-án. Hadi tanács osztálya: 285. kötet.
2 Ugyanott: 284. kötet.
3 Horváth Mihály. Magyarország történelme. v. kötet. Pest, 1872. 422. l.

egyező akarattal katonát szednek, hogy földig pusztítsák azon várak környékének helységeit.» A jelen volt török hűbéresek megdöbbentek a fenyegetésre s úgy látszik, hittek a szavak komolyságában. De a török helytartó jobban ösmerte a viszonyokat. «Annak magatok valljátok kárát — szólt, — a ki fejét a sziklába veri, a magáét

35. KEGLEVICH PÉTER ALÁIRÁSA.

töri be s nem a másét.» «Feledi a vezér, válaszolta Izdenczy, hogy az elkeseredett ember nem szokta nézni a maga kárát.»* A fenyegetés beváltása helyett azonban még a török állt az erdő felől. A budai helytartó a Zrínyi és Batthyányi kirobbanásaiért elégtételt követelt, s mivel nem kapott, maga szerezte meg. Damasd várát Barsmegyében megrohanta és elfoglalta s aztán a szomszédos Nyitramegyébe ütött, Tardoskeddet, Keresztúrt és Mező-Keszit megrabolta s lakosait elhurczolta. S maga a nádor, a ki a birodalmi politikára, a harminczéves háborúra és a béke tárgyalására való tekintettel egyelőre elnézésre hajlandó volt, figyelmeztetést intézett a bécsi hadi tanácshoz a Zrínyi

36. ZRÍNYI MIKLÓS ALÁIRÁSA.

* SALAMON FERENCZ: Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1888. 166—167. ll.

és Batthyányi kalandozásai miatt;[1] bár igaz magyar vére izzott és lobogott a török ellen, s bár előbb kétezer ember fogadására pénzt és fölkelést sürgetett, a békeszegés megbosszulása végett. De a király tanácsosai hallani sem akartak róla, s Lippay kanczellár szerint az egész kormányzásban az isteni félelemnél több jó se volt. «Jó az egynek, igaz, — úgymond — de több is kell hozzája. Ezek az emberek mindenestül belemerültek a birodalmi hadba, úgy hogy még fülök sincsen ki belőle, hogy hallani kivánnák a mi nyavalyáinkat. Meg is vagyok szólítva, noha nem ő felségétől, hogy a Nagyságod irásának csak a velejét vegyem ki, ne fáraszszam annyival és terheljem fülöket. De én ... vagy szeretik vagy nem, untig, fáradtig elbeszélem nyavalyáinkat; ne vethessen a világ se én reám, sem Nagyságodra. Oly nem örömest hiszik el a töröktől való félelmünket, hogy még Damasd elveszte sem tudja őket felébreszteni ... Damasd ugyan nem nagy erősség; de elvesztének következései igen rosszak. Mégis mind halálig a békealkut emlegetik. Attól félnek, hogy megharagszik a török és minden jó akaratját leteszi, ha berzenkedünk».[2] Azért, hogy meg ne haragudjék, a bécsi hadi tanács szeptember havában Zrínyi Miklósnak elrendelte, hogy a török ellen való beütéseit hagyja abban, s mint légrádi kapitány a kerületi parancsnoknak engedelmeskedjék.[3]

Hosszú huza-vona után 1642 márcziusában csakugyan sikerült a törökkel a szőnyi békét megújítani s a végbeli villongásokat ezzel megcsendesíteni: de a harminczéves háború mezején a svéd hadak diadalmas közeledése komolyabb veszedelemmel fenyegette hazánkat, mert a nem-

1 A császári és királyi hadi levéltárban. Protocollum, 284. l.

2 Horváth Mihály: Magyarország történelme. V. kötet. Pest, 1872. 422. l.

3 A császari és királyi hadi levéltárban Kelt szeptember 13-áról. Hadi tanács osztálya, 285. kötet.

zet a vallásos és alkotmányos sérelmek miatt kedvetlen és elégületlen volt. Hiszen a király a törvényeket nem hajtotta végre, az igéreteket nem teljesítette s esküje ellenére még a koronázási oklevél fogadalmait sem váltotta be; ennélfogva aggodalom és gyanú, nyugtalanság és keserűség zaklatta a kedélyeket; a megsokasodott bajjal a gyötrő és vádaskodó panasz megszólalt és élesen kikelt a felség bécsi tanácsosai ellen, a kik miatt a hazafiak az országgyűlések tárgyalásától elidegenedtek, s a rendek magok között meghasonlottak. Hiszen minden jóra igyekvő szándékuk úgyis megtörik, mert a cselekvés teréről, a hivatalok ellátásából és a közvédelemnek intézéséből kiszorultak, mintha csak szándékosan mellőzni vagy megvetni törekednének őket. Az országos hangulat e válságos vivódásában maga a nádor félt, hogy a nemzet a maga romlásával, de a szomszédos tartományok és országok pusztulásával is valamire vetemedhetik; s hazafias hévvel és magyaros nyiltsággal figyelmeztette a királyt a bajok okaira és orvoslásuk módjaira. A veszedelem pedig annál koczkázatosabbnak tűnt fel, mert az örökös tartományok, Morva, Silézia és Csehországok ama köteles összegeket, mikkel a magyar véghelyeknek, mint a magok védő bástyáinak fenntartásához járultak, évek óta elfeledték, vagy inkább nem birták megfizetni a harminczéves háború nyomasztó csapásai miatt; minél fogva a végházak teljes elhanyagolása és romlása mellett az őrségek száma és fegyelme meglazult, a védekezés esélye és sikere csökkent. Pedig *Torstenson*, a svéd fővezér, a ki a Baner helyét elfoglalta, májusban már Sileziába nyomult, a hol Franz Albertet, a főparancsnokot főtiszteivel egyetemben elfogta, júniusban már Morvába tört, a hol Olmützöt megvette. Az ép oly döntő, mint megdöbbentő diadalnak hatása alatt az udvar ijedtségbe és zavarba esett s az országtól segedelmet sürgetett. A nádor erélyes hangon

megkereste a megyéket, hogy ő felsége mostani nagy szükségére való tekintettel katonákat fogadjanak, gyülekezésükre szállást rendeljenek, aztán szükség szerint lovakkal és élelmiszerekkel szolgáljanak:[1] de a hatóságok, mint Győrmegye is, a közelégületlenségnél fogva vonakodtak az áldozattól. Zrínyi Miklós ellenben nagyrakelő lelkének sovárgásával s családi hagyományának követésével ajánlja fel szolgálatát a királynak, mihelyest a kormány a hódoltságba való beütésektől eltiltja; a hadi dicsőség és jobbágyi hűség sugalmainak hódolva, már februárban folyamodik a bécsi hadi tanácshoz, hogy a maga öt *horvát* zászlóaljához még öt *német* századot fogadhasson, hogy e czélra felségi felhatalmazást és toborzó helyet kaphasson, aztán megfelelő feltételek alatt csapatával a táborba vonulhasson.[2] Ez iratos katonák fizetéséről az állam gondoskodott: de, mint ebben az időben rendesen, adós maradt; úgy hogy Zrínyinek vagy ismételve kérnie kellett a hátralékot, vagy magának kellett födöznie a kiadásokat; mind a mellett sem vállalkozó készsége, sem áldozó buzgósága meg nem lohadt, s ha ötszáz *magyar* katona toborzása, a gróf Batthyányi Ádám augusztusi jelentése szerint, meghiúsult is, — a hadi nép gyűjtésében sem el nem csüggedett, sem ki nem fáradott; a minek dicséretes bizonysága lehet, hogy már alig egy hónap mulva újra ötszáz ember fogadására ajánlkozik, egyenesen a maga erszényéből s egyenesen azzal a kéréssel, hogy az igéret szerint az *összes horvát-magyar csapatok* parancsnokságát a felség reáruházza.[3] Ám az udvar októberben egyelőre föllélegzett: a diadal öröme, mámora és büszkesége fogta el. Bécs szinte újjongott a híren, hogy az ellenség Lipcsét meg nem vehette, hanem elhagyta; hogy három tábor-

1 Magyar Történelmi Tár. VIII. kötet. Pest, 1861. 166., 169. ll.
2 A császári és királyi hadi levéltárban. Hadi tanács osztálya: 286. kötet.
3 Ugyanott: 286. kötet.

noka, nyolcz erzedese veszett el, azonfelül sokan sebesek; hogy a hada úgy megromlott, mikép nem kezdhet semmihez, mert a tízezer gyalogjából alig maradott háromezer, s a lovasában is sok kára vagyon, minélfogva a győzelmet nem kergetheti.[1] Sajnos, az öröm hamar elszállt, a mámor eloszlott s a büszkeség elhanyatlott: a hír hamisnak bizonyult. Az ellenség Lipcsénél is fényesen győzött a Leopold-Vilmos főherczeg és Piccolomini serege fölött. Ennek következtében a kormány a már kétszer kihirdetett országgyűlést a magyar közvélemény ellenére ismét elhalasztotta, mert a súlyos csapások közepette a vallásos és alkotmányos sérelmek miatt ingerült rendekkel szembe állani nem mert. S különben felfogásaként nem szóra, hanem fegyverre volt szükség. A toborzó azért birodalomszerte felhangzott: most a Zrínyi Miklós ajánlata is kedvező fogadtatásra talált. A király január 17-én útasítja a magyar kanczelláriát, hogy küldje meg számára a kért felhatalmazást;[2] január 29-én kinevezi az összes horvát ezredek parancsnokának, *ezredesi* rangban;[3] február 21-én pedig kegyelmesen meghagyja Vas-, Sopron- és Mosonymegyéknek, hogy Zrínyi Miklós «főlovászmester, légrádi főkapitány és királyi kamarás» a hadsereg segítségeül bizonyos számú lovasságot fogadand; minélfogva egy-egy század elhelyezéséről és élelmezéséről három hétig minden vonakodás nélkül gondoskodjanak, hogy a csapat minél gyorsabban összegyűlhessen és a táborba elvonulhasson.[4] A fiatal levente forrt, lobogott és szervezkedett; egyfelől a légrádi véghelyet kijavíttatta, benne néhány katonai szállást építtetett, a bécsi hadi tanácstól

1 Horváth Mihály: Magyarország történelme. v. kötet. 428. l.

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 288. k.

3 *Ugyanott.* Eredeti német fogalmazvány, 1371. sz. alatt. A hadi tanács fölterjesztése január 24-éről (289. k.) tábornokságra szólt, de a felség ezredesnek nevezi ki.

4 *Magyar Történelmi Tár.* VIII. Pest, 1861. 175. l.

puskaport, fegyvereket, golyókat, tűzcsévéket hozatott, hogy a török ellenében is minden eshetőségre készen legyen;[1] másfelől szorgosan toboroztatott: Csáktornya és Légrád rajzott, meg-megeresztett. Emberei jártak-keltek Pettauban, Regedében, a kapronczai, kőrösi és ivaniczi végeken, Vas-, Sopron- és Mosonymegyék területén; mindenfelől gyülekezett a katonaság lobogói alá.[2] Az akadályokat, a mik törekvése elé gördültek, azonnal erélyesen elhárította;[3] úgy hogy márczius végén már újabb ajánlatot tehetett, mikép a maga erszényére szedett ötszáz horvátja mellé még ötszáz németet fogadhasson és közibe a szökevényeket is fölvehesse.[4] Mert abban az időben, a mikor a hadakozás mesterség, a megélhetés módja volt, számtalan szabad hadnagy és szabad legény barangolt az országban. Hisz az elszegényedett nemeseknek, kik a hódoltság földéről, a szolgaság jármából menekültek, mindenük elvesztésével mindenük a *fegyver* maradt, s véghelyi szolgálatba vagy mezei hadba álltak. A király seregei, a főurak és főpapok zászlóaljai vagy várai tele voltak ilyen *iratos* nemesekkel, a mint a győrmegyei levelek jó magyar szóval a zsoldosokat nevezik,[5] kik szívökben a török iránt haragot és gyűlöletet viseltek, mert békéjök és boldogságuk, családjok és udvarházok, életök minden eszményi és anyagi java elomlott miatta. Hazafiságuk és keresztyénségök, szeretetök és érdekök összecsapott fölöttük, és ragadta, bosszuló küzdelemre és küzdelmes boszszúra ragadta őket. Nem lévén más megélhetésök, mint épen a vitézi mesterség, elkeseredésből és lelkesedésből, szükségből és kötelességből fölvették azt; annyival inkább,

1 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Zrínyi jelentése január 26-án. Hadi tanács osztálya. 288. kötet.

2 *Ugyanott:* 288. kötet.

3 Például februárban folyamodik a hadi tanácshoz, hogy a kapronczai, kőrösi és ivaniczi főembereknek tiltsa meg, mikép a toborzást ne nehezítsék. 288. k.

4 *Ugyanott.* Hadi tanács osztálya. 288. k.

5 *Magyar Történelmi Tár.* VIII. kötet. Pest, 1861. 141. l.

mert törvényeink intézkedései szerint a nemesek, ha semmijök nem maradt is, közfelkelés idején szolgálni, s menekülésökben őket a várkapitányok befogadni és felfogadni tartoztak. A végházakban és mezei hadban így szaporodtak el a vitézlő népek, kiket olykor szegény legényeknek, haramiáknak, s olykor a szolgálat neme szerint, hajdúknak, katonáknak hívtak; a mi eleinte valamennyi tisztes név volt, csak később, az erkölcsi és fegyelmi kötelékek felbomlásakor, változott el jelentésök és közeledett a csavargó és rabló fogalmához. Mert a végházak pusztulásával és az őrségek elhanyagolásával a nagy gondviseletlenség és nagy fizetetlenség miatt a vitézlő népek csakugyan szegény legények lettek, kik a falvakon vagy útakon karddal keresték kenyeröket: csavarogtak és raboltak.* Minden toborzóra, tárogató- és síp-szóra felcsaptak, aztán megint hamar elszéledtek, mert a fogadás közönségesen csak néhány hóra szólt; különösen pedig, mert a rendbe beletörődni immár nem birtak. Hisz milyen népből állott az ilyen *iratos* sereg? Régi látott, hallott vitézekből? «Bizonyára nem, — mondja Zrínyi a maga tapasztalásából, — hanem mentül rosszabb, hitetlenebb, istentelenebb, tolvajabb volt az országban, az gyűlt össze a mi sípolásainkra. Ismég, ki volt ennek hadnagya? Ugyancsak szintén ilyen, vagy a ki még jobban megelőzte a többit részegséggel, garázdasággal, kevélységgel, a ki a maga vitézsége rudimentáit vagy kassai kereskedőkön, vagy kecskeméti tőzséreken, vagy sopronyi kalmárokon, vagy más szabad városok s szegény polgárok kárán végezte el, a ki nem a jó hírért, névért s becsületért s hazájához való szeretetért *iratta be magát* a hadakozásba, hanem hogy jobban ezeket az ott fenn megírt virtusokat szabadabban űzhesse; a ki hogy jobban valami bosz-

* Salamon Ferencz: Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1886. 153—154. ll.

szúját valamely falura vagy nemes emberre tölthesse, kívánt hadi emberré lenni, hogy evvel a titulussal mind módot, mind mentséget vétkének, mind immunitást találjon. Így azért nem sereg, nem hadakozáshoz való készület s becsület volt ez, nem szegény hazánkhoz s jó lélekből származott igyekezet, hanem farsangolás és ha még mi rosszabb nevet is tudnánk találni ennyi megfeslett erkölcsöknek.»[1] Nem csodálkozhatunk ennélfogva, ha a fiatal leventének annyiszor kellett toborzani, s még a szökevényekre is szüksége volt. A király megengedi, hogy azok, a kik a kegyelem reményében újolag be akarnak állani, ez alkalommal elnézésben részesüljenek, ha azonban ismét megszöknének, földönfutókul lesznek tekintendők; egyszersmind elrendeli, hogy Zrínyi Miklós az új csapatot mielőbb összegyűjtesse és a táborba vezettesse és jobb fegyelemben tartassa, mint a mult esztendőben, hogy az egész tíz század egy alezredes parancsnoksága alatt álljon.[2] Ezt a felségi figyelmeztetést felkelthette volna ugyan már maga az a jelenség, hogy az új csapat micsoda elemekből kerekedett össze: de voltakép közvetlenebb és határozottabb dolog idézte elő, Kis-Marton városa panaszt emelt Zrínyi ellen, hogy katonái a mult ősszel a táborba való elvonulásukkor határában jelentékeny károkat követtek el;[3] a mi annyival valószinűbbnek és elfogadhatóbbnak tetszett, mert Alsó-Ausztria rendei is folyamodtak vala a bécsi hadi tanácshoz, hogy mielőbb vitesse el őket tartományukból.[4] Lehet, hogy volt valami ok a kismartoniak felszólalására, de az nyilván főleg abból az idegességből és idegenségből származott, melylyel a városok és megyék az ily katonaság befogadásától húzódoztak;

1 Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 93—94. ll.

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 288. k.

3 *Ugyanott,* ugyanabban.

4 *Ugyanott,* 286. kötet.

úgy hogy a nádornak és királynak ismét és ismét közbe kellett nálok magukat vetniök minden száz emberért.[1] Zrínyi legalább kikel a *hamis* panasz ellen és reméllí ő felségétől, hogy nem adand hitelt annak; s ebbeli reményében nem csalatkozott, mert a király félretétette az ügyet.[2] A fiatal leventének szava már oly nyomósan esett a megitélés serpenyőjébe, hogy döntött: feddhetetlen jelleme, lovagi becsülete s ezredesi méltósága kezeskedett igazságáról. A ki annyira magasztalta, hirdette, tanította és követte a katonai fegyelmet, mint ő egész életében: bizonyára most is megtartotta és megtartatta, a mennyire lehetett. Azért ifjonti buzgalommal folytatta toborzásait, befejezte fölszereléseit s várta az elindulási parancsot; de a míg az megérkeznék, párszor diadalmasan kiütött a törökre, hogy a kanizsai szomszéd ne feledje s távollétében Muraközt ne háborgassa. Musza, budai basa, ezek miatt szeptemberben levelet ír «méltóságos barátjához, Esterházy Miklóshoz, a Jézus vallását követő fejedelmek dicsőségéhez, a Messiás nemzete dicső nagyjainak választottjához, a keresztyén nép társadalmi ügyeinek főintézőjéhez, a magyarok nádorához», melyben tudatja Kanizsa beglerbégjének, Samil basának jelentésére, hogy a Batthyányi és Zrínyi emberei nemcsak azon a vidéken zavargásokat támasztottak, de Székesfejérvár környékén is lesbe állva a malmokba és tizedekért járó nép közül nehányat elfogtak és magukkal hurczoltak, nehányat pedig lemészároltak; miért komolyan inti, hogy a béke megőrzésére nagyobb figyelmet fordítsanak, mert különben napról-napra újabb kihágások keletkezhetnek.[3]

A mikor a levél az Esterházy kezeihez jutott: Zrínyi már akkor útban volt a birodalmi sereghez. Mert a své-

1 *Magyar Történelmi Tár*. VIII. k. Pest, 1861. 164—175. ll.
2 *A császári és királyi hadi levéltárban*. Hadi tanács osztálya. 288. k.
3 SZILÁGYI SÁNDOR: Történelmi Tár. 1885. 585—586. ll.

dek újolag Morvába törtek, hol annyira elhatalmaskodtak és alá hatoltak, hogy már a magyar széleken jártak és Magyar-Barátot elpusztították. A király a veszedelem közeledtére a rendek hűségéhez és vitézségéhez fordult, a dunáninneni és dunántúli két kerület részére közfelkelést hirdetett; azzal a felhivással, hogy a hadak Mosony megyében gyülekezzenek s onnan Esterházy Miklós rendeletére együtt és egyszerre Pozsony felé az ország határaira, a Morvához induljanak. A nádor pedig a rendelet kiséretében hazafias buzdítással kereste meg a megyéket, hogy ime a szomszéd háza ég, a kinek az Isten okosságot adott, addig is oltalmazza a maga hajlokát, a míg a tűz eléri; azért szeretettel kéri és tiszte szerint inti őket, hogy a felség kegyelmes parancsolatjához alkalmazkodjanak, s valaki a maga és felesége s gyermekei életét, hazáját, jószágát, szabadságát és törvényét szereti, éjjel-nappal siessen minél jobb szerrel felülni és csatlakozni:[1] de bizony a felkelés nem találkozott közlelkesedéssel a nemzet elégületlensége miatt. S a mit épen ő férfias egyenességgel oly gyakran hangoztatott, legutóbb januári felterjesztésében is,[2] hogy mindaddig sem az általános, sem a részleges országgyűlésektől, sem a megyei hatóságoktól tetemes segítséget nem várhatnak, a míg a király a sérelmeket nem orvosolja s a törvényes követeléseket ki nem elégíti, — nyílván bebizonyúlt. Még *Draskovich György* is, püspök és főispán létére, húzakodott a rendelet teljesítésétől és hibáztatta tiszti karát, hogy olyan sietve intézkedett, mert Győrmegyének a régi jó szokás szerint meg kellett volna várnia, hogy az öreg megyék mit cselekeszrnek, hiszen a vármegyék népe ki nem megyen az országból, nem is tartozik vele; aztán az ő hite szerint az ellenség se jő be reánk Morvából, csak a szegénység fog szen-

1 *Magyar Történelmi Tár.* VIII. Pest, 1861. 177—179. ll.
2 TOLDY FERENCZ: Galantai gróf Esterházy Miklós munkái. Pest, 1862. 390. l.

vedni a fölkelés miatt. Mindazonáltal nem árt, mondja e kemény és igaz magyar, ha *rözgölődik* kegyelmetek, mivel nemcsak Morvában, de magunk vármegyéjében is elég ellenségünk vagyon, a pogány török.[1]

Ily viszonyok közepette, az országos rendek kedvetlenségénél fogva, a király udvara és kormánya a bécsi hadi tanácscsal egyetemben főleg az oly vállalkozó vitézekre számíthatott, a minő Zrínyi volt. *Gallasnak*, a birodalmi sereg fővezérének parancsára föl Árvába nyomúlt, a jablunkai szoros szakadékos hágóin keresztül Sileziába hatolt, hogy aztán nyugatra fordulva a *Götz* hadával egyesüljön és Olmütz ellen lovasságot rendeljen.[2] Úgy látszik azonban, hogy inkább az ellenség figyelése és foglalkoztatása jutott feladatául, mint a támadás és ütközet megkoczkáztatása, mert az idő a háborúnak már nem kedvezett: az év végére hajlott. Zrínyinek ennélfogva jelentést kellett tennie, hogy a környező községekben miképen húzhatja ki a telet: de könnyű lovasai messzi elkalandoztak, Ausztriába is lecsaptak, míg a hadi kormány hamarosan ki nem vonatta őket onnan.[3]

A fiatal leventének itt, a világháború mezején nagyravágya nőtt, vezéri szárnya bontakozott és megereszkedett: folyamodott a királyhoz, hogy horvát dandára mellé adjon egy német ezredet s a károlyvárosi generalatust Frangepán elöregedett kora miatt ruházza reája. A király megigérte, hogy a német ezredet a «legközelebbi alkalommal» megkapja; a mi azonban a generalatust illeti, annak betöltése a belső-austriai rendektől függ; ő felsége rajta lesz, hogy azok képesítsék őt, mikép a jövő üresedéskor javaslatba jöhessen.[4] A dolog ily módon abban maradt: az

1 *Magyar Történelmi Tár.* VIII. Pest, 1861. 180—181. ll.

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Kelt szeptember 15-én. Hadi tanács osztálya. 289. kötet.

3 *Ugyanott.* Kelt deczember 1-én. 289. k.

4 *Ugyanott.* Hadi tanács osztálya. 290. k.

események gyors fordulatának izgalmaiba veszett. I. Rákóczy György, az erdélyi fejedelem ugyanis a svéd és franczia szövetségében, a török engedélyével, mert Isten a nemzet elnyomatásában és nyomorúságában «az idegenek szivét is hozzája hajtotta,» a vallásos és alkotmányos szabadság védelmére fegyvert fogott és 1644. február elején három hadoszloppal Magyarországba tört: maga Székelyhídnak, fia, Zsigmond, Nagy-Károlynak és vezére, Kemény János

A MAGYAR-ORSzAGI
Palatinuſnak,
GROF ESzTERHAZI
MIKLO'Snak, Rákóczi
György Erdélyi Fejedelemnek irt
egy-nehány
Intö Leveleinek
igaz Pariája.

POSONBAN,
M. DC. XLIV. Eſztendöben.

37. AZ INTŐ LEVELEK ELSŐ KIADÁSA.

Szathmárnak nyomúlt. Kiáltványában ép oly hazafiasan, mint hatásosan a nemzet sérelmeire hivatkozott: a királyi ház örökletességének szándékára, a katholikus papok uralmának önkényére, az ország közjövedelmeinek elvesztegetésére, a végvárak biztosságának elhanyagolására, a jezsuiták alattomos behozatalára s a nádori tiszt hatalmának megcsonkítására, aztán a türelmetlenség és elfogultság, erőszakosság és törvénytelenség mind ama vissza-

38. PUCHAIM ARCZKÉPE.

Wideman rézmetszete után.

éléseire, a mik következtében a magyar önállósága megdőlt és félő, hogy «a maradékok is szabadságtalan országnak lesznek lakosai.» S nemcsak maga hitte, hogy «Istennek is ez az akaratja és rendelése, hogy szolgáljon az ő tiszteletének, hazánk szabadságának»: de hitében a nemzet nagyobb része osztozott.[1] S ime bekövetkezett, a mit Esterházy Miklós eleve megjósolt, hogy a fejedelem sokat tehet Ferdinánd ellen, mert a felvidék újjongó diadallal fogadta mindenütt: a várak és városok megnyíltak, a rendek és polgárok meghódoltak előtte. S az öreg nádor írta, csak írta Rákóczyhoz a maga kérő és intő leveleit, erős hazafiságának és fenkölt szellemének e nemes megnyilatkozásait: de kiáltó szava a királyi felhívással egyetemben elveszett a fegyverek zajában. S hiába szórta a fejedelem szemébe keserű fájdalommal a vádat, hogy ellenségül vette ezt a szegény hazát, melybe belé is vetette az üszögöt; hogy méltatlanságot követ el, mert a mikor mind a pogányoktól, mind egyéb nemzetségektől is békével volnánk, magunk kivánjuk fogyasztani magunkat, arra ingerelvén az idegeneket is, a természet szerint való ellenségekkel együtt.[2] Rákóczy már sem igéretre, sem fenyegetésre meg nem állt előhaladásában, hiszen Kálló, Tokaj, Szerencs, Kassa már a tizenhárom vármegyével és a bányavárosokkal lobogóihoz csatlakozott. S hadai mindenfelől győzelmesen törtek fölebb-fölebb: előőrsei már a sléziai morva széleken száguldoztak; csak a szövetséges svédekkel való egyesülés hiúsult meg, mert Torstenson a dánok támadásának megelőzésére Holsteint és Jüttlandot rohanta meg. A mikor a fejedelem a szövetség-levelet aláírta: a svéd sereg átlépte az Oderát: a mikor az egyesülést a megállapított hadi terv értelmében végrehajtotta volna: a felszabadult Sléziából és Morvából már Ferdi-

1 TOLDY FERENCZ: Esterházy Miklós munkái. Pest, 1862. 407—410. ll.
2 *Ugyanott*, 213. l.

nánd hadai *Puchaim* és *Götz* vezérlete alatt közeledtek ellene, sőt Esterházy is megindult a dunántúli magyarsággal.[1] A nemzetnek ebben a szabadságharczában Zrínyi Miklós nem lehetett egyebütt, mint a koronás király oldalán. Hiszen az volt a katholicizmus kifejezője, és a német birodalom képviselője, miknek erejétől a nádor és pártja Magyarország fölmentését a török iga alól reméllte és várta. A fiatal levente származásánál és nevelésénél, a gréczi, nagyszombati és római benyomások emlékeinél fogva egyelőre még csak ebben a jelben bízott, csak ezért a felfogásért hevűlt. A vitézi élet eddig az ideig sokkal inkább elfoglalta, semhogy a magyar rendek panaszával, a nemzeti alkotmány sérelmeivel alaposan megismerkedhetett volna; az ő szemében minden egyéb érdek kicsinyes volt a török kiűzéséhez képest. Már meg-megvillant lelkében, sőt pályája egész iránya felett határozott ez a nagy és magasztos eszme, hisz ennek a szeretetéből járta esztendők óta a hadi iskolát, apró csatározásaiban a Muraközön, rendes táborozásaiban a világháború mezején. Torstenson elvonulásakor Sléziából visszatért, mert a téli szálláson betegeskedett: de mindjárt a tavasz megújultával jelentkezett, hogy Rákóczy ellen harczolhasson.[2] Im, egyszerre itt volt a «legközelebbi alkalom»: folyamodott tehát újra a királyhoz, hogy az ígért német ezredet, amellett a Capeletti-zászlóaljat, bocsássa keze alá;[3] a birodalmi sereg azonban igen megapadt, mert Gallas nagyobb részével a dánok megsegítésére ment, s Puchaimnak és Götznek csak jelentéktelen hada maradt. Zrínyi ennélfogva szándéka kivihetetlenségében ismét ezer horvátot toborzott és az elindulásra várakozott, a mi a Ferdinánd kormánya és tábora lassú mozgása miatt csupán a nyár

1 Szilágyi S.: I. Rákóczy György. Budapest, 1893. 365., 373—374. ll.

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Kelt márcziusban. Hadi tanács osztálya. 290. kötet.

3 *Ugyanott*, 290. k.

derekán eshetett meg; a fiatal levente csupán augusztus elején értesítheti a bécsi hadi tanácsot, hogy útban van és nyolcz nap alatt Nagy-Szombatba fog érkezni.[1] S oda tartott Csáky László és Nádasdy Ferencz, már oda érkezett Barkóczy László és Homonnai Drugeth János, a heveskedő országbiró,[2] szívében a nádor iránt nehezteléssel és elkeseredéssel, mert földönfutó lett; családjának utolsó menedéke is, *Jeszenő*, a gyűlöletes fejedelem kezébe esett; felesége adta fel azt kegyelemre, minek fejében maga gyermekeivel és kincseivel szabadon elvonulhatott; de a várat a Rákóczy emberei a levegőbe röpítették.[3] Ilyeténkép gyűlt a könnyű had, horvát, magyar és lengyel, de jött a német nehéz katonaság is erősítésül Morvából; úgy, hogy Götz, a kit előbb Kemény levert és Privigyéig nyomott vissza, megint megfordulhatott és fenyegetve támadhatott. Kemény a sokasodó ellenség előtt meghátrált, s az Istenre kérte Rákóczy Györgyöt, hogy ne kicsinyelje a római császár erejét s ne higyjen azoknak, kik biztatják, de semmiben nem segítik: vonja vissza seregeit; reá nézve is csináljon oly hirt, mintha ott is, itt is, maga hivatná; ne lássék, mintha futna.[4] De bizony, ha «a halál kínjával vetekedő búsulással» is, hirtelen alá kellett kanyarodnia,[5] s a bajmóczi és tapolcsányi kisebb kapdosások után egyenesen keletre csapott, s a Bodrogközbe húzódott, mindenütt «hátán hozva az ellenséget». Népe az üldözésben megcsüggedt, a gyors meneteléstől kifáradt; s mivel épen a Hernád, Sajó és Bodrog mellékéről szedelőzködött, — riadozva szökdösött haza, hogy feleségét a közeledő németség gonosz incselke-

1 *Ugyanott.* Augusztus 14-éről ajánlatot kap Götzhöz. 290. l.

2 SZILÁGYI SÁNDOR: Történelmi Tár. 1880. 290. l

3 SZILÁGYI S.: I. Rákóczy György. Budapest, 1893. 377. l. RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 215. l.

4 SZILÁGYI SÁNDOR: Történelmi Tár. 1880. 290—291. ll.

5 SZILÁGYI SÁNDOR: Történelmi Tár. 1880. 291. l.

39. WESSELÉNYI FERENCZ.

Ernst Lajos úr gyűjteményéből.

désétől és házát fosztogató dúlásától oltalmazza; Kemény a kedvetleneket csak erős tilalommal tartotta vissza.[1] S a míg ő Liszkánál táborozott, az ellenség Gesztely felé nyomkodott; a mire ő Vámos-Újfaluhoz vonult, az már Ónodig érkezett, hol Ibrányi Mihály állt a megyei könnyű haddal és a hajdúsággal. Puchaim és Götz egyesülten Ibrányira ütött, kinek népében Wesselényi Ferencz, Barkóczy László, különösen Zrínyi Miklós a magok magyar, lengyel és horvát dandáraikkal oly tetemes kárt okoztak,[2] hogy háromezer embere részint a Tisza hullámaiba veszett, részint a csata síkján esett el, a mint Ráttkay beszéli. Maga Zrínyi ifjonti vérétől elkapva az öldöklésbe vegyült s vezér létére közkatonaként a harcz gomolyában karddal viaskodott; többet levágva egyik zászló-tartóra rohant és annak kezéből a lobogót kiragadta, aztán Götznek diadalmasan megmutatta.[3] Alig pár nap mulva pedig a Puchaim serege Szerencset bevette és elfoglalta, a Rákóczyak családi sírboltját feldúlta, a fejedelem atyja, anyja és testvére hamvait szélnek szórta; a mivel szomorúan igazolta, hogy a Kemény János népe nem hiába nyugtalankodott a németség jövetelekor. Hisz ebben az időben, a szakadatlan táborozással és szabad sarczolással a katonaság egészen elvadult; s Pethő Gergely, királypárti létére, már a század elején elkeseredve írja, hogy «a német generálisok, tisztviselők és köz német vitézlő rend is hallhatatlan szörnyű istentelenségeket és iszonyú nagy sok inségeket és nyomorúságokat cselekesznek vala az erdélyieken és magyarországiakon, melyeket az emberi nyelv lehetetlen, hogy megmondhasson: mert nem hogy házoknál, jószágokban és marhájokban maradhattak volna békével miattok, de a szentegyházakban a főuraknak és nemeseknek koporsóikat

1 Szilágyi Sándor: Történelmi Tár, 1880. 310. l.
2 Szalay László: Magyarország történelme. Pest, 1865. IV. kötet. 642. l.
3 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 215. l.

is feltörik és bontják, testeket belőle kihányják vala, és úgy kereskedtek bennek, ha valami hasznosra valót találhattak volna.»[1]

A fejedelem felháborodott a durva kegyeletlenségen: de Esterházy, bár a «csintalanságokat» nem mentegette, azzal felelt, hogy az ő katonái meg «a barátokon és papokon rút marczangolásokat követtek el, az oltárokat és szentségeket megtapostak, az Isten tiszteletére csinált képeknek fejét vették és Isten bosszúságára a kópiákon hordozták, ha oly méltóságos embereket a koporsóból ki nem hánytak is.»[2]

A háború koczkája e közben nagyot fordult; a Rákóczy erdélyi új hada fia, Zsigmond vezérlete alatt Puchaimot Szendrő felé szorította, szövetségese pedig, Torstenson a részeges és buta Gallast megverte;[3] sőt a cseh határok felé közeledett, hogy aztán a hadi terv értelmében a fejedelemmel egyesülhessen. Götz ennélfogva Zrínyivel, a mint Kemény jelenti,[4] Gácson keresztül a Vág vonalára vonult, hogy a svédek elejébe siessen, mert a királynak nem volt egyéb szembeszálló ereje. Ferdinánd mit tehetett? A dunai két kerületnek újra személyes fölkelést hirdetett, Horvát-Szlavonországot felszólította, hogy ezer jól felfegyverzett lovast küldjön a nádor táborába, a magyar szent korona védelmére;[5] a mellett Zrínyinek Dietrichstein gróf révén meghagyatta, hogy hasonlókép ezer könnyű lovast fogadjon, a birodalmi sereg segítségeül.[6] De Esterházy Miklós hiába tűzelte a megyéket, hogy a kiben keresztyén indulat és magyar vér vagyon, serkenjen fel, mert Rákóczy a meg-

1 Pethő Gergely: Rövid Magyar Crónica. Bécs, 1660. 209. l.

2 *Gróf Esterházi Miklósnak*, a magyarországi palatinusnak Rákóczy György Erdélyi Fejedelemnek írt egynehány Futó Leveleinek igaz Páriája. Bécs, 1844. 83—84. ll.

3 Szilágyi S.: I. Rákóczy György. Budapest, 1893. 381. l.

4 Szilágyi Sándor: Történelmi Tár. 1880. 313., 316. ll.

5 *Acta et articuli dominorum Statuum et Ordinum Croatiae et Sclavoniae Regnorum.* 1645, május 4. Kézirat a zágrábi horvát-szlavon levéltárban. 54, 55. ll.

6 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya, 293. kötet.

kezdett béke-alkudozás örve alatt szép szóval és színnel utolsó veszedelmet készít a hazának: ezek húzódoztak.[1] Horvát-Szlavonország karai és rendei meg varasdi gyűlésükön kifejtették, hogy a felséghez és Magyarország szent koronájához ősi hűségükkel ragaszkodnak, életöket és véröket hajlandók és készek értök ontani: de a király korábbi vállalataiba annyi katonaságot vittek ki ez országokból, hogy teljesen kimerültek, s lehetetlen immár bennök még a legnagyobb fizetéssel is ezer lovast toborzani. A végbeli vitézek sem távozhatnak, mert a keresztyén nép ellensége a szomszédságban leselkedik, bármikor beronthat, s nemcsak az országot, de a közeli örökös tartományokat is eláraszthatja, ha a határok pusztán maradnak. Hisz a török az állandó béke megszegésével napról-napra veszélyes kiütéseket tesz. Azért alázatosan kérik a királyt, hogy oldja fel őket kegyelmesen e kötelesség alól és a végbeli katonaságot hagyja meg helyén.[2] Az aggodalomnak és kérésnek annyiban komoly alapja volt, a mennyiben a sultán serege csakugyan Boszniában gyülekezett és a horvát földön szándékozott áttörni, a király tilalma daczára, a velenczések ellen, kikkel a porta elkeseredett háborút folytatott;[3] de a társországok az ezer lovast áldozattal mégis kiállíthatták volna. Lám, Zrínyi Miklós magános ember létére lelkesedésének és akaratának erejével ezer lovas helyett három ezeret fogadott, részint a király költségére, részint a maga erszényére, s élükön Szakolczára indult. A mikor megérkezett, Ferdinánd épen németek és magyarok közepette szemlét tartott: a fiatal levente kivont karddal, aranytól és bíbortól csillogva szép hadi rendben vonult el előtte, s úgy üdvözölte felséges

1 *Magyar Történelmi Tár.* VIII. Pest, 1860. 196. l.

2 *Acta et articuli dominorum Statuum et Ordinum Croatiae et Sclavoniae Regnorum.* 1645, május 4. Kézirat a zágrábi horvát-szlavon levéltárban. 54—55. ll.

3 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1770. 214. l.

40. TORSTENSON ARCZKÉPE.

A Theatrum Europæum után

urát. Kevéssel utóbb aztán nyilt csatában a svédeket megűzte, közülök kétszázat levágott s nem sokkal kevesebbet elfogott, mint győztes új dicsőséggel tért meg a táborba ;*

* Ráttkay György, a ki a Zrínyiekről, különösen Zrínyi Miklósról, annyi érdekes és értékes adatot jegyzett fel, a Rákóczy György szabadságharczának idejében teljesen összezavarja az eseményeket. Előbb szól a költő báni kineveséséről, melyet «mind ősei érdemeinél, mind a maga hadi szolgálatainál fogva akkor nyer meg, a mikor a harminczadik évét még el nem érte» ; azután emlékszik meg a Rákóczy fölkeléséről, a mikor a svéd a keresztyén időszámítás *1646-ik* esztendejében elhatalmasodott Morvában, sőt a magyar széleken is : holott Zrínyi *1647* deczemberében lesz bánná, Rákóczy meg *1644* februárjában indul ki Erdélyből s *1645* augusztusában békél meg. Zrínyi a harminczéves háborúban *előbb* már küzd, de *utóbb* nem ; a miről a bécsi hadi levéltár adatai kétségtelen bizonyossággal tanúskodnak. A szakolczai megjelenése és győzelme tehát csak a Rákóczy szabadságharcza alatt, és pedig *1645-ben*, nem a következő esztendőben esett, a mint életirói, Ráttkay után, állítják. Mert mindaz, a mit Ráttkay az esemény közvetlen bevezetéseül és ellentéteül a királynak a horvát-szlavon rendekhez való fölhivására, a rendek mentegetőzésére és kérésére, s a török fenyegető állására vonatkozólag elbeszél, szinte *szó szerint* megegyezik az *1645 május 4-iki varasdi gyűlés* végzésével. Zrínyi ebben a hónapban szerepel Szakolczánál ; a hónap végén, 29-én, már Pozsony födözésére rendelik. Ép ily megbízhatatlan Ráttkay a költő korára nézve is. Különben összehasonlításul álljon itt, a maga helyesírása szerint, a varasdi végzés : Et licet ipsi fideles Suæ Maiestatis horum Regnorum Status et Ordines avitæ ipsorum erga Suam Maiestatem, et Sacram Regni Hungariæ Coronam fidelitati inhærentes, vitam quoque ipsorum et sanguinem profundere, avitamque suam fidelitatem ulterius quoque semper continuare, promti essent et parati. Tamen quia ob plurimorum millium Militum, in præteritas Suæ Maiestatis expeditiones, ex hoc Regno eductionem, ita Regnum istud exhaustum est, ut vix amplius Miles eiusmodi, etiam amplissimo oblato Stipendio conduci et iuveniri possit, et alioquin iam quoque Miles Confiniarius ex hoc Regno per Suam Maiestatem educatur, Confiniaque propemodum nuda maneant, unde non solum huic Regno, sed vicinis etiam Suæ Maiestatis hæreditarÿs Provincÿs ob imminentem cervicibus nostris undequaque Christiani nominis hostem, qui consueta sua celeritate istas tam Vicinas partes, facilem semper invadendi occasionem habet, manifestum periculum semper immaneat ; neque adhuc sufficiens aliqua de constante cum Turcis pace, assecuratio successerit, sed etiam sub pace conclusa quotidianas et periculosas in dies excursiones copiosiori etiam militum numero exercere soleat. Ea propter Status et Ordines apud Suam Maiestatem per speciales litteras ipsorum humilime intercedunt, ut Sua Sacra Maiestas in hoc Rerum statu, a præmisso auxilio eorundem ipsos Regnicolas immunes habere dignetur, præsertim cum Regnicolæ eiusmodi auxilii mittendi vix aliquem talem modum habeant, nisi forte viritim penes Illustrissimum Dominum Comitem et Banum insurgant, et Patria sua vacua, et in periculo relicta, succursum præmissum faciant. Imo etiam, si possibile esset, supplicant Suæ Maiestati humilime, ne Militem quoque Confiniarium in hoc patriæ huius periculo copiosiori numero educere, sed pro conservatione istius Regni et Vicinarum Suæ Maiestatis Provinciarum et Confiniorum defensione relinquere velit ; nihilominus tamen fideles Suæ Maiestatis Status et Ordines offerunt Suæ Maiestati humilime, quod intra limites Regni istius penes Illustrissimum Dominum Comitem et Banum semper tempore necessitatis, more con-

minek katonai és erkölcsi jelentősége annál nagyobb lehetett, mert a Torstenson hada, mint a rohanó ár feltartózhatatlanúl haladott vala előre, Jankau mellett királyi seregünket tönkre tette, úgy hogy egyik vezére, Hatzfeld, fogságba jutott, a másik, Götz, elesett; aztán Bécsre csapott, majd Brünn ellen fordult, a mi közben Nagy-Szombatot fenyegette. Ijesztő villogásai és diadalmai közt a fiatal leventének ez a vitézi merénye a mieinkre úgy hatott, mint a jövendő siker biztató igérete. Ha mégis ez az igéret nem teljesült, ha mégis Torstenson és Rákóczy serege Nagy-Tapolcsánynál, majd Brünn alatt egyesült, ha Morvában közösen oly szerencsésen működött, hogy Ferdinánd az erdélyi fejedelem minden követeléseit teljesítette: mindez abból eredt, hogy a király táborában csak *egyetlen* Zrínyi volt. Mert ha hívei annyi lovagi hódolattal és jobbágyi áldozattal, annyi vezéri tehetséggel és katonai bátorsággal jelennek meg és küzdenek a harczban, mint ő, a háború koczkája bizonyosan máskép dől vala el: de a nemzet áldására, a vallásos és alkotmányos szabadság javára dőlt. Zrínyi június elején Pozsony födözésére ment; de miután az ellenség a Vág vonalán egyenesen Morvába nyomult, ő is a morva földre hatolt. S ezredei, a Zrínyi-huszárok és Zrínyi-horvátok minduntalan fel-feltűnnek, majd a maga, majd a Puchaim és mások vezérlete alatt.*

A mikor azonban Ferdinánd a fejedelemmel kiegyezett s a fejedelem szövetségeseivel szakított: visszavonultak a hadak. Rákóczy a magyar Felvidékre, Torstenson Csehországnak indult. A veszedelem nyomasztó volta egyszerre megszűnt, a király seregei téli pihenőre térhettek, vagy haza széledhettek. A Zrínyi dandára feloszlandó volt. Ám

sueto insurgere, et in Patriæ defensionem concurrere velent. Qua ipsorum demissa oblatione, ut sua quoque Maiestas contenta esse dignetur, iterato supplicant. (Acta et articuli dominorum Statuum et Ordinum Croatiæ et Sclavoniæ Regnorum. 54—55. ll.)

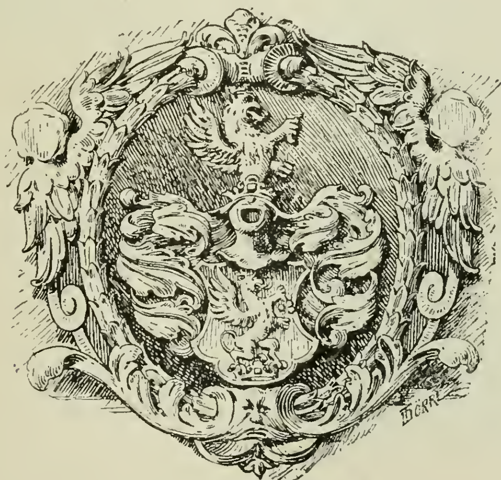
* *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 293. kötet.

a fiatal levente odahaza váratlanul szivében olyan rázkódást szenvedett, hogy szilaj elkeseredésre lobbant; különben is annyira szerette a hadi életet hevűlő izgalmaival és vérvirágos koszorúival, s annyi ragaszkodással csüngött a maga kemény huszárjain és horvátjain, hogy nehezen esett a megválás órájára gondolnia. A kalandok és küzdelmek mezeje diadallal és dicsőséggel kecsegtette : lelke szenvedélyesen verdesett. Lobogója alatt még mindég ezer lovas és háromezer gyalogos állt, fegyelmezett csapat, mely a táborozás fáradalmaiban és ütközetek viharaiban összeforrt, felhívó szavára mindég hősiségre gyúlt. Hátha hadi vállalatokra kelne velök? Mint az olasz condottierek, kiknek vakmerő fajából *Bartolomeo Colleoni* jellemzetes alakja ott pompázik a velenczei szent Márk-iskola terén, az *Andrea del Verrochio* és *Alessandro Leopardi* oly mesteri megörökítésében, hogy ma is minden izma szilaj erőről és büszkeségről, a kalandok és küzdelmek gyönyöréről beszél. A köztársaság épen a törökkel, a Zrínyiek örökletes ellenségével úgyis háborúban : hátha szolgálatába állna? November végén teljes felhatalmazással egy franciscanus barátot küldött Velenczébe, hogy az ő nevében tárgyalásba bocsátkozzék a köztársasággal a maga és katonasága szerződtetésére nézve. A köztársaság a grófot háromezer gyalogosával készségesen felfogadta volna, de a lovasságtól húzódozott : Zrínyi pedig a maga kedves huszárai nélkül nem vállalkozott.* Így a kalandos szándék, mint valami szines buborék, hamar elfoszlott : maga megűlt Csáktornyán, hadi népe meg tűzhelyén.

Nyolcz esztendeje múlt, a mióta Zrínyi Miklós Olaszországból hazatért és önállólag a nyilvános pályára lépett. Ez idő alatt sokat ért és okult : előbb a török ellen, a végbeli villongások között, merész kiütéseivel, aztán

* *Rabatta Antal báró jelentése a királyhoz:* Velencze, 1645, november 18-ról. A bécsi titkos levéltárban, a Venetica osztályában.

a svédek ellen, a nagy háborúban, a módszeres hadakozással. Ferdinánd minden felhivására lelkesedve fölkelt: toborzott, szervezkedett; a támadás, védekezés, a táborozás és vezérlés minden fogásában kivált. Lovagi hódolatában és jobbágyi hűségében magyar vérben is megfürösztötte kardját; mert felfogása szerint, hagyományainál fogva, a király volt a szent korona épségének s az ország egységének megszemélyesítője, a törvényes rendnek és uralomnak letéteményese, mert nagy és magasztos eszméjének kivitelét: a török kiűzését, még a Habsburgok erejében és a katholicismus szövetségében kereste és tervezte. E nyolcz esztendő folyamában hősi bátorságával, vezéri tehetségével, gyors készségével és rendező leleményével, sok önzetlen áldozatával a horvát hadak parancsnoka, a sereg ezredese lett. Mint sudaras tölgy a cserjéből: már úgy emelkedett ki emberöltőjéből. Pedig csak *huszonhatodik* évében járt. Vitézi hirére és dicsőségére nem mérkőzhetett vele senki: a fiatal levente már az ország *első* leventéje volt!

41. ESTERHÁZY MIKLÓS CZÍMERE.

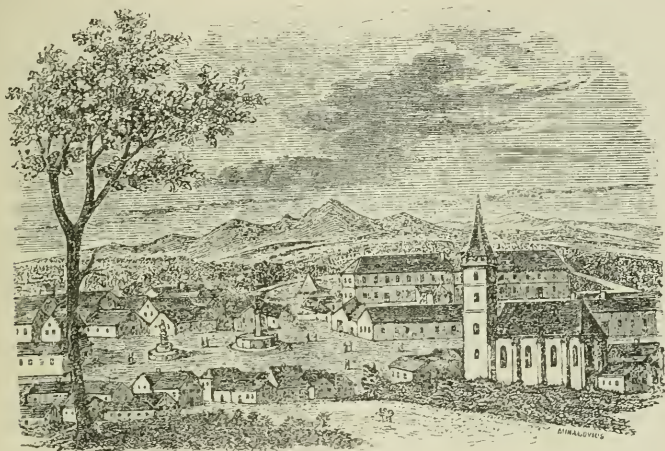
42. ULENOVNIK VÁRA ÉS A BEJÁRAT A VÁRKASTÉLYBA.

IV.

A SZERELMES DALNOK.

DERES HÓHARMAT járta már a mezőt, a mikor Zrínyi Miklós a Muraközbe 1645 őszén visszakerűlt. Pár esztendő óta gyakran és huzamosan volt oda, s a mikor haza-haza látogatott is ősi fészkébe, téli pihenőre, a fű növéséig: rendszerint a toborzással és fölszereléssel foglalkozott. A háború gondja és gondolatja azonban nem vonta el egészen a szív szórakozásától és szükségletétől, — a *szeretkezéstől.* Hiszen a szerelem nem egyenetlen a vitézséggel, hiszen Vénus is barátkozott Marssal, kinek sisak-

jában galambok fészkelnek. Hősünk nem tagadja, nem tagadhatja, hogy *olykor* a szerelem is bántotta.[1] Olykor és nem egyszer. De mi természetesebb, mint hogy abban az időben, a mikor a fiatal ember képzeletében minden leány a megtetesült női eszmény, vére fel-fellobban és édes gerjedezéssel ég. A természet ez örök és igaz törvénye alól, mely mindenkiben megnyilatkozik, Zrínyi Miklós sem lehetett kivétel. Öcscse, Péter, már 1641 őszén megházasodott és külön költözött, még pedig vagy az ozalyi vagy

43. NAGY-HEFFLÁNY.

a bakari várba; így ő a magános életet annyival inkább érezhette. S már ettől az esztendőtől fogva megvolt az erős szándéka, hogy maga is megházasodik, ha Isten kedvező szerencsét mutat, — a mint a bakari osztályos levél kifejezi.[2]

«Kedvező szerencse» pedig hamar kinálkozott. 1642 nyarán benézett *Nagy-Hefflányba*, a hol a nádor szíve gyászával és hazafi bánatával küzködött.[3] Mintha csak a Sors

1 GROFF ZRÍNI MIKLÓS: Adriai tengernek Syrenája. Bécs, 1651. 6. l.
2 *Országos Levéltár:* Fasciculus 319, nro 39. A levél kelt 1641, április 25-én.
3 BUBICS ZSIGMOND: Esterházy Pál Mars Hungaricusa. Budapest, 1895 12. l.

ellene fordult volna, hogy mindama javakért, a mikkel pályája ragyogó és boldog felében elhalmozta, élte alkonyán keserves váltságot vegyen: Esterházy Miklós egymásután vesztette el jóságos nejét, legöregebb fiát és viruló menyét,[1] valamint a király bizalmát, tiszte tekintélyét és befolyása erejét. S a családi csapások annyira megtörték, hogy a vigasz elől sötéten elzárkózott; a nádori nehézségek viszont annyira elkedvetlenítették, hogy hivataláról zok érzetében leköszönt.[2] Ha valaki, bizonyosan Esterházy nem szolgált reá a király bizalmatlanságára; hiszen a Habsburgok iránt való hűségében és hódolatában soha egy pillanatig meg nem ingott. Állhatatosan megmaradt mellettök még a legélesebb és legkoczkázatosabb veszedelmek közepette is, a Bethlen Gábor fenyegetése és támadása alatt, a mikor Leopold főherczeg, a II. Ferdinánd helyettese, hiában biztatta, hogy alkalmazkodjék a körülményekhez a jövő érdekében, a király és haza javára;[3] állhatatosan oltalmazta és előmozdította házok érdekeit I. Rákóczy Györgygyel, sőt az országgyűlésen nem egyszer magával a nemzettel szemközt. Mert a törvények ellenére német őrségeket vitt be a véghelyekbe, sőt szinte élte koczkáztatásával Érsekújvárba: de megcselekedte, a mi hite szerint a felség és az ország javára volt.[4] A személyes áldozattól a sereg tartásában, a fáradozástól a III. Ferdinánd választásában, s a vállalkozástól a rendek panaszainak csillapításában soha vissza nem riadt: mert meggyőződéseként a török kiverése a nemzet összetartásával, a nemzet összetartása az ország egységével, az ország egysége a Habsburgok hatalmával s a Habsburgok hatalma a katholicismus szövetségével vihető csupán ke-

1 MERÉNYI LAJOS: Herczeg Esterházy Pál nádor. Budapest, 1895. 62—64. ll.

2 *Magyar Történelmi Tár* VIII. Pest, 1861. 165. l. HORVÁTH MIHÁLY: Magyarország történelme, V. Pest, 1872. 426—427. ll.

3 MERÉNYI LAJOS: Herczeg Esterházy Pál nádor. Budapest, 1895. 22. l.

4 HORVÁTH MIHÁLY: Magyarország történelme. V. Pest, 1872. 400. l.

resztűl. Ez volt az ő hazai és erdélyi politikájának sarktétele, melyen minden cselekedete épűlt. Következéskép azt tartotta, hogy a katholicismus támogatása a Habsburgok hatalmának erősítésére, a Habsburgok hatalma az ország egységére, az ország egysége a nemzet összetartására s a nemzet összetartása a török kiverésére vezet; s inkább elnézte és elkövette a sérelmet, csakhogy végczéljának megvalósítását egyengesse. De ebben a meggyőződésében, ebben az elfogultságában nem feledte el, hogy a nádor tisztének fogva közvetítő a király és nemzet között; s a míg egyfelől a nemzetet csöndesítette, hogy hagyjon fel örökös panaszaival; addig másfelől a királyt sürgette, hogy a jogos vallásos sérelmek kielégítésével, a bajok

44. ESTERHÁZY MIKLÓS ALÁIRASA

orvoslásával édesgesse magához a magyart.* Nagy és nemes jellemét félreértették, engesztelése a nemzetben idegenséget, egyenessége a királyban bizalmatlanságot ébresztett; s tizenhat éves nádorkodás után nyugalomba készűlt és semptei, majd nagyhéfflányi udvarába vonúlt. A fiatal Zrínyi azonban megértette és méltányolta, hisz osztozott felfogásában; s tiszteletével, részvétével és vigasztalásával felkereste családi magányában.

A nagyhéfflányi udvar a nádor gyötrő gyásza és borongó bánata közt sem maradt egészen sugártalan. Ragyogó sugara a ház serdülő leánya, *Júlia* volt, kinek nyomán derű és öröm fakadt. Mint a *harmatos Hajnal*

* Toldy Ferencz: Galantai gróf Esterházy Miklós munkái. Pest, 1852. LIII—VII.

oly friss, oly fiatal még ekkor, hiszen csak tizenharmadik évében járt; de a gyönyörű gyermek bája már igézett.[1] Beszédes nagy szeme, piroslό kis ajka, finoman metszett szemölde és orra, az arcz nemes vonásaival és a termet lenge karcsúságával már előre hirdette korai fejlettségénél fogva a gyönyörű hajadont, ha egyszer szépsége a maga egész teljében és pompájában kibontakozik. Zrínyi épen a *kertben*, a nádor kicsi kedvenczével, Palkóval enyelgett, a mikor Júlia is lejött oda,[2] s mint a *méhe* virágról virágra szállt. A fiatal levente egyszerre bele szeretett és a jövő áldásával, a páros élet boldogságával foglalkozott; mert *kedvezőbb szerencsére* csakugyan széles Magyarországon nem számíthatott, mintha veje lehet Esterházy Miklósnak, a nagy magyarnak és nagy nádornak, ki a nemzet idegenségének és a király bizalmatlanságának ellenére is még mindig akkora erkölcsi hatalmat képezett, hogy lemondásának elfogadásáról szó sem lehetett;[3] az ő oldalán, az ő vezetése alatt, az ő hagyományainak és összeköttetéseinek öröklésével mily könnyen emelkedhetik az ő pályája? De ha mindez megvillant is büszke és feltörő lelkében: mégis kétségtelenűl érzése döntött elhatározásában. Az Esterházy-udvar gyakori vendége lett, teli reménységgel, mert Júlia örömest hallgatta meg. De reménysége aggodalommal, aggodalma vívódással váltakozott; ez a lelki harcza, zaklató szenvedése szinte *két* esztendeig viharzott, mert veszedelmes versenytársak jelentkeztek. Eljött kérőbe gróf *Nádasdy Ferencz*, Pálnak, az Eszterházy nádori ellenjelöltjének fia, Magyarország Krözusa, s eljött háztűz-nézőbe *Kázmér*, lengyel királyi herczeg, a ki alig szemlélte meg Júliát, szintén megszerette, s Esterházy Pál följegyzése szerint csak azért

1 Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor. Budapest, 1895. 64. l.
2 Bubics Zsigmond: Esterházy Pál Mars Hungaricusa. Budapest, 1895. 12. l.
3 Horváth Mihály: Magyarország történelme. v. Pest, 1872. 427. l.

45. ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR.

Wiedemann egykorú rézmetszete után.

nem vette el, mert bátyja hirtelen meghalt, s ő a királyi szék elfoglalására országába sietett, a hol ángyát vette el.[1] Nádasdy ellenében Zrínyi újra bízhatott: de kétszeresen csalódott, mert a leányt nem ő kapta meg. Legfölebb abban találhatott vérző szíve, sebhedt önérzete vigaszt, hogy «a dolog másokon múlt el.»[2] De az ily vigasztalás mit ér? A lettet *létlenné* maga az Isten sem teszi. Júlia lakodalma csak megtörtént Nádasdyval, *1644 február elején*, Kis-Martonban, fényes pompával, a magyar és lengyel király képviseletével; s az ünnepi lakomát csak Nádasdy ülte meg keresztúri udvarában nagy és főurak jelenlétében.[3] Zrínyi pedig csalódásával és keservével, mint előbb habozásával és küzködésével a Dráva erdeit járta, hol a tél és tavasz, a mikor a háború pihent, a legtöbbször találta. Vadászva szórakozott és dalolva vigasztalódott, mert Diana és Apollo nem hiában egy-testvér, Zrínyi mindkettőnek tisztelője és követője volt. A mikor letette fegyverét, fölvette lantját, mely bizonyosan még az olasz költők ihletétől, az olaszföldi út hatásának melegében és közvetlensége alatt szólalt meg először; s boldogtalanságának panaszait és emlékeit elzengte. Beszédbe ereszkedett *Echóval*, a szegény nymphával, a ki maga is szerencsétlen szerelmének áldozata lett, hogy tőle tudakolja meg: ha ég-e miatta *Júlia* lángban? S az Echó erős részvéttel, de kissé gyönge rímmel felelte vissza: «Abban».[4]

1 Bubics Zsigmond: Esterházy Pál Mars Hungaricusa. Budapest, 1895. 13. l.

2 Bubics Zsigmond: Esterházy Pál Mars Hungaricusa. Budapest, 1895 12. l.

3 Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor. Budapest, 1895. 66. l.

4 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 302. l. A Magyar Tudományos Akademia kiadása. Ez a kiadás, mely az Akademia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából most van sajtó alatt, részint a költő műveinek *a saját kezével javított* tisztázatából, részint a *saját írásából* készült: így ez lesz az *első teljes és hiteles* kiadás. Mert az *Adriai tenger Syrénájának* első kiadása 1651-ből a *dunántúli* nyelvjárás jellegéből sokat vesztett, s minden éneke teli eltéréssel, kisebb-nagyobb hibával a szó kihangzása és ragozása, a verselés és értelem tekintetéből, — némelyikben van *száz* is. A költő kézirati hagyatéka fiának, *Ádámnak* leányával, Leopoldinával a gr. *Daun*-család

A szerelmes dalnoknak mégis valami enyhületűl szolgált a tudat, hogy «a dolog másokon múlt el»; mert még a menyegző után is hitegette magát, hogy a mint ő vergődik: azonkép Júlia sem lehet boldog. S újra feltűnik előtte a kis kert, benne gyönyörű méhecskéje, szájában a harmatos mézzel, ki csak láttatjával is táplálta: de a méhecske megúnta a rózsát és rút *nádra*, undok békanyálra szállt, minélfogva már soha *övé* nem lesz. Esengve és elborúlva fordúl Echóhoz:

Siry hát teis velem,
Nymfa keservessen,
Ma holtnak kell lennem.

A nympha az utolsó szóra jószivűn válaszolja vissza: «Nem». S a szerelmes dalnok megcsillapszik, szenvedélye sóvárgásba töredezik, s epedező hangon üzen az Echótól méhecskéjének:

Ha kérdi éleké, mondgyad, hogy én égek.
Ha kérdi kichoda, mondgyad, hogy uan oda.
Az te róza uirágod,
Kiről te harmatot,
Gyönge illatokot
Gyönyörködue szettél,
Benne gyönyörköttél,
Mastan elárultad.
Mert talán nem tuttad,
Az nád töredéken,
Noha neuedéken,
Hogy meg unod mingyárt,
Mert rá nézniis árt,
Nézd hináros szemét,
Choportos üstökét,
Széltül haitott niakát,
Nem álló derekát,
Nézd az ű gyükerét,
Meg látod ereiét,

birtokába jutott és maradt 1891-ig. Most a zágrábi egyetemi könyvtár bírja, mely az első teljes és hiteles kiadás *szövegéül* a legszivesebben engedte át. A mikor Zrínyi költeményeire hivatkozunk, mindig ezt a kiadást idézzük.

Mert ninch az ű benne,
Ki neked kellene,
Had el én méheckém,
Édes szép képechkém,
Megtalálod nálam,
Ki bizoni nem álom,
Mely fris az rófa szál,
Noha tüskében ál,
Nem szúr meg tégedet,
Nem sérti szemedet.
Az uirágia uörös,
Az gyükere erős,
Maga szép illatos,
Hozzád hasomlatos,
Lám, sokan szeretik,
Szépségnek uiselik,
Chak te iűi és szály rá,
Kiuánod máfzorra
Eő állandoságát,
Rothatatlanságát,
Igy izene néked,
Az ki szeret téged.[1]

A kis kert a dalnok szerelme, a rózsa-virág a dalnok maga, mint a virág-ének megszemélyesítője; a méhecske Esterházy Júlia, a *nád* pedig *Nádasdy*, mint a családi czímerök *nádjának*[2] képviselője. A kert képzete azonban valószinűleg nemcsak a virág-ének természetéből, de a nagyhéfflányi kert vonatkozásából is ered, hol a szerelmes dalnok a leányt először pillantotta meg; míg a nád bizonynyal a szerencsés vetélytársnak nevére és czímerére utal. De sem az édeskedés, sem a gúnyolódás nem használt többé: Júlia reá nézve örökre elveszett. Mert a titkos emésztődésről, a kielégítetlen vágyak és hevülések elfojtott gyötrelméről alig szólhatunk nála, a ki ura családfáját *tizennyolcz* hajtással gazdagította.[3]

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklósnak költői művei. Budapest, 1896. 305. l.
2 Nagy Iván: Magyarország családai. VIII. kötet. Pest, 1861. 27. l.
3 Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor. Budapest, 1895. 67. l.

FRANCESCO NADASTI CONTE PERPETVO DELLA
TERRA DI FOGARAZ, DELLI CONTADI DI CASTEL FERRATO
SIMEG, E SALAD, SVPREMO CONTE & CONSIGLIERO DI
STATO DI S.M.CES.ª E SVO CAM̃ARIERO, SVPREMO GIVDICE
DELLA REAL CORTE DI VNGHERIA.

46. NÁDASDY FERENCZ ARCZKÉPE.

Gualdo Priorato munkája után.

Különben maga Zrínyi sem sokáig kesergett utána. Sokkal fiatalabb és sokkal lobbanékonyabb még ez idő szerint, semhogy sebe hamarosan be ne forrhatott volna. Ez a dala *1644 tavaszán* keletkezett, s a következő tavaszszal már új szerelméről énekelt. Még az őszi hadakozás alatt megismerkedett *Homonnai Drugeth Jánossal*, a heveskedő országbíróval, ki birtokainak és várának elvesztése után Rákóczy György újabb diadalai következtében egész családjával Horvátországba bujdosott és *Draskovich Gáspár* vendégszerető udvarában nyugasztaló nyájas menedéket talált.[1] Gáspár gróf a nagynevű bánnak, gróf Draskovich Jánosnak unokatestvére, a trakostyáni és klenovniki ősi jószágokon Varasdmegyében gazdálkodott, ha ugyan fényűző, pazar élete gazdálkodás számba mehetett. Művelt és eszes ember, jó barát és víg czimbora, de mintha a középkor tévedéséből és feledékenységéből keveredett volna e század emberöltőjébe: a középkori hatalmaskodó várurak önkénye, szeszélye, indulatossága és féktelensége ki-kitört belőle. S mint rendszerint az olyanok, a kik szilaj kedvtöltésekkel, szünetlen mulatozással élik világukat, ideges érzékenység és petyhüdt közönyösség között imbolyognak: ő is a legellentétesebb hevülések végleteiben ingadozott. Bőkezű és önző, nagylelkű és kicsinyes, gondos és könnyelmű volt; a mint épen a hangulat alkalma, vagy alkalom hangulata sugallta és ragadta: de mint házigazda előkelő szeretetreméltóságával, áldozatkészségével, figyelmességével és fényűző pazérságának keresetlenségével mindég elbájolt. Az országbirónak és családjának kényelméről és ellátásáról a legnagyobb gyöngédséggel gondoskodott: a *klenovniki várat* egészen szerencsétlen barátja rendelkezésére bocsájtotta.[2] S itt a hontalannak még hazája, a födéltelennek új hajléka lőn.

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 215. l.
2 Ugyanaz, ugyanott.

A zempléni *Hegyalja* helyett a *Macelj* a *Ravna górával* és *Ivančicával* uralkodott a vidéken, s a megszokott képek helyett új benyomásokkal enyhítette a Sors üldözésének keserveit.

A merre csak a szem ellátott: ormok és völgyek, tavak és patakok, erdők és várak váltakoztak, gyönyörködtető látványúl és szórakoztatásúl; a tél vakító fehérségében ép oly megragadók, mint a kikelet zöldelő pompájában. A közeli szomszédságban, egy fél mérföldnyire nyugat felé, emelkedett *Trakostyán*, a Gáspár gróf székhelye, meredek magaslaton, regényes fekvéssel. A kis *Cemernica* patak, mely a Brezova hegyeiben fakad, itt kiszélesedve tavat alkot, mely fenyvesek közepette ragyog. Felette a Ravna gora komoly fenségében, lentebb a trakostyáni vár erdő ölén; a tórul a várra fel gyönyörű kilátás nyílik.[1] Ez a tó élő víz, a Cemernicából növekszik és a Bednyával apad, mely belőle szakad és a bednjai virágos völgyön át a Drávába siet: így örökké újul és örökké fogy. A XVII. század közepén nagyobb volt, mint ma, mert egykor egészen Lepoglaváig terjedett.[2] Az erdőségek is le a bednjai völgyig ereszkedtek és a Dráva erdeivel összefolytak. Még akkor itt a gyér lakosság összébb szorúlt, az apró falvak, mint jobbágyi fészkek, a tisztásabb helyeken szerényen meghúzódtak. Mozgalmasabb élet csupán a Gáspár gróf váraiban és udvaraiban lüktetett. Most különösen Klenovnikon volt elevenség. Mert a házi gazda Trakostyánról vagy Luttenbergről gyakran ellátogatott, hogy nemes vendégével búfelejtésül a csillogó luttenbergi vagy vinicai mellett el-elpoharazzon. Természetesen poharazás közben megeredt a politika; s a haza sorsáról, szerencse forgásáról, az erdélyi fejedelemnek és pártjának rohamos sikeréről annyival keserűbb beszéd pattoghatott, mert mind

1 PROSVJETA Zágráb, 1895. 368. l.
2 PROSVJETA. Zágráb, 1895. 368 l.

Gáspár gróf, mind az országbíró az uralkodó ház és uralkodó vallás híve volt; de természetesen közbe-közbe felvillanhatott a bízó és biztató szó is a király és egyház végleges győzelméről, a Drugeth visszatéréséről, s méltóságainak, várainak és birtokainak visszafoglalásáról. Hisz vérmes olasz vérével, ez ősi örökségével, ép oly könnyen szőtte, mint fogadta el az álmodozást. S a házigazda ilyenkor, valószínűleg mindég huzamosabb időre, magával hozta vagy itt is hagyta egyetlen leányát, *Mária-Eusébiát*, hogy az országbíró fiatal feleségének, *Jakussich Annának*, édesgető szórakoztatására legyen. Szegény asszony még alig harmincz esztendős, már is mennyi aggodalmat és félelmet szenvedett keresztűl, kivált a mikor ura a csatasíkon és maga a jeszenei várban a legkoczkázatosabb veszedelmek között forgott; s most, mint bujdosó csillag bujdosó társa került vissza, tizenegy éves fiacskájával, a kis *Gyurkóval*, és még kisebb leányával, *Borával*, a horvát földre, a honnan valaha elei kiszakadtak.* S a társaság örömére meg-megjelent Klenovnikon *Draskovich Borbála*, a bánnak serdülő leánya is, hogy Eusebiával az Anna asszony vigasztalásában és mulattatásában gyöngeden megosztozzék. S a hol fiatal menyecske, s két szép és gazdag eladó-hajadon van együtt: onnan a szerelmes lovagok sem maradhatnak el.

A várba sokszor el-elnézett *Erdődy Farkas*, a petrinjai parancsnok fia, a lyányok régi ismerőse, ki rokoni ragaszkodással és gyúladozó érzéssel forgolódott mellettök. Bátor és deli ifjú volt, vitézségben és szerelemben egyiránt szenvedélyes; de abban még kevés próbával, ebben még elhatározás nélkűl; mert legalább a látszat szerint még nem választott Eusébia és Borbála közt: hisz mind a kettő szép és viruló. A lyányok hamarabb tisztába

* Nagy Iván: Magyarország családai. III. kötet. Pest, 1858. 398. l. V. kötet. Pest, 1859 288. l.

47. TRAKOSTYÁN VÁRA.

jöttek szívökkel, közülök a házi kisasszony égett érte titkos emésztő tűzzel.[1] Aztán el-eljött Zrínyi Miklós, a mint téli pihenőre, a tél közepén, haza tért.[2] Kétségtelenűl Gáspár grófot már előbb ismerte: de Klenovnikba ez alkalommal mégis Homonnai Drugeth János miatt vonzódott. Hiszen nemcsak a bajtársi becsülésnél és megegyező gondolkozásnál, de az atyafiság többszörös szálainál fogva is szánni kellett a büszke országnagyot ebben a számkivetésében. Azért érdeklődő részvéttel kereste föl, sőt pénzzel és élelmi szerekkel nem egyszer lepte meg.[3]

Zrínyi Miklós ilyeténkép 1645 elején ellátogatott Homonnaiékhoz, el bizony a — Gáspár grófékhoz. Mert a lobbanó leventének egyszerre szemébe tűnt a bimbózó két virág. Borbála is bájoló volt, sőt szép[4] fakadó fiatalságával, egyszerűbb és közönségesebb mégis: de Eusébia egyenesen igéző a maga aranyos hajával, fekete szemével, rózsás fejér arczával, márvány állával, domború mellével és könnyű karcsúságával;[5] a mellett teljesen kifejlett és a nőiségnek összes titokzatos hatalmával hódított. Tekintetében bizonyosan meg-meglobbant a belső szenvedély villogó fénye és szépségével az érdekesség szövetkezett hatása emelésére. Ha beszélt, kláris ajka szépen szólt,[6] és szelleme műveltségéről tanúskodott, melyet talán épen

1 Kanyaró Ferencz (Figyelő, XIX. kötet, 85—95. ll.) mutatott reá először a *Zrínyi szerelméről* szóló tanulmányával a szereplő személyekre: de a mit aztán e szerencsés leleményből föltevéseivel az idyllek keltéről, a Borbála boldogtalanságáról, Eusebia betegségéről és az Erdődy Farkas szerepéről kifejt, határozott tévedés.

2 *Soporni Miklós* még 1644 deczember 23-án Nagy-Szombatról azt írja Keviczky János kassai főbirónak, hogy Puchaim Zrínyi Miklóssal a városban időznek, míg seregök Galgócz felé a falvakban fekszik; *Kőrössy István* pedig már 1645 január 22-én ugyancsak Nagy-Szombatból azt jelenti a fejedelemnek, hogy Zrínyi haza ment, minél fogva a lovasság megfogyott: így vagy deczember végén, vagy január elején kellett Csáktornyára megtérnie. (Szilágyi Sándor: A linczi béke okirattára. Budapest, 1885. 152. és 204. l.)

3 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 215. l.

4 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. II. l.

5 Ugyanaz, ugyanott: 2, 4, 15, 18, 307. l.

6 Ugyanaz, ugyanott. 307 l.

a klenovniki zárdában szerzett.[1] De úgy látszik, nemcsak a fehérsége, a keménysége is vetekedett a márványéval, mert akár rejtegetett érzelménél, akár lyányos védekezé-

48. ZRÍNYI MIKLÓS ARCZKÉPE.

sénél fogva tartózkodó, hideg és büszke szűz maradt.[2] A mi mind csak meglepőbben és mélyebben hatott a fiatal

1 *Keglevich Péter Naplója.* Magyar Történelmi Tár, XIII. 1867. 244. l.
2 SZÉCHY KÁROLY: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 2, 3, 9, 13, 14. ll.

emberre, ki heves szerelemre gyúlt iránta: de remélletlen ellenállásra talált. Hogyan? Az ország első leventéje?

Zrínyi Miklós megkésett. A leány szívének már megvolt a maga eszménye, melyen annyival féltékenyebb ragaszkodással csüngött, mert saját sóvárgásából választotta és önkénytes áldozattal tisztelte; a mellett Zrínyi nem is volt valami szép, legalább nem tartozott az apollói és antinousi jelenségek közé. Érdekes és férfias vonásai kissé érdesek és darabosak, még a *Wiedemann* rajzában és metszetében is, a mely pedig ép ifjúságának idejéből sok kedvezéssel állítja elénk egyéb képeihez képest. S arczáról maga vallja, hogy olyan fekete, mintha Lybiában született volna,[1] a mi a túlzás ellenére is jellemző. De egész kifejezésében és magatartásában a szellemnek és erőnek, a gondolkozásnak és daliasságnak ritka bélyege nyilatkozik meg. A mint Wiedemann ábrázolja, az öltözet keresetlenségében is, egyszerű magyar dolmányával és magyar kucsmájával, van valami megkapó rajta. Kucsmája fiatalosan, kissé félrecsapva borúl nyakába omló fürteire, a mihez a méla tekintet, duzzadó ajk és gömbölyű teli áll a rövid kis bajúszszal épen jól illik és összhangzatosan áll; s a deli termet, melyet maga emleget, teljesen talál;[2] de a homlok pár éles vonása, a nagy szemek mélysége, és az orr merész metszése érettebb és határozottabb kinyomatot ád az egész arcznak. Ha hízelgő szava megáradt, ifjonti lelkességének és tüneményes lángeszének szikrázása bizonyosan pazarul csillogott: de a lyányok az álmodozás korában egy ragyogó szemet, egy mosolygó szájat többre becsülnek Aristoteles minden bölcseségénél és Homér minden énekénél. Aztán Zrínyi leveles volt, előbb Esterházy Júliáért rajongott; nem is ő hagyta el, nem is *érte*, hanem az pártolt el tőle. Pedig légy tízszer

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 18. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 11. l.

csapodár, a ki csalsz, a lyányok szívesebben elnézik, mintha egyszer magad csalódol; mert akkor bizonyos veszedelmes dicsőség mondaköre fölemel szemökben, míg ekkor legfölebb szánalmat vagy bosszankodást találsz, ha hozzájok közeledel. A serdülő Borbála, a maga szerénységében és tapasztalatlanságában nem sokat okoskodott; a hős láttára gyúladozott és őszinte vonzalomra lobbant:[1] de Eusebia hajthatatlannak, hitetlennek és kegyetlennek mutatkozott.[2] Zrínyi, a ki annyi csatában diadalmaskodott, egy gyönge virággal nem boldogúlt. Fényes neve, dús öröksége, előkelő állása, híre, vitézsége, dicsősége, fiatalságának annyi nemes tulajdonával és jövőjének annyi biztató ígéretével hiában beszélt mellette: nem használt, számba se jött. S az Eusébia tartózkodása ingerelte, hidegsége zaklatta, büszkesége lázította: s ő tehetetlenűl küzködött. Szerelme annál hatalmasabban és szenvedélyesebben verte föl szívét, minél viszonzatlanabb- és kilátástalanabbnak ismerte föl. A vadászathoz és költészethez menekűlt. Könnyű nyilát kezébe vette és bolyongva járta a Dráva erdeit. Vadat üldözött: pedig ő volt az üldözött! Vagy ha kifáradt s egy dűlt jegenyefára lepihent, lantot fogott és panasza rajta felcsattogott. Ime, 1642 óta, télben és tavaszban mennyiszer bujta és barangolta ezeket az erdőket, mennyiszer kereste és kergette bennök a veszély izgalmait, hogy szerelme izgalmaitól szabaduljon a szabadban; de sem meg nem szabadúlt, sem meg nem enyhűlt.

Mert mindenkor benne úyult az égeő szén,
Vagy uolt az esztendő iffiu auagy uén,
Mindenkor eő sziue háborúságban lén.[3]

Így pihenése sem volt pihenés, sőt keményebb küz-

[1] Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 11. és 300. ll.
[2] Ugyanaz, ugyanott. 2, 3, 9, 13, 14. ll.
[3] Ugyanaz, ugyanott. 1. l.

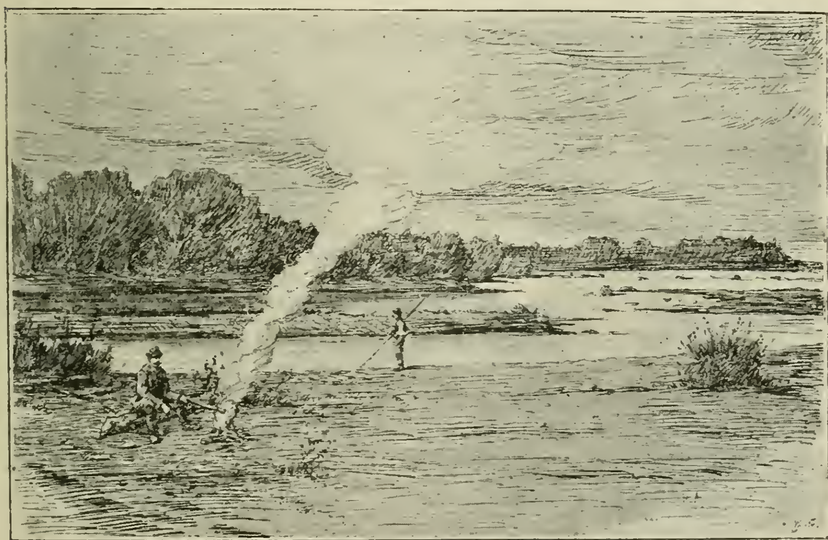
ködés, mert vad helyett a saját vérével vívódott. Ez a vér lüktetett, lobogott, követelt: minden cseppje Viola kegyetlenségéről panaszkodott. S ki ez a *Viola?* A virágénekek nyelvén egyszerűen a *kedves*, de a kedves Zrínyinél alakot cserél: előbb Júlia, most Eusébia. A mikor 1645 kikeletjén a Viola-idylliumok kelnek, már egyenesen *Eusébia*: de az elsőben még a múlt szenvedése is visszavisszasír. A szerelmes dalnok helyzete a régi, a bizonytalanság és boldogtalanság: de a jelenete más. Júlia hajlott hozzája, akkor «másokon múlt el a dolog»: most másokkal bírna, de Eusébia megvíhatatlan. Az első idyll bevezetése általános, a múlt egy-egy emléke bele-beleszövődik; a mint azonban panaszszal, váddal, példázással Viola ellen fordúl: már csak Eusébiára vonatkozik. Így foly össze a múlt a jelennel, a *vadász* egykori vergődése mostani háborgásával, mely a természet ölén sem talál gyógyulást és feledést. Hiszen a kikeleti nép vigaszik, de számára nincs vigasz; a sívó oroszlán és az erdei kan ellágyúl, de Viola nem szelídűl. A szerelmes dalnok még a tavaszi újhodás derűjének és dalának sem örűlhet.

Mit örülök raita, ha hegyrül le ment hó,
Ha bánat ugy hordoz, mint ereős száiu ló,
Ha az én sok könyuem áruizhez hasomló,
Ha búm örökké nő, mint fára az komló.[1]

Viola, mint tigris a vérben, gyönyörködik az ő lelke fájdalmában, az ő véghetetlen nehéz bánatában; az aczél meglágyulhat tűzzel, mesterséggel, hangyanyom megismerszik a kövön idővel: de a kegyetlenen az ő sok sűrű sóhajtása annyit se fog, mint a gyönge szél a tölgyfán, a mely nem hajolhat, tengerhab a sziklán, melyet meg nem ronthat. Keménységét hiában írja könnyeivel, idegenségét hiában apolgatja[2] verseivel; a mint mindjárt az első idyll

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 2. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 3. l,

elején keserűen vallja. Tehát *apolgatja* vala: s nem ezzel apolja legelőször. Ebben a könnyel való irásban, ebben az apolgatásban bizonyára még számos éneke fakadt, mely vagy elveszett vagy lappang: de a mi megmaradt ebből az időből, az 1645 kikeletjéről, a leghevesebb és legviharosabb szenvedélyről beszél. A szerelmes dalnok hiában zengi, sírja a maga dalait: Viola, mint galamb az ölyű előtt, fut előtte. Szépségében elbizakodott és meg se hall-

49. DRÁVA ZRÍNYI-FALVÁNÁL.

gatja: pedig az idő leszedheti ifjúsága rózsáit, sűrű barázdákkal megszánthatja orczáit és ezüstté fordíthatja szép, aranyos haját; mert a szépség olyan, mint a gyöngyvirág, mely könnyen hervad, mint a csorgó-patak, mely vissza nem folyhat.[1] S akkor, majd akkor sajnálni fogja, hogy oktalan volt, hogy a rózsát virágjában le nem szakasztotta: nem szeretett, a mikor lehetett volna![2] Széles e világon a szerelem uralkodik: a fülemile párjáért eseng

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 4. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 4. l.

és szép siralmas verssel hívogatja, az özvegy gilicze társa után keserg, s a száraz ágon elhagyatottságát panaszolja; a vitéz oroszlán és a vad tigris, az iszonyú medve és a szilaj szarvas szerelemtül rebeg, s a nőstényhez mind olyan, mint az együgyű bárány; a nemes ló pedig épen rúg, kapál, nyerít és lángot fúj szájából, a míg társához nem jut. S a tengeri Sirénes szép gyönge verse miért oly keserves? A kevély Plutó tűzhányó lovakon miért ragadta el Demeter leányát? Maga a mindenható Jupiter miért szállt le sokszor egéből és vetkezett ki isteni köntöséből? A mérges kígyók, hideg halak, hiénák és griffek is szerelmesek. A földön, nagy kősziklákon, mély tengerekben, irgalmatlan poklokban és magas egekben, mindenütt és mindenütt a szerelem uralkodik: csak egyedűl Viola, csak egyedűl ő a kegyetlen! Talán nem hisz az ő esküvésének! Hisz *homlokán* a szíve. De ha nem hisz: kérdezze meg «a kűsziklákat, a nagy álló fákat, a vad barlangokat», — a visszhang mindenünnen bús választ ver vissza; mert nincs oly kis erdő, sem oly kicsiny füzes, nyárfás vagy jegenyés, fenyős avagy egres, a hol nem zengett volna a nevéről vers.* Ám a kérlelés, fogadkozás, ígéret, szemrehányás — mind elhangzott; a szerelmes dalnok elborúlva ismeri be, hogy Sisiphus kövével nagy hegyet hajgál csak, s lázongva ösmeri fel, hogy Viola *Lykaont*, Erdődy Farkast szereti. Önérzete, büszkesége háborogva zihál és tüzel: hisz ellenfelénél mindenben különb. Ha versent versel vele, úgy jár Lykaon, mint Marsyas Apollóval, ha versent fut, mint annyi hős Atalantával, ha versent birkózik, mint Achelous Herculessel. Még a termete sem delibb. Ime, a szép Berleba, a serdülő Borbála hevűl és ég érte, de neki még a koszorúja sem kedves, mert szíve csupán Violáért

* Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 5—8. ll.

verdes. S mi a sorsa jutalom fejében? Hogy csak panaszolkodjék, bánat közt, mint Scylla tengerben, aggódjék, hogy könyhullatásaival a vizeket nevelje és sóhajtásaival a felhőket sűrűsítse.[1] Nem, nem; önérzete és büszkesége tiltakozik; reménye megvillan, hite felragyog, szeretete majdan diadalmaskodik: *még megsárgul a kalász*,[2] az az még ad jobbat az Isten, mert «sokszor egy tűrés a veszedelmedet jóra fordíthatja és romlott állapotodat helyére hozza».[3]

S tűrt a mennyire heves vérével és még hevesebb vergődésével tűrhetett. De ebben az időben és ebben az állapotában a türelem ezerjó füve még nem az ő számára termett. Violát kérleli és édesgeti megint, a kegyetlent, ki árnyéknál könnyebb, áspisnál siketebb, márványnál keményebb és jégnél hidegebb; s minden esdeklés elől részvétlenűl futamlik meg és tűnik el.

Mint ama könyű köd az forgó szél előt,
Mint hideg hó harmat nap melege előt,
Mint fűr karualy előt, mint árnyék nap előt.[4]

S könyörögve, riogatva figyelmezteti a Peneus leányára és végzetes büntetésére, a ki az Apolló iránt való hidegsége miatt babérrá lett: mert kegyetlenségért Isten is kegyetlen.[5] Viola azonban meg nem hallja annyi versét, csak neveti a Daphne esetét és Cupidó fegyverét, mert rajta mi sem fog; s ha valami csodából elváltoznék, Isten bizonyosan nem gyönge babérágra, hanem kemény tölgyfára változtatná, hogy a Késmárk tetején hadakoznék a szelek urával. Erdőkön, pusztákon, vadak között bátran

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 11. és 300. ll.
2 Ugyanaz, ugyanott. 12. l.
3 Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 255. l.
4 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 15. l.
5 Ugyanaz, ugyanott. 14. l.

forog; csupán előle rejtőzik: a szerelmes dalnok mégis úgy vonzódik utána:

. . . . . mint Echó szó után,
Mint deres hó harmat nap melege után,
Mint tudatlan fűr csalogató sip után,
Mint egy kemény mágnes az hideg uas után.[1]

Esengésének sikertelenségében és hódításának hatástalanságában szenvedélye felviharzik, képzelete elcsapong; s fölrajzik, fölmerül lelkében a haragos Kirke, mérges Morgona, hamis Dalila, ravasz Armida; Falsiréne, Medusa, Scylla és Tisiphone, a költői regék mind ama megrontó szépségei, kik bűbájos igézettel, végzetes erővel, szeszélyes szerelemmel vagy észbontó hidegséggel valaha szíveket öltek; s úgy érzi, hogy Viola valamennyinél kegyetlenebb. Minden szolgálatának irányában csak annyi a foganatja, mintha Dunapartot reménységgel szántana, jégre építene, szerecsent mosna, csillagokat számlálna, vagy a holdra haragudnék.[2]

A mikor el-elborúl kilátása teljesen, lemondani készűl; de a nagy bánat veri, szívét képével még inkább eltölti. Az erdőket járja tovább, járja a késő alkonyatig, mint valami esti denevér; s Violáról álmodozik és Violával viaskodik. Már a kikelet egész pompája kiáradt: rózsa fakad, gerlicze búg, Gergely-nappal a gólya is megjött; szóval itt a május, mikor a virágnak megtiltani nem lehet, hogy ne nyíljék a sugár mosolyára, szellő susogására; csak a szerelmes dalnok virágja, tartózkodó Violája nem akar megnyílni. Meg nem bocsátja, hogy ez előbb a harmatos Hajnalt szerette, s meg nem hallgatja, hogy immár Vertumnusnak, a változó évszakok istenének, a feledésnek engedte; sőt verseit is idegenkedve elutasítja:[3]

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 17. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 18. l.
3 Ugyanaz, ugyanott. 297. l.

Fus tűlem, uerseid mert nékem éles tőr,
Dér uirágnak,
Kű búzának,
Horog halnak,
Lép madárnak,
Háló uadnak,
Métely iuhnak,
Nyl szüuemnek,
Bús keduemnek,
Mirigy életemnek.[1]

Ám ebben az elutasításban, ebben a szabadkozásban már benne van a *költő* elismerése és magasztalása, sőt később egyenesen Amphionnak és Orpheusnak hívja; már ezzel közeledik a *levente* méltatásához is, a ki bizony ellenfelénél szebb, okosabb, bátrabb és erősebb, minden ízében különb. S alig esik valami összeütközés, a féltékenység kitörése Viola és Lykaon közt, a mikor a leány gyors elhatározással régi eszményétől elhajol és egészen szerelmes dalnokához símúl; egyszerre megnyílik és megnyilatkozik, hogy a Zrínyi Miklós felesége lesz.[2]

Ime, a dalnok szerelmének lelki lefolyása, belső története, a mennyire szenvedélye vallomásaiból, élete külső mozzanataiból megállapitani lehet. Viharos vívódásában vergődése szerint végig-kísértük, hogy egyénisége és költészete fejlődésében megfigyelhessük, mert a kitartásban való türelmetlensége később is jellemzi. Igaz, hogy a Viola-idyllek — versek, költői alkotások, s a harmadik idylliumot maga *phantasia poeticának*,[3] költői játéknak nevezi: de a mint már *Kanyaró Ferencz* helyesen vette észre,[4] tartalmokat az ő tapasztalásából, színezetöket az ő szerelméből veszik; belső indítékaik lelki küzdelmeiben, ezek viszont szenvedélye

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 298. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 302. l.
3 Ugyanaz, ugyanott. 296. l.
4 Abafi Lajos: Figyelő. XIX. kötet. Budapest, 1885. 31. l

válságaiban gyökereznek. Mivel pedig a Viola-idylleknek és az Orpheus-daloknak eszménye egy és ugyanaz, mert a kedves képe bennök vonásról vonásra megegyezik: ennélfogva az idyllek csak ebben az időben, 1645 kikeletjén keletkeztek. Mert bármennyire rajongó és álmodozó lovagnak higyjük is a XVII. század szerelmes dalnokát, fel nem tehetjük róla, hogy akkor írjon lihegő lánggal lobogó és kielégítetlen epedéssel emésztő énekeket választottjáról, a mikor már édes feleségeként boldogan és bizton birja vala. S a harczok fia, Zrínyi, az ily képtelen szenvelgésre nem vállalkozhatott. Sem képzelt kegyetlenségről holdbeli kesergéssel nem panaszkodott, sem régi fájdalmat a múlt küzködéseiből elő nem szed, hogy a mit boldogtalanságában érezett, boldogságában dalolja meg: hiszen a lantos nem gazdasszony, az érzés nem gyümölcs, hogy aszalva vagy üvegezve eltegye és szükség esetében elővegye.

Zrínyi valóban az indulatok féktelen villogásában és megrázó közvetlenségében szólal meg, a fölvert képzelet csapongásával azért énekel: nagyítva azért látja baját, bolondnak, szörnynek, a szerelem csudájának azért mondja magát, a ki úgy megváltozott, mint a görög hadnagyok.[1] Természetes, hogy a lelki harcznak ez idejében a Dráva völgyéből föl-fölcsapott a Bednya völgyébe, fölkerűlt a klenovniki várba; hiszen hiába hajtotta fel az erdők zigzugát, hiába hevert aztán a lombok sátorában: az ő igazi vadja csak ott várta, az ő igazi megpihenése csak ott lehetett. Végre májusban, Gergely napja után, a mikor harmadik idylliuma fogan, szép vadja megszelídűl, s ő édesen megpihenhet mellette, mert csakhamar, június 4-én, a kézfogó is megvan; így a mikor pár nap múlva Pozsony födözésére indúl, már boldog vőlegény.[2]

1 SZÉCHY KÁROLY: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 13. l.
2 *Keglevich Péter Naplója.* Magyar Történelmi Tár. XIII. 1867. 244. l.

Az eljegyzés ténye semmi mélyebb rázkódást nem okozott senkiben. Mert már ez idő szerint, vagy valószínűleg még előbb, Erdődy Farkas is határozott, s egészen Borbálához csatlakozott. Az idyllek legalább arra vallanak, hogy a Zrínyi viaskodása a Viola kegyetlensége ellen folyik, a szerelmes dalnok a szeretett vetélytárssal egyenesen nem verseng; sőt ennek a Viola iránt való érzése is csupán egyszer, a féltékenység kitörésében mutatkozik, a mint e költői jelenet soraiból gyanítanunk lehet.[1] Az események hasonlókép arról tanúskodnak, hogy az Erdődy Farkas elhatározása közmegelégedéssel találkozik. Ha előbb hevűlt is Eusébiáért, most Borbálában megnyugodott; ha Borbála előbb, első fellobbanásában, gyúladozott is Zrínyiért, a míg tudta, hogy Eusébia titkon már mást szeret: most a helyzet átalakulásával szívesen mondott le «az ország első leventéjéről», a ki föl sem vette, és fordult Erdődyhez, a ki komoly kérőként gyöngédségével elhalmozta, miután Eusébia úgyis máshoz pártolt. Esküvőjük könynyen és gyorsan, már tíz hét múlva, szeptember 17-én végbe megy.[2] De nem az idő rövidsége bizonyít a békés megoldás, a közmegelégedés mellett, mert szerelmi dacz, szeszély és elkeseredés gyakorta érlel hirtelen fordulatot: hanem a hely megválasztása, a hol egybekelésöket ülik. A menyegző a Gáspár gróf várában, *Klenovnikon* történik,[3] talán édes vonatkozással a vonzalmuk történetére, hogy a hol fakadt és fejlett, ott nyerje meg a megszentelő áldást is. Mert vajjon képzelhető-e, ha ez a megoldás hármok közűl bárkinek, akár Eusébiának, akár Borbálának, akár Erdődynek tragédiát jelentett volna, hogy épen Klenovnikon lakodalmazzanak?! Nem, nem; a XVII. század erkölcse ugyan nyersebb volt, mint a mai, de sze-

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 301.
2 *Keglevich Péter Naplója.* Magyar Történelmi Tár. XIII. 1867. 244. l.
3 Ugyanaz, ugyanott.

rető szívek szerető szivekkel akkor sem éreztettek *ilyen* vértanúságot. Annyival határozottabban állíthatjuk ezt, mert hiszen Eusébia kézfogója után, a mikor vőlegénye már a táborba vonúlt, súlyos betegségbe esett és még augusztus közepén is kórnyadozott; *Draskovich Miklós* ugyan azt hallja, hogy ekkor már könnyebben vagyon; de az az óhajtása, hogy *Isten gyógyítsa meg*;[1] nyilván elárulja, mikép állapota még mindég válságos lehetett. A menyegzőkor legfölebb lábbadozó volt. Ha akár ő szerelem betege, akár másnak szívét törte volna meg a kötés: a frigyet bizonyosan nem a klenovniki várban ünneplik.

De nem lehetetlen, hogy Eusébia merengéseiben, a mikor a fiatal pár eltávozott, a mikor a Zrínyi személyes hatásából kibontakozott, a múlt emléke visszajáró kísértetűl föl-fölmerűlt; s ő mind hosszabban és hosszabban reá feledkezett, míg szívében lassan kedvetlenség és bánat keletkezett. Vagy nem lehetetlen, hogy súlyos betegsége és hervasztó hatása a lassú lábbadozás ijesztő és csüggesztő kétségeivel annyira leverte, mikép megtört erejében és hitében, nem bízott többé jövőjében és szakítani készült. Annyi bizonyos, hogy a mikor a deres hóharmattal Zrínyi Csáktornyára megtért és menyasszonyát Klenovnikon fölkereste, valami hidegséggel és nehézséggel találkozott. Vérmes reményében csalatkozva, vérmes hevességében[2] egyszerre csalásra gondolt és a Viola viseletében árulást látott: fellobbanva és elkeseredve, *condottiere* akar vala lenni.[3] Ime, a mily váratlan, ép oly riadtan vette észre, hogy Cupido, a kis isten, *két nagy harcz-*

1 Thaly Kálmán: Századok. vii. Budapest, 1873. 579. l.

2 Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891, 314. l.

3 *Rabatta Antal báró jelentése a királyhoz.* Velencze, 1645, november 18. A bécsi titkos levéltár Venetica osztályában.

ban immár meggyőzte[1] és sokáig hurczolta; hogy második szerelme is, mint az első, vereséggel végződött.

Akkor mintha meny-kű szörnyű szelletiuel
Esztelenitette uolna keménységgel,
Sokáig nem szóllal, mert szaua elméuel
Maga iüuendőiére röpült vala el.[2]

De a mint aztán megszóllalt: háborgása kitört, panasza

50. DRASKOVICH MIKLÓS.
Wiedemann egykorú metszete után.

fölsírt, mert nyavalyájából gyógyulni nem birt; sőt sebben és kínban újjultan újhodott, éjjel és nappal keservesen sohajtozott. Fájdalma féktelenségében a fölvert képzelet hatalmas lendületével kérdi:

Adria tengernek fön forgó habiai
Vallyon oly nagyoke, mint szemem áriai,

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 289. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 291. l.

Vallyon oly nagyoke Mongibel lángjai,
Mint égő szüuemnek lángos hatalmai?[1]

S ha könyje az Ádria árja, tüze a Mongibel lángja: mekkora lehet küzködése, keserve, boldogtalansága? Mivel minden boldogság vagy boldogtalanság akkora, a mekkorának az ember maga érzi. Egyelőre azt hiszi, hogy a mint az egek örök környületben forognak, úgy búja is örökségben forog.

Oszlatására, küzködése, keserve, boldogtalansága feledésére a Múzsa szórakoztatásához és vigasztalásához folyamodik: nem *Eratóhoz* fordúl, mint eddig, hanem *Kalliopéhez. Bele fog nagy őséről fenséges alkotásába, a Szigeti Veszedelem irásába.*[2] De bármennyire csüng ragyogó

1 SZÉCHY KÁROLY: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896 289. l.

2 KANYARÓ FERENCZ hosszabb tanulmányban foglalkozik a *Szigeti Veszedelem* keltével. *(A Zrínyiász kelte és költője.* Megjelent az «Irodalomtörténeti Közlemények»-ben, 1893. Külön kiadásban, *Imre Sándornak* ajánlva, 1894.) S kilencz pontban állítja össze azokat a helyeket, melyek véleménye szerint az *irás idejére* vallanak. Ezek a pontok:

a) Szintúgy, mint Homer Iliasa, az *Obsidio Szigetiana* is száz évvel kelt a tárgyul fölvett esemény után. (Zrínyi saját szavai: Az Olvasónak.)

b) Egy esztendőben, sőt egy télen írta nagy művét. (Ugyancsak a szerző beismerése. U. o.)

c) Szerelmes versei után s a férfikorba léptekor fogott hozzá. (I-ső ének, 1—2-ik versszak.)

d) A szerencse azalatt megkísérti valamely csábító ajándékával, a melyre azonban a szerző nem sokat ád. (IV. ének, 3—5, 9—11. V. ének, 80. versszak.)

e) Időközben a kanizsai török portyáz a Zrínyiek félszigetén. (IX. ének, 2—3. vsz.)

f) Zrínyi Péter törökverő vitézségének még csak egy próbája híresült el. (XIV. ének, 6. vsz.)

g) Ugyanő rettegteti Boszniát és Herczegovinát. (U. o.)

h) Mind Miklósra, mind Péterre szerfölött írigykedik valaki. (U. o. 7—9. sz.)

i) A szerzőnek sok barátja is van, s köztük a vitéz Wesselényi és az önzetlen Batthyány a legkitünőbbek. (U. o. 10—12. sz.)

KANYARÓ egész helyesen az első pontot, mint merő általánosságot, elveti, a második pontot pedig elfogadja. Fejtegetése és megokolása azonban a következő pontokon alapszik. Csupa föltevésből indul ki, ennélfogva derék igyekezete csupa hibás eredményre jut. A harmadik pont vallomásából megállapítja, hogy verdeső szerelmi versei közűl a két első az epopeia előtt készült; de elég csodálatosan azt vitatja, hogy ezek is a Zrínyi lakodalma *után, házasságának idejéből* származnak; az epopeia pedig még később keletkezett; akkor, a mikor költőnket a szerencse ajándékával, a bánsággal kísértgeti, s a kanizsai török a Zrínyiek félszigetén portyáz. Mintha bizony a szerencse csak egyszer kereste volna fel, s a kanizsai török csak egyszer rohanta volna meg! KANYARÓ, nem ismerve a bécsi hadi levéltár adatait, s nem ismerve a Szigeti Veszedelem *eredeti* szövegét, nem ismeri hősünk életének ez évekből

SOLIMANVS · IMPERATOR
TVRCHARVM

51. SOLIMAN SZULTÁN.

XVI. századi metszet után.

hősén, nemzete és nemzetsége büszkeségén: a dicsőség álmai közt is föl-fölmerűl szíve álma, Violája, kinek megnyerése végett azelőtt iffiú elmével a szerelemnek édes versével játszadozott. S a mikor a Soliman határozatának változásáról, Eger helyett Szigetnek megtámadásáról megemlékszik, panaszos csodálkozással sohajt fel az emberi elme állhatatlansága miatt. Mert nincs állandó tanács az ember okosságából; a mit elvégez is, megfordúl Isten akaratjából: ki mondhatná ezt el oly méltón, mint épen a szerelmes dalnok, a ki hite szerint csalatkozott?[1] S a mikor a szigeti bán siklósi diadalára visszanéz és a szeszélyes Szerencse kaján játékáról el-elmélkedik, beszédébe bánatos keserűség, az alanyi fájdalomnak közvetlen hangja rezdűl. Azt véli az ember, hogy a világ állandó boldogságot ad, hogy a szerencse markába nem szakad, hogy édesébe üröm nem vegyűl: pedig a forgandó szerencse minél magasabbra emeli, annál lejebb veti; mert gyönyörködik esésében, «mint juhász kűsziklán kűnek görgésében».[2] Mehmet basa magasan űlt, de lehanyatlott; a szigeti bán megölte, de holnap az ő feje is karófán függ. Boldog, a ki a jóban el nem bízza magát; mint épen ő, a ki a szerencse ajándékát csak olykép vette, mint valami piros almát, melyet bánat nélkűl visszaadhat; vagy ha nem ad is, tudja róla, hogy könnyen megrothad. Igen, a szerencse minden java múlandó, a szerencsétlenség uzsorástul visszaveszi: a költő

más mozzanatát, mint a bánságot, a törökkel más viadalát, mint a melyet RÁTTKAY említ: tehát ezekre épít jó szándékkal, de megállhatatlanúl. Azt hiszi, hogy a Szigeti Veszedelem 1647—48 telén készült; különösen azért, mivel a négy utolsó pont a Zrínyi Péter vitézi próbájáról, Bosznia és Herczegovina rettegtetéséről, valakinek a két Zrínyi ellen való írigységéről és a Wesselényi magasztalásáról beszél, a mi mind e mellett a tél mellett bizonyít. Igen, *de mindezről a Szigeti Veszedelem eredeti szövegében egyetlen egy szó sincs:* így természetesen mindaz, a mit KANYARÓ velök érvel, a mit velök kapcsolatosan előbb és utóbb állít, vagyis az *egész tanulmány* alap hiányában összedől. KANYARÓ-nak mindamellett megvan az az érdeme, hogy *először* kisértette meg a nehéz kérdést megoldani: de a kellő adatok és eredeti kéziratok nélkül építeni nem lehet.

1 SZÉCHY KÁROLY: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 52. l.

2 Ugyanaz, ugyanott. 72. l.

ezt a leverő igazságot akár annyi példával igazolhatja, a mennyi a haja szála; de megelégszik Mehmetnek és a bánnak esetével.[1] Az elmélkedés közben mégis mindunta-lan szívébe nyilal a maga példája: s megered bőven, és megered sajogva a maga panasza, mert úgy tetszik, hogy a terhünk könnyebbűl, ha arról szólhatunk, *a miben ré-szesek vagyunk.*[2] A szerencse gyakran mulat vele is, — hisz ép ebben az időben nevezi ki a király Zala és Somogy megyék *főispánjának*, az elhalt gróf Bánffy Kristóf helyébe,[3] a ki meg az öregebb Zrínyi Miklós utóda volt;[4] s ép ebben az időben nevezi ki *tábormesternek*,[5] a mivel a sereg egyik legfontosabb állásába jut: — de nem hisz a szeszélyes istenasszonyban, mert már ismeri állhatatlan voltát. Boldogsággal biztatta, szinte égbe emelte: s ime, most kárhozattal gyötri.[6] Ki kesereghetne a szerencse hitetlenségéről kitüntetések közepette más, mint épen a szerelmes dalnok, a kinek boldogsága hite szerint elomlott? A Szigeti Veszedelemben, de csak az első énekeiben, ilyeténkép meg-megszólal a Zrínyi bús szenvedélye, a mialatt Mars helyett egyszerre Cupidó foglalja el és lelkesedő arcza felhőbe borúl.

Én Marst ünekelek haragos fegyverrel,
Kinzó szerelmemet, hogy feleichem euel,
Más felől kis Isten meg kerűl fegyverrel,
Harczol, uagdalkozik lángozó szűuemmel.[7]

S ő epopeiájában elhallgat és más húrba kap. Elbeszéli az Arianna sirásában Theseus hitetlenségét, hogy Viola lelkére vegye az elhagyott szenvedését. A ki háládatlan és

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest. 1896. 72—73. ll.
2 Ugyanaz, ugyanott. 73. l.
3 *Tudománytár*, 1841. IX. köt. 257. l. S *Gróf Draskovich Iván* trakostyáni levéltárában. Fasciculus 59, nro 3.
4 *A zágrábi horvát-slavon tartományi levéltárban.* Fasciculus 16, Nro 193.
5 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Eredeti fogalmazvány, 1293. sz. a. Kelt Linczben, 1646 január 26-án.
6 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 72—73. ll.
7 Ugyanaz, ugyanott. 289. l.

esküszegő, hiában fut a szelek szárnyával: Isten haragja mihamar eléri. Lám, Enceladus, Prometheus, Akteon, Atreus. Hekuba, Scylla és valamennyi, a ki vétkezett, megbűnhödött érte:

> Sem siet, sem késik haragia Istennek,
> Mert öruényes habbá teheti könyuemet,
> Szélvészé fordittia sohaitó kedvemet,
> Én bánatimmal el buritnak tégedet.*

Az Arianna sírása, keservének eme felcsattogása és fenyegetése oly bensőséges, mintha csak a szerelmes dal-

ADRIAI TEN
GERNEK
SIRENAYA

52. AZ EREDETI KÉZIRAT CZÍMLAPJA.

nok maga helyett szólna. Hiszen épen az ő vesztesége keres kifejezést a példában. Ez egyszersmind az utolsó kitörése, mely már epopeiája *irása közben* keletkezett; a kedves idegenkedése eloszolt, ezzel a nehézség elhárúlt, a félreértés megszünt: többé csalódása sem kisebb költeményeiben, sem nagy alkotásának sorai közt föl nem sír. Visszatér hőséhez, folytatja a *Szigeti Veszedelmet.*

Így születik meg, a mint maga vallja, egy télen, az *1645/46 telén*, a mint az események kétségtelenné teszik,

* SZÉCHY KÁROLY: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 295. l.

WARHAFTIGE · CONTRAFACTVR · DESS · WOLGEBORNEN · HE
RRN · NICOLAVS · GRAF ·
ER · VND · SELIGER ·
ZV · SERIN · etc · LÖBLICH
GEDECHTNIS · 1566
Der höhest im himmel
hat gewalt vber der
menschen konickreich,
vnd gibt sie wem er
wil Daniel, 4 · vn · 5 ·
Verlast euch nicht auf
fürsten noch auf men:
schen, sie konnen doch
nich helffen Psal: 146.

ZRÍNYI MIKLÓS, A SZIGETVÁRI HŐS.

Ernst Lajos úr gyűjteményéből.

az első magyar epopeia, a melylyel a magyar költészet a világirodalom magaslatára emelkedik.

A mikor Zrínyi belefog: a harminczéves háborúból jő haza; abból a háborúból, melyet a katholicismus a maga megmentésére és a protestantismus leverésére vív vala. Az ő vallásos felfogása és királypárti meggyőződése szerint az erdélyi fejedelem diadalával az eretnekség győz, mely Isten megvetésével bálványozik; az állhatatlan magyarság, mely a fölkelés foglalásaival torkoskodik. A nemzet ebben a megromlásban aztán sem a jóságos cselekedetet nem becsüli, sem az öreg embert nem tiszteli: de minden bűnre hajlékony. A had kicsapongásaira,[1] a politikai és felekezeti viszály versengéseire emlékezve, elébe rémlik a sok feslett erkölcs és nehéz káromlás, írígység, gyűlölség, hamis tanácslás, fertelmes fajtalanság és rágalmazás, lopás, emberölés és örök tobzódás.[2] Vétek és aljasság országszerte mindenütt. S odahaza mit talál? Zrínyiné asszonyomnak, az elhalt Zrínyi Miklós meghagyott özvegyének bosiákói jobbágyai még a múlt esztendőben, 1644-ben betörtek udvarházába, s udvarbíráját, *Nemesnépi Balázst*, megölték, a meglevő pénzt és bort elrabolták; a szomszédos földesurak birtokait is megdúlták.[3] Frangepán Miklós meg a varasdi gyűlésen, hasonlókép még a múlt évnek augusztusában, a mikor ő már a táborban odajárt,

1 *Az hadak minemű insolentiákat* cselekedtenek, templomokat, parochiákat, scholákat, udvarokat, nemes és paraszt házakat, falukat, városokat, majorokat, malmokat, nemes és paraszt emberek sustentálására való javait, búzáit, borait, kenyerét, ruháját elvitték; szarvas- és lábas marháit leverték és egyéb javait felprédálták. Sírokat felásván, holt testeket megháborították, lakos és igaz jaratbeli jámbor kereskedő és egyéb embereket városokban és falvakban, házukban és útjokban mindenekből kifosztották, Marhájokat elvonták, sokakat megkínoztak és megöltek és egyéb kimondhatatlan istentelenséget, keserves kegyetlenséget, tribulatiókat és oppressiókat cselekedtenek. A bártfai rendek előterjesztése a fejedelemhez. (ZSILINSZKY MIHÁLY-nál: A linczi békekötés. Budapest, 1890. 179. l.)

2 SZÉCHY KÁROLY: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 20. l.

3 *Acta et Articuli dominorum Statuum et Ordinum Croatiae et Sclavoniae Regnorum.* 48—49. ll. Kézirat a zágrábi horvát-szlavon levéltárban.

panaszt emelt ellene és öcscse ellen a lichi és bakari új bányák nyitása miatt. S kérésére a gyűlés Jellachich Gábor, zágrábmegyei szolgabírót azzal a meghagyással küldötte ki hozzájok és tiszttartóikhoz, hogy az illető bányákat betölteni és betemetni tartoznak.[1] Az idei varasdi gyűlésen pedig május havában, öccse Péter gróf ellen egész rendszeres hajsza folyt. Mikulich Tamás, az ifjabb Erdődy Farkas, gelsei Pethő István, valamint Jankovich Péterné és Laczkovich Istvánné egyszerre és egyértelműleg azzal vádolták, hogy egyes jószágaikat a Dráva szigetein, Osaly alatt és a Muraközön elfoglalta; mire a karok és rendek elhatározták, hogy *Petretich Péter* zágrábi prépost és *Zakmárdi János* itélőmester az ország intő leveleivel hozzája kiszálljanak és figyelmeztessék, mikép *jogait* a törvény útján keresse; s arra az esetre, ha erőszakoskodásaival fel nem hagyna, elvégezték, hogy a bán az ország és a lakosság jogait és szabadságait minden módon védelmezze s a királyt a dologról az ország leveleivel értesítse.[2] A hajsza élén Mikulich Tamás állt, a ki személyes befolyásával csakugyan egyenesen a királytól parancsot eszközölt ki, melyet dicsekedő maga megelégedéssel küld meg júniusban Draskovich János bánnak, hogy hajtassa végre Jellachich Gáborral, vagy távollétében valamely más zágrábmegyei szolgabíróval Zrínyi Péter uramon, mikép a micsodás méheseket csináltatott a Dráva szigeteiben, azokat bontassa le; a király parancsainak engedelmeskedjék és minden sérelemtől tartózkodjék.[3] Pedig a *tulajdon* kérdése itt legalább nagyon kétes lehetett; mert a Dráva a Muraköz határfolyója, s egyre változó szigetei épúgy tartozhattak a jobb, mint a bal parthoz. Így csapzik vala össze odahaza is a sok feslett erkölcs:

1 *Acta et Articuli dominorum Statuum et Ordinum Croatiae et Sclavoniae Regnorum.* 53. l.

2 Ugyanaz, ugyanott. 55—56. ll.

3 Szilágyi Sándor: Történelmi Tár. 1893. 453. l.

lopás, emberölés, írigység, gyűlölség, hamis tanácslás és rágalmazás.

Íme, az országos és magános okok, melyek a költő hangulatának sötét színezésére s az isten haragjának erős megokolására vezetnek: minden mozzanat közvetlenűl, ennek az időnek eseményeiből és emlékeiből sorakozik egymáshoz; *egészen úgy, a hogy volt;* a valóságból kikapva és a művészi általánosítás magaslatára emelve. Még a nemzet bálványozása és különböző vallásokban gyönyörködése miatt fölgerjedt *Isten haragjának és büntetésének* alapvető eszméje is *ennek az időnek* eseményeiből és emlékeiből kerűl a költeménybe. A mikor Zrínyi a mult deczember folyamán Nagy-Szombatban időzik vala, épp akkor folyik ott a király és fejedelem biztosai közt a békealkudozás; s ő nemcsak érdeklődő figyelemmel kíséri azt, de mint a nádor bizalmas kedvencze, annak minden mozzanatába és okmányába be van avatva. Így ismerheti, bizonyosan ismeri vala Esterházy Miklósnak azt a részletező válaszát, melyet a nádor a maga és társai nevében a fejedelem követeinek deczember 2-án ad. A nádor megemlékezve a fejedelmi követek azon bevezető szavairól, hogy egykor a haza virágzott, most pedig hanyatlóban, ennek okaként a vallásváltoztatásra mutat. «Valóban, szánakozásra igen méltó — úgymond — az az ország, mely egykor a törököknek, kik most annyira elhatalmasodtak, betörései ellenében az egész keresztyénségnek védbástyája és érczfala volt, most oly nyomorúságokba sülyedt, hogy könnyek nélkül reá sem gondolhatunk. Ennek a siralmas változásnak oka pedig *a mi bűneink*, *mikkel Istent haragra s igazságos büntetésre* ingereltük ellenünk, s azok között is *első helyen a vallás dolgában* való annyi és akkora egyenetlenségünk. Mert abban a hitben, melyet őseink Szent István óta, ki a magyar népet a keresztyénségre térítette, századokon keresztül megőriz-

tek, — megfogyatkoztunk; *s a vallás dolgában különböző felekezetekre szakadtunk;* azért van, hogy annyi és akkora bűnök özönlöttek el népünk között. Minden rossz, minden szerencsétlenség, a mi országunkat sajnálatosan sujtja és szinte elborítja, az új vallások különféleségéből ered, melyeket őseink nem ismertek akkor, a mikor Magyarország mind a hitre, mind a hatalomra leginkább virágzik vala.»[1]

A mikor Zrínyi az első énekeket írja, az 1645-ik év még nem telt el: de a mikor munkája közepéig ér, már benne jár 1646-ban. A *kilenczedik* ének kezdetén, irása közben,[2] Mars haragos dobja, trombitája zörgeti fel, a kanizsai török füstölgő üszköt hoz házára, annak oltására kell sietnie. Mikor történik ez? Pontosan megjelölhetjük: *1646 márcziusában.* Ekkor jelenti ugyanis a bécsi hadi tanácsnak, hogy *Szábed*, a kanizsai basa 3000 emberrel a Murához csapott, hogy áttörjön reája: de visszaűzte és seregéből sokat lelövetett.[3]

Aztán megint fölveszi a tollat diadalmas, lelkesedéssel dolgozik tovább. Befejezése előtt még egyszer, a *tizennegyedik* ének megnyitójában, elbeszéléséből hosszasan kitér: magasztaló elismeréssel emlékszik meg egyháza prímásáról, vidéke főkapitányáról és szerető gyöngédséggel barátairól. Ez a megnyitó az epopeia kiadásában teljesen

1 Szilágyi Sándor: A linczi béke okirattára. Budapest, 1885. 125—126. ll.

2 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői munkái. Budapest, 1896. 161. l.

3 *A kanizsai török* e támadása márczius *elején* lehetett, mert ebből a hónapból a hadi levéltár *(Hadi tanács osztálya*, 294. és 295. kötet) négy pontot foglal magában, mely Zrínyire vagy embereire vonatkozik; s ezek között a legelső épen ez a jelentés. Azután következik a hős mentekezése, hogy sem ő, sem emberei újabban a török ellen semmit meg nem kísértettek; majd márczius 22-éről a hadi tanács rendelkezése hozzája, hogy tartsa fenn a békét a törökkel, s márczius 26-áról Puchaim értesítése, hogy bizonyos pénzt és pisztolyokat miként osztatott ki a Zrinyi horvátjai közt. Már most, ha a hadi tanács *márczius 22-én* a béke érdekében intézkedik és Zrínyi még előbb hasonló szellemben mentegetőzik, a Szábed rajtaütésének és a hős ebbeli jelentésének minden bizonynyal *márczius elején* kellett történnie: a rajtaütésnek pár nappal előbb, mint a hogy a hadi tanács tudomásul veszi és könyvébe bevezeti.

hiányzik; pedig ép oly jellemző az íróra, mint a mily döntő költeménye keltére. A mint képes beszéddel elmondja, hogy a tengeren szerencsésen átjött és kikötőbe tart, vagyis a munka nehezén átesett és czéljához közeleg,[1] — barátait sorolja fel, a kik nagy örömmel üdvözlik a parton. S felsorolása a következőleg hangzik:[2]

4.

Ahun látom az parton nagy méltósaggal
Mi nagy Érsekünket, mély gondokban sétál,
Tántorgo haiókat igazgat kormánnyal,
Veszne, ha nem igazgatná okossággal.

5.

Az mi szent házunknak ű hűu komonikia,
Mi igaz hitünknek erős tartalékia,
Ki fogjuk esmerni űtet e napokba,
Mert Isten akaria öltözzek bimbórba.

6.

Ahun országunknak egy erős oszlopia,
Uitez Bottiani Ádám louát iártattia,
Nagy gond uan feiében, mert terhis nagy raita
Mert chak nem esőben országunkat láttia.

7.

Ez második Atlas uálláual Országot
Tartia és romlásnak nem engedi asztot,
És noha ű nem uár senkitűl iutalmot,
Maga uirtusábul uesz elegendő iót.

8.

O melly mérges foggal reád acharkodnak
Pogány Török ebek és reád ugatnak,
Te penig nem rettensz mérgétűl azoknak,
Mert nagyob ereie uagyon te szabliádnak.

9.

Látom de más felől Nadasdi Ferenczet,
Ez szeginy hazánknak szolgálatot tehet,

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 249. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 250—253. ll.

PARS DECIMA Quarta

Thoniüko Egeknek ragyogo chillaga
Ki mozdithatatlan Tramontanaia
Ban chak kedevét az én kezem ira
Melyet Isten lölke elmémben be fura.

2

Nem távozik annak vesselyre haioia
Mellynek ez chillaghoz tart okos kormánia
hűség vitézség ennek calamitaia ℬ
Az melly ez chillagot el veszin nem hadgia

3.

Már en Magnes követem portushoz hoz engem
Szerenchésen iüttem által az tengeren
Immár barátimat az parton esmerem
Mellyek nagy örömmel iüttek én elömben

4

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

5

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

6.

Ahun Országunknak egy erős oszlopa
Vitéz Bottiam Ádám louát iártattia
Nagy gond van feiében, mert terhes nagy raita
Mert chak nem esőben Országunkat láttia.

ℬ. Calamitának hiják az tengeren iáro emberek az Magnest, mellyel az compastum mutató, iáó mysken ... mindenkor tra-montánára Cil... lágra mutat.

52. A ZRINYIÁSZ XIV. ÉNEKÉNEK ELSŐ LAPJA.

leremészszett

Ez második Atlas vállával Orszagot
Tartia és romlásnak nem engedi asztot
Es noha ü nemvár senkitül utalmat
Maga virtusábul vesz elegendö iót.

8

O melly mérges foggal reád acharkodnak
Pogány Török ebek es reád ugatnak
Te pedig nem rettensz mérgétül azoknak
Mert nagyob ereie vagyon te Szabládnak

9

Látom de más felöl Nadasdi Ferencet
Ez szegény hazánknak szolgálatot tehet
Mert Isten ü néki adot io értelmet
Ertekétis es minden iöhoz kétszéget.

10

Látom az ket Lászlot Chákit Eszterhásit
Egyiket ugy mint nagy bölchesegnek tükrit
De rosz üdök mat nem láthattiuk fénit
Másiknak esmérem mind iö természetit.

11

A hun van az parton egy zsönge viragszál
mellynek reménsége neuelkedésben ál
Homonai Gyurko benned Pallas talál
Eszt és bátorságot, mellyet rosda nem szál.

12.

Két Atiádnak hüüségét teis köuessed
Ha báriauaidat mind el kel vesztened
Mert egy iö szerenchés üdö esst teneked
Usurával fizeti mindon vesztésed.

53 A ZRINYIASZ XIV. ÉNEKÉNEK MÁSODIK LAPJA.

Mert Isten ű neki adot ió értelmet,
Értéket is és minden ióhoz készséget.

10.

Látom az két Lászlót : Chákit, Eszterhásit,
Egykét ugy mint nagy bölcheségnek tükrit,
De rosz üdők miat nem láthattiuk fénit,
Másiknak esmérem mind ió természetit.

11.

Ahun uan az parton egy gyönge uirágszál,
Melynek reménsége neuelkedésben ál,
Homonai Gyurkó benned Pallas talál
Észt és bátorságot, mellyet rosda nem szál.

12.

Két Atiádnak hűuségét teis köuessed,
Ha bár iauaidat mind el kel uesztened,
Mert egy ió szerenchés üdő eszt teneked
Usuráual fizeti minden uesztésed.

13.

Száz másokat látok, örömest az kiket
Köszöntenem haijtok de mast nékik feiet,
Mert meszi elmentem historiám mellett:
Ismeg elől kezdenem kel szőuésemet.

Barátai közűl első helyen szerepel *Lippay György*, az esztergomi érsek, a ki szentegyházuknak hű szolgája, és igaz hitöknek erős tartalékja. Kemény magyar, a ki kanczellársága idejében nem egyszer hevesen kikel a király tanácsosainak vétkes közönyössége miatt, melyet a nemzet bajai iránt mutatnak :[1] de érseki tisztében eleinte még keményebb katholikus, ki a nádort a Rákóczy ellen való működésben késlekedéssel és gyöngeséggel vádolja,[2] Ferdinánd seregeinek győzelmekor ujjongásba tör, hogy az eretnek fejedelmet nemsokára elűzik s az eretnekséget

1 Horváth Mihály: Magyarország történelme. v. k. Pest, 1872. 418, 422. ll.
2 Toldy Ferencz: Galantai gróf Esterházy Miklós munkái. Pest, 1852. lxx. l.

55. LIPPAY GYÖRGY ARCZKÉPE.

Wiedemann rézmetszete után

Magyarországban megsemmisítik.[1] Vallása érdekéből a háború folyamán türelmetlenkedik és izgat, a béke tárgyalásaiban akadékoskodik és ellenkezik; az egyezkedést mindenkép nehezíti, noha meggyőződése szerint az ő felsége jogának és jószágának senki nálánál nagyobb oltalmazója és kívánója nem lehet.[2] Valóban hitöknek *erős* tartalékja. A költő magasztalása ennek a viseletének *közvetlen* visszhangja, mely a fiatal szív elfogultságából melegen verődik vissza. A mi a biborosságot illeti, valószinűleg az érsek rajongó buzgalmának jutalmaként jöhetett hírbe. A második helyen *Batthyány Ádám* áll, ki rettenhetetlen vitéz s a törökség marczona ostora; nagy gond van fejében, mert a teher is nagy rajta, a mennyiben a Dunántúl megoltalmazása az ő feladata és kötelessége. Hatalmas szablyájával a pogány ebeket szakadatlan zaklatja és paskolja; Zrínyi bizonyosan számos hadi kalandjában osztozott. Különben is rokona, gyámjának és nagybátyjának, Batthyány Ferencznek a fia volt, tíz évvel idősebb nála. Elismerése a hősnek és hazafinak szól. Aztán következik *Csáky László*, a Batthyány Ádám sógora, kivel ennek házában barátkozhatott össze; *Nádasdy Ferencz*, kivel a háborúban jöhetett megint közelebbi viszonyba, s *Esterházy László*, a Nádasdy sógora, ki ez ének irásakor, 1646 elején, még rövid pályája kezdetén van; azért mondja róla csak azt, hogy ismeri *jó természetét;* ismeri abból az időből, a mikor Júliához járogatott. A mikor az öreg nádor, kinek mint annyi öreg embernek már nem volt tisztelete, törődésébe, vereségébe, bújába 1645 szeptemberében belehal, László Bécsben tanul: de hazajő azonnal és családja élére áll.[3] A költő úgy látszik, ép oly ragaszkodással emlékszik vissza rája, mint a

1 Horváth Mihály: Magyarország történelme. v. k. Pest, 1872. 448, 442. ll.
2 Szilágyi Sándor: Történelmi Tár. 1880. 798. l.
3 Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor. Budapest, 1895. 76, 83. ll.

mily kegyeletes csodálkozással csüngött ő és Pál öcscse az ország első leventéjén. Zrínyi csak ennek az évnek elején beszélhet jó természetéről, két év mulva már bajnokságáról beszélne. Utoljára nevezi meg a kis *Homonnay Gyurkót*, e *gyönge virágszálat.* Vigasztalja és biztatja, hogy kövesse nagyapjának és apjának hűségét, habár mindenét el kellene vesztenie, mert egy szerencsésebb idő kamatostúl visszafizetheti. Nagyapja *György*, Bethlen ellen, apja *János*, Rákóczyval szemben bukott el, az Lengyelországba bujdosott, a hol méreg emésztette meg; ez horvát földre, Klenovnikra menekült, honnan a linczi békekötés után, deczember végén ügyei rendezése végett Bécsbe sietett, s útjában, a stiriai határon szélhüdés érte.[1] A kis Gyurkó még csak tizenkét esztendős, a klenovniki várban árvaságra maradt. Innen ered 1646 elején a közvetlen benyomás hangulatában, a költő részvétének és szánalmának kifejezése: a *gyönge virágszál*, innen nemes vígasztalása és biztatása a szegény árvához, kivel klenovniki látogatásai alatt bizonyosan elégszer elenyelgett. Gyurkó úrfi 1646 *őszén* már a gréczi jezsuiták iskolájába jár s Klenovnikba nem kerül vissza.[2]

Ebben az egész megnyitóban *Zrínyi Péterről* egy szó sincs, holott a *Szigeti Veszedelem* kiadásában az ő dicsérete zeng. Megmondhatjuk, hogy a költő az ének irásakor miért feledkezik meg testvéréről? Mivel Péter megfeledkezik magáról.

1646 februárjában, Gyertyaszentelő Boldogasszony-nap tájban meghal Zrínyi Miklós özvegye, Széchy Erzsébet, Új-Udvaron, Zalamegyében és «némi-nemő ingó marhájáról» Miklós számára hagyakozik. Péter indulatosságában a végrendeletet megtámadja, bátyja ellen egyenesen a

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 215. l. Nagy Iván: Magyarország családai. III. Pest, 1858. 404. l.
2 Merényi Lajos: Herczeg Esterházy Pál nádor. Budapest, 1895. 85. l.

királyhoz folyamodik, a ki kérésére a vizsgálatot elrendeli s a vasvári káptalant megbízza a tanúk kihallgatásával.[1] A tanúk vallomása júliusban ugyan a végrendeletet igazolja: de az ének korábban készűl, a családi viszály folyama alatt, a kiengesztelődés bekövetkezése előtt. Természetes, hogy Miklós ezen a meghurczoláson felháborodva és elkeseredve öccséről teljesen hallgat.

Ime, a mit Priorato állít, hogy Zrínyi *fiatalságában* az irodalom terén nagy sikert aratott,[2] az oklevelek és kéziratok vitathatlan bizonysága kétségbevonhatatlanúl igazolja. Mert a szerelmes dalnok csakugyan fiatalságában énekelt.

A mikor a *Szigeti Veszedelmet* befejezi: már boldog házas. Hiszen még a múlt év végén, az első énekek és az Arianna sírása foganásakor megesett Eusébiával a kibékülés, február 11-én pedig megvolt a lakodalom Prainiken,[3] bizonyosan fényes pompával és nagy vígassággal. Gáspár gróf szerette leányát, bőkezűsége a veje iránt nem ismert határt: még a kézfogókor, 1645 nyarán, a zágrábi káptalan előtt 30,000 forintot íratott be trakostyáni és klenovniki váraira és uradalmaira, jegyajándékúl Zrínyi Miklósnak; az esküvő után meg, 1646 május 2-án, újabb 60,000 forintos bevallást tesz javára.[4] S e kettős megterheléssel, a Draskovich-nemzetség békéjének feldúlásával, a trakostyáni várakat és uradalmakat leánya hozományaként a veje kezére akarta átjátszani.

Ám a trakostyáni és klenovniki várak uradalmaikkal olyan *ősi* jószágok voltak, melyek egyedűl, kizárólagosan csupán a férfi-ágra szállhattak és a női ágra sohasem men-

1 Szilágyi Sándor: Történelmi Tár. 1887. 724—725. ll.

2 G. G. Priorato: Historia di Leopoldo Cesare. II. kötet. Bécs, 1670. «Egli in gioventu fece gran profitto nelle lettere.» 584. l.

3 *Keglevich Péter Naplója.* Magyar Történelmi Tár. XIII. Pest, 1887. 245. l.

4 *Gróf Draskovich Iván* trakostyáni levéltárában. Fasciculus 59, nro 4.

56. ARIANNA KESERVE.

Az Adriai Tenger Syrenája horvát kiadásából.

tek és mehettek át;[1] ennélfogva a Gáspár gróf bevallása egyenesen a törvényekbe ütközött. Hisz ezek a várak képezik vala uradalmaikkal eredetileg a *Draskovich-birtokok* törzsökét, a hol a nemzetség székhelye feküdt; édes apja, *Péter*, az elmés és okos úr, mint fiatalabb testvér örökölte őket, *János* bátyja ellenében:[2] de az ő ága kihalásának esetében vissza kellett származniok az öregebb testvér fiörököseire, a kik az ország törvényei és végzései értelmében azok urai voltak.[3] Valóban, a mint *Werbőczy Hármas könyve* megállapítja, nemcsak azt tekintették az ősi jószágok urának, ki azokat úgy jövedelmeinek beszedésére, mint a jobbágyi szolgálatok teljesítésére nézve nyilván, valóságosan és békésen uralmában tartotta: de az öröklés jogánál és módjánál fogva azt is, a kire valamely birtokjognak háramlása nézett, mint ez a nemzetség közel ágazatában levő egy apáról való vagy osztályos atyafiak fekvő jószágaira és birtokjogaira nézve állt. Például noha az egy apáról való atyafi a másik szintén egy apáról való atyafinak életében az osztály megtörténte után annak fekvő jószágait nem birta: mindazáltal öröklési joga és uralma tényleg és közvetlenűl megvolt, s ennek erejénél fogva a túlélő atyafi a magvaszakadtan elhalt atyafinak jószágait egyszerűen, minden törvényes iktatás és törvényes eljárás nélkűl azonnal magának követelhette és jogosan hatalmába keríthette.[4]

Az ősi jószágok öröklésének ez a joga és módja oly föltétlen hatálylyal rendelkezett, hogy két-háromszáz esztendő múlva kései ivadékok között is érvényesűlt:[5] ha csak eladósodás, vagy csalárdság által a törvény alkal-

1 *Gróf Draskovich Iván* trakostyáni levéltárában. Fasciculus 59, nro 4.

2 Pethő Gergely: Rövid Magyar Cronica. Bécs, 1660. 240. l.

3 Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen: Werbőczy István Hármas könyve. Budapest, 1894. 56, 78. ll.

4 Werbőczy István Hármas könyve. Budapest, 1894. 107. l.

5 Werbőczy István Hármas könyve. Budapest, 1894. 85. l.

mazása lehetetlenné nem vált. Mert megesett, hogy némelyek az apai és ősi jószágokat és birtokjogokat olykor nyomasztó szükségből, olykor pedig minden helyes ok sürgetése nélkűl, a mint a Hármas könyv mondja, csakis torkosságból, részegeskedésből és dorbézolásból, vagy *az atyafiak iránt való kárhozatos gyűlölségből* elzálogosították vagy eladták, különböző czímek és színek alatt ideiglenesen vagy örökre lekötötték, sőt a bevallás biztosítása végett oly tetemes terhekkel rakták meg, melyeknek a jószágok felét sem érték.[1] Ezek a terhek pedig akár igazak, akár színlettek voltak, — a káptalanok, konventek vagy az ország nagybírái a bevalló és kötelező leveleket mindég a bevallás szerint tartoztak kiadni, így mindég *tényleges* terhekűl szerepeltek :[2] ilyenkor aztán nem egyszer az ősi jószágok fölszabadítása és visszaváltása nemcsak kívánatosnak nem mutatkozott, de egyenesen károsnak és veszedelmesnek tetszett ; s azok a nemzetség kezéről örök időre idegen kézbe jutottak volna, ha a régi törvények, melyek az ősiségre, annak hivatásánál, a honvédelemmel való összefüggésénél fogva oly kiváló fontosságot helyeztek, nem gondoskodnak vala a kijátszás ellenszeréről, óvó és megtorló eszközökről. A szükségszerű és okszerű bevallást is jelentékenyen megnehezítik azzal, hogy minden eladásnál és elzálogosításnál előbb meg kell vala kínálni az osztályos atyafiakat, kikre ama jószágok és birtokjogok öröklése néz, mert különben az egész ügylet érvénytelen ;[3] az igaz ok nélkűl való megterhelést pedig egyenesen semmisnek tekintik s az osztályos atyafiak jogát föltétlenűl megőrzik : maga az óvás és tiltakozás elegendő a kísérlet megerőtlenítésére. S a mennyiben minden beval-

1 Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen: Werbőczy István Hármas könyve. Budapest, 1894. 95. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 98. l.
3 Ugyanaz, ugyanott. 98. l.

lásra, melyet kihaláshoz és magvaszakadáshoz közeledő egyének idegenek számára tesznek, királyi jóváhagyás és törvényes iktatás szükséges: annyiban újra meg újra, idő és alkalom kínálkozik a kijátszás meghiúsítására.[1] Természetes azonban, hogy a törvényes lépéseket a magok helyén és módja szerint kell megtenni.

Gróf Draskovich János bán alig értesült a Gáspár gróf bevallásáról, azonnal föllépett ellene. Testvérei *Miklós*, a gyermektelen, és *György*, a püspök, hallgattak: de ő, mint a János ágának örököse a maga és fiai nevében felszólalt és tiltakozott a zágrábi káptalan előtt. De e tilalom ellenére Draskovich Gáspár Trakostyán és Klenovnik várába és uradalmaiba bevezette és behelyezte vejét, «gróf Zrínyi Miklóst, zalai és somogyi főispánt, királyi kamarást és ezredest, légrádi örökös főkapitányt», ki azokat a bán legsúlyosabb kárával és sérelmével magának elfoglalta és megtartotta, ennélfogva a Draskovich János megbízott ügyvédje, *Csiky Bálint*, 1646 márcziusának elején a zágrábi káptalan előtt újolag ellene mondott az elidegenítésnek. Hivatkozott a bán tavalyi ünnepélyes óvására, mely az ország törvényein és végzésein alapszik; aztán ura és fiai nevében és személyében jogaik megóvása végett megismételte az eltiltást, az érdekelt személyek és hatóságok egész vonalán.[2] Majd a mikor ez sem használt, meghatalmazott ügyvédje, *Szokolovich Mihály*, még egyszer, pünkösd után, a zágrábi káptalan előtt az ősi jószágok elidegenítésének a legünnepélyesebb óvás, ellenmondás és eltiltás alakjában ellene nyilatkozott; azzal vádolva Draskovich Gáspárt, hogy az Isten félelmének mellőzésével, s a testvéri szeretet megvetésével, melyek isteni és természeti jogon a vér szerint való atyafiságnál fogva a testvéreket egymás irányában kölcsönösen kötelezik, vala-

1 WERBŐCZY ISTVÁN Hármas könyve. Budapest, 1894 103, 105. ll.
2 *Gróf Draskovich Iván* trakostyáni. levéltárában. Fasciculus 59, nro 3.

57. DRASKOVICH GYÖRGY.

Wiedemann egykorú metszete után

mint a férfi-ág örökösödésének sérelmével, minden szükség és észszerű ok nélkűl, sőt pusztán gyűlölségből és haragból a bán iránt, a mire sem ő, sem fiai, *Miklós* és *János*, reá nem szolgáltak, összes javait, a trakostyáni és klenovniki várakat uradalmaikkal vejének, gróf Zrínyi Miklósnak 9000 forint erejéig beírta; és így a bánt, mint amaz ősi jószágokban igaz, törvényes és közvetlen örökösét, fiaival egyetemben jogtalanúl, gyűlöletesen, helytelenűl és esztelenűl a legkárosabb és legveszedelmesebb föltételek és módok alatt megrontani törekedett; mivel pedig az ily bevallások és lekötések, s az ősi jószágok és birtokjogok bárminemű elidegenítései úgy a természeti és isteni végzések, mint a hazai törvények szerint tilalmasok: ennélfogva az ügyvéd megbízója és fiai nevében és személyében a legünnepélyesebben eltiltja gróf Draskovich Gáspárt az illető várak és uradalmak minden megterhelésétől, akár ideiglenesen, akár örökre, akár részben, akár egészben, akármi czímen és szín alatt történik; hasonlóképelt iltja gróf Zrínyi Miklóst azok akár ideiglenes, akár örökös megvásárlásától és elfoglalásától, hasznaik és jövedelmeik húzásától és élvezetétől, a királyi felséget utódaival és helytartójával a nádorral együtt azon várak és uradalmak eladományozásától és átruházásától, a káptalanokat és konventeket, s bármi más hiteles helyeket és hiteles személyeket az iktató és bevezető levelek elrendelésétől és kibocsátásától.*

A törvényes eljárásnak azonban egyelőre semmi foganatja nem volt: Zrínyi Miklós benn ült a jószágokban; s bizalommal nézett a jövőbe, ha a multra, őseinek példáira és eseteire visszatekintett. Lám, a szigetvári hősnek apja *Karlovics János* birtokait megszerezte: csakhogy akkor a Corbáviai nemzetségnek magva szakadt, s a Karlovics

* *Gróf Draskovich Iván* trakostyáni levéltárában. Fasciculus 59, nro 4.

János testvére, Zrínyi Miklósné, volt az egyetlen ivadéka;[1] a király pedig az öröklés ellen a maga érdekeit nem oltalmazta. Lám, a szigetvári hősnek apja még az örökölhetetlen *vránai* perjelséget is megkerítette, a mivel egy országos katonai és papi hivatal szűnt meg örök időre:[2] csakhogy a perjelség utolsó kormányzója, *Tahy János*, kezére játszott. Maga gyermektelen levén, testvéreinek, Istvánnak és Ferencznek, a Zrínyi Miklós vejének, de az öreg közvetítésével juttatta át zálogban a rendi javak nagyobb részét.[3] S a mohácsi vész korának zilált viszonyai és versengő királyaink kényszerű elnézései közt ez a lehetetlenség is megtörténhetett. Lám, a szigetvári hős is biztosítani birta családjának az *osalyi Frangepánok* jószágait:[4] csahhogy akkor a közvetlen örökösök nem tiltakoztak, a király meg bele egyezett az áthárамításba. Most ellenben az ő eseténél Horvátország bánja, majdan Magyarország nagy-ura áll vele szemközt, mint kifogástalan igaz és törvényes örökös, ki a maga jogainak megőrzéséről el nem feledkezett. Draskovich János ellenében a mellett sem királyi jóváhagyást, sem hivatalos iktatást nem várhatott, mert egyfelől ő is a felség kedvencze volt, másfelől az igazság javára szólt. Zrínyi Miklós mégis bízott a maga szerencséjében és sikerében, sőt eljárásának és foglalásának védelmezhetőségében is. Hisz a jegyajándékkal való megterhelés az *okszerű* bevallásokhoz számított, s a jegyajándékot a túlélő osztályos atyafi is kiadni tartozott;[5] csakhogy a jegyajándék nem foglalhatta magában az oly ősi jószágokat, melyek leányágat nem illettek, melyeken sem az ajándékozó életében, sem elődeinek idejében nő-

1 Salamon Ferencz: Az első Zrínyiek. Pest, 1865. 222. l.

2 Ugyanaz, ugyanott. 260. l.

3 Forstall Márk: Stemmatographia. 128. l. Nagy Iván: Magyarország családai. XI. Pest, 1865. 6. l.

4 Salamon Ferencz: Az első Zrínyiek. Pest, 1865. 332—333. ll.

5 Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen: Werbőczy István Hármas könyve. Budapest, 1894. 96, 108. ll.

nek valóságos uralma nem volt.[1] Ha Gáspár gróf az első harminczezer forintos bevallással megelégszik, s nem toldja meg újabb hatvanezer forinttal: a bán valószínűleg egyszerűen, az első óvása ellenére is kiegyezik. De kilenczvenezer, mai érték szerint 1.350,000 forint bevallása az összeg lefizethetetlenségénél fogva egyenesen a bánnak és örököseinek ősi javaiból való kiforgatása volt.[2] S ezt a szembeszökő czélzatot a bevezetés és behelyezés ténye kétségtelen bizonyossággal megerősítette.

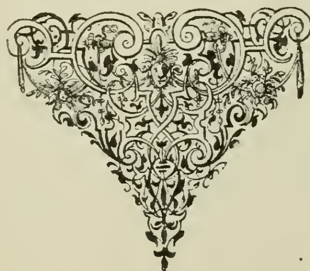
Draskovich János megtehette volna, hogy Zrínyi Miklóst Trakostyán és Klenovnik váraiból és uradalmaiból kiveri; mert ha valamely ember az ilyen ősi jószágoknak és birtokjogoknak, a melyek másra és nem reá háramlottak, erőszakkal birtokába tolakodik, behatol, vagy bármi módon bele-elegyedik, akkor a törvény szerint az, kinek eme jószágokhoz öröklési hatalma és joga van, egy egész év lefolyása alatt azok uralmából erővel kidobathatja és kirekesztheti, mert ilyenkor erőszakot szabad erőszakkal megtorlani; vagy megtehette volna, hogy az egy év letelése után perbe foghatja és főbenjáró ítélettel elmarasztalhatja épen úgy, mintha valakinek saját kezén levő jószágát ragadta volna el.[3] De nem nyúlt erősebb eszközhöz. Hiszen Gáspár gróf még élt, így az öröklés joga és ideje még voltakép be nem állt. Aztán Zrínyi Miklós, az ország legvitézebb daliája, kíméletet érdemelt. A bán tiltakozásainak éle kizárólag Gáspár gróf ellen fordúlt, az ő kárhozatos haragját és gyűlölségét emlegeti: Zrínyi Miklóst csak annyiban érinti, a mennyiben el nem kerülheti. A miből nyilván következtethetjük, hogy a fiatal vőnek a kétszeres bevallásra indító befolyása nem lehetett.

1 Werbőczy István Hármas könyve. Budapest, 1896. 108. l.
2 Szilágyi S.: I. Rákóczy György. Budapest, 1893. 410. l.
3 Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen: Werbőczy István Hármas könyve. Budapest, 1894. 108—109. ll.

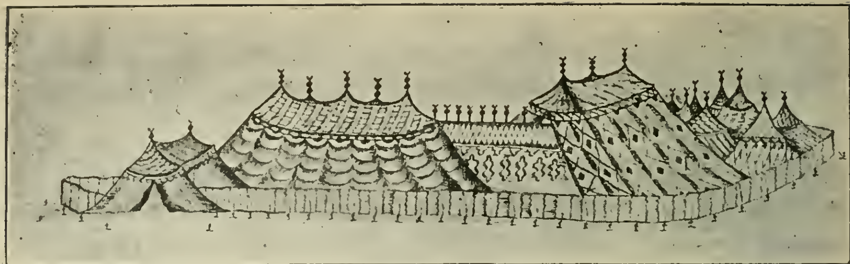
Ha volt is benne valami őseinek szerző szenvedélyéből, hisz már két esztendővel előbb fölkérte a zálogos vasmegyei Temörd és tartozékai megváltásának jogát:* de az sem el nem vakította, sem el nem ragadta. Akkor, a mikor a nagy családok tekintélye, szerepe, hatalma a fekvő jószágok terjedelmével terjeszkedett, minden feltörő államférfi szerzeni törekedett. De a szerzeményekkel együtt szaporodott az erkölcsi kötelesség és hazafias áldozat terhe is az ország védelmezésére és a nemzet megtartására nézve; így a *szerzésben* nem a puszta *birni*-vágy hatott egyedűl, hanem a nemesebb *nagyra*-vágy is közreműködött. Anyagi okok mellett erkölcsi indítékok. S épen a kötelesség és áldozat teljesítésében Zrínyi Miklóst fiatal korához és pályájához képest senki sem múlta felűl, minélfogva a *szerzésre* jóhiszemű igényt támaszthatott. S ha már egyszer benne ült Trakostyán és Klenovnik váraiban és uradalmaiban, természetesen büszkeségből is ragaszkodott hozzájok; a bán hagyta, a mi önzetlen hazafiságának és bölcs mérsékletének dícséretes bizonysága. Megelégedett egyszerűen azzal, hogy öröklési jogának megóvása és fentartása végett tiltakozott.

S Draskovich Jánosnak egyelőre megvolt a maga *joga* és Zrínyi Miklósnak meg a maga *birtoka*.

* *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya, 290. kötet.

58. ZÁRÓKÉP AZ ADRIAI TENGER SYRENÁJÁBÓL.

59. A NAGYVEZÉR SÁTORA.

V.

A TÁBORMESTER.

Enyhe fészkében, csöndes családi tűzhelyénél Zrínyi Miklós édesen megvonult: de nem soká pihenhetett. A linczi békével kikötött országgyűlés összehívása elszólította Pozsonyba, a hol az egyház és főnemesség hivatalosai, a megyék és városok, káptalanok és magánosak követei izgalmas érdeklődéssel gyülekeztek. Mert a vallásos meggyőződés kölcsönös, de nemes elfogultságában egymás iránt teli voltak féltékenységgel, bizalmatlansággal és hevességgel. A hit, mely ezen a földön boldogít és a mennyben üdvözít, még az idő szerint az embernek legmagasztosabb kincse volt: életének sugalma és jövőjének záloga; még a XVII. század első felében ép oly erővel, ha nem is oly kizárólagossággal uralkodott a sziveken, mint a vallás-ujítás eszmeáramlatának viharos korában. Hiszen a harminczéves háború voltakép vallási háború, mely az európai nemzeteket, köztük a magyart is, két táborra osztotta: de a vallásos indítékok közé már hatalmi törekvések és állami érdekek vegyültek; úgy hogy *Kemény János*, a Rákóczy vezére, egyenesen arra fakad, hogy «a fejedelmek csak ürügynek csinálják az Isten dicsőségét».* S bár túlzott, mert

* Horváth Mihály: Magyarország történelme. v. kötet. Pest, 1872. 456. l.

a linczi béke még a nikolsburgival szemben is haladást jelez: a látszat mégis mellette szólt, mert az erdélyi fejedelem Magyarország lelki s testi szabadságának helyreállítása mellett magáról sem feledkezett meg, követeléseit, mondja SZILÁGYI SÁNDOR, a multak tanulságából merítette s a kedvező európai helyzetet teljesen kiaknázta; ott és akkor állott meg, mikor legelőnyösebb volt ránézve. Annyit, mint ő, Bethlen sem tudott magának kivívni. Jól tette — megérdemelte. Mert a mit azokért nyujtott, túlszárnyalta azt, a mit nyert. Joggal írhatta: «hogy ha állandó lészen, a mit én véghezvittem s nemzetemnek jó lelkiismerete lészen, vagyon mit meghálálni mind az lelkiben mind a testiben.»[1]

Hát épen azért, mert a béke föltételeiben vallásos indítékok, hatalmi törekvések, állami érdekek és magán czélok csapzottak egymásba és egymáson keresztűl: bizonyos mértékig mind a két fél kielégítetlen és elégedetlen maradt; szemök tovább is a háború eseményein és fejleményein csüngött; s már a béke okmányainak kicserélése, a Rákóczy követeinek linczi útja annyi véletlen és mesterséges akadályba ütközött, hogy *Klobusiczky András* tartott a késedelemtől, s fölkelt benne a gyanú, hogy a király megbizottai azért tartóztatják őket, mikép az ország-gyűlést halogassák «magok részére való alkalmatos idűre;» utasítást kért a fejedelemtől, hogy ebben az esetben mit kelljen cselekedniök?[2] Az okmányok aláírása és kicserélése ugyan végre megtörtént; de a béke nehezebb része: a föltételek teljesítése, még hátra volt. S a felek azzal a szándékkal, azzal a reménységgel gondoltak reája, hogy a fegyverek szerencséjének fordulatai közt a végrehajtás mesterkedéseivel szerzik vissza, a mit az egyességben vesztettek. Mert a megállapodások egész során a templomok visszaadására,

1 SZILÁGYI SÁNDOR: I. Rákóczy György. Budapest, 1893. 397—398. ll.
2 SZILÁGYI SÁNDOR: A linczi béke okirattára. Budapest, 1885. 399. l.

jezsuiták birtoklására, a protestáns lelkészek visszahelyezésére és a jobbágyok vallására nézve, valamint a kialkudott terület egész vonalán a király jogainak, a fejedelem követeléseinek s egyes magánosok kielégítésének és kárpótlásának biztosítása tekintetében enyhíteni vagy szigorítani még mindig lehetett; sőt döntő ütközet esetében egyetlen föltétel merevebb kifejtésével az egész egyességet megakaszthatták és felforgathatták. A király biztosai: Hosszúthóty László váradi püspök, Szunyogh Gáspár királyi tanácsos, Tőrös János kamarai tanácsos, Kerekes András személynöki és Aszalay István nádori itélőmester még el sem indúltak, a mikor *Lippay György*, az esztergomi érsek, eddigi magatartásának folytatásaként ép oly szívós következetességgel, mint zaklató türelmetlenséggel arra akarta bírni a felség bécsi tanácsosait, hogy a biztosok számára oly utasításokat készítsenek, melyeket a fejedelem kénytelen legyen visszautasítani;[1] majd egyenesen a királyt törekedett befolyásolni, hogy az országgyűlést minél tovább halogassa; elismerte ugyan, hogy a béke kikötése értelmében három hónap alatt össze kell hívni, hogy a nádori szék betöltése és a végvidék oltalmának rendezése is kívánatosnak és szükségesnek mutatja; de kifogásait és ellenvetéseit még nyomatékosabban emelte ki, s következésül azt a kibúvó eljárást ajánlta III. Ferdinándnak, hogy az országgyűlést ám hívja össze három hónap alatt, de ne tartsa meg.[2] S a királyi biztosok és fejedelmi küldöttek: Haller István, Chernell György, Klobusiczky András, Kőrössy István és Szemere Pál már összejöttek, javában vitatkoztak és viaskodtak Tokajban, a mikor a király tekintélyére és vallásos lelkületére hivatkozott, hogy a jezsuiták elűzésének és a templomok visszaadásának kérdésében ne

1 ZSILINSZKY MIHÁLY: A linczi békekötés és az 1647-iki vallásügyi törvényczikkek története. Budapest, 1890. 237. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 239. l.

60. I. RÁKÓCZY GYÖRGY.

Lanfranconi Enea gyűjteményéből

engedjen Rákóczynak, a ki teli gonoszsággal és ravaszsággal, mert ha enged is, az mindég újabb követeléseket támaszt; s a háborúról, mert Magyarországon mindég akad ok a nyugtalanságra és lázadásra, végkép csak akkor tesz le, ha a felség teljesen leverte. S a maga részéről a legnagyobb alázattal, de egyházi kötelességénél és hivatásánál fogva, elődei nyomdokin járva, ellene mond a felség előtt úgy a vallás-szabadságnak, mint az eretnekek részére adott engedményeknek, és így a templomok visszaadásának is. «Ez azonban — úgymond — nem akadályozza Felségedet abban, hogy a diplomával megígért templomokat a fejedelemnek átadja. Nem is épen szükséges hogy az én beleegyezésemmel történjék, *a ki inkább akarok meghalni, mint engedni.*»[1] Rákóczy viszont, bár a békesség kívánását hangoztatta, mivel csak az egy igaz és állandó békességhez vagyon kedve,[2] még az okmányok kicserélése és biztosok kiküldése után is tárgyalást folytatott *Croissyval*, a franczia követtel, a szövetség megujítása érdekében,[3] és késznek nyilatkozott a háború megindítására, ha Ferdinánd a békekötést nem teljesíti, a mit valószínünek tart; ha a török a fegyverfogásra felhatalmazza, a mit a konstantinápolyi franczia vagy svéd követ segítségével remélt, s ha a franczia és svéd koronák lefizetik azon hátrálékokat; melyekkel adósai maradtak.[4] Lehet, hogy ennek a szövetségnek megvalósítása, a mint Szalay László hiszi, csupán a svéd fegyverek szerencséjének hanyatlása miatt maradt el;[5] lehet, hogy az egésznek, a mint Horváth Mihály gondolta, nem volt egyéb titkos czélja, mint hogy a fejedelem a franczia és svéd koronákat adósságaik megtérítésére

1 Zsilinszky Mihály: A linczi békekötés és az 1647-iki vallásügyi törvényczikkek története. Budapest, 1890. 292. l.

2 Szilágyi Sándor: A linczi béke okirattára. Budapest, 1885. 391. l.

3 Szilágyi S.: I. Rákóczy György. Budapest, 1893. 398. l.

4 Szalay László: Magyarország Története. v. kötet. Pest, 1866. 3. l.

5 Ugyanaz, ugyanott. 3. l.

bírja ; [1] lehet, hogy elhatározásában mind a két indíték közrehatott ; hiszen sokkal nagyratörőbb és élelmesebb volt, semhogy a háború kedvező fordulatát a történet annyi példájának követésével nemzete és a maga javára értékesíteni ne törekedett volna ; sokkal számítóbb és takarékosabb, semhogy a mi megmenthetőnek látszott, megmenteni ne törekedett volna ; de annyi mindebből bizonyos, hogy a béke létesítésében eleinte nem egészen hittek, a föltételek szabatos végrehajtására nem egészen számítottak.

Természetes, hogy ilyen hittel, ilyen számítással a tokaji tanácskozások felette elhúzódtak és csak alig haladtak ; a pótkövetelések meg-megújultak és egyre szaporodtak, a levelek és utasítások jöttek-mentek, a sok apró sérelem kiegyenlítése és elintézése ürügyül szolgált a nagy kérdések elodázására. A király végre május elsejére kihirdette az országgyűlést, de nem tartotta meg ; előbb a feleségének halála, aztán fiának cseh királylyá koronázása foglalta el ; mire a kedvetlenség és ingerültség nőttön-növekedett, s a régi vádak az esküszegéséről megéledtek. Mende-mondák keletkeztek, melyek mind a király, mind a fejedelem szándékait czélzatosan félremagyarázták. Beszéltek a Ferdinánd nehezteléséről, hogy nem akar az országba jönni ; beszéltek valami titkos államcsinyről, mely a királyfi koronázásakor fog kiviláglani ; beszéltek a pápa fenyegetéséről, a főpapság tiltakozásáról, a Rákóczy lecsapásáról és erőszakosságáról : [2] a mi mind a kölcsönös izgalmat, a kölcsönös gyanusítást és elkeseredést szította. A vármegyéken azért a zilált viszonyok közepette a követek megválasztásánál és az utasítások készítésénél heves harczok folytak. A nádorválasztás és király-koronázás kérdései, melyek máskor a legfontosabbak voltak, mellékesekké lettek : a vallás kérdése nyomult előtérbe. Az emberek e szerint sorakoztak,

1 Horváth Mihály : Magyarország történelme. v. kötet. Pest, 1872. 459. l.
2 Zsilinszky Mihály : A linczi békekötés. Budapest, 1890. 329. l.

ezért érdeklődtek és hevültek, ennek a nevében és előnyére törekedtek új vívmányokat kiküzdeni.[1] A horvát karok és rendek még 1642-ben megadták az országgyűlés megtartása reményében a vallás ügyére nézve utasításukat. Kifejtették, hogy az Istennek különös és mérhetetlen gondviselését abban keressék a követek, hogy e katholikus országokban az orthodox hit szentűl és sértetlenűl fenmaradjon ; hogy ellene semmit, a mi ártalmas volna, felmerülni ne engedjenek, de az ország lakosai tovább is megtartsák és megőrizzék ; azért azon igyekezzenek, hogy a tiszta római katholikus hitet mindenben előmozdítsák, az egyház szabadságait és jogait visszaállítsák és megoltalmazzák.[2] Most pedig még hozzája tették, hogy Esterházy Miklós helyébe csak katholikus jelöltre szavazzanak, s a bánnal egyetértsenek.[3] S ez utasítás általában megfelel a katholikus utasítások szellemének ; mig a protestáns vidékek és városok az 1608-diki törvények megerősítését és kibővítését tűzték ki céljokul.

Ilyetén kép váltak el és álltak szembe a követek egymással, a mire annál több volt az ok, mert az országgyűlésre nagyon sok részletes kérdés maradt és a békebeli pontokat mindenki a maga nézete és kívánsága szerint magyarázta ;[4] épen mint a királyi és fejedelmi biztosok Tokajban. Már itt ez idő szerint Rákóczy részéről Lónyay Zsigmond és Nyáry Bernát is megjelent s társaival egyetemben ép oly erélyesen, mint eszélyesen folytatta az alkudozást : de hogy a diplomácziai mesterkedés minden fogása a felek kölcsönös meggyőzésében vagy leveretésében június

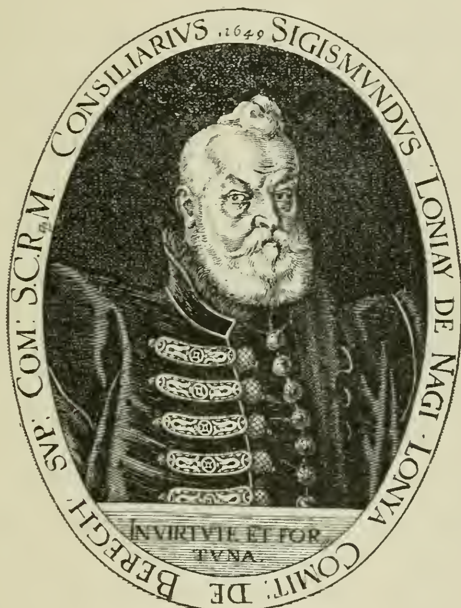
1 Zsilinszky Mihály : A linczi békekötés. Budapest, 1890. 330. l.

2 *Instructio per Status et Ordines* Croatiæ et Sclavoniæ Regnorum, in generali eorum congregatione data et consignata. Varasd, 1642 április 30. Megvan az *Acta et Articuli* gyűjteményében. 35. l.

3 *Instructio per Status et Ordines* Regni Croatiæ et Sclavoniæ, in generali ipsorum congregatione data et consignata. Zágráb, 1646 április 5. Megvan az *Acta et Articuli* gyűjteményében. 63. l. Kézirat a zágrábi horvát-szlavon levéltárban.

4 Zsilinszky Mihály : A linczi békekötés. Budapest, 1890. 330. l.

végéig mily kevés eredményre vezetett, annak legcsattanósabb bizonysága lehet, hogy a fejedelemhez szóló levelökben már a tárgyalások megszakadásáról beszélnek és rendelést kérnek, hogy miképen oszoljanak el; mert ha *háborúra kellene menni a dolognak*, nem annyira a hadakozás, mint annak igaz oka az egész világra legfőbb és legfontosabb.* S elbeszélik, hogy a király biztosainak «ulti-

61. LÓNYAY ZSIGMOND.

Wiedemann egykorú metszete után.

marie és cathegorice» kijelentették, mikép abban az esetben, ha a nehézségekre nézve a fejedelem kívánsága szerint nem engednek, ez visszahívja őket, non abrupto tamen tractatu; mire azok megígérték, hogy nemcsak irnak ő felségének, de magok közűl futárt küldenek hozzája; s jó reménységök vagyon mindenek teljesítésére, valami csak

* Szilágyi Sándor: A linczi béke okirattára Budapest, 1885. 483. l

az okmányban gyökerezik. Két hetet szeretnének e végre kapni, hogy addig Rákóczy ne szakítsa meg az egyezkedést a felség méltóságának megvetésével, a mi talán okot szolgáltatna a háború megindítására.* A királynak és fejedelemnek azonban, úgy látszik, egyfelől a harminczéves háború kilátástalan ingadozása, másfelől a hazai közhangulat kiszámíthatatlan forrongása miatt egyre több kedve

62. PÁLFFY PÁL.

Wiedemann egykorú metszete után.

és szüksége lőn a békére. S magok immár ahhoz jobban ragaszkodtak, mint a biztosok. Ferdinánd nemcsak meghajolt a fejedelem föltétlen kívánságának, de Lippay Györgyöt, Nádasdy Ferenczet, Wesselényi Ferenczet és Pálffy Pált komolyan megintette, hogy a békességnek útjába ne álljanak; az országgyűlést nemcsak összehívni megígérte, de

* Szilágyi Sándor: A linczi béke okirattára. Budapest, 1885. 484. l.

augusztus végére megtartani is elhatározta. Rákóczy viszont meghagyta küldötteinek, hogy úgy oszoljanak el, mikép elválásuk ne a tárgyalás végleges megszakításának, csak elhalasztásának tessék; hogy a miben eddig megegyeztek, foglalják irásba és hajtsák végre; hogy a többi dolog vagy az országgyűlésre, vagy a tárgyalások folytatására maradjon; hogy az ideig a királyi biztosok Eperjesen, magok Kassán tartózkodjanak; a mivel azonban nem igen fogja őket terhelni, mert a gyűlésre is fel kell közűlök némelyeknek érkezni.[1] A szállingó hírek szerint a fejedelmet a király ellenségei váltig biztatták, ismételve felszólították, hogy szövetkezzék újolag velök: de az országgyűlés magatartásáig és elhatározásáig várni akart. Jelszava volt: békülni a linczi pontok értelmében, ha lehet, de megkísérleni a szerencsét, fölvenni a fegyvert, ha kell.[2]

Ime, az egész idő, a békekötés megállapításától az országgyűlés összeüléséig, a zaklató bizonytalanságok és fenyegető kétségek nyugtalanságai és keserűségei közt folyt: a karok és rendek azért gyülekeztek oly izgalmas érdeklődéssel augusztus utolsó napjain Pozsonyba. S mint valami ellenséges tábor diadalra sóvár és ütközetre kész csapatai, szivökben azzal az eltökéléssel, hogy veszedelemtől verdesett vallásukat a maguk külön igaza szerint megmentik és kiküzdik, — néztek egymással farkas-szemet vezéreik alatt. Katholikus félen *Lippay*, a nyakas és hatalmas prímás a vezér, ki még egyszer, a mikor a király csillapító és megintő követe nála járt, megüzente urának, hogy *inkább százszor meghal*, semhogy egyházmegyéje területén a maga lelkészeinek elűzésébe és a protestáns papok visszahelyezésébe beleegyezzék; a felség a kötés értelmében és hatalmánál fogva biztosaival az elfoglalt templomokat átadhatja: de ő elődeinek példája szerint tiltakozni

1 Szilágyi Sándor: A linczi béke okirattára. Budapest, 1885. 488—489. ll.
2 Zsilinszky Mihály: A linczi békekötés. Budapest, 1890. 324—325. ll.

fog.[1] S mellette sorakoztak a főpapok, prépostok, apátok, konventi és káptalani követek, kik szinte teljes számmal felgyűltek, ötvenen felűl; aztán a világi urak, zászlósok, tanácsosok, grófok és bárók, táblai bírák és követek egész seregestül, kik uralkodó többségükkel ennek a gyűlésnek a katholikus jelleget biztosítják. Protestáns részen mindenki *Rákóczy Györgyöt* tekinti vezérnek, kinek biztosai: Chernell György, Klobusiczky András, Szemere Pál, bámulatos ügyességgel fáradoztak a béke sikerén, noha a protestantismus képviselői már elenyésző kisebbségben vannak. A katholicismus visszahatása és hódítása, mely II. Ferdinánd idejében Pázmány vezetése alatt ellenállhatatlanúl haladt, diadalútjának szinte már végére ért: a Nádasdyak, Perényiek, Thurzók, Széchyek, Homonnai Drugethek, Balassák, s annyi más előkelő és nagy család, visszatértek a régi vallás kebelébe, s a földesúri jog czímén elfoglalták a templomokat, elűzték a papokat, s a magok felekezetébe kényszerítették a jobbágyokat, akár erőszakosan, mint *Zrínyi György*, akár szép szerével, mint *Nádasdy Ferencz*, a ki legalább megkérdezte őket.[2] S ebbe a rohamos változásba nemcsak a vallási, de a politikai indítékok is bele játszottak, bár a toborzás és harczolás a régi hit visszaállításának lobogója alatt folyt; mert általában, bár nem kivétel nélkül, a katholikusok a Habsburg-királyoknak, a protestánsok az erdélyi fejedelmeknek pártjaként szervezkedtek és szerepeltek. S ily módon az egyházi és világi érdekek még élesebb ütközőkbe kerültek; a katholicismus egyfelől mint vallás gátat akar vala vetni a protestantismus nagy terjeszkedésének, sőt vissza akarja foglalni az elvesztett tért, melynek birtokosait jogtalan bitorlóknak,

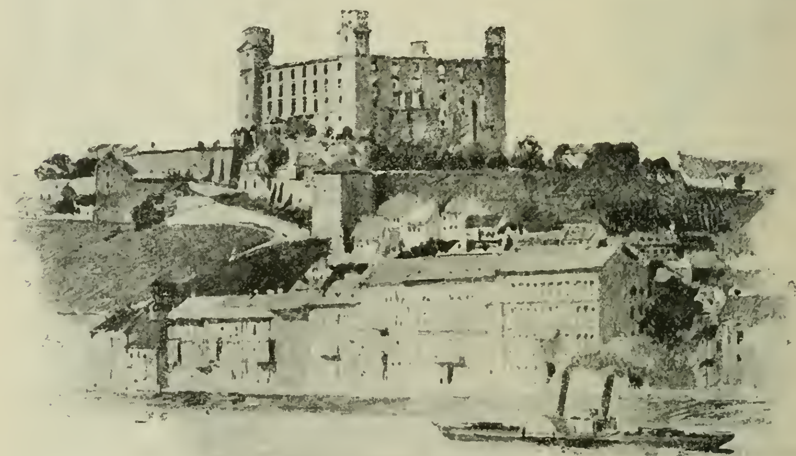
1 Zsilinszky Mihály: A linczi békekötés és az 1647-iki vallásügyi törvények története. Budapest, 1890. 318. l.

2 Szilágyi Sándor: A linczi béke okirattára. Budapest, 1885. 463—466. lapokon.

63. POZSONY. Merzan Topographiájából.)

tanait hamisaknak hirdeti;[1] másfelől mint párt korlátot akar vala vonni az erdélyi fejedelmek magyarországi uralmának, sőt helyre akarja állítani az ő kiszorításukkal és a török elűzésével a felségi hatalomnak és az ország területének egységét. Lippay egyenesen azt ajánlja, hogy III. Ferdinánd a linczi béke helyett kösse meg a német birodalmi békét, birja szövetségre a pápát, a franczia királyt, az olasz és más fejedelmeket és úgy verje le

64. A KIRÁLYI VÁR POZSONYBAN.
Cserna Károly rajza.

Rákóczy Györgyöt.[2] Katholikus félen a vallás visszaállítása, az ország egysége s a török kiverése, protestáns részen a lelkiismereti szabadság biztosítása, az alkotmány fentartása és a nemzeti függetlenség oltalmazása, — egyiránt magasztos czélok szolgálnak vala jelszókul: de a katholicismus immár a maga megújhodásának lendülő erejével és hatalmi eszközeinek befolyásával a Bocskay,

1 Salamon Ferencz: Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1886 380—381. ll.
2 Zsilinszky Mihály: A linczi békekötés. Budapest, 1890. 319. l.

Bethlen és Rákóczy diadalainak ellenére elborította szinte az egész magyar földet. A főrendek közül már ezen az országgyűlésen csak néhányan voltak protestánsok, a nevesebbek Nyáry Lajos és Ostrovith Pál, a megyék és városok küldöttei közül pedig a jelesebbek: Bartakovics Gáspár honti, Emődy György és Török Zsigmond barsi, Dőry István gömöri, Mednyánszky Jónás trencsényi, Zá-

65. OSTROSICH PÁL.

Wiedemann egykorú metszete után.

kány András borsodi, Barna György és Hamvai Péter abaúji, Máriássy János szepesi, Szirmay Péter zempléni és Fejérpataky Kristóf ugocsai, Vitnyédy István soproni és Soporni Miklós kassai követek. S ha mégis bizalommal és reménységgel néztek a tárgyalások elébe és hittek a béke beczikkelyezésében: bizalmok, reménységök, hitök alapja az volt, hogy a nyomasztó kül- és belviszonyok között az egyesség végrehajtásának szükségében és a királyi

szó kötelező voltában a világi katholikusok nagy része sem kételkedett. A prímáshoz föltétlenűl csak kevesen csatlakoztak: Csáky László, Révay Ferencz, Majthényi Mihály, Balassa Ferencz, Viczay Ádám és mások: a nagy részök csak föltételesen csoportosult körűlötte. Véle mentek, a meddig a béke meghiúsítása nélkül mehettek, mint Pálffy Pál, az országbiró, a Draskovichok: János bán és Gáspár gróf, a Zrínyiek: Miklós és Péter, meg a többiek. Szivökben ők is ép oly szívós ragaszkodással csüngtek a katholicismuson, ennek minden jogain és kiváltságain: de elég belátással és eszélylyel birtak az egyházat megkülönböztetni a papságtól. Az ő szemökben Magyarország *első* tekintélye a *király* volt; s a felség kívánságának és a haza szükségének meghódoltak.

A király szeptember 11-én fényes pompával vonúlt be a pozsonyi várba, német tanácsosai és a fogadó rendek kiséretében. Békülékenysége mindjárt kitetszett, a mikor 13-án az erdélyi fejedelem követeit különös kegyelemmel fogadta; még inkább, a mikor 22-én a többség óhajára a nádor-választás előtt a királyi előterjesztéseket kiadta. Felhívta a karokat és rendeket, az ország szomorú helyzetére és a béke helyreállításán fáradozó atyai jó indulatára való utalással, hogy minden versengést mellőzvén, a haza nyugalmáról és megmaradásáról gondoskodjanak.* De a mint ezek az országházba felgyűltek, azonnal kitört az egyenetlenség. Rákóczy követei ünnepélyesen benyújtották uroknak a nemzethez szóló iratát; Lippay átvette: de felolvasni minden sürgetésre sem engedte. S ingerülten oszoltak el. Majd a nádor-választás kérdése keltett izgalmat. A protestáns felvidék küldöttei a fejedelem követeivel együtt előbb a béke-okmány beczikkelyezését, aztán a nádor-választás megejtését sürgették föl-

* Zsilinszky Mihály: A linczi békekötés. Budapest, 1890. 239—241. lt.

venni, mint 1608-ban történt: de a katholikus többség kérelmök elvetésével szeptember 25-én a nádor-választáshoz látott, s megválasztotta gróf *Draskovich Jánost*, ki bánsága alatt elismert vitézségével és okos kormányzásával Horvátországon nagy érdemeket szerzett.[1] Kifogást emeltek ellene, hogy nem magyar, mert Magyarországon nincs birtoka; holott a Draskovichok ép oly jó magyarok, mint jó horvátok voltak. S már *György*, a kalocsai bibo-ros érsek a Lirinay Vincze *Igen Zép kenywével* és a Lactantius *munkáinak átültetésével* gazdagította a magyar irodalmat;[2] *János*, a nádor apja, *Az feiedelmek óráiának*[3] és maga a nádor *egy imádságos könyvnek* fordításával mutatta meg hódolatát a nemzeti nyelv iránt;[4] rend szerint magyar családokba házasodtak és magyarúl leveleztek.[5] A király a kifogás elhárítására az új nádornak adta a roppant német-óvári uradalmat zálogba 200,000 forintért tíz esztendőre, a mivel magyar birtokossá lett. S felhozták ellene, hogy a fölemelést helyette inkább az országbiró érdemelte volna meg: de Pálffy Pál maga

1 Nagy Iván: Magyarország családai. III. k. Pest, 1858. 392. l.

2 Draskovich György: Igen Zep enyw, az Kezenseges Igaz kereztyen hytnek regysege, es Igassaga mellet, mynden Eretneksegnek Wysaghy ellen. Mellyet az Lirinay Vincze, ennek elewte Ezewr eztendewuel zewrzet. Bechben nyomtatot az fewlseges Romay Chyazarnak es Magyar Orszagy es Cseh Orzaghy Kyralnak etc. engedelmebewl. 1561. — Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. Budapest, 1879. 21. l.

3 Draskovich János: Horologii Principum, Az az, Az Feiedelmek Oraianak, Masodik Keonyve. Elsoͤbe Az boͤcsuͤlletes Gvevara Antaltol, Accitaniai Puͤspoͤktuͤl, az Eotoͤdik Caroly Csaszarnak Tanacsatul, Uduari Prædicatoratul, es Historicusatul Spaniol nyeluen irattatot. Mostan pedigh Az Tekintetes es Nagysagos Draskovith Janos, az Hatalmas masodik Rudolphus Romai Csaszarnak etc. Magyar orszagban foͤ Tarnok mestere Tanacsa es komornikia altal, uyonnan Magyar nyelvre fordittatot. Melybe szep es gyoͤnoͤruseghes Historiak es annak foͤloͤtte ieles tanusagok, ekes intesek foglaltatnak, mikeppen kellessek az Feiedelmeknek, es foͤ Vraknak az szent Hazassagba, es az oͤ magzattyoknak fel nevelesekben magokat viselniek. Graz, 1610. Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. Budapest, 1879. 192. l.

4 Szalay László: Magyarország Története. V. k. Pest, 1865. 4. l.

5 Nagy Iván: Magyarország családai. III. Pest, 1858. 391—392. ll. Szilágyi Sándor: Történelmi Tár 1893. 342., 441., 631. ll. Thaly Kálmán: Századok. VII. Budapest, 1873. 578—576. ll.

szavazott elsőnek reája. A kifogás és akadékoskodás abból származott, mert Draskovich János a legbuzgóbb katholikus volt, a ki feleségét, a hatalmas Thurzó Györgynek leányát, a maga hitére térítette; s a ki később, a templomok visszaadásának vitatása alatt, kardja markolatára ütött, s a horvát követek zajos helyeslése közt mindazoknak örökös ellenségeskedést esküdött, kik a katholikus vallás elnyomására törekszenek.* Az izgalom azonban indulatos és keserű gyűlölségbe, a mint ez a kardcsörgetés is mutatja, csak a nádor-választás után csapott. A protestánsok ismét a béke-okmány megerősítését követelték, a katholikusok viszont az országos sérelmek orvoslását kívánták: két álló napig oly viharosan vitatkoztak, hogy a kiegyenlítés, sőt közeledés lehetetlennek bizonyúlt. A nyilvános ülések ennélfogva megszűntek: de a magános értekezletek és csoportos tömörülések szenvedélyesen folytak, s a meggyőzés és versengés tüzében a vélemények és szenvedélyek erősen izzottak. A király végre október 1-én beleszólt a siralmas harczba, két német tanácsosa, Khevenhüller és Prickelmeier által a béke-okmányt az országházba küldötte, egyenesen azzal a felhívással: hogy igtassák törvénybe. De Lippay a papság és néhány világi főúr nevében ellene mondott az egész kötésnek, a mennyiben a vallás ügyét érdekli és a katholicismusra sérelmes. S újolag az országos bajok összeírását és orvoslását sürgette; majd aztán ezek végeztével szólhatnak a beczikkelyezéshez. A prímás ily módon, az elodázás örve alatt, akarta a békességet konokul megrontani és a háborút felszítani: de a katholikus többség ezen a határon elvált tőle és 4-én kijelentette, hogy a beczikkelyezés *előtt* más kérdéshez nyúlni nem fog. S ehhez az elhatározásához ép oly állhatatosan ragaszkodott, mint a papság a maga

* Szalay László: Magyarország Története. v. kötet. Pest, 1865. 5. l.

türelmetlenségéhez, minél fogva a tárgyalás megakadt; úgy hogy Ferdinánd az erdélyi fejedelem követeinek kérésére Khevenhüller és Prickelmaier által október 9-én ismételve megintette az országgyűlést, hogy a béke-okmányt haladéktalanúl czikkelyezze be.* Tiszteletlenség nélkül tovább ellenkezni nem lehetett: a tanácsosok eltávozása után Lippay mégis a papság és nehány világi

66. GRÓF CSÁKY LÁSZLÓ.

Wiedemann egykorú metszete után.

társa nevében *ünnepélyesen* ellene mondott a béke-okmánynak, mint a mely a katholikus vallásra sérelmes. Tiltakozására egyszerre felzúgott a megütközés és felháborodás: maga az országbíró, *Pálffy Pál*, haragosan kikelt a papság emez eljárása ellen, s hazafias figyelmeztetéssel utalt veszedelmes következményeire. A főren-

* Zsilinszky Mihály: A linczi békekötés. Budapest, 1890. 343—344. ll.

dek többsége osztozott méltatlankodó elitélésében; egyedűl *Csáky* László kísértette meg Lippay védelmére és támogatására felszólalni: de szava a zajban elveszett. A karok között még élesebben viharzott a megütközés. S megeredtek a két ház között a hosszas és kínos üzenetváltások az ellenmondás visszavonása felett: de a papság s néhány világi társa sötét arczczal és engesztelhetetlen szívvel megmaradt állásában; utoljára is a béke beczikkelyezése október 22-én a király határozott akaratára és elrendelésére történt meg, azzal a záradékkal, hogy a királyi okmány teljes épségben az összes rendek által elfogadandó, megerősítendő és törvénybe igtatandó, minek a papság és némely világi katholikusok ellenmondása ellene nem állhat, sőt az örökre érvénytelennek veendő.*

A béke beczikkelyezésével még a békesség helyre nem állt. Az elfoglalt templomok visszaadásának vitája megmegújuló panaszok és sérelmek, fellobbanások és összecsapások között hónapokig elhúzódott. A protestánsok 400 templomot követeltek, a katholikusok 20-at is sokalták, nehogy a kutyák eltávolításával a juhnyáj is elszéledjen: Lippay kutyák alatt a lelkészeket értette, kiknek hivatása és kötelessége a híveket megőrizni.** A király annyi folyamodás és tanácskozás után február 10-én 90-ben állapította meg számukat: a protestánsok és katholikusok további kéréseire hajthatatlan maradt, s márczius elején visszatért Bécsbe. Az országgyűlés a végrehajtásra kiküldötte a maga biztosait, de minden vonalon folytonos nehézségbe ütköztek: hol a plébános állott ellent, hol a birtokos emelt óvást földesúri jogánál fogva, sőt a biztosok a saját jószágaikon magok is tiltakoztak egymás ellen. A mit a protestánsok ebben a nehéz küzdelemben elértek: azt a Rákóczy diadalán és a békekötés erősségén

* Zsilinszky Mihály: A linczi béke kötés. Budapest, 1890. 345—347. ll.
** Ugyanaz, ugyanott. 302. l.

ZRÍNYI PÉTER.

Ernst Lajos úr gyűjteményéből.

kívül csekély számuk mellett csak a király jóakaratának és a katholikus többség politikai eszélyének köszönhették. A hozott törvények kimondották, hogy azon jobbágyközségeknek, melyek ezentúl is árván maradnának, szabadságokban áll új templomokat, lelkészi lakokat és iskolákat épiteni, mi végett a földesurak három hónap alatt adómentes telket tartoznak rendelkezésökre bocsátani, hogy a protestáns parasztok nem kötelesek a katholikus papoknak fizetni és viszont, hogy a vallási béke zavarói, a harangozás és temetkezés háborítói birsággal lakoljanak; aztán szabályozták az egyházi biróságok hatáskörét, a végek védelmezését, a városi nemesek jogi állását és a tőkék kamatlábát. A karok és rendek mindannyian csak egyszer értettek újolag egyet, a mikor Ferdinánd óhajtását mellőzve, fiát ifjabb királyul kérték magoknak és június 14-én nagy ünnepélyességgel megkoronázták, miután IV. Ferdinánd az apja és nagyapja hitlevelére megesküdött. Másnap, a törvények kihirdetésével a *tíz* hónapos országgyűlés véget ért.*

Zrínyi Miklós nem játszott benne emlékezetes szerepet. Neve nem fordúl elő sem a szóvivők, sem a foglalók között. A Muraköz vallásos ügyét édes atyja alaposan eligazította, ott már rendezni való nem akadt. Öcscse feltűnt; — nem a tanácskozásban, hanem a király környezetében. A mint egy versen Ferdinánd szórakozásul vadászgatott, Ráttkay szerint vele volt Zrínyi Péter is, korára még ifjú, szivére férfi, erejére Hercules. Valami hét éves vadkan bukkant elő, Péter gróf a király parancsára kivont karddal azonnal űzőbe vette, s egyetlen rettenetes csapással leterítette és homlokát ketté hasította, úgy hogy az állat agyveleje szétfröcscsent a földön. A király csodálkozva elvette tőle a kardot és megcsóválta a

* Szalay László: Magyarország Története. V. kötet. Pest, 1865. 7. l.

levegőben: de aztán visszaadta, hogy nem az ő kezébe való.[1]

Miklós mindamellett szemlélődő állásában is ez országgyűlés áldatlan viszongásaiból oly benyomásokat vehetett, melyek államférfiúi fejlődésére, gondolkozásának elfogulatlanabb és meggyőződésének függetlenebb fordulatára hathattak; épen azért jelenléte ezen a gyűlésen felette fontos és nevezetes mozzanat életében. Lippay erőszakossága a haza rovására, tiszteletlensége a királylyal szemközt — lehűtötte rajongását és élesítette belátását. Vallásossága nem veszített, mert hite a szive mélyében gyökerezett; de az egyházról, főkép az *egyháziakról* ezentúl tárgyiasabban ítélt. Lelkében a *haza* eszménye az *egyház* eszménye fölé emelkedett s egész fényével felragyogott. Legalább alig csalódunk, ha azt állítjuk, hogy ez országgyűlés benyomásai alatt törölte ki hazatértekor a *Szigeti Veszedelemből* az érsek érdemeiről szóló két vers-szakaszt; s állíthatjuk annyival inkább, mert Zrínyi Miklós az 1649-iki gyűlésen nem volt jelen.[2]

Így maradt el a Lippay erőszakossága és tiszteletlensége következtében a reménybeli bíborosi kalap, bár a prímás már a czímerébe bevésette,[3] így a költő magasztalása, noha már epopeiájába beírta.[4]

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 216. l.

2 ZSILINSZKY MIHÁLY: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformatiótól kezdve. III. kötet. Budapest, 1893. 17. lapja szerint Zrínyi Miklós helyett ott *Budor Gáspár* és *Lipicz Márton* voltak jelen.

3 TÖRÖK JÁNOS: Magyarország prímásai. Pest, 1859. II. R. 363. lapja szerint az esztergomi főegyház könyvtárában számtalan egyes nagybecsű darabok vannak még régi, eredeti bekötésekben, a táblákon az adományozó érsekek czímerével, így a Lippayéval is. «A paizsban — úgymond — egy koronával födött oszlopon ágaskodik mindkét oldalról egy-egy koronás oroszlány; az oszloppal az erős léleket, a jellem-szilárdságot (fortitudo animi), az oroszlányokkal pedig a vitézséget jelképezvén (generositas). A czímer-paizst a *bíbornoki kalap* fedi bogláros zsinórokkal, két oldalról a patriarchalis kereszt és a püspöki pálcza, fölötte egy lebegő szalagban: Lippai. A(rchiepiscopus).» De soha bíborossá azután sem lett.

4 *Az Adriai Tenger Syrenája* tisztázatában, a XIV. ének elején, a mint a fényképi hasonmása mutatja.

Zrínyi odahaza pihent a harczban, mert a török egyelőre megcsöndesedett; a bécsi hadi tanácstól pedig még a tavalyi márcziusban oly utasítást kapott, hogy szorosan tartsa meg a békét,[1] s csupán akkor védelmezze magát, ha a pogány az *ő* jószágain rabolna; de nem pihent a harcz *tanulmányában*, mert *mindenkor* abban a meggyőződésben volt, hogy az eszes ember idejének, bármi rövid a mit átél, hasznát veheti; s még akkor is marad neki a maga számára az időbűl.[2] Belemélyed a történet olvasásába, mint bizonyosan eddig is nem egyszer, mert még fiatalon, a mikor forrt benne a vér az ifjúságtól,[3] tapasztalásból belátta, hogy a hadviselő embernek jól meg kell mindent gondolni, a mi az ő idejében történik, vagy előtte történt, mily okos vagy vitéz az ő ellensége, hisz az elmúltakból tehet ítéletet a jövendőkről. Jó a történetet olvasni, mert valami történt ezen a világon, mind meg van írva, soha immár oly dolog nem történhetik, hogy máskor meg ne történt volna. A mint Salamon mondja: nincs semmi új a nap alatt; senki sem állíthatja: ime, ez újság, mert már megesett ama századokban, melyek előttünk voltak. Az a boldog és bölcs, a ki a más ember kárán tanúl, és nem a magáén.[4] Még fiatalon, a mikor forrt benne a vér az ifjúságtól, tapasztalásból beismerte, hogy ez a vitéz nemzet épen a vitézség elméletében járatlan, pedig mennyi tudomány, mennyi mesterség kell ehhez; más nemzetek könyveket írtak össze róla, de a magyar csak neveti.[5] Szerencse és véletlen, a mi a háborúban leginkább segíti, nem a maga elméjének igyekezése. Igaz, hogy a merő

1 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 295. k. Az utasítás kelt 1646 márczius 22-én.

2 Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 347. l.

3 Ugyanaz, ugyanott. 72. l.

4 Ugyanaz, ugyanott. 256. l.

Ugyanaz, ugyanott. 265. l.

elmélet sokszor a helyett, hogy az emberből tudóst csinálna, tudatlanná teszi, és a ki kérkedhetik, hogy minden hadi mesterség a fejében van, nem tud annyit cselekedni, mint a ki soha semmit sem hallott felőle; igaz, hogy a történeti példa is félre vezetheti, mert nincs két személy mindenben egymáshoz hasonló, két nap teljesen egymással egyező, mert nincs oly dolog a hadakozásban, melynek két színe ne volna, s példa mind a kettőre elő ne fordulna; XIII. Lajos tűréssel vette meg Rupellát, Nagy Sándor meg maga támasztott lajtorját az aorni várnak, maga ment fel rajta és egyedül ugrott be, úgy foglalta el; de mégis ítélete szerint az emberi elme mind a vitézi mesterségre, mind más minden dologra sehonnan annyi segítséget nem vehet, mint a tanulásból és történet-olvasásból. A múlt könyvei nem hízelkednek, hanem kis idő alatt megtanítanak a nagy emberek követésére, a nagy veszedelmek elkerülésére. S ha egyebet nem is, azt megnyerheti belőlök az ember, hogy soha sem találhatja oly szerencsétlenség, melynek mássát ne olvasta volna; s nem tébolyodik meg annyira, mint az, a kinek ismeretlen és rája egészen készületlen. Azért Zrínyi elítéli, egyenesen bolondnak mondja azt a magyar példabeszédet, hogy nem jó papírosból hadakozni;* nevezetesen abban a jelentésben, hogy nem jó tanulni és olvasni. S maga ez elveihez képest szabad idejét sokszor tanulással és olvasással tölti, hogy a múlt tanulságaiból, a nagy emberek életéből és a nagy események lefolyásából elmélkedve okuljon és épüljön. Először a magyarok történetét tanulmányozza: Bonfini és Istvánffy meg-megnyilnak előtte. S a míg bennök elmerül, rajtok elandalog, kutató szeme kigyúl, lobogó lelke felcsap, mert a magyar vitézek egyik világ szegletétől a másikra, egyik tengertől a másikig vezették

* Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 196—198. ll.

ezt a nemzetet és kard élivel csináltak neki békességes megtelepedést. Dicsőségök nem hagyja nyugodni, mert nagy lelkeik árnyai körűllengik és egyre intik; nemcsak nappali elmélkedéseiben, de még éjszakai merengéseiben is elejbe tűnnek, hogy romlott hazánk szolgálatára serkengessék.[1] S a míg «a világ fogytáig jó hírrel megmaradandó cselekedeteiket» olvasgatja, szíve megtelik nemzeti önérzettel és nemzeti büszkeséggel; tanulságot, bátorságot, dicsőséget hirdetnek azok,[2] különösen pedig vitézséget és tisztességet, mert a vitézség és tisztesség egymással szövetkezve jár, «hisz az élő Isten, ura mennynek-földnek, a ki a legdicsőségesebb nevei közé tételi azt, *Seregeknek istene*, úgy akarta az ő véghetetlen bölcseségével és rendelésével, hogy a ki ezen a világon vitézebb, legyen becsületesebb is az emberek között».[3] S a katonai hivatásnak ebben a nagyzó érzetében, ebben a mindenek fölé emelő tiszteletében áttér a legkatonásabb nemzet, a világhódító római faj történetére, hogy Titus Liviusnak, Sallustius Crispusnak, Maximus Valeriusnak, Quintus Curtiusnak, s kivált az ő három kedvenczének, Cornelius Tacitusnak, Julius Cæsarnak és Flavius Vegetiusnak munkáiban a hadakozás művészetét minél alaposabban és rendszeresebben megismerje. S nemcsak magokat ez írókat tanulmányozza át, de könyvtárának bizonysága szerint régibb és újabb fejtegetőikkel egyetemben. Sőt még a római elbeszélő költők közűl is különösen azokat becsüli nagyra, a kik nemzeti dicsőséget és hadi vitézséget zengnek: Vergiliust, Lucanust és Silius Italicust. Hisz ott a hadi tudomány, — nem, nem, — a hadi művészet, bennök a katonai rendnek és fegyelemnek, a vezéri számításnak és

1 Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 891. 74. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 75. l.
3 Ugyanaz, ugyanott. 195. l.

feltalálásnak, a várak vívásának és megvételének, a tábori rendezésnek és elhelyezésnek, a régi tapasztalásból ellesett elveknek és az új viszonyokhoz való alkalmazkodásnak mesteri példáival és bölcs tanításaival.

Hisz a mint a művészetek megújhodása, a nagy renaissance, az antik eszmék és alakok ihletéséből és fölélesztéséből eredett, s azok átérzésével és követésével hozta létre az emberi szellem legbűvösebb és legfenségesebb alkotásait: úgy a hadakozás tudománya vagy művészete is az antik hősök és példák ismeretével és elismerésével született újra, hogy a vitézi erő legbámulatosabb és legtényesebb példáit szolgáltassa majdan. De a míg ott a természet és élet levegőjének friss áramlása hamar elfútta az utánzás merevítő korlátait és lüktető elevenséget lehellt az újabb és tökélyesebb műszerek segélyével a képbe és szoborba; addig itt a régi nagyok példája a fegyverek haladásának ellenére sokáig csak nyűgöző iskola maradt. Zrínyi Miklós azonban, a mit a vitézség elméletéből tanult, a maga vitézi tapasztalásával őrizte ellen; ennél fogva még fiatalon, a mikor forrt benne a vér az ifjúságtól, bizonyos önállóságra jutott; nemzete történetén, Róma hadviselésén nemcsak lelkesedett: de az emberek, idők, viszonyok és eszközök beszámításával ítélt. S a maga emlékezetére följegyezte észrevételeit és elmélkedéseit; a mint szerényen vallja és hangoztatja, nem azért, mintha valakit tanítani kívánna, hanem a maga mulatságára és okulására.* Aztán nem szorítkozott csupán a magyar és római történelemre, hiszen félszeg bámulat helyett egyenesen vizsgáló czélzat vezeti: hanem kutatásaiban, mint épen a renaissance lángeszű mesterei, a természetet és életet figyeli és elemzi újra meg újra; s a mult idők hősein és eseményein kívül különösen a maga korának nagy em-

* Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest 1891. 75 l.

berei és háborús eseményei érdeklik. Elvéhez képest, hogy a hadviselő embernek jól meg kell mindent gondolni, a mi az ő idejében történik vagy előtte történt, válogatott könyvtárában megvan a *Mercurio*, a negyvenes esztendők ez olasz évkönyve, a folyó idő története:[1] de megvan ezen kívül az angol és franczia polgári villongások, a belga és flandriai háborúk, a catalóniai és nápolyi zendülések, a német és lusitán harczok leírása, számos egyéb történeti, állambölcseleti, katonai és földrajzi munkával, a negyvenes évek tartamából. A fiatal Zrínyi, mint levente és államférfi, ép oly meglepő belátással, mint a mily buzgó kitartással készül jövő hivatására, a haza szolgálatára; már e tanulmányaiban is fényesen rajzik elénk tehetségének eredeti szárnyverése, vas-szorgalmának lendületes erélye és egyetemes nagy műveltsége. Bár főleg a hadak dolgával, államok sorsával foglalkozik, közben megírja költői alkotásait, melyekkel lángesze legelőször nyilatkozik meg teljes diadallal; a mellett lelke művészi sugalmainak is hódol, nem marad figyelmén kívül sem a *Palladio Építészete*,[2] sem a *Ferrari Flórája*, vagy virágok nevelése.[3] Általában fejlődésére nézve ép oly érdekes, mint tanulságos könyvtárának ez időbeli gyarapodása. A könyveket annyira szereti, gyűjti, hogy egyre vásárolja; a ki kedveskedni akar neki, könyvvel ajándékozza meg, mint *Jóna István*, a csáktornyai uradalmak felügyelője, az *Istvánffy művével*, melyet ő viszont Tapolczay Imre uramtól kapott[4] Nem bizonyos, hogy a régibb munkák közűl mennyi az ő szerzeménye, s mennyi az öröklése; de az rendkívül beszédes adat, hogy könyvei *ötöd részének* megjelenése és alkalmasint meghozatása is a negyvenes

[1] GIRI V.: Il Mercurio overo historia de' correnti tempi. Casale, 1644—1647.

[2] PALLADIO A.: L'architettura divisa in quattro libri. Venetia, 1642.

[3] FERRARII B: Flora seu de florum cultura. Editio nova. 1646.

[4] A könyv czímlapjának bejegyzése szerint.

évek folyamára esik. A művek tárgya és tanulmányainak anyaga legalább szorosan megegyezik. S a míg a háború tartamára, a mikor a csatamezőn forog, esztendőnként két, legfölebb három munka jut; addig a negyvenes évek második felére, a mikor rend szerint odahaza űl, számok kétszer vagy háromszor nagyobb.* Így e könyvek kelté-

* *Könyvjegyzéke szerint 1640-re esik:* Luitprandus: Opera, quæ extant. Antwerpen. Pomo P.: De Saggi d'historia. Venetia. *1641-re:* Biondi G: L'historia delle guerre civili d' Inghliterra tra le due case di Lancastro e Jorc. Venetia. *Disciplina* universale dell' arte militare. Venetia. Mattei P.: *Historia* d' Elio Seiano. Agg. la prosperita infelice d'una femina di Catanea Gran Siniscalca de Napoli. Venetia. *1642-re: Baccinata overo Battarella per le Api Barberine.* In occasione della Mossa delle armi di N. S. Papa Urbano ottavo contra Parma. Bisaccioni M.: Sensi civili sopra il perfetto capitano. Venetia. Castro Ez.: Ignis lambens. Historia medica, prolusio physica. Verona. Davila H. C.: Historia delle guerre civili di Francia. Venetia. Palladio A.: L'architettura divisa in quattro libri. Venetia. Sardi P.: Discorso sopra la necessita et utilita de l'architettura militare. Venetia. Tesauro Em.: Inscriptiones, elogia et carmina. Romæ. *1643-ra:* Scappi B.: Delle arte del cucinare con mæstro di casa e trinciante di V. Cerio. Venetia. Thesaurus politicorum aphorismorum repetitæ lectionis divisus in tres partes. Leodii. *1644-re:* Casalius I. B.: De veteribus Aegyptorum ritibus. Romæ. Siri V.: Il Mercurio overo, historia de' correnti tempi. Casale. *1645-re:* Bentivoglio Guido: Della guerra di Flandria. Venetia. Blaeu W.: *Theatrum* orbis terrarum. Amsterdam. Siri V.: Il Mercurio. Casale. Sousa de Macedo A. de Lusitania liberata (anno 1641) ab Castellanorum dominio. London. *1646-ra:* Ferrarii B.: Flora seu de florum cultura. Kircher A.: *Ars magna* lucis et umbræ. Romæ. Lotichius I. P.: Rerum germanicarum sub Mathia et Ferdinandis II. et III. imp. ab a. 1617 ad annum 1643. Frankfurt. Siri V.: Il Mercurio. Casale. Strada F.: De bello Belgico. Bononia. Suegliarino che mostra alla Christianita essere gionta l'hora opportuna di moversi contra la potenza Ottomana. Lucerna d' Helvetia. Torelli P.: Istravaganze nuovamente sequite nel Christ. regno di Francia overo eccesi del policismo. Colonia. Ziccata M.: *Il consigliere* di stato overo raccolta delle considerationi generale intorno al maneggio de publici affari. Venetia. *1647-re:* Dögen M.: Architectura militaris moderna. Giraffi A.: Le rivolutioni di Napoli. Venetia. Lopez Diego: Los nueve libros de los exemplos y virtudes morales de Valerio Maximo. Madrid. Siri V.: Il Mercurio. Casale. Strada F.: De Bello Belgico. Roma. Torre Raph: Astrolabio di stato da racoglier le vere dimensioni de i sentimenti di Corn. Tacito ne gl' annali, o sia instrutione. Venetia. *1648-ra:* Assarino L.: Le rivolutioni di Catalogna. Bologna. Bentivoglio Guido: Memoria etc. Venetia. Bonini F. M.: Il Ciro politico, Venetia. Gaddius Jac.: De scriptoribus non ecclesiasticis, græcis, latinis, italicis. Florentiæ. Priorato G.: Historia P. III. Venetia. Ricci J.: De bellis Germanicis. Venetia. *1649-re:* Blaeu W.: Theatrum novum et magnum urbium Belgiæ regiæ. Amsterdam. Earles I.; Imago Regis Caroli in illis suis ærumnis et solitudine. Haga. Gotofredus L.: Archontologia cosmica. Frankfurt. Lobkowitz C. J.: Sacri Romani Imp. Pax adj. opera omnia Caramuelis. Viennæ. Ziccata Muzio: Il perfetto ambasciatore. Opera politico-historica. Venetia. Zucchi N.: Nova de machinis philosophia. Romæ.

nek egyszerű, néma jegyei hangos és dicséretes bizonyságot tesznek, hogy a mikor más fiatalember a léha vigalmakat hajszolja, Zrínyi Miklós a szerelmi élvek és vadászati szórakozások mellett a legkomolyabb és legnemesebb foglalatosságban, az önképzés édes és emelő hevüléseiben izzik. Mert a lángész is csak akkor emelkedhetik igazán magasra, ha a türelmes tanulás és érlelő gondolkozás ad röpülésének lendületet. Az ország legelső leventéje így lesz a nemzet *legelső hadi tudósa is*. S ezen a nyomon, élete egyéb adatainak összevetésével, könnyen reámutathatunk ifjonti kísérleteire.

Még a negyvenes évek elején, a mikor a svéd seregek és a Rákóczy-hadak ellen toborz és csatározik, a mindennapi élet követelésénél fogva szüksége van a maga horvátjainak szervezésére, fegyelmezésére, katonai rendjére; s ebből az időből csakugyan egész csomó vezérfonal található könyvtárában:[1] de ennek a czélnak mégis elegendőkép megfeleltek az olyan czikkelyek, a milyeket *Báthory István*[2] lengyel király, *Bocskay István*[3] fejedelem főrendje, s *Esterházy Miklós*[4] nádor kibocsátottak. Zrínyi Miklós számos ily szabályzatot ismerhetett és bizonyosan ismert, s az alkalmast könnyű volt a maga népéhez szabnia. 1646 januárjában azonban, a mint említettük, a király kinevezi *tábormesternek;*[5] s állása fontos kötelmeinél, nagyravágya nemes ösztöneinél fogva valószínűleg még az országgyűlés előtt, de rendszeresen már az után,

1 Brancaccio F.: Carichi militari. Melzo L.: Regole militari. Basta G.: Il Mastro di Campo Generale. Valdes I.: Specchio et disciplina militare. Gallucci P.: Discorso intorno al formare un esquadrone. Basta G.: Il Governo della Cavalleria leggiera. Colombina G.: Origino dell' arte militare Cervellino E.: Militar disciplina. Sciaban: Il bombardiero Veneto. Osimo G. F.: Regole di Squadroni di Fanteria. Piccinino Fr.: Modo di Formare Squadroni. Chincherni A.: Lo Scolare bombardiere. Sardi P.: Il Capo de' bombardieri. Bisaccioni M.: Sensi civili sopra il perfetto Capitano.

2 Rónai Horváth Jenő: Hadtörténelmi Közlemények. III. évfolyam. Budapest, 1890. 667. l.

3 Ugyanaz, ugyanott. 115. l.

4 Ugyanaz, ugyanott. VII. évfolyam. 1894. 407. l.

5 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Eredeti fogalmazvány 1293. sz. a.

tüzetes katonai tanulmányokba ereszkedik. Hiszen a tábormester a tábor minden elemével, a csapatok minden fegyveres és nemfegyveres népével közvetlenűl érintkezik; ennélfogva hivatásukat, kötelességüket, szerepüket, helyöket ismerni kénytelen, hogy felőlük gyorsan, erélyesen, szabatosan, szakértelemmel intézkedhessék. Alatta állnak, a mint Zrínyi maga írja, a műszaki és hadmérnöki katonák, utászok, hidászok, mesteremberek; ásó, kapa, egyéb ahhoz tartozó eszköz, hordó, szerszámok és szekerek, minden szállásosztók, kikkel előre menve a tábort *lerajzolja* és *kiosztja*, éjszaka az őrségeket eljárja, az aprólék, nem főbenjáró pereket igazítja. Harcz idején pedig mindenkor a tábor őrizetére és gondviselésére marad.[1]

Zrínyi ez állás megjelölésére a maga *Tábori Kis Tractájában* két kifejezést használ: *főtábor-* vagy *főstrázsamester*. De a főtábormester (Il Mastro di Campo Generale — General-Feldmarschall,) azon idő szerint helyettes fővezér hiányában a hadsereg második személye, a ki csak a *Generalissimusra* hallgat, kívüle mindenkinek parancsol; úgy a lovasság és gyalogság generálisának az elszállásolás és menetelés, az őrségek és őrszemek, meg a csatabeli helyök tekintetében, mint a tűzérség generálisának az elszállásolásra és menetelésre, meg mindama szerekre nézve, melyek a tábor védelmére szükségesek; a Generalissimus távollétében vagy más véletlen alkalmakkor a hadsereget igazgatja s a csatát vezeti, a míg a fejedelem máskép nem rendelkezik; a mellett a Generalissimuson kívül egyedűl ő ítélhet valakit halálra, s ítélete ellen nincs felebbezés;[2] míg Zrínyi a főtábor- vagy főstrázsamester előtt sorolja föl nemcsak a fővezért és helyettesét, de a lovasság, gyalogság és tűzérség gene-

1 RÓNAI HORVÁTH JENŐ: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái, Budapest, 1891. 371. l.

2 GIORGIO BASTA, CONTE d' HUST: Il Mastro di Campo Generale. Milano, 1625. 2—3., 12. ll.

Pugnando ob patriam patientes uulnera, Ductor
Inter es egregios, strenue BASTA, Duces.
Hinc. tua Trax verpus dudum qui sentit et horret
Inclyta pugnaci facta patrata manu;
Hungarico, æternam segetem, fugiturus ab Istro
Præbebit laudi materiemque tuæ

67. BASTA GYÖRGY.

rálisát is; s az ő főtábor- vagy főstrázsamestere harcz idején mindenkor a tábor őrizetére marad és csak az aprólék, nem főbenjáró pereket igazíthatja.* A főstrázsamester viszont az *Obristwachtmeister* (Il Sergente maggiore), a ki hivatalára nézve az ezredes és alezredes után következik valamely ezredben. De azon idő szerint, a XVII. század első felében, mind a katonai czímek, mind az állások a magok jogai és kötelességei tekintetében országok, hadseregek, sőt nem ritkán személyek szerint eltértek. Basta György beszéli, hogy a lovasság főhadbiztosának (Il Commissario Generale della Cavalleria) hivatala valami negyven évvel azelőtt keletkezett, a mikor Don Ferrante Gonzaga volt a milanói állam főkapitánya; még pedig oly módon, hogy Milanóban hivatal létezett a zászlóaljak állami elszállásolására, irásbeli megbízásokat adva mind a kapitányoknak, mind a községeknek; e megbízásoktól vagy *Commissióktól* kapta a *Commissario Generale* a maga nevét. Don Ferrante Gonzaga Croccianóra, a lovasság parancsnokára bízta a jogot szállásokat osztani és szállásokat bontani, a ki később is megtartotta a czímet, noha a béke idején a hivatal visszaszállt az állam biztosára. A fiatal Marchese di Pescara generalissága alatt, 1603-ban, a Commissario Generalénak, czíme változása nélkül, hatásköre terjeszkedett: nevezetesen parancsolt a kapitányoknak, rendelkezett a zászlóaljak névjegyzékével, toborzott a szemlehelyeken, megvolt a joga felfogadni vagy elbocsátani bárkit, a kinek fegyvere, lova, vagy egyéb készlete hiányzott; aztán a szállások megválasztásában és kiosztásában teljes hatalommal birt. De már a negyedik Commissario Generale, Medina, korában két zászlóalji kapitány, Mendozza és Del Monte magához ragadta a hatalmat, és az egyik a spa-

* Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 371. l.

nyol, a másik az olasz lovasságnak parancsolt; míg a következő, Antonio d'Olivera, teljesen visszaállította a hivatal tekintélyét. Így szállott az Basta Györgyre, mint a hatodik Commissario Generaléra, ki ellen a kapitányok megkísértették rezgelődni: de a Pármai herczeg kijelentette, hogy a Commissario Generale a *harmadik személy* a lovasságban; s mivel akkor sem a németalföldi, sem a franczia háborúban az utolsó négy esztendő alatt a lovas-

IL MASTRO
DI CAMPO
GENERALE
DI
GIORGIO BASTA
CONTE D'HVST.
Altre volte Generale per l'Imperatore nella Transiluania: & poi Luogotenente Generale per la Maestà sua,
Et per lo Serenissimo Arciduca Matthias degli Eserciti nell'Vngaria.
AL M.RE ILL.RE SIG. GIACOMO FAGNANI.

IN MILANO.
Appresso Gio. Batt. Bidelli. M. DC. XXV.
Con licenza de' Superiori.

68. BASTA MUNKÁJÁNAK CZÍMKÉPE.

ságnak sem generalisa, sem generalis-helyettese (non vi essendo Generale, nè Luocotenente Generale della Cavalleria) nem volt: ő mindenben úgy intézkedett, mintha a lovasság generalisa lett volna.* Igaz ugyan Basta szerint, hogy a hadseregnek a főtábormester választja meg és osztja ki a szállásokat: de itt a hadsereg többi részein kívűl csak a lovasságról van szó, a hol a jó rend érde-

* Giorgio Basta: Il Governo della Cavalleria leggiera. Trattato originale, utile a soldati, giovevole a guerrieri, e fruttuoso a capitani, et curioso a tutti. Milano, 1625. 11—13. ll.

kében szintén kell oly hivatalnak lennie, mely az egyes tagokat helyökre igazítsa; s ha például a Commissario Generale a kijelölt helylyel bármi észszerű okból nem volna megelégedve, joga és kötelessége tiltakozás mellett a főtábormestertől más helyet kérni, a rossz következményekért reá hárítva a felelősséget.* S Rónai Horváth Jenő a *General-Lieutenant* értelmezésében beszéli, hogy ezzel a czímmel a XVI. század végén találkozunk először, a császár kiváló bizalma jeléül a legmagasabb állású tábornokának adta az eddigi General-Feld-Oberst mellé; s a General-Lieutenant ez időtől fogva a XVII. század végeig rendesen a legmagasabb katonai fokozatot jelentette; s viselője nem a fővezér, hanem a császár helyettese volt, a hadsereg kijelölt, háború kitörésekor pedig valóságos *fővezére.* A harminczéves háború idején keletkezett a *Generalissimus* czíme, melyet akkor *Wallenstein* és *Tilly*, a XVIII. század elején *Savoyai Jenő*, s a nagy franczia háborúk idején *Károly főherczeg* viselt. Wallenstein szereplése korában a General-Lieutenant czíme megszűnt, mivel a Generalissimus az ő hatalmát is egyesítette magában; mihelyt azonban Wallenstein a cselekvés színteréről lelépett, *Gallas* személyében ismét életre kelt. Mikor *Lipót-Vilmos* főherczeg 1647-ben a General-Lieutenant hatáskörét meghaladó teljhatalommal bírt, Gallast nem czímezték többé General-Lieutenantnak, hanem *csak* tábornagynak; mikor pedig a főherczeg megbizatását letette, ismét General-Lieutenantnak nevezték. A Generalissimus és General-Lieutenant között Rónai Horváth Jenő szerint még ebben az időben, mint később a Savoya Jenő és Károly főherczeg korában, a különbség *abban* állt, hogy a General-Lieutenant, bár a császárral közvetlenül is érintkezhetett, az udvari hadi tanácsnak felelős-

* GIORGIO BASTA: Il Governo della Cavalleria leggiera. Milano, 1625. 13. l.

séggel tartozott; míg a Generalissimus ettől teljesen független volt, s tetteiről csak a legfelsőbb hadúrnak számolt.[1] Ám ez csak az állás fejlődésének hullámzása, mert a Basta és Zrínyi bizonysága szerint a generalisnak helyettese volt. Zrínyi *Tábori Kis Tractájában* a *fő*generális mellett ott a *vice*generális, a fővezér mellett a helyettese, kinek a fő távollétében azon hatalma van; de jelenlétében szintén úgy függ tőle, mint a leghitványabb muskatéros.[2] Ez a vice-generalis a General-Lieutenant, mint a hogy a főkapitány helyettese nála az ő Lieutenantja vagy vicéje.[3] S Basta, ki a könnyű lovasság igazgatásáról és a főtábormester tisztéről egy-egy kis könyvet írt, abban a Generale mellett emlegeti a *Luocotenente Generalét* (General-Lieutenant);[4] és ebben a Generalissimo mellett hasonlókép a *Luogotenente Generaléról* beszél.[5] Részletesen kifejti, hogy a főtábormester felett egyedűl a Generalissimus áll, mert sok háborúban, különösen Flandriában nincs Luogotenente Generale (General-Lieutenant); talán abból a dícséretes elhatározásból, hogy az egyenetlenségeket kikerüljék, melyek az illetékességre nézve könnyen támadhatnának két szinte egyenlő állású személy között, minő a fővezér-helyettes és főtábormester; s nem szülnének a hadi műveletekben kétségtelenűl egyebet a sok kárnál és bizonyos romlásnál, ha egymás rendelkezéseit kereszteznék vagy akadályoznák.[6] Természetes azért, hogy a Generalissimus hatalma a helyettes generális hatáskörét egyesítette magában, hiszen ha volt is, a fő jelenlétében úgy függött tőle, mint a leghitványabb muskatéros;

1 Rónai Horváth Jenő: Hadtörténelmi Közlemények. I. évfolyam. Budapest, 1888. 649—650. l.

2 Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 371. l.

3 Zrínyi Miklós: Első kiadatlan hadtudományi vázlatában.

4 Giorgio Basta: Il Governo della Cavalleria leggiera. Milano, 1625. 93. l.

5 Giorgio Basta: Il Mastro di Campo Generale. Milano, 1625. 2. l.

6 Ugyanaz, ugyanott. 2. l.

természetes viszont, hogy a Generalissimus távollétében vagy épen hiányában a General-Lieutenant volt mindig a fővezér; de Basta és Zrínyi nyilván tanúskodik, hogy azon idő szerint, a XVII. század első felében, ha van is General-Lieutenant, a ki a *császár* helyettese, hasonlókép van olyan is, a ki a *fővezér* helyettese; mert a mikor Generalissimus működik, a General-Lieutenant *ezt* képviseli; a mikor pedig Generalissimus nincs, a *legfelsőbb hadurat* ő helyettesíti: rend szerint ilyenkor háramlik reá mind ama bizalom és megtisztelés, melyben a császár a fővezért szokta részesíteni, mind ama joggal és kötelességgel, mely ezt megilleti. De a mint Basta bizonyítja, sok háborúban, főként az illetékesség összeütközésének kikerülése végett, a General-Lieutenant hiányzik.

A főhadbiztos és a fővezér-helyettes szerepének és tisztének módjára ingadozott, úgy látszik, még ebben az időben amaz állás is, melyet Zrínyi a maga *Tábori Kis Tractájával* főtábor- vagy főstrázsamesternek jelöl a szerint, a mint vagy a *táborra* vagy a *felügyeletre* fekteti az értelmezés súlyát. Mert kétségtelen, hogy ez a kettős megnevezés nem ered más forrásból, mint a német szónak, az *Ober-Feld-Wacht-Meister*-nek, a mi a Zrínyi *kinevezési oklevelében* áll,* kettős fordításából, a mint vagy a *Wacht* vagy a *Feld* szó marad el a magyarításban. Egyszerűen és híven vagy *tábormester* az olasz *Maestro di Campo* követésével, vagy *tábori főstrázsamester*, a német czímhez való szoros ragaszkodással. Zrínyinek az értelmezés alatt az elnevezés megválasztásában valószínűleg mind a kettő az eszébe villant. Hatásköre az ő rövid, de biztos tájékoztatása szerint határozottan a tábormesterére (Il maestro di Campo — Generalquartiermeister) vagyis főszállásmesterére vall (Generalquartiermeister, németesen Il Quartier

* *A császári és királyi hadi levéltárban.* Eredeti fogalmazvány. 1293. sz. a.

maestro Generale is) a ki a főtábormester csapatában a szállásmesterekkel, futárokkal s a szállásosztásban segédkező katonákkal előre megy. A mint a helyre érnek, mely tábor számára az első pillanatra alkalmasnak tetszik, a főtábormester nemcsak annak fekvéséről, alkatáról és természetéről tájékozódik, hogy hol meredélyes és nehéz, hol tetszetősen halmos, hol nyílt és szaggatott, hol pedig erdős, sziklás, szakadékos és árkos, hogy hol alkalmas inkább a lovasságnak vagy gyalogságnak: de széttekint a vidéken is, hogy van-e olyan szomszédos hely, mely fedettebb, a tábor mozgására, hátrálására vagy előnyomulására jobb, mikép az az ellenségnek ne maradjon. Aztán kijelöli a főszállásmesternek a határokat, a meddig terjeszkedhetik, a területeket, a hová a lovasságot, gyalogságot, tűzérséget, a fővezért hadsegédeivel, a tábori piaczokat, külön-külön a hadi készletek és élelmi szerek számára (Piazza d'arme Generali és Piazza generale per le viveri) elrendelheti, valamint a vonalakat, a hogy a sánczokat ásassa.* Aztán mindezt részleteiben a *főszállásmester* dolgozza ki és állapítja meg. Épen azért, a mint Basta kiemeli, igen értelmes és tapasztalt embernek kell lennie, hogy minden területhez azonnal alkalmazkodni tudjon, s az egyes fegyvernemeket ép oly könnyen, mint czélszerűen helyezze el; azért jó, ha a tábort lerajzolja és úgy osztja ki; a mellett a főszállásmester legyen tartózkodó, ügyes, kijöhető ember, mert nem tehet minden egyesnek eleget, hisz a kényelmes és kényelmetlen helyet egyiránt ki kell osztania, ha a mező fekvésében ily különbség mutatkozik; s a mikor valami kiegyenlíthetetlen rezgelődés támad, kedvességgel és okossággal értesse meg, hogy ez alkalommal nem járhatott el máskép; ha különben bánik a hadi néppel, a részrehajlás és érdekeltség gyanújába esik, czivakodás, gyűlölség és

* Giorgio Basta: Il Mastro di Campo Generale. Milano, 1625. 43, 44, 47, 49, 50. ll.

gyalázkodás keletkezik. Flandriában a főszállásmester ügyel az őrségekre is, mivel ott nincsen, mint Magyarország végvidékein, Sergente maggiore Generale;[1] a ki nem más, mint a General-Feldwachtmeister németűl és tábori főstrázsamester magyarúl; de a mint Flandriában a főszállásmester ügyelt az őrségekre, úgy Magyarországon a Zrínyi kinevezése idejében a tábori főstrázsamester teljesítette a főszállásmesteri tisztet is, a minek az ő kettős elnevezése: *főtábor-* vagy *főstrázsamester* elvitázhatatlan bizonyítéka.[2] Mert hogy a Basta főszállásmestere és a Zrínyi tábori főstrázsamestere ugyanazt az állást tölti be, az jellemzésök teljes megegyezéséből világosan kitetszik. A főszállásmester, Basta szerint, arra is gondot visel, hogy valaki másnak a szállását el ne foglalja, s túl ne terjeszkedjék a kijelölt területen, melyet lándzsák, karók vagy zöld ágak határolnak; s ha valamely katonát vagy markotányost a határokon kívül talál, azt mások példájára a főtábormester segítségével megbünteti, vagyis az aprólék, nem főbenjáró pereket igazítja. A főtábormester, a menynyire teheti, szintén megtekinti a szállásokat, hogy megtörtént-e minden, a mit elrendelt; azonkívül, mivel a tábor elsánczolása vagy megerősítése szükséges, hisz Magyarországon nem a községekben, hanem a mezőben szállásolnak, jártassággal kell birnia a sánczolás vagy erődítés ismeretében, hogy a mikor erről tárgyalnak, szavazatát alaposan megokolhassa és a mérnököket felügyelhesse, hogy jól foganatosítják-e az intézkedéseket? A munkálatot ő ügyeli fel, de a főszállásmester vagyis tábormester hajtatja végre: azért tartoznak alája a műszaki és hadmérnöki katonák, utászok, hidászok, mesteremberek; ásó, kapa, egyéb ahhoz való eszköz, hordó, szerszámok, szekerek.

1 Giorgio Basta: Il Mastro di Campo Generale. Milano, 1625. 49. l.
2 Ugyanaz, ugyanott. 50, 51, 53; 5, 6. stb. ll.

69. TÁBOR KÖZEPE A XVII. SZÁZADBÓL. (Jacobi Kriegskunstjából.)

A főtábormesternek azonban az elszállásoláson és erődítésen kívül, Basta szerint, kiterjed hatalma az egész tábornak igazgatására, rendtartására, hadi és élelmi felszerelésére; ennél fogva minél több nyelvet ismernie jó; de ismernie kell a táborbeli népek ruházatát, hivatását, szolgálatát, jogát és kötelességét, a táborozás, menetelés, élelmezés, elszállítás és biztosítás módjait és eszközeit; s ismernie kell az összes katonai rendeleteket, szokásokat és törvényeket, hogy a fölmerülhető bajok és egyenetlenségek, zavarok és hiányok esetében maga röviden és gyorsan intézkedhessék. Természetes, hogy mindez ismeret a tábormesternek is csak javára válik, hisz az ő állása hasonlókép az egész hadseregre vonatkozik, az egész táborra szól. Tiszti fokozatára egyiránt könnyen eligazodhatunk, ha akár az olasz Mastro di Campo elnevezést, a mi nem más, mint a franczia régi Maréchal de Camp, akár a német General-Feldwachtmeister czímet, a mi nem egyéb, mint a mai General-Major, veszszük figyelembe: mind a kettő vezérőrnagy, tehát már *generális*.

A kötelességnek az a magasztos erkölcsi érzete, mely Zrínyi Miklóst mindenha vezeti, a tisztességnek az a rajongó szeretete, mely mindenkor emeli, hiszen a ki a tisztességet szereti, nem fél veszedelemtől és soha nem cselekszik rút és gyalázatos dolgot, és bizony minden kedve szerint esik embernek,* — sugallja és sarkalja együtt, hogy tiszte ellátásában minél alaposabb és rendszeresebb ismeretekre támaszkodjék. Így készűl a *Tábori Kis Tracta*, egyfelől a táborbeli hadsereg összeállításáról és igazgatásáról, másfelől a táborbeli elszállásolás módjáról és kiviteléről; ennélfogva ez korántsem valami nagyobb hadtudományi munka kezdete, melybe a hadviselésre vonatkozó elveket és szabályokat kívánta volna összefoglalni;

* Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 347. l.

mert igaza van R. Horváth Jenőnek, hogy Zrínyi már felfogásánál, meggyőződésénél, természeténél fogva az ilyetén műnek irására nem vállalkozhatik vala;[1] nem is a nagy magyar nemzeti hadsereg szervezésének és rendtartásának tervezett vezérfonala, mely befejezetlenűl maradt, a mint R. Horváth Jenő nemesen gondolja.[2] Mert Zrínyi sem az *Áfiumban*, sem más akár hosszabb, akár rövidebb fejtegetésében ilyetén kézikönyv készítésére nem ígérkezik; a *Tábori Kis Tractában* pedig sehol «magyar nemzeti hadseregről» egyetlen szó sincs: — egyszerűen nem egyéb az, mint *a tábormesternek lelkismeretes és gondos kísérlete a maga gyakorlására és használatára.*[3] Így, ha

1 RÓNAI HORVÁTH JENŐ: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 394. l.

2 Ugyanaz, ugyanott. 394. l.

3 A *Tábori Kis Tracta* sem «magyar nemzeti hadseregről», sem «nemzeti hadsereg táboráról» nem beszél: hanem általában értekezik a táborbeli hadsereg összeállításáról és igazgatásáról, a táborbeli elszállásolás módjáról és kiviteléről. Már bevezető soraiban a táborbeli hadsereg számának megállapításánál a *rómaiak* példájára, a Polybius adatára hivatkozik, s utánok a *németek*, *francziák*, *spanyolok* szokásáról és gyakorlásáról emlékszik meg. A gyalogság kimutatásában, különböző tiszteinek alkalmazásában egyenesen megmondja, hogy ezt az adatot GUSZTÁV ADOLF hadi rendtartásából vette; míg a műszaki és hadmérnöki csapatok megjelölésénél a *franczúzok* értelmezésére utal. Természetes azonban, hogy a Ferdinánd tábormestere leginkább a mi viszonyainkra és szükségeinkre van tekintettel; a hadi népet magyar köntösbe öltözteti, a nélkül mégis, hogy már ezzel magyar nemzeti hadsereget kívánna teremteni; sőt a több-több főből álló táborok csoportosítása után a legnagyobbnak kapcsában világosan kijelenti, hogy ez tisztességes *királyi tábor*, s több ember 48 ezernél egy táborban nem igazgatható. Az élelmezés módjára nézve, a sereg akár a *maga* földjén, akár az *ellenségén* jár, a *rómaiak* példája szerint ajánlja a közbűl való ellátást; minek különösen az *ellenség földén* való beszerzésével és hordozásával részletesen foglalkozik. Ha nem a *maga* földe, nem a *haza* forog szóban: mindig az *ellenség földe, ellenség tartománya* megnevezést használja. A törökről és a török földéről egyetlen szót el nem ejt. Már pedig, ha a *Tábori Kis Tracta* a magyar nemzeti hadsereg szervezésének és hadi rendtartásának kézikönyvébe tartoznék, akár bevezetésül, akár részletül, a törökről és földéről sem nem hallgatna, sem nem hallgathatna teljesen, mert hiszen annak a magyar nemzeti hadseregnek *egész* czélja és hivatása az ország felszabadítása a török alól, egész működésének és hadakozásának területe *épen* a török földe, a hódoltság visszavívása volna. A *Tábori Kis Tractának* iránya általános és nem különös; a tábormester nem a törököt, hanem általában az ellenséget tartja szeme előtt; s mint a magyar király egyik legelőkelőbb tisztje, a magyar viszonyokra és szükségekre való tekintettel *királyi táborról*, nem pedig magyar nemzeti hadseregről értekezik. Az egész tanulmány gyakorlati dolgozat, melynek közrebocsátásától sem lehetett Zrínyi egészen idegen, mert az elszállásolás részletezései

elveszszük is tőle a fényes dicsőséget, mely a már eszméjében és tervében korszakos munka emlékével reá háramlanék, megmarad az az igaz érdeme, hogy a haladás törekvésének és a kötelesség teljesítésének minden időre buzdító példája lehet. S ebbeli hatása vonzóbb és mélyebb, mindenek felett közvetlenebb, mert a fiatal levente egészen a szemünk előtt fejlődik, lelkének lobogása, szivének lüktetése, uralkodó hivatásának és tehetségének bontakozása és megerősödése a vérbeli örökléseinek, a korabeli hadtudomány elveinek, s az élet és szükséglet követeléseinek összehatásával, mégis az eredeti egyénisége érvényesülésével és műveltsége összhangjának megőrzésével egészen a szemünk előtt történik. S ezzel az *ember* sokkal közelebb esik hozzánk: mert készületeiben és kísérleteiben bizálmasan megfigyelhető, a mint pályáján fölfelé verdes. Mily biztos számítással, mily fokozatos emelkedéssel halad, mint tábormester, a maga tanulmányaiban, nyiltan és meggyőzően igazolja az a két kiadatlan vázlata, mely a *Tábori Kis Tracta* bevezető, vagy tájékoztató dolgozatául szolgált.* Magában mind a kettőnek kevés az értéke, mert egyszerű kivonat; de a kivonatoló személyénél fogva fölötte becses, mert megismertet a maga képzésének módszerével s fejlődésének menetével. Olyatén kép hat, mint valami szövétnek: bevilágit a Zrínyi írószobájába.

Az egyik dolgozat kivonat az V. Károly császár idejében a katonaságról írt értekezésből és szól *egyetlen gyalog ezred* felállításáról, rendtartásáról, tiszteinek és vitézeinek kötelességeiről. A főkapitánytól kezdve részletesen, külön-külön fejezettel, megszabja a főkapitány he-

közt egyszer a következőleg szól: «A kalibákat, s tizedes-sikátorokat, kalibák útját *a hely szorosságátul* ki nem írhattuk, de könnyen megérteni».

* Mind a kettő a költő hagyatékából ma a zágrábi egyetem birtokában van; s megjelenik *először* e kötet végén. A kézirat a *Zrínyi eredeti* irása.

lyettesének (Leütenantya vagy vicéje), a hadnagynak és alhadnagynak, a zászlótartónak és rendelőnek, a káplánnak és íródiáknak, a borbélynak és futárnak, a darabantoknak, trombitásoknak, síposoknak, dobosoknak és tizedeseknek hivatalát; aztán megint részletesen, külön-külön fejezettel megemlékszik az ezred vitézi népéről, zavargó, rosszalkodó és kufárkodó uszályáról. Közben pedig bemutatja a főkapitány szerződés-levelét, mely teljesebb és tartalmasabb, mint a *Horváth István* levele, melyet számára *Keresztély*, anhalti herczeg kiállít;[1] s lefordítja a czikkelyeket, melyek az alhadnagyokat a magok eljárásában kötelezik. Az egész kivonat protestáns és német munkából merít, a minek bizonysága egyfelől az, hogy a főkapitány szerződés-levele kimondja, mikép a protestáns államok, mint régi szövetségesek ellen nem harczol, s a kötendő békébe ő is bele foglalandó; bizonysága másfelől az, hogy a zászlótartónak szóló utasítás teljesen megegyezik az I. Lipót útasításával, melyet III. Károly 1734-ben megújít.[2]

«Így szól az Feő Capitány: Te Zászló Tartó, ime ezt az Zászlót kezedbe ajánlom, és gondviselésedre bízom, illyen conditióval, hogy megh esküdgyél életedet s véredet akarod e mellett ki ontanj stb. Illyenképpen: Ha az egyik kezedet megh lövik, és abban hordozod a zászlót, tehát az másikába veszed, ha ezen is seb vagy lövés esik,

1 Rónai Horváth Jenő: Hadtörténelmi Közlemények. II. évfolyam. Budapest, 1889. 158—159. ll.

2 Ugyanaz: Hadtörténelmi Közlemények. IV. évfolyam. Budapest, 1891. 575. l. «*Az Zászló Tartóknak Elő adatott Szükséges Tudományi*: Kegyelmes Császár és Királj Urunk eő felsége és Tekintetes Hadi Tanácsa parancsolattyábul adom kigyelmeteknek Zászló Tartó Uraimigh, ezen levegő zászlókat illjen formán, és okkal, hogy kigyelmetek fogadgya is esküszik, hogy kisz lészen kigyelmetek ezen zászlók mellett Illetit föll tennyi, úgy hogy ha az jobb kezén, az melljben az zászlót tartya kigyelmetek, megh lövettetik, vagy megsebesitetnek, azon zászlót kigyelmetek bal keziben fogja vennyi, ha pedig azon is Lövis esne, azon zászlót szájában fogja vennyi, is tehetsége szerénth lengetnyi fogja, hogy ha penig az Elenségtül megh győzetetnének, is az zászlót megh nem tarthatná, abban magát be takarja, is aszt Iletinek utolsó piheniseigh nem fogja hadnyi.»

az szádban veszed. Ha pedigh tellyességesen látod az ellenséget, hogy hatalmat veszen ty raitatok, és az Zászlót tovább megh nem tarthatod és oltalmazhatod, akkor magadat belé takarod, és hozzád szorítod és életedet is e mellett veszteni akarod.»

A kettő között csak az a különbség, hogy a Zrínyi utasítása jobb, magyarosabb és hangzatosabb. Az egész kivonatban egyébiránt nincs semmi eredeti, de jellemző mégis, mert egyes pontok részletezésével és lendületességével világosan elárulja, hogy mire helyez különös gondot? A főkapitány és vitézei jó viszonyára, a tisztek és altisztek hivatalának szabatos megjelölésére, s az ezred fegyelmi és erkölcsi rendjének biztosítására. Amikor a sereg a szemlehelyen a legelső ízben feláll, zászlónként, a dob hívogató riadójára, a főkapitány előtte lován nyargalózik, aztán csendességet csinál, s ilyen jó népies magyarsággal köszönti: «Jó napot, édes vitéz barátim. Hogy my ez helyre öszve gyűltünk, és együtt vagyunk, oka ez, mivel az my kegyelmes Urunk, hogy szolgálattyában kötelesek légyünk, maga hazájának és országának, az szerint az jobbágyinak is kévánnya bennünket. Annak okáért kell nektek fogadnotok és esküdnötök, az my kegyelmes Fejedelmünknek, hogy anny s anny holnapigh híven akarjátok szolgálnj és az ő kárát mindenképpen eltávoztatny és hasznát keresny tehetségtek szerint.» Majd felolvastatja a zászlók előtt a hadi czikkelyeket, felesketteti őket azokra, s megjelenti nekik a főbb tiszteket az ő nevökkel; így mind előállanak a rendből az tisztviselők, és «minden *jó akarattyokat és emberségeket* mutatják a szolgákhoz, kiki az ő tiszti és hivatallya szerint». Aztán a poroszlómester szólal meg és barátságosan figyelmezteti a maga «édes szolgáit», hogy a czikkelyek szerint cselekedjenek, rendben és békességben éljenek, «semmi részegséget, illetlen játékokat, veszekedéseket, esküvése-

ket, szitkokat, káromkodásokat avagy más ingerlő szókat» el ne kövessenek, mert különben kötelességeként bánik velök. Ám ezek a czikkelyek sem az eskü előtt, sem a poroszló mester hivatkozásában nincsenek meg; a mi csak megerősíti abbeli föltevésünket és következtetésünket, hogy Zrínyi a maga horvátjai számára már előbb szerkesztett efféle szabályzatot; így mint feleslegesek most egyszerűen kimaradtak: csupán a vitézek állapotjának általános rajzolásában a főbb erkölcsi követelések kiemelésénél fordulnak egyesek elő. A fiatal levente itt ismételve majd a czikkelyekre, majd a Tízparancsolatra utal, hogy a fegyelmi és erkölcsi rend teljes tisztaságát és szigorát hangoztassa; s emlékeztet Aurelius császárra, ki noha keresztyén-kergető volt, ennélfogva nemesebb emberség nélkül: vitézlő népét mégis kemény fékkel kezelte; s a mikor meghallotta volna, hogy egyik katonája erőszakot mível, két élőfát lehajtatott és összefogatott, a fajtalant aztán reájok köttette és a fákat eleresztette, úgy hogy a felrúgó két sudár a testet ketté szakította. Aztán nemes hévvel kikel a *tollaskodó, vasgyúróskodó* és *lándzsa-rengető* legények ellen, kik *szájjal* vitézkednek, de voltaképp gyáva tolvajok, vagy garázda rablók, a sereg megrontására és a lakosság pusztítására.

«Ezek leghroszabbak és csintalanabbak az egész seregekben, esznek, isznak, tobzódnak, keresvén magoknak minden alkalmatosságot vagy kártyázásra, vagy verekedésre, és így idönek előtte elvesztik vagy megh iszák a fizetést, gyakortais öszve verik magokat, megh fosztyák az ártatlant néha az útban.

És illyenekre igen vigyázni kell, hogy megh esmerjék, mert eleintén igen nagyra tartyák magokat, Szrutz tollakat fel tévén, nagy kiáltással, szitkozódással és játékockal minden dolgokat elő veszik, és másnak nem engedik gyakorta az szóllást, gondolván eők az vitézleő népek közöt legh jobbak, hányák vetik magokat, hogy illyen amollyan derék harczban és ütközetben voltak, ezt s- amazt cselekedték, holot penigh semmi nincs benne, és soha talán harczot nemis láttak. Ez illyenek, az töb vitézeknek nagy ártalmára és rosz példára vadnak, mert lopásra

adgyák magokat, valahol emberséges mester legényt, és egyéb vitézeket láttyák, éjjel nappal utánnok lesekednek módot keresvén, hol ejthessék meg őket, és bénává chinálhassák ; mert azok ollyak, mint az kurvák, és mindenüt alkalmatosságot keresnek.

A mikor az hadak valahová mennek, tehát eők minden falut által járják, és valamit találnak elveszik, s semmit sem hadnak az szegény embernek, néha ki is verik a házbul, és falubul a szegényeket, a házokat fel prédállyák, feleségeket megh moczkollyák, és csaknem felgyútyák az falut ; mindezeket leginkáb szokták békességes országban cselekednj, ottan legh frissebb és vitézeb legények, mintha megh ennék az ellenséget, de ha szemben kell szállaniok véle azoknak az farkasoknak, akasztófára valóknak és latroknak, úgy elijednek mintha arczúl csapnának, és betegessé teszik magokat, hogy csak sátorban maradhassanak, vagy azután utánnok mennek betegen, azomban az szegény iffiak, az mellyeket néha megh csonkétottak, vagy másképpen nekik ártottak, minden occasioban megh állyák a' sárt, és úgy futnak vakmerőképpen az ellenségre, mintha külömben nem lészen. Hogy ha azután megh nyerték valamely helyt, azok az latrok is mindgyárt megh könyebbednek, és annÿt beszélnek az csaták és ütközetek felől, mintha ők legh többet cselekedtek volna az harcznál.

Illyeneket azért semmiképpen az Seregekben, vagy az táborban nem kell szenvednj, és ha valakit rajta kapiák, azonnal megh büntetessék, mert az ollyan ag ebeket és hamis embereket, soha jóra nem hozhatnj. Mihend azokfélét az vitézleő nép közöt megh esmérték, minden irgalmasságh nélkül meg fogva nagy becstelenséggel és szégyennel űzzék ki az Táborbul, hogy valakinek az Táborban ne árcson.

Mert valaki szegény emberek nehéz munkával öszve kereset kevés jószágát rontanj, vagy magához vennÿ, az szerint az Templomi és szentegyházi jószágokat és kincseket felprédálnÿ keványa, és megh is cselekeszi, azután így veszi hasznát, az mint megérdemli, mert soha az hamis jószághnak nem volt áldot Possessiója, és néha élettel is megh fizetik, az kik illendő és rendelt fizetéssel megh nem elégesznek.»

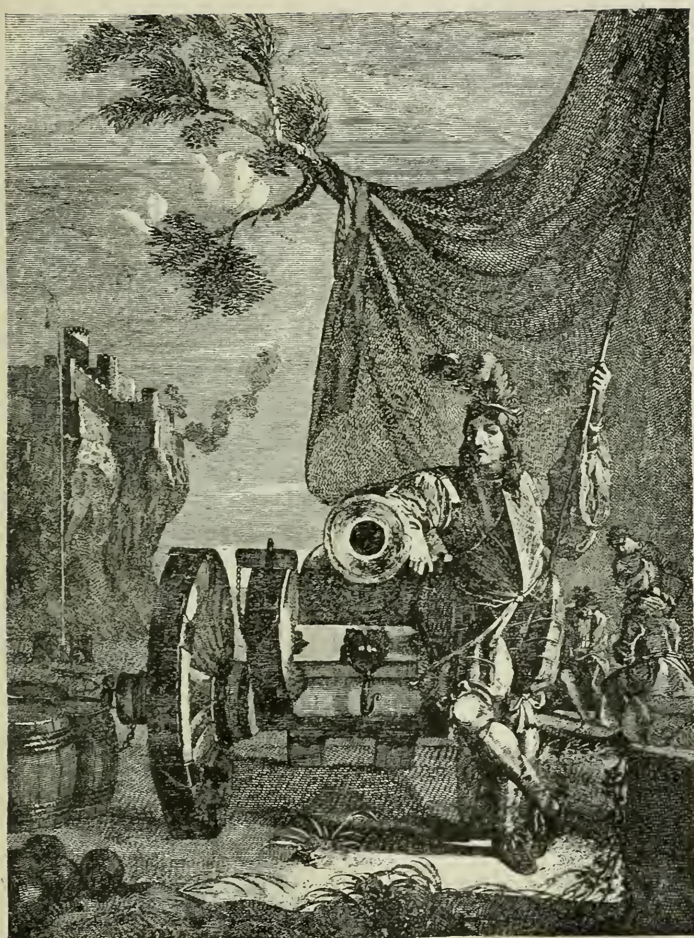
Ez eleven rajz nyilván mutatja, hogy a XVI. és XVII. század katonaságába mily elemek vegyültek, a szilaj marczona hadak rettenetes martalóczaiként. A háború ma is, a míveltség és emberiesség korában kegyetlen; de akkor a közönséges fosztogatás, gyujtogatás, szentség-törés járt rend szerint a nyomán; sem a szegények kevés értéke, sem a nők becsülete, sem az egyházak drágasága nem volt biztos. De mutatja azt is, hogy Zrínyi mennyire gyűlöli,

megveti és megbélyegzi azokat, kik a szabad vitézség örve alatt a szabad rablást űzik.

A másik dolgozat *kivonat a Svendy Lázár katonaságáról írt értekezésből* és szól egy egész hadsereg, lovasság és gyalogság *személyzetének* tisztéről. Egyenként, külön-külön szakaszban beszél róluk. A legtüzetesebben mégis a királyképe vagy pedig főgenerális tisztének meghatározásáról; ő a hadak urához és annak akaratjához alkalmazkodik; s ha hivatalos eljárásában valamely derekas dolog akad, azt az ura híre és rendelése nélkül végre nem hajthatja. Minden titkos tanácsban jelen kell lennie A tisztviselők, jelesűl a kapitányok és hadnagyok tőle függnek; a gyalogság és annak kapitánya ugyan nem áll egészen alatta, de a had urának parancsolatjából vagy az ő képében az őrállás, indulás és az ellenségre szállás tekintetében, s ezeken kívül a táborban föltétlenűl rendelkezik róla. Teljes hatalma van a lovasok felett, s nekik a maguk törvénye szerint szolgáltat igazságot. Ha köztük az őrállás vagy szállás miatt egyenetlenségek támadnak, a kapitányok és tisztviselők által eligazíttatja azokat; ha a lovasok és gyalogok keverednek galibába, kapitányaik és tisztviselőik közvetítésével rendbe veszi és lecsendesíti őket; a súlyosabb bajokat pedig egyenesen a hadak urának megjelenti. A hadi törvényeket a táborozásnak kezdetén felolvastatja, és szigorúan megtartatja; a lovasok foglyairól és poroszló-mesterek rabjairól intézkedik, a kufároknak és kereskedőknek menedéklevelet ád, hogy a táborban, faluk és városok szerte szabadon járhassanak és kelhessenek, s az élelem beszerzéséről gondoskodhassanak; felettök a felügyelő és büntető hatalmat gyakorolja. Parancsol a nyargaló zászlóaljak kapitányának és csapatának, néha egy vagy több századot rendel hozzája, felvigyáz az őrszemekre, vezeti az indulást ezredenként, mire nézve minden kapitánytól jegyzéket kap az ezred

összes embereiről; a kémlelő lovasokat, a főszállásmestert a strázsamesterrel és futárokkal előre kiküldi, a tábor helyét, ha a had ura jelen, ennek hírével kiválasztja, különben önállólag jár el; a lárma helyét kijelöli; az őrszemeket kirendeli, a tábor felállítását és kiosztását megszemléli, a lovasokat és másokat a faluban hálástól eltiltja, a takarmányozásra különös gondot visel, hogy ha barátnak békességes országában vannak, az emberek mód nélkül való kárt ne tegyenek, ha pedig az ellenség határában és országában szállanak, tőle valami veszedelmet ne vegyenek. A táborban a seregeket a tábormesterekkel meginteti, zsákmányolásukat intézi és ellenőrzi; különösen ügyel, hogy a hadnak elegendő élelme maradjon, a míg a háború be nem végződik. A szorosokon és vizeken az átkelést kémekkel előkészíti, személyesen igazgatja, a sánczokat megvonatja, s a csatát az ellenséggel megindítja; különösen ekkor mutatja az eszét, elméjét, forgolódását és hűségét. A kapitányokkal azonban a harcz kezdete előtt tanácskozik, s csak azok meghallgatása után rendelkezik, a mikor a zsákmányról is eleve végez, hogy aztán valami rendetlenség ne keletkezzék miatta. Város megszállásában először meggyújtatja, puskásokkal, sánczokkal körülfogja, úgy löveti; alkalmas kémeket és kalauzokat szerez, a kik az ellenség felé az embereket vinni s onnan kihozni értik; végre a várost ura nevével kezéhez veszi, a polgárokat megesketi és a rabokat fogságban tartja.

Helyettese a *vicegenerális*, ki a maga hasonló tisztében mindenkor az ő parancsolatait foganatosítja. A fögenerális mellett néha van még *lovas generális*, ki reá hallgat és «neki udvarol», részt vesz a hadi tanácsban, vigyáz a táborban mindenre, az élelem megszerzésére, a takarmányra és zsákmányra, az őrszemekre és a zászlóaljak számára, hogy a dolgok jól folyjanak; s a hol sok a sereg és a fejedelmi nemzetségből való vitéz, kinek hadi

70. TÜZÉR A XVII. SZÁZADBÓL.

Schönfeld metszete után.

tisztet kellene adni, ott *gyalog generális* is van, épen ilyen hivatással, s különösen ügyel a kapitányok kötelességeinek hű teljesítésére és az ütközetre való rendelések pontos végrehajtására.

A kivonat aztán részletesen megemlékszik a *rumormesterről*, kit ura parancsolatjából a főgenerális választ, s minden seregből nehány lovast ad melléje, kik a táborban és körülötte alá s feljárnak, vigyáznak, a hol a vitézek kárt tesznek vagy elszaladnak: a kártételben megakadályozzák és helyökre visszakergetik, vagy megbüntetik és kapitányuknak megviszik őket; néha ott van a poroszlómester is, hogy mindjárt vasba veresse a gonosztevőket, a mi különösen akkor szükséges, ha *kapitány de iustitia* nincs, vagy nagy rendetlenség támad a seregben. S még részletesebben beszél a *lövőszerszámmesterről*, kinek rendelkezése alatt állanak a pattantyúsok, a gyalog és szekérútak készítésére való utászok, hidászok, ácsok és mindenféle mesteremberek, s a sánczok csinálására parasztok, gyapjas és szalmás zsákok, szállító biztosok és szekerek; s mindenekfelett a tüzes lapdák, mozsarak, puskapor és az egész hadi készlet, a megfelelő hadnagyokkal és legényekkel, valamint azzal a joggal, hogy a ki hozzája menekszik, bántatlan marad. S hatalma kiterjed a *szekérmesterre*, bár ez a mezei úrra is hallgat, tisztében pedig önállósággal intézkedik; nevezetesen «az olyan szekerek, az kiken az szakállasok más apró ágyúkkal gyenge lánczokkal egyben vannak kötve», az ő parancsnoksága alatt állanak és szekérsáncz alkalmával minden húsz-harmincz szekér közé egy-két olyan szekér jő. A szekérmester a mellett felügyel a zászlóaljak szekereire, számba veszi a megrozzantakat és elmaradozókat, s kirendeli sor szerint a sánczhoz szükségeseket. Az *élésmester* ellenben függetlenebb; tiszte a főgenerális és ágyúmester hivatala után a legfontosabb: azért személyére nézve deli, igaz

és meghitt embernek kell lennie, minden csalárdság és hamisság nélkül, hasonlókép tisztviselőinek és szolgáinak is, hogy a köz rovására hitetlenűl alattomos nyereséget ne keressenek. Az élésmester gondoskodik, hogy úgy a békességes, mint az ellenséges országban a hadaknak elegendő eleségök legyen: a kufároktól és kereskedőktől megveszi, a városokra és falukra kiveti, a hol lehet, és pontos beszállításuk felett őrködik; a hol pedig a beszerzés ilyetén módja lehetetlen, előre bevásároltatja a gabonát, bort, barmot; sütőkemenczéket és serfőzőházakat állíttat, s a sereget a közbűl maga élelmezi. A mikor a kufároktól és kereskedőktől elegendő élelmet vehet, a közkészletet kímélnie kell; a mikor azonban ez is bőséggel vagyon, a *vitézeknek fizetésbe adandó.* Az élésmester az ellenség országában különösen arra törekszik, hogy a malmokat és sütőházakat elfoglaltassa és biztosíttassa; hogy a *közkészletet* ellássa és gyarapítsa, minélfogva kihirdetteti, hogy a ki a közbe élést hoz, így és amúgy megfizeti neki; a mellett gondoskodik, hogy kézi malmokkal, rizszsel, piskótával, száraz hússal, szalonnával, sajttal és írósvajjal bőven rendelkezzék, hogy idegen földön az élelmezésben szükség és rendetlenség ne essék. Természetes, hogy minderre *sok* pénzének kell lennie. De egyébként külön *fizetőmester* van a hadban. Az ilyenek arra nézzenek, hogy uroknak híven szolgáljanak, a vitézeknek a rendes fizetést pontosan kiadják; ha pedig a pénz elégtelen volna, a kufároktól és kereskedőktől fegyvert és posztót szerezve, fizetésűl ezt oszszák ki; ily módon a seregeket éléssel, ruházattal, fegyverrel és lövőszerrel rendelt fizetés nélkül is szépen ki lehet tartani. Sőt igen hasznos, ha a had ura maga az első szemlén kezökbe adja a fegyvert, illendő és tűrhető áron, melyet aztán a fizetésökbe beszámíthat. A szemlén nagy vigyázat kívánatos, mert a hadnak pénz az előmenetele, ereje és élete. Azért

ügyelni kell, hogy a fizetés kiosztásakor el ne vesztegessék, a kapitányok a vitézeket reá ne szedjék, minélfogva emberséges és hűvséges *hadi biztosok* legyenek, a kik a hadi néppel egyezséget kötnek, tőle térítvényt vesznek, hogy a mezei urat többre nem kényszerítik; főként azt ellenőrizik, hogy senki *kölcsön* lóval, szolgával, fegyverrel meg ne jelenjen és szemlére ne álljon: de magának legyen, a mellett felső ruhája vagy palástja, melylyel a fegyvert esőkor befedje, s minden egyéb hadi eszköze, melylyel ásni és vágni lehet.

S a kivonat még részletesen, külön-külön czímen megemlékszik a főporoszlómester, főszállásmester, főstrázsamester, majd az egynehány zászlóalj kapitánya, aztán a hadnagy, a zászlótartó, a lovas és gyalog strázsamester, valamint a gyalogok kapitánya, a lovas és gyalog poroszlómester, a gyalogok hadnagya, a zászlótartó, szállásmester, rendelő és futár tisztéről, s a hadi emberekről közönségesen, kik ne a szép, arany- és ezüstprémes köntössel, hanem a szép lóval, jó és tiszta vasderékban és másféle fényes és tiszta fegyverekben kevélykedjenek. Mert a ki a fegyverét meg nem tudja becsülni, az nem kíván az ellenséggel harczolni. Ütközetben az ellenségre haragosak és keményék legyenek, de ártatlan vérben, úgymint öreg emberekben, asszonyokban, gyermekekben, a kik magokat nem oltalmazhatják, ne kegyetlenkedjenek; sem az asszonyokon és szűzeken ne erőszakoskodjanak. A káromkodást kerüljék, mert azok csak a rossz szerencsét és az ég haragját szállatják fejökre; s az Istent féljék, mert nem tudják, mely órában kell kimulniok.

Im, ez a második kivonat sem követel magának semmi eredetiséget: de bizonyítja, hogy a fiatal tábormester úgy az ezred, mint a sereg összes csinja-binjának megismerésével a szó igaz értelmében tanul; hogy a maga képzésének ezen a folyamán, a mint említettük, biztos szá-

mítással és fokozatos emelkedéssel halad. Nyelvi tudásával, melyet a gréczi iskolában elsajátított, bejárja az olasz, a német és franczia katonai irodalmat, s ép oly alapossággal tájékozódik a régi és korabeli hadviselés történetében, mint a régi és korabeli sereg szervezeti szabályaiban. Még önállótlan, a maga műkifejezéseiben ingatag és megállapodatlan: a fővezért királyképének, fogenerálisnak, majd főkapitánynak, fő mezei hadnagynak és mezei főgenerális-

71. LOVAS KATONA A XVII. SZÁZADBÓL.

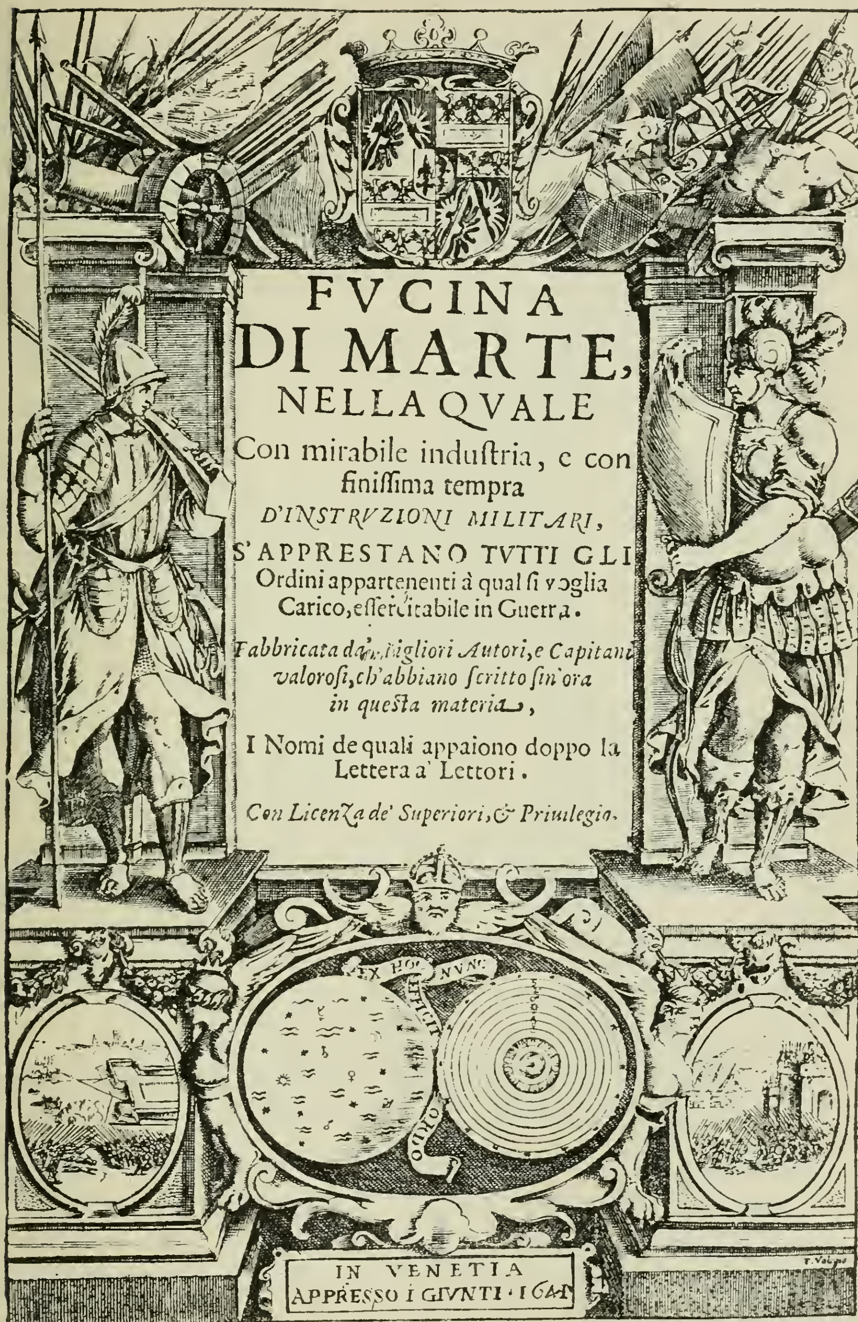
Johannes de Rem egykorú rajza után.

nak hívogatja, a királyt vagy fejedelmet hadi úrnak és mezei úrnak mondogatja; az Obester kapitány, a Rittmeister hadnagy, és a Ritterobester lovasgenerális, a hadi sebész mezei borbély, a furier elől-járó, a Feldwäbel rendelő nála. Némely elnevezést pedig meg sem kiséríti magyar szóval kifejezni: így a rumormester, kapitány de iustitia és profoss, valamint a Federhans, Eisenbeisser és Spiessknecht megőrzik származásuk kétségtelen bélyegét.

Azonban Zrínyi már érzi, hogy a világos fejtegetéshez határozott műkifejezés szükséges, azért a következő tanulmányának, a *Tábori Kis Tractának* mindjárt az első fejezetében kijelenti, hogy a főgenerálist igazán *hadnagynak* kell hívni, mely annyit teszen: a hadnak a nagya vagy elei; kit penig most hadnagynak mondanak, az igazán *százados*, kit ezentúl annak is hívand;* de e kijelentéshez következetesen később sem ragaszkodik, a kapi-

* Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 370. l.

Rónai Horváth ebből a meghatározásból arra a megállapodásra jut, hogy Zrínyi a *hadnagy* alatt, leginkább azon munkákban, melyek a *Tábori Kis Tracta után* készültek, önálló vezért ért, nevezetesen a maga magyarázata szerint a főgenerálist; míg előbb a *hadnagy* kifejezés nála majd mindig kisebb vagy nagyobb, de *nem* önálló csapat parancsnokát jelenti: nagyobb seregnél az alparancsnokokat, alvezéreket, szintén hadnagyoknak hívja. A hadnagy tehát lehet egy 10—20 főből, de eredetileg egy több száz vagy ezer főből álló csapat parancsnoka is. Ellentétben ezzel a kapitány mindig önálló, harczintézkedésekre jogosított parancsnokot jelent. A hadsereg fővezére tehát ép úgy kapitány, mint egy kisebb nehány száz főből álló, de elkülönítve, önállóan működő csapat parancsnoka (országos kapitány, ezeres kapitány stb. 93. l.). Ám a Tábori Kis Tracta *után* készült, két kiadatlan vázlatos kivonatán kívül, Zrínyi valamennyi hadtudományi munkája, melyek közűl egyikben is a hadnagy a fővezér értelmével kizárólagosan nem szerepel. Rónai Horváth később megint, a hadnagy szószármaztatásához adott észrevételében kimondja, hogy Zrínyi ezt az értelmezést «a *korábbi* munkákban nem tartotta be» (370. l.) s így a hadnagy és kapitány a legtöbbször nála azonos fogalmak, s az önálló parancsnokot jelentik; néha a kapitány jelent többet, ki alatt a hadnagyok állanak; megfordítva a maga értelmezése szerint fölötte ritkán alkalmazza e kifejezéseket. Minthogy pedig magyarázó megjegyzéseiben úgy állapítja meg tévesen, hogy a Tábori Kis Tracta az *Áfium után* készült volna, mely viszont Nagyvárad eleste után keletkezett: ennél fogva az ő véleménye szerint Zrínyi valamennyi hadtudományi munkája az ötödik Discursuson kívül a *korábbi időből* ered, a mikor a következetes műkifejezésre nem fordít gondot. Imhol, a két hely tökéletesen összeütközik, úgy az idő megállapításában, mint az elnevezések magyarázatában. Zrínyi sem a Tábori Kis Tracta *előtt*, sem a Tábori Kis Tracta *után* nem mutat következetességet katonai műkifejezéseiben; nem pedig azért, mert a XVII. század hadtudományi irodalma még meg nem állapodott. A régi rómaiak örökösei, az olaszok, kik szellemökhöz és nyelvökhöz legközvetlenebb hagyományokkal fűződnek, élesztik és lenditik fel újra; úgy hogy a németek, francziák s a többi nemzetek általában hozzájok járnak iskolába. Ám az olasz hadtudomány műnyelve még ebben az időben ingatag, ennél fogva ingadozik a többi nemzetek irodalmában is. A *Capitano* az olaszban egyiránt jelent hadvezért és századost, egyiránt használatos a *Capitano Generale* — fővezér, *Capitano Generale di Campagna* — fő poroszlómester, *Capitano di Campagna* — poroszlómester, *Capitano d'una Compagnia*, egyes zászlóalj kapitánya, előbb ezredes, később százados; ép oly tarka következetlenséggel, a hogy a Zrínyi hadtudományi tanulmányaiban előfordul.

72. A ZRÍNYI MIKLÓS KÖNYVTÁRÁBAN LEVŐ PÉLDÁNYRÓL.

tány és hadnagy nevezetet a *Discursusok*, *Aphorismák* és *Centuriák* elmélkedéseiben a legtöbbször egyetlen tétel alatt is váltakozva azonos értelemmel használja. A Tábori Kis Tracta mégis *haladás* a két vázlatos kivonathoz képest: magasabbra emelkedik mind az anyag megválasztásában, mind a feldolgozás módjában.

Zrínyi mindenek előtt a táborbeli hadsereg összeállításáról beszél, s egy egész táborban 24 ezer vitézt, mi a tisztviselőkkel 25 ezerre fölmegyen, elégnek ítél, közte gyalog legyen 18 ezer, lovas pedig 6 ezer, így a lovasság a gyalogságnak épen negyedrésze. S felsorolja aztán a hadi tiszteket, név szerint a fővezért és helyettesét, a lovasság és gyalogság generálisát, a pattantyúsok főnökét, épen mint a Svendy Lázár katonaságáról szóló kivonatában: de azt már itt nem lövőszerszámmesternek, hanem *lövőszerszám generálisnak* mondja; úgy következik a főtábor — vagy főstrázsamester, a ki hatodik a soron; majd az élés-, pénz- és köntös-generál, a ki a mai főhadbiztos szerepét tölti be. Majd számba veszi a lovasság és gyalogság összes személyzetét, a táborba szükséges egyéb emberek, jelesül a pattantyúsok, hadmérnöki és műszaki katonák, utászok, hidászok és különböző mívesek, valamint a cselédek mennyiségét, mert tábormester létére a tábor lerajzolásában és kiosztásában, a szállások és kalyibák, piaczok és utczák térfogatára nézve az összes adatokat pontosan tudnia kell.

A táborbeli hadsereg személyzetének megállapításáról és kimutatásáról Zrínyi az igazgatás elveinek és módjainak fejtegetésére tér át. A *fizetésre nézve* kiemeli, hogy a szegény vitéznek a paraszt embert kell rontani, ha nincs mit enni és mivel ruházkodni; azért jobb a vitéznek kevés pénzt adni, de a mellett mindennap kenyeret, s mindenesen, minden esztendőben ruházatot. Mert ha ennél több pénze van is, csak megissza, s azonban vagy

72. LOVAS A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

Dankert Dankerts rajza után.

mezítelen koplal, vagy dúl, foszt. S megszabja kinek-kinek, az utolsó emberig, havi díját, hogy tisztában láthassa a költség összegét. A *ruházatra nézve* kimondja, hogy a tizedesen felűl a tisztek magok csináltathassák köntösüket, de ezeknek és a közvitézeknek úgy kell adni, még pedig a lovasnak minden fokozaton többet, mint a gyalognak. A *fegyverre nézve* meghatározza, hogy aprószerű ágyú legyen *20*, seregrendelő *80*, hiszen mint tábormester, ezek elhelyezéséről is gondoskodni tartozik; s meghatározza, hogy a lovasság és gyalogság minő fegyvert viseljen; mire nézve megállapítja, hogy a kópja a lovas kezében semmire-kellő, a gyalognak is csak egy része legyen kópjás, kettő muskatéros. Az *élésre nézve* kijelenti, hogy a *közbűl*, közönséges gondviseléssel kell kitelni, mert a zsákmány magad földén istentelenség, ellenség földén bolond alkalmatlanság; a kufárokra pedig nem lehet számítani, mert egy riadás, s étlen hagyják a tábort; aztán a sereg és a szerencsés előmenetel összeromlik. Legjobb azért az állami ellátás a *rómaiak módja szerint*, kik mind a lovasnak és lónak, mind a gyalognak ételt adtak. Aztán számba veszi a lovasokat és szekereket *lovak* szerint, a főszázadosoktól kezdve; a főszázadosokon felül levő tiszteknek e tekintetben szabadságot enged, a mint az a gyakorlatban lehetett. S a táborbeli emberek és lovak tartására szükséges élelem beszerzésének és hordozásának módjáról emlékszik meg. Különbséget tesz a szerint, a mint a magad földén viseled a hadat, akkor a városokban kell olcsón vásárolni, vagy háború idején *mindenféle rend gabonájának tizedét* elvenni, ha elég, jó; ha pedig nem, pénzen kell pótolni, s vám nélkül őrletni, mert a közjóra szolgál; ha pedig az ellenség földén vagy, *a nép gabonájának ötödét* kell lefoglalni, vagy ha a nép elfutott, s az élés lábon, a vitézekkel kell learattatni; de fizess nekik néhány polturát minden köbölért, melyet a közbe hoznak,

mert így a vitézek egy kevés pénzt kapnak, a munkával sietnek, az elvesztegetődéstől oltalmazzák is. Aztán mindent az élésmester kezébe kell adni, s erősségekbe rakni, mindég a legközelebbi városban, vagy magában a táborban, ha ez egy helyen soká mulat. S mind kenyeret, mind abrakot öt napra kell a vitézeknek kiosztani, hadd vigyék magok, mert nem nehéz teher az étek, a mint Aesopus tudta. A római katonák nyolcz napit tartoztak a hátokon hordozni, még pedig azonkívül egyet-másokat, s gyakrabban sánczhoz való karókat is.

Ily módon az élelmezés kevesebbe kerül a hazának, mint amúgy, mert kevesebbet szenved; s a forgalom a közelebbi városokban a táborra járással, a távolabbi helységekben az állami bevásárlással kiegyenlíti vagy legalább csökkenti a veszteséget. Aztán mindenkor jobb, hogy a vitéz számára más vásároljon, mintsem maga baltával áruljon meg a szegény emberrel.

Íme, a tábornak összeállítása és igazgatása 24, a tisztviselőkkel együtt 25 ezer emberre; ilyetén szervezet és rendtartás mellett *ennyi* sereggel Zrínyi meggyőződéseként többet vihetni végbe, mint elegy-belegy 50 vagy 60 ezer emberrel. De mint tábormester, tanulmányaiban és tervezéseiben nem szorítkozhatik egyetlen hadseregre, hiszen nem áll és nem állhat minden tábor ugyanannyi főből: mert mindenütt a hadi feladatok és területi viszonyok szerint alakul és alkalmazkodik. Ennélfogva ő is többféle hadsereget vesz figyelembe; a mint maga mondja, valamennyinek igazgatása épen csak olyan, mint az elsőnek: merőben számbeli erejük különböző. Ám a sereg nagyságán kívül az ő sorozatában némileg a fegyvernemek aránya is eltér, mert a míg a 24 ezeres táborban a lovasság a gyalogságnak csak negyedrésze, addig a 18 és 36 ezeresben már egy harmada, sőt a 38 és 48 ezeresben még valamivel nagyobb. Mind e változatok pedig nem

arra vallanak, hogy az arány ily számok mellett ebben az időben mindég azonos lenne, vagy hogy a fiatal levente a fegyvernemek helyes összeállításáról megállapodott nézettel nem bírna: hanem egyszerűen arra, hogy Zrínyi, mint tábormester, a más-más arány fölvételével és majdan kidolgozásával, minden eshetőségre készült. A 48 ezeres tábor a legnépesebb, a mit fölvesz. Ez már az ő kifejezésével *tisztességes királyi tábor;* ennél több ember nem is fér, nem is kell egy táborba, ha ki meg nem akarja véle a lovat ölni éhhel, hanem el kell szaggatni menetkor; harczban egybenjöhet két-három tábor is, de úgy, hogy egy legyen a feje mind a háromnak. Aztán visszatér a maga 24, illetőleg 25 ezeres táborára, s FREYTAG nyomán részletesen kitervezi, *lerajzolja* és *beosztja* a táborbeli elszállásolást, századok és kapitányságok szerint, a piaczok, utczák és sikátorok, szállások és kalyibák tüzetes kijelölésével, mert az utóbbiak között az idő szokása szerint ő is különbséget teszen. Basta kalyibákat és sátrakat említ, s a mint állítja, voltaképp csak a *sátrakat* nevezik vala *szállásolásnak.** De Zrínyi nem ragaszkodik a megkülönböztetéshez, egyszer a tisztet szállásba, másszor kalyibába is helyezi, nem a kifejezés következetességére, hanem a dolog lényegére tekint: írja, a mint eszébe ötlik. A vitéz kedvencz szava, de az olasz *soldatotól* sem idegen, ha épen forrása ezzel a szóval él, hiszen korának katonai irodalmában általánosan használatos.

A *Tábori Kis Tracta* már ott szakad félbe, a hol a megerősítésről volna szó. Így a népesebb táborok beosztása és az egyes fegyvernemek különböző számbeli erejéhez való alkalmazása teljesen elmaradt.

Az egész tanulmányon keresztül Zrínyi mindenütt a tábor keretében mozog, s a mint megjelöltük, egyfelől

* GIORGIO BASTA: Il Mastro di Campo Generale. Milano, 1625. 46. l.

a táborbeli hadsereg összeállításáról és igazgatásáról, másfelől *a táborbeli elszállásolás* módjáról és kiviteléről értekezik: ennélfogva a Tábori Kis Tracta minden fejezete szorosan összefügg egymással. Előbb az elvi kijelentéseket a tábor elemeire és szükségleteire nézve foglalja egybe, aztán a kijelentések számbeli adatainak alkalmazásával a tábort helyezi el. S a míg a Svendy Lázár katonaságáról szóló munka kivonatában a hadsereg személyzetének tisztével, jogaival és kötelességeivel foglalkozott: addig a Tábori Kis Tractában tanulmányai kiegészítéseül főként a hadsereg dologi igazgatása, ellátása és biztosítása iránt érdeklődik. Hiszen mint tábormester, a hadsereg minden személyi hatáskörét és dologi föltételét ismerni tartozik. Azért olyan rendszeres és egységes, olyan részletes, sőt aprólékos. Már nem támaszkodik, mint kiadatlan vázlataiban, csak egyetlen dolgozatra: hanem az egész katonai irodalmat figyelembe veszi és hasznára fordítja. Önálló, de nem annyira eszméiben és elveiben, mint inkább azok megválogatásában és kifejtésében. Katonai lángeszének felvillogó ereje főleg abban nyilatkozik, hogy a régi és új idő legjobb katonai íróinak színvonalára emelkedik, tanításaikat igazi éles ítélettel olvassa, s az alkalmazás és következtetés segélyével úgy vonja össze, építi fel vagy alakítja át, hogy fejtegetése sok helyen *egészen újnak* tetszik, mert eredeti egyénisége bélyegét nyomja reá.

De a mit a táborbeli hadsereg különböző fegyvernemek szerint való összeállításáról megállapít, az az ő korában általános szokás. A rómaiak a gyalogságban helyezték erejöket, csak igen kevés lovast tartottak; míg a barbárok lovassággal száguldozták be az országokat és hódították meg a népeket, a gyalogság előttük számba se jött; a törököknél 100 ezer főnyi seregben legfölebb 15—20 ezer volt a gyalog; a magyarok is mint könnyű

lovasok tüntek ki leginkább. Az olaszok állították vissza a gyalogság becsületét és becsét, s ismertették el, hogy mind a harczokon, mind a vár-megvételeken többet ér a lovasságnál;[1] s követték ebben a németek, francziák, spanyolok s több ahhoz jobban értő nemzetek, úgy hogy a gyalogjuk rendszerint két-, három-, négyannyi volt, mint a lovasuk.[2] Basta is 24 ezer gyaloghoz 8 ezer lovast vesz föl,[3] tehát a két hadi nép aránya nála is ugyanaz, a mi van a Tábori Kis Tracta első összeállításában. A mint Zrínyi a hadi tiszteket a lövőszerszám-generálisig felsorolja, épen úgy található meg a Svendy Lázár katonaságának ösmertetőjében; de már Bastánál ott a tűzérgenerális (Il Generale dell' artiglieria), a tábormester vagy tábori főstrázsamester (Flandriálan a Quartiermaestro Generale és Magyarország végvidékein a Sergente maggiore Generale is), s ott az élés-, pénz- és köntös-general (Il Provveditore Generale). S a mikor a tábor különböző elemeiről beszél, ő is mindig előbb a lovasságot, aztán a gyalogságot emlegeti, mert noha a gyalog használhatóbb voltáról meg van győződve, a lovast előkelőbbnek tartja: minélfogva fővezérűl a lovasgenerálist szerepelteti. Ez a felfogás onnan eredt, hogy a lovasság generálisa rendszerint valami magas személyiség, szinte mindég herczeg volt, a mint Basta írja; de már ő kikel egyetemes érvénye ellen, mivel nem a fényes köntös, nem a születés szerencsés csillogása, hanem a véres ütközetekben való hosszas tapasztalat szükséges a hadak dicsőséges vezetéséhez.[4] Azért számításba veszi egyiránt, ha a fővezér a lovasgenerális, és ha fővezérűl külön Generalissimus működik: de főparancsnoki minő-

1 Giorgio Basta: Il Mastro di Campo Generale. Milano. 1621. 76. l.
2 Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 370. l.
3 Giorgio Basta: Il Mastro di Campo Generale. Milano, 1625. 81. l.
4 Ugyanaz, ugyanott. 11. l.

ségben mind a kettő kezében egyesít minden hatalmat. A többi generális — Generalissimus esetében a lovastábornok is — inkább fegyvernemének felügyelője; így a fővezér az egész sereg fölött áll, menetelésben ez akár együtt marad, akár hadtestekre oszlik; mert ezt a megoszlást Basta is javasolja, mint a mely szükséges az egész hadsereg megmaradására. Az ő tanácsa szerint *három* hadtest (I tre corpi dello exercito: la Vanguardia, la Battaglia, la Retroguardia) alakítandó, s a menetelés oly módon hajtandó végre, hogy a ki ma az elősereget vezeti, holnap az utósereget vezetendi, holnapután pedig a dérékseregét.* Igaz, hogy itt a menetelés ugyanazon tábor egyes hadtesteivel ugyanazon az úton történik, ennélfogva különbözik a Zrínyi két-három külön táborának külön úton való menetelésétől: de az eszme már megvan a megszaggatásban, csak oly nagyobb seregre kell alkalmazni, mely egyetlen táborban a szekerek és podgyászok halmaza, az emberek és lovak élelmezése miatt nem mozoghat. I. Rákóczy György már három hadtestben, három irányban indítja ki erdélyi seregeit, hogy külön feladataik teljesítésével majdan a háború főszínhelyén találkozzanak; s Puchaim és Götz hadteste két külön vonalon nyomúl a Bodrog-köznek, hogy ott egyesüljön és együtt harczoljon.

S a mint Zrínyi a tűzérségi, hadmérnöki és műszaki katonákat csak kevésben állapítja meg, azonkép gondolkoznak az olaszok is: MACCHIAVELLI kevésre becsüli és BASTA mindég csak mellékesen érinti őket; s a mint ő a míveseket megkülönbözteti, Basta is hasonlókép jár el, s erélyesen hangoztatja, hogy jó főnökeik, magyarosan czéhmestereik legyenek, jó gondjukat viseljék, sem a fáradsággal, sem a nélkülözéssel el ne csigázzák őket, mert az ilyen munkás sokkal ügyesebb a sánczolásban

* GIORGIO BASTA: Il Mastro di Campo Generale. Milano, 1625. 25—26. ll.

a hadi népnél, nagy könnyűséggel bánik az eszközökkel.[1] S a mint Zrínyi a működő sereget megszabadítani törekszik a fölösleges tehertől: Basta a lovasság szervezetének és fegyelmének javítására föltétlenűl szükségesnek mondja, hogy senki a táborba nőt ne vihessen, akár felesége, akár nem; hogy egy katona se tarthasson egynél több lovat, a mi alól még a kapitány se adjon fölmentést a Commissario Generale tudta nélkül; hogy a kapitányon alól egy tiszt se használhasson szekeret, a kapitány is csak egyet; a tábor podgyász-szállításának és könnyebb mozgásának tekintetéből haladéktalanúl kívánatosnak hirdeti a *gyökeres* javítást, oly módon, hogy zászlókként csak *öt* kocsit, a *két* élelmi szekérrel egyetemben és *tizenöt* lovat egyes más személyek számára engedne meg, még a kereskedők számát is a főpiaczon megszabatni és meghatároztatni akarja.[2] Bár ismeri és fölemlíti az ellenvetést, hogy a sereg fentartására az élelmi szerek nagy mennyisége, ezek hordozására a szekerek töméntelensége szükséges: mégis megmarad abban a meggyőződésében, hogy mindezen változtatni, az eleséget és abrakot korlátozni kell, mert úgyis nem a szükség szerint, hanem fölösleggel halmozzák össze. Hasonlókép sürgősen csökkenteni kell az asszonyok, szolgák, inasok roppant számát, melylyel a tábort elözönlik; a ki katona, elégedjék meg a katonai élettel.[3] Az ilyetén gyökeres javítás nemcsak kihirdetendő, de egész keménységgel a legszigorúbban végrehajtandó volna. Basta azért hatalmat ád a mezei főporoszlómester kezébe, hogy a csatangoló szolgákat felköttethesse és szekereket kifosztathassa, mert egy-két efféle példa meghozza majd a hiányzó fegyelmet.[4] Mind e követelések

1 Giorgio Basta: Il Mastro di Campo Generale. Milano, 1625. 41. l.
2 Giorgio Basta: Il Governo della Cavalleria leggiera. Milano, 1625. 28. l.
3 Ugyanaz: Il Mastro di Campo Generale. Milano. 1625. 29—30. ll.
4 Ugyanaz, ugyanott. 30. l.

nem a Basta és nem a Zrínyi követelései, hanem már a kor tapasztaltabb katonáinak általános törekvései. S ha visszaemlékszünk, a mit Basta állít, hogy Magyarországon 8—10 ezer szekér járt egy táborral;[1] ha figyelembe veszszük, a mit Rónai Horváth Jenő felhoz, hogy Nürnberg alatt 1632-ben a császári táborban 15 ezer nőszemély, 20 ezer szolga és 40 ezer málhás ló volt együtt; hogy maga Wallenstein 50 hatfogatú kocsit és 100 vezetékparipát hordott magával:[2] valóban a megszorítás és javítás már mindebben elodázhatatlannak mutatkozott. Zrínyi egyébiránt mind a cselédek, mind a lovak és szekerek megszabásában egyfelől méltányosabb, másfelől gyakorlatiasabb Bastánál, erős kézzel, de kellő tapintattal nyúl az átalakítás kérdéséhez: mindég a viszonyokhoz alkalmazkodik és a lehetőségre törekszik; s mivel nem irodalmi czélzat vezeti, hanem tábormester létére a gyakorlati szükség, itt nem elvi kijelentéseket, hanem mindég határozott számokat ád. S a mit a fölszerelés és ellátás államosítására nézve elmond: az sem merőben az ő leleménye. Hiszen már a Svendy Lázár katonaságának ismertetője szerint az élésmester gondoskodik, hogy úgy a békességes, mint ellenséges országban, a hadaknak elegendő elesége legyen; a kufároktól és kereskedőktől megveszi, a városokra és falvakra kiveti és pontos beszállításuk felett őrködik; a hol pedig a beszerzés ilyetén módja lehetetlen, *előre* bevásároltatja, és a sereget a *közbűl* maga élelmezi, s a vitézeknek a fizetésükbe adja. Az ellenség országában különösen arra törekszik, hogy a köz-készletet ellássa és gyarapítsa, minél fogva kihirdetteti, hogy a ki a közbe élést hoz, így és amúgy megfizeti neki. Ha pedig a pénz elégtelen volna, a kufároktól és

1 Giorgio Basta: Il Mastro di Campo Generale Milano, 1625. 82. l.

2 Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, 1891. 399. 401. ll.

kereskedőktől fegyvert és posztót szerezve, a fizetőmester fizetésűl azt osztja ki; ily módon a seregeket éléssel, ruházattal, fegyverrel és lövőszerrel a rendelt fizetés nélkül is szépen el lehet tartani. Sőt igen helyes, ha a had ura az első szemlén maga a kezükbe adja a fegyvert illendő és tűrhető áron, melyet aztán fizetésükbe beszámíthat. Zrínyi pedig mind e tekintetben egyenesen a *rómaiak példájára* hivatkozik, kik mind a lovasnak és lónak, mind a gyalognak ételt adtak,[1] fizetéssel is oly bőségesen ellátták őket, hogy annak egy részét a katonák minden hónapban a zászlónál letették, s mikor hazájokba visszatértek, együtt kikapták. A mi végre az élelmező szolgálatot illeti, Basta annak rendjére nem kevesebb gondot fordít.[2] A főtábormesternek lelkére köti, hogy szállásoknak, a mennyire lehet, oly helyeket válaszszon, s az *útakat* minden módon olykép biztosítsa, hogy az ellenség az élelmezést meg ne akadályozhassa; hogy a hadbiztossal (Il Commissario di viveri) és mezei főporoszlómesterrel (Il Capitano Generale di Campagna) magát a meglevő készletről folytonosan tájékoztassa; hogy a hol a szállítás rendszeresen és kényelmesen nem eszközölhető, sem *a kellő időre*, sem *a kellő biztossággal*, ott mind az élelmi szerek, mind a kereskedők számára fedezetet adjon, akár új készletért mennek, akár azzal jőnek; hogy azokat, a kik őket netalán kifosztanák, kegyetlen szigorral büntesse, mert a köznek kárára lenne, ha a hadsereg ellátásában fogyatkozás esnék; hogy a ruhaszerek és élelmi czikkek árára, különösen a kenyér jóságára gondosan felügyeljen, mert csalárd nyerészkedésből nem egyszer idegen anyagot kevernek bele. Sőt Basta épen az élelmező szolgálat rendszeressége és a szállító szekerek-

1 Rónai Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest 1891. 377. l.

2 Giorgio Basta: Il Governo della Cavalleria leggiera. Milano, 1625. 23. l.

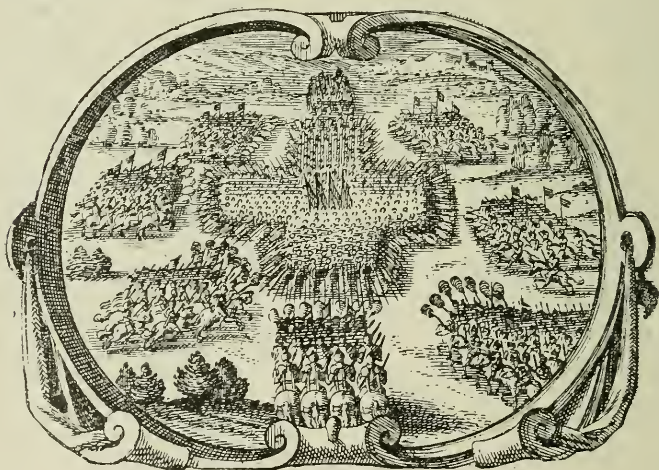
nek a fedezett útakon *a kellő időre* és *kellő biztossággal* való közlekedése érdekében az egész ellátást egy fővállalkozó kezébe hajlandó bocsátani.*

Mindazok az eszmék és elvek, mindazok a módok és eszközök, melyeket a *Tábori Kis Tracta* a maga elvi kijelentéseiben felölel, már a *korabeli* katonai irodalomban, mert hiszen a rómaiak hadtudománya is ennek közvetitésével éledt fel és terjedett el, föl-föltünedezett: foganóban és fejledezőben forrnak, vagy már épen kifejlettek és megvalósultak. És Zrínyinek mégis megvan a maga nagy és halhatatlan érdeme. Nemcsak abban, hogy nálunk az *első hadtudományi író*, s mint ilyen, később *remek-író:* de abban is, hogy az egyetemes hadtudomány képviselői közt méltó és jelentékeny helyet foglal el. Mert a mi a korabeli irodalomban csak szórványosan kapható meg, éles szemmel megtalálja és összegyűjti; a mi még homályos és határozatlan, az ő lelkében megvilágosodik és biztos kifejezésre jut; s a mi csak kivételűl vagy esetlegűl fordúl elő, azt ő rendes szabálylyá és uralkodó elvvé emeli. Mert a foganó és feljedező eszméket és elveket jelentőségük kihatásában felfogja és jelentőségük értéke szerint méltatja, a gyakorlati módokat és eszközöket tábori és vitézi tapasztalásával vizsgálja és fejleszti; s a mik már vagy kiforrtak és megalakultak vagy épen megvalósultak és beváltak, azokat fölszedi és helyökre beilleszti. Ily módon bírálva és ítélve, tisztázva és rendszerezve, eredményeit összefoglalja, elméleti ismeretét a gyakorlati tapasztalással őrzi ellen, és gyakorlati tapasztalását az elméleti tudás tételeiben összegezi: s olyan világosan és szabatosan, olyan határozottan és erőteljesen vezeti le és fűzi egységbe, hogy még ott is önállónak látszik, a hol nem eredeti. A Zrínyi példája fényes és

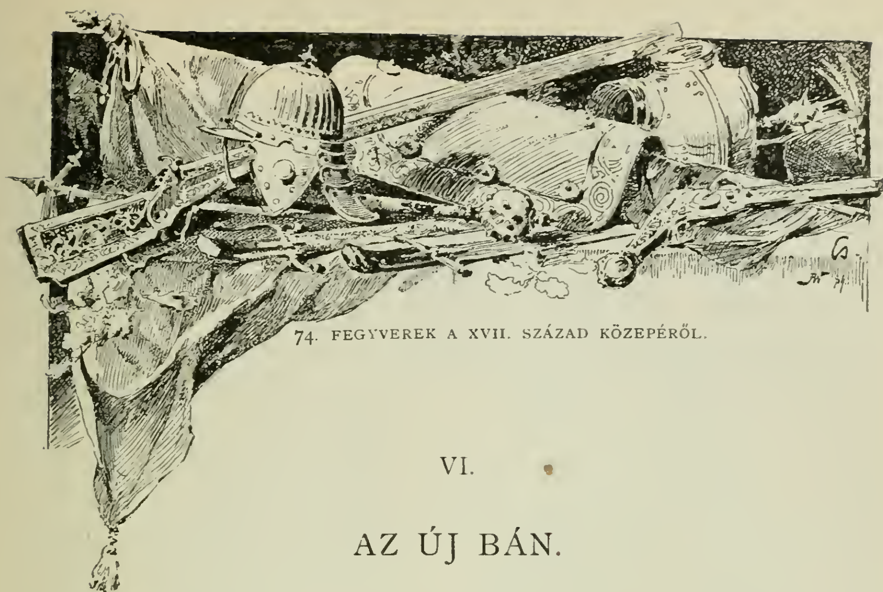
* Giorgio Basta: Il Mastro di Campo Generale. Milano, 1625. 7—9. ll.

meggyőző bizonyság, hogy a lángész is *mindég kora talapzatán áll:* voltakép ezen az alapon építi fel a maga alkotásait. De a mi korában a legjobb, azt lelkébe fogadja és átteremti, a mi emberöltőjében csak sejtelműl él, azt tudatosan kifejezi és a köznek javára értékesíti.

Zrínyi Miklóst e tábormesteri tanulmányai közben éri a király kitüntetése, hogy *1647 deczember 27-én* Horvátország bánjává nevezi ki. Egyszerre más pálya, más hivatás nyílik meg előtte: ennélfogva a Tábori Kis Tracta a tábor megerősítésénél félbeszakad.

73. JAKOBI JÁNOS MUNKÁJÁNAK CZÍMLAPJÁRÓL.

74. FEGYVEREK A XVII. SZÁZAD KÖZEPÉRŐL.

VI.

AZ ÚJ BÁN.

SOHA Ferdinánd jobb választást nem tehetett, mint a mikor a báni hivatalra Zrínyi Miklóst szemelte ki. De mielőtt a fiatal levente a kinevezést megkapta, sőt mielőtt tábormesteri tanulmányait félbe szakította volna, — fényes hivatásáról új bizonyságot szolgáltatott.

Az országgyűlés után pár hónappal, a mikor már *Zrínyi Péter*, kinek a király a maga kérésése és a hadi tanács ajánlatára még április 25-én a sichelbergi főkapitányságot adományozta[1] azzal a föltétellel, hogy a svédek ellen hat századdal a birodalmi sereg segítségére siet,[2] Szlavoniában csapatát összetoborzotta és elindulandó volt, Csáktornya hőséhez felszólítás érkezett gróf Batthyányi Ádámtól, hogy a kanizsai törököt egyesült erővel csapják meg; mert Ali, az új basa, vára környékén széltében garázdálkodik, *Farkas* somogyi falu népére is reá ütött, összefogdosta és rabigába hajtotta, a község teljes elpusztításával.[3] Zrínyi Miklósnak se kellett egyéb, hamarosan

1 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Croatica osztálya, 17. kötet.

2 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 220. l.

3 *Farkas*, Kanizsától délkeletre, Berzencze fölött feküdt; ma puszta és Bolhás falvához tartozik.

értekezett Batthyányival és örömest vállalkozott a megtorlásra. Felhívására a hadkedvelő és hadverő vitézek közűl számosan gyűlekeztek Légrádra. Megjelent ott *Erdődy Farkas*, a nádor veje, olyan tisztességes zászlóaljjal, mely együtt szinte fél ezredet képezett; meg *Chikulini Ferencz*, előbb a berkiszevinai báni őrség, majd a császári sereg kapitánya, kiben az olasz vér a Ráttkay-vérrel, a század erkölcse a tiszta élettel egyesült; aztán *Csanády János*, a kemény katona, ki a cselvetésre ügyes és alkalmas; *Bocskay János*, ki szivesen pusztítja a pogányt, de még szivesebben a bort; a fiatal Dessics Farkas és Laczkovich László, mind a kettő teli a bajnoki hír vágyával és szeretetével; s megjelent mindenekelőtt az új sichelbergi főkapitány, a csatamezőre vonuló csapatával; míg Batthyányi maga nem jött el, hanem harmincz zászlóaljat küldött a vállalat támogatására.*

Zrínyi Miklós rendbe szedve a sereget, a következő éjjel átkelt a Murán és megindult Kanizsának: elől mentek a légrádi végbeli vitézek, utánok a vezér a maga iratos népével, majd Zrínyi Péter, az erős és Erdődy Farkas, a szenvedélyes; végre a Batthyányi-féle magyar zászlóaljak. Kanizsa közelében, a Szent Miklós domb lábáig haladva, megállapodtak és elrejtőztek mögötte, nehogy az ellenség ideje-korán észrevehesse őket; s innét a vezér kiküldte Csanády Jánost megyei könnyű had élén azzal a megbízással, hogy várából csalja ki a törököt; de ez a parasztoktól, a hódolt falvak jobbágyaitól már eleve értesült jöttükről és lesen várta szinte egyenlő sereggel. Hirtelen megütköztek: a csetepaté kavargó zaja felcsattogott és elhallszott a Szent Miklós dombjáig, el a kanizsai várba: onnan a légrádi legények rohantak a mezei könnyű had erősítésére, innen újabb és újabb sza-

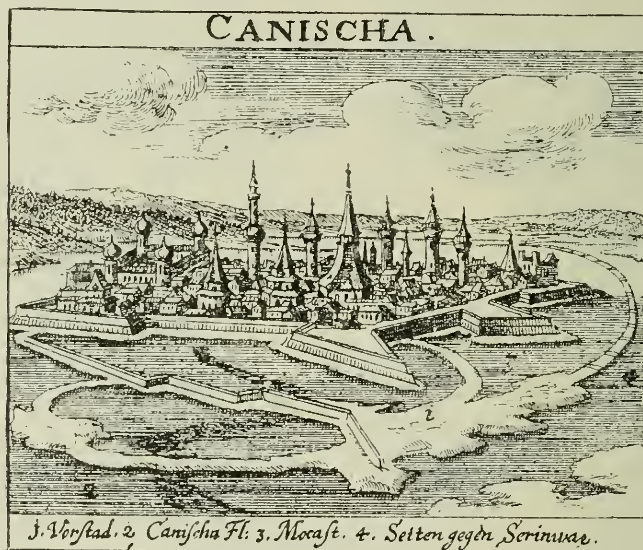
* RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 220—222. ll.

75. GRÓF ZRÍNYI PÉTER.

Az Adriai Tenger Syrenája horvát kiadásából.

kaszok rajzottak elő, úgy hogy a harcz a pogány folytonos szaporodása miatt mind komolyabbá lett, mind bizonytalanabbúl gomolygott. A felek állhatatosan küzdöttek és eredmény nélkül. Zrínyi Miklós egyszerre, mint a villám közbecsapott az iratos népével és mellette Péter a maga csapatával; a törökök a robbantó nyomástól megingtak, hajladoztak, végre futásnak eredtek, s a vitézek egészen a külvárosok kapujáig üldözték őket. Ali basa,

76. KANIZSA VÁRA.

Krekwitz Totius Hung. Descriptiojából.

ki a harcz kétes fordulatait a vár fokáról figyelte, a gonosz válságnak, az övéi megszaladásának láttára lesietett, s ép ebben a pillanatban a szétvertek között megjelent. Keserű szidalommal pirongatta és gyúlasztgatta őket, hogy az ősi dicsőségről gyáván és gyalázatosan megfeledkeztek; aztán a futamodókat megfordította és velök a küzdelembe ereszkedett: mire a magyarok szintén összeszedték erejöket, helyre állították katonai rendjöket, s a leghevesebben reájok robbantak.

A török lihegett a bosszú szomjától, hogy a szenvedett veszteséget megtorolhassa, a magyar égett a dicsőség lelkesedésétől, hogy a már egyszer kivívott diadalmat megtarthassa. S a csata ádáz kegyetlenséggel dúlt. Egyszerre bele harsant a Zrínyi Miklós hangja. «Bajtársaim — kiáltott — ha engem elesni látnátok is, csüggedt lélekkel meg ne fussatok, de magatokért, családotokért derekasan harczoljatok, s emlékezetemet diadallal ünnepeljétek!» Aztán még viharosabban villogtak a kardok, alattok sokan elhullottak mind a két félen, míg a mieink Isten segítségével győzedelmeskedhettek. A török újra hanyatlott és menekült: de száznál több embere maradt a csatatéren: köztük két előkelő vitéz, az egyik a kanizsai várból, a másik Bihácsból, a honnat most vendégűl időzött ezen a véghelyen. Aranyos kaftánjában, forgó darutollal a mily tekintélyes lovagnak látszott, ép oly bátor és elszánt hősnek bizonyult a harczon.*

De a mieink közűl is valami húszan elestek és egypáran fogságba jutottak. Azok sorában az emlékezetesebbek Dessics Farkas, a vezérnek különös kedvencze, és Erdődy Farkas, a régi vetélytársa. A nádor veje nem birva féktelen hevességével, s nem nyugodva meg a Zrínyi hadi rendjében, szenvedélyesen kifakadt ellene és elvált tőle. Három-négy lovasával egy keskeny ösvényen a dombra ügetett, mely mögött a mieink eleinte meghúzódtak; de törökökre bukkant, kiknek golyójától oldalán találva lováról lebukott. Társai hiában ugrattak segítségére, ők is elhulltak. A törökök Erdődy Farkast, a földön hevertében, lándzsával keresztül szúrták: a szerencsétlen így lehelte ki szenvedélyes lelkét. Teteme körűl, a mikor a mieink észrevették elestét, szilaj tusát kezdettek, hogy azt az ellen kezeiből kiszabadíthassák; végre kimentették,

* Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 221—222. ll.

aztán *Ludbreg* várába szállították, honnan apósa később fényes pompával ősei mellé a viniczai Szent Márk kolostorában temettette el. Az elfogottak között volt Laczkovich László, kit ifjonti tüze elkapott és Bocskay János, a kit megbokrosodott lova az ellen hatalmába ragadott. Mert már kora reggel ittas lévén, nem birta kezelni a féket: a maga-megfeledkezését keserű rabsággal és nagy váltságdíjjal bűnhődte meg.[1]

A csata dél felé végződött. Zrínyi Miklós seregével diadalmasan hazatért, Péter pedig csapatával a birodalmi táborba vonult:[2] de hősünk szükségesnek látta, hogy a Muraköz oltalmára erejét gyarapítsa; már szeptemberben száz vértes tartására kapott engedélyt.[3]

Ime, így szerzett a Ferdinánd jelöltje a bánságra mindég több alapot. Nem a királyi kegy, nem a személyi hajlam emelte föl, legalább nem egyedül: hanem a tehetségnek és érdemnek igazságos elismerése, melyet az uralkodó nemes és jóságos lelkületével mindég örömest kimutatott. Mert hősünk ugyan még fiatal volt, de a dicsőség már ragyogó lángirással hirdette nevét: hiszen az ország legelső leventéje volt; a mellett előkelő világfi, a ki a nyugat magasabb míveltségét és fejletteb ízlését a hazai tudományosság és szükség alapos ismeretével, a nyugot elméleti hadi tudományát a magyar hadi gyakorlattal egyesítette magában: írói tolla csöndes otthonában és

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 222. l.

2 *A császári és királyi hadi levéltár* adatai ettől az időtől sokat beszélnek Zrínyi Péterről, a ki csapatával a morva és cseh földön állomásozik (hadi tanács osztálya: 297. k.); sőt RÁTTKAY szerint Eger mellett, Wrangel ellen, egyenesen ő mentette meg horvátjaival a királyt az elfogatástól; míg más hagyomány ezt a megmentést (RÓNAI HORVÁTH JENŐ: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Bpest, 1891. 16. l.) Zrínyi Miklósnak tulajdonítja, a ki az idő szerint Csáktornyán tartózkodik; s a megmentő már csak azért sem lehet. A RÁTTKAY beszédének azonban mennyi a történeti alapja, meg nem mondhatjuk, mert a hadi levéltár Péter grófnak minden ilyen szolgálatáról és érdeméről hallgat.

3 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Eredeti német fogalmazvány, 1457. szám alatt. Kelt Pilsenben, szeptember 14-én.

FERDINANDUS III·DEI GRAT·IMPERATOR ROM·SEMP·AUGUST·
GERM·HUNG·BOH·REX: ARCHIDUX AUST·DUX BURGUND· ETC.

Ant. van Dyc pinxit. *Corn. Galle Iunior sculpsit.* *excudit Antverpiæ A° 1649.*

77. III. FERDINÁND ARCZKÉPE.

Egykorú metszet Van Dyck festménye után.

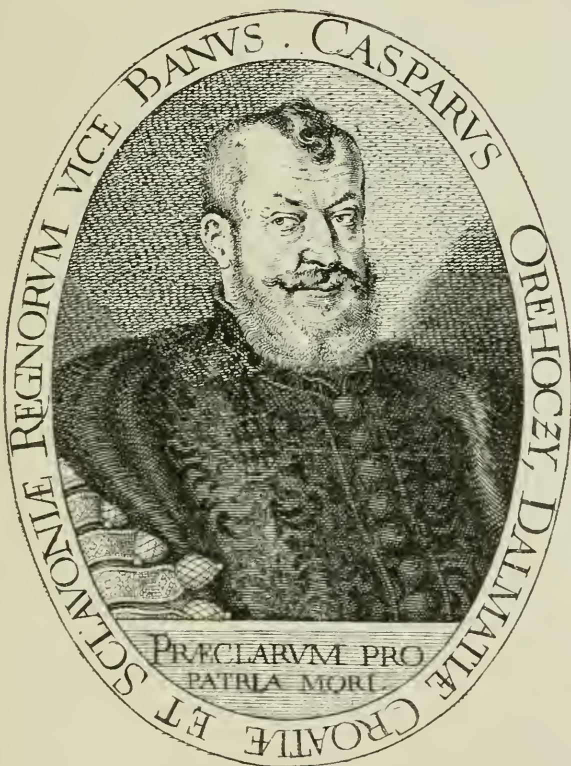
vitézi kardja a csaták mezején egyiránt fényesen és győztesen villogott. Fejedelmi gazdagsága és családi hagyománya, különösen a szigetvári vértanútól kezdve, hasonlókép mellette beszélt: a bánságra mintegy kijelölte. Hiszen ez is, az ősapja, aztán György is, az ő apja, viselte a büszke méltóságot, mely az ország báróságai közt a harmadik helyen áll. Az utóbbi még nála ifjabban, rövid pályája kezdetén nyerte el.

Találkozott mégis, a kinek a király választása nem volt ínye szerint: az öreg *Mikulich Tamás.*[1] Tizenhat év óta, mint személynök, az udvar iránt annyi készséget, ügyességet, buzgóságot és szolgálatot tanúsított, hogy azzal a reménységgel kecsegtette nagyravágyó szivét, hogy a Frangepánok, Erdődyek, Draskovichok és Zrínyiek örökébe ülhet.[2] Hivatalában fölfelé hódoló alázattal, lefelé követelő erőszakkal törekedett érvényesülni, tekintélye és hatalma körét egyre kiebb terjeszteni, névtelenségének homályát majd merész és önkényes magatartással, majd eszes és ravasz símasággal pótolni. De a mit ő készségesen feledett volna, egyszerű eredetét: mások épen nem feledték; előmenetele, még inkább kíméletlen és fáradhatatlan előtörése, mely a nyilt hatalalmaskodások és alattomos megkerülések útvesztőin vezetett át és nem egyszer élesen ellene ingerelte a közhangulatot, — csak elevenebb emlékezetben tartotta. Ritka jogi tudásánál és befolyásos állásánál fogva sem az ország nem mellőzhette, sem a király nem nélkülözhette; a miért a felkapottak szokása szerint elbizakodottá vált. Sokszor kihívó volt, s ilyenkor mindaddig kitartott, a míg a dolog törésre nem került; de aztán megjuhászodott, az erő-

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 213. l.

2 A *Magyar Történelmi Tár* (VIII. Pest, 1861. 56. l.) bizonysága szerint 1631 februárjában lőn királyi személynök az elhalt Trestyánszky Gáspár helyébe.

sebbnek meghajolt; nem küzdött, legfölebb dohogott; az egész összeütközésnek keserűsége és gyűlölsége természetesen mégis a nevéhez tapadt. Mint királyi személynök gróf Draskovich Jánossal is összeakasztotta a maga kerekét. A régi törvényes eljárás és jogszolgáltatás megváltoztatásával az olyan ügyeket is, melyek a báni

78. OREHÓCZY GÁSPÁR ALBÁN.
Wiedemann metszvénye után.

tábla illetékességéhez tartoztak, a melyeket eleibe átküldeni szokás, a maga körébe vonta, sőt egyenesen a bánnak hivatalát és jogszolgaltatását akadályozni és meghiúsítani akarta; minél fogva e hatalmi túlkapások miatt a sérelmek és egyenetlenségek minduntalan megújultak. A horvát karok és rendek ily körülmények között követi

utasításukkal, melyet 1642 április 30-án Varasdon készítettek, elrendelték *Orehóczy Gáspár* albánnak, Zágráb és Kőrös megyék főispánjának, *Chernkóczy Gábor* itélőmesternek és *Zakmárdy János* varasdi alispánnak, meg *Mallenich Györgynek*, kiket a pozsonyi májusi országgyűlésre küldöttek, hogy odahassanak, mikép a báni jogszolgáltatás tekintélye az Adriai tengertől a Dráva folyóig mindenben és mindenütt, a véghelyeken, telepeken, őrségeken a törvények értelmében helyreálljon, nemcsak a katonai igazgatás, de az igazságügy terén is, mert ebben az országban a legfőbb birói tiszt a bánt illeti meg. A személynököt a felebbezések és visszatorlások felülvizsgálatának jogában szivesen meghagyják: de a bánt felszólítják, hogy úgy a maga, mint egyéb hatóságok parancsait sértetlenűl megótalmazza; s ha látja, hogy a személynök intézkedése nem gyökerezik az ország törvényeiben, a törvények értelmében változtassa meg.[1] Az országgyűlés azonban májusról novemberre maradt, s a mikor már összeült volna, a király november 29-én biztosai által egyszerre és váratlanúl feloszlatta; így a horvát követek megbizatásuknak nem tehettek eleget. A sérelmek orvoslása immár 1646-ban került volna elő, de ekkor Mikulich Tamás a zágrábi országos ülésen, április 5-én, talán a bánság megüresedésének reményében, talán a király kegyének elfordulásától való féltében, nem szeretett volna az országgyűlésen vádlottul megjelenni; azért sietett az egyenetlenséget eleve elsímítani azzal a kijelentéssel, hogy semmi osztályos vagy leánynegyedi pört, s más efféléket, melyek törvény szerint nem illetik, nem követel magának; mínek következtében a pótutasítás kimondotta, hogy az ellene szóló pont e szerint mérséklendő lesz.[2] A közhangulatnak

[1] *Acta et articuli dominorum Statuum et Ordinum* Croatiæ et Sclavoniæ. A zágrábi horvát-szlavon levéltárban.

[2] Ugyanaz, ugyanott.

ilyetén kibékítése annál szükségesebbnek mutatkozott reá nézve, mivel ép ebben az ülésben Zágráb követével, *Supanich Márton* városi polgárral és tanácsossal ingerült szóváltásba keveredett. Supanich tárgyalás közben, nyiltan azt állította, hogy a hatóság éjjeli időben, 8—9 óra körül tetten kapva, a nemesi személyeket is elfogathatja: mire Mikulich felpattant, eme bujtogató szavak és más hajszák miatt, melyeket Zágráb városa, az ő erősítése szerint, ellene űz, erős felindulással kikelt és ünnepélyesen tiltakozott, követelve egyszersmind, hogy az ország ezt az ügyet a felség tudomására hozza, a tiltakozás és jelentés megküldésével. Zágráb város követei viszont tiltakoztak mindamaz igazságtalanságok ellen, melyeket a személynök a hatóságnak, a birónak es polgároknak okozott; s kijelentették, hogy hajszát ellene nemcsak nem rendeztek, de arra nem is gondoltak, hogy követük szavai a nemesek elfogatásáról a bűntetten kapásra értendők, hogy éjjel nem a jó polgárokat, hanem a garázdákat szokás üldözni.*

Mikulich jelleménél fogva gyakran vetett szelet és aratott vihart; de akár ő szitotta fel, akár mások zúdították ellene, mindég egyiránt megszenvedte. Mert annyi jogot támadott, annyi érdeket sértett, hogy haragosa mindég elegendő volt, a kik a kinálkozó alkalmon kapva kaptak, a mikor neki megtorlásul legalább szóval visszafizethettek. A míg maga minden áron és minden eszközzel csak emelkedni akart: addig a mások emelkedésére féltékenyen nézett. Különösen a Zrínyi-testvérek boldogulása miatt bosszankodott. Önző szíve sem gyámfiaihoz a köteles ragaszkodásnak, sem a család iránt a kegyeletes tartozásnak nemesebb érzését nem ismerte; sőt küzdelmes pályájára emlékeztében öreg ember létére a fiatal hősi sarjak gyors sikere maró irígységgel töltötte el; s

* *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Croatiæ et Sclavoniæ. A zágrábi horvát-szlavon levéltárban.

erkölcsi kötelezettsége alól a felszabadult római rabszolgák módjára a hálátlansággal oldozta fel magát; s épen a Zrínyiek ellen áskálódott konok szívóssággal. A mikor a király Péternek a sichelbergi főkapitányságot[1] adományozta, mely ép oly jövedelmes, mint tekintélyes volt, hiszen szinte 1000 ember állt alatta, még csak hallgatott: de a mikor Miklósnak a báni méltóságot szánta, már akkor, Ráttkay elbeszélése szerint, a titkos tanácsokon kajánul ellene dolgozott, sőt Ferdinánd előtt merészen és nyiltan kitört. «Felséged, — szólt állítólag a személynök, — a testvérek közűl egyiknek már a sichelbergi főkapitányságot adta, most a másiknak a báni méltóságot készül adni, nekünk többi szolgáinak nem marad egyéb hátra, mint hogy nyakunkat és vagyonunkat féltve, végre a szolgálattól elbucsúzzunk.»[2] De bár kényelmesen visszahúzódhatott volna, mert a kapronczai vár és véghely javait magának megkaparította, tovább is állásában maradt; pedig Ferdinánd sem a titkos susárlásra, sem a személyeskedő felszólalásra elhatározásában meg nem tántorodott. Hiszen nagyon jól tudta, hogy ebben az időben a báni széken a törvényismereten kívül különösen katonai vitézségre és vezéri tehetségre volt szükség.

A török ott rajzott a hármas ország határain, sőt már megfészkelt számos erősségében; s a béke ellenére minden nap felloboghatott a háború tüze, mert a basák kapzsisága szórványosan minden nap foglalt és mindennap gyújtogatott: ez ellen pedig nem a Hármas-könyv, csupán a a kard segíthetett. Zrínyi Miklósnak egyedül az ősi neve és levente-híre erősebb oltalmul és nagyobb biztosítékul szolgált a drávántúli hazarészek megtartására és megmara-

1 A krajnaiak az uskókokat a szélen, ama sziklás vidéken telepítették le, mely négy mérföld hosszan, két mérföld szélességben a Brig és Kulpa közt húzódik; itt, az Alpok közepette feküdt *Sichelberg* vára, s a szilaj és harczias uskókok ennek főkapitánya alatt álltak.

2 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs. 1772. 213. l.

dására, mint a Mikulich összes jogtudománya; s a mi nála talán ebből hiányzott, azt könnyen pótolhatta az al-bán, az itélőmester, a báni tábla, s a jogszolgáltatás egész rendje, sőt mielőbb pótolhatta a maga lelkiismere-

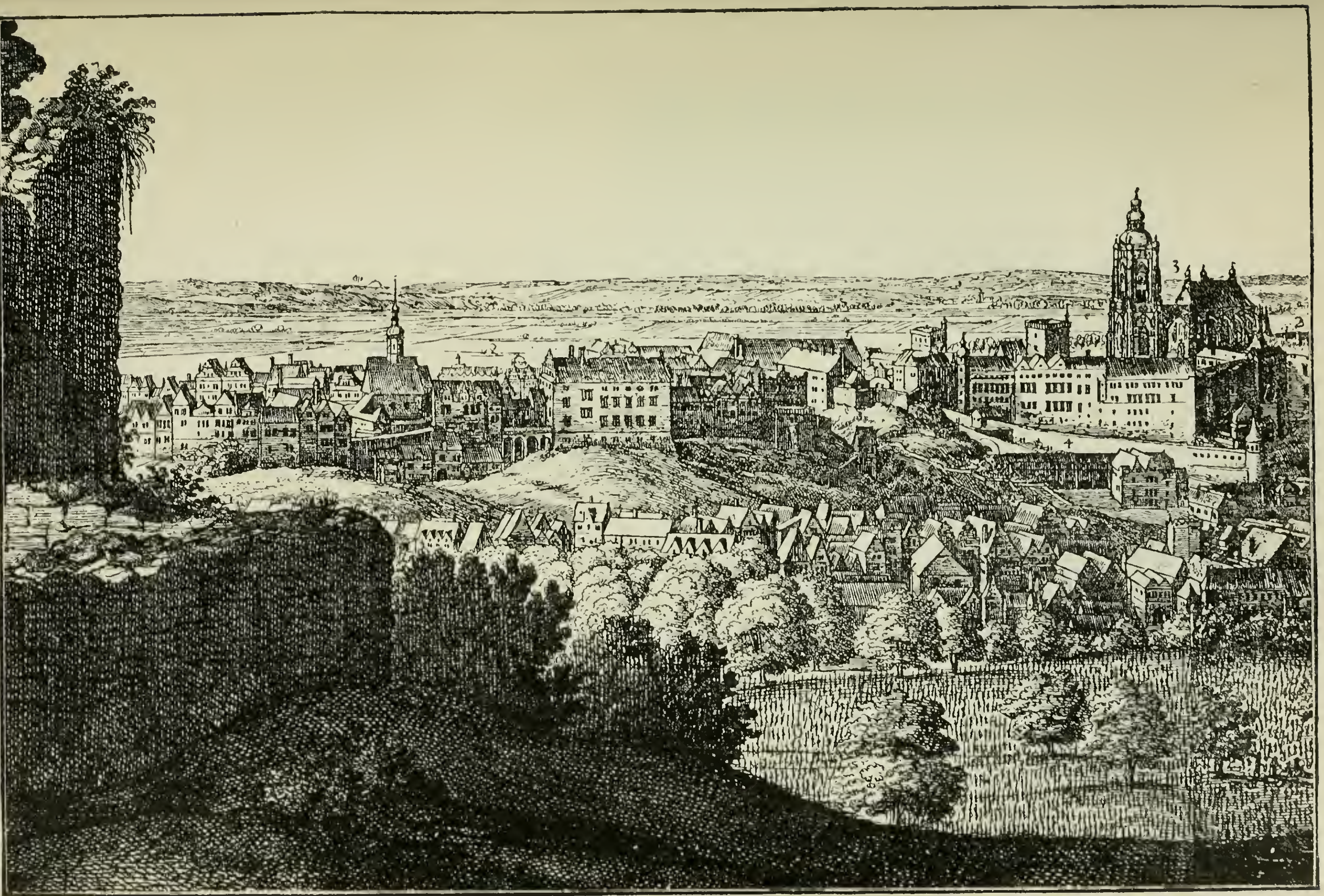
79. RÁTTKAY MEMORIA BANORUM CZÍMKÉPE.

tessége, mert soha semmi megbizásra nem vállalkozott, melyet mint *egész* ember be nem tölthetett. A mellett népszerű volt, az emberek előbb szerették, mint megismerték, a királytól báni kinevezését a karok és rendek magok

kérték; s a ki nem kedvelte, szinte vétkesnek látszott;[1] a mit a személynökről még az elfogult jóakarat sem állíthatott; jellemére feddhetetlen, a maga módjára lekötelező, az öregek kedvencze és az ifjak bálványa, kiben a közvélemény szivesen megnyugodott; s ha kellett, olyan fejedelmi fényt és pazar pompát birt kifejteni, hogy még a török ragyogásra szokott szemét is elkápráztatta: a mi mind kormányzó tiszt ellátásában, népek élén, az erkölcsi és dologi sikernek, elismerésnek, hatalomnak és tekintélynek emelésére válik. Így az ő bánsága a társországok szükségének és hangulatának ép oly teljesen megfelelt, mint a Ferdinánd szándékának és bizalmának. A kinevező oklevél magasztalva emlegeti kitünő hűségét és dicséretes szolgálatait, melyeket Magyarország szent koronájának és a felségnek magának az idő és alkalom követelménye szerint teljesített, úgy a keresztyén név természetes ellensége, a török ellen a végeket védelmezve, mint a szent római birodalom háborúiban, a svédeket buzgón, derekasan és állhatatosan szorongatva, nem kímélve fáradságot, törődést és költséget, teljes megelégedésére a királynak, a ki meg van győződve róla, hogy a jövőben is ugyanazzal a hűséggel fog küzdeni; azért a báni hivatalra emelve felruházza mindama joghatósággal, tisztességgel, kiváltsággal, méltósággal és hatalommal, melyekkel a horvát bánok élnek.[2]

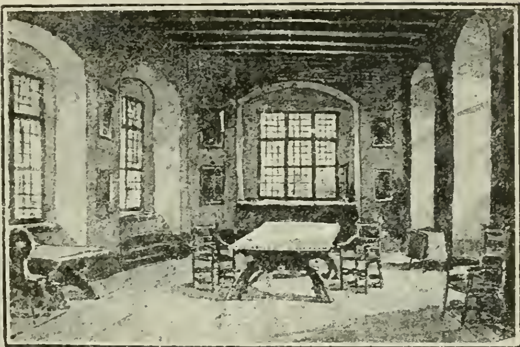
Az új bán azonban nem foglalta el mindjárt hivatalát. Már a feleskűvése is haladékkal járt, mert a király cseh földön, *Prágában* tartózkodott, hová télvíz idején, a XVII. század közlekedési viszonyai közt utazni, sok nehézségbe ütközött. Csak márczius elején érkezett a Habsburgok e kedves városába, melyet I. Ferdinánd, Miksa, s különösen Rudolf új virágzásra emelt. Régi nagysága, fénye, eleven-

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memorig Regum et Banorum. Bécs, 1772. 213. l.
2 *Liber Regius.* Tizedik kötet. 74. l. A magyar Országos levéltárban.

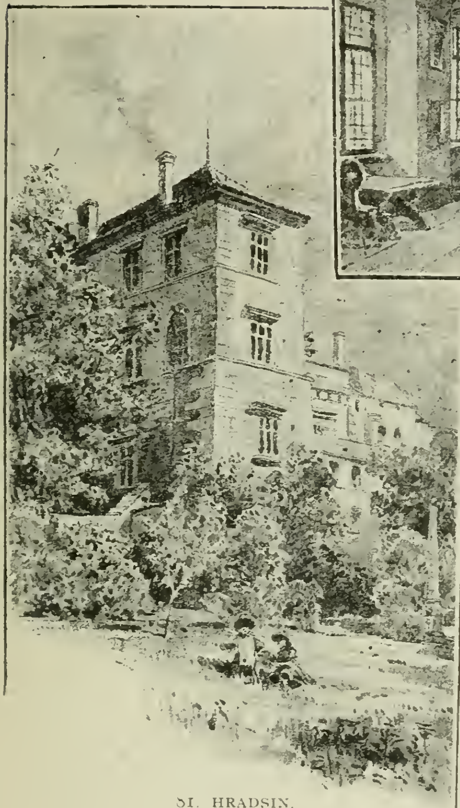

80. PRÁGA A HRADSINNAL.

sége ismét helyreállt; de föléledt a lakosság régi érdeklődése, szenvedélye és izgalma is a vallási és politikai kérdések iránt. S a mint akkor, a xv. század kezdetén a huszita mozgalom innen indult ki a világba: úgy most is, kétszáz esztendő mulva, a harminczéves háború üszke itt vetett lángot. III. Ferdinánd mégis kedvelte Prágát, melynek büszke királyi vára a Hradsinban, a Lőrincz-hegy szomszédságában kényelmet, biztonságot és gyönyörűséget adott. A hatalmas épület, melyen évszázak művészi irányai, a német lovagvárak és olasz fejedelmi palazzók izlésének szeszélyes ellentétével és festői hatásával szólalnak meg, megragadó kilátást nyit az alatta csillogó Moldvára, annak izmos és díszes kőhídjára, melynek közepén a jámbor Nepomuk álldogál, feje és lába körűl az ég csillagaival, kezében a föld megváltójával, arczában és szemeiben az áhitat rajongásával, épen illő és találó kifejezéseként annak a népnek, melynek kebeléből a Huszok, Ziskák, Procopiusok és Thunok születtek; — aztán a folyam két partján elnyúló városra, mely fölött szanaszerte a kimagasló tornyok uralkodnak. Mert a Hradsinon kezdve a régi és új város minden részében a templomok és kolostorok sűrűen váltakoznak: számuk meghaladja az ötvenet. Ez egyházi alkotások hasonlókép hangosan hirdetik a cselekvő buzgóságot, de a pusztulásnak számos emléke rajtok tanúlságosan hirdeti a vihart is, mely aztán nyomában fölkerekedett és tombolt. Szóval Prága a század vallásos szellemének és a szent római birodalom nyugtalan életének hű képe és összhangzatos bizonysága. Ferdinánd talán épen azért szivesen meglakja; s a háború elől békével megvonúl a hradsini várban: de a természet megragadó kilátásai mellett a birodalmi sereg változó esélyei és a folytonos szervezés nyomasztó érdekei is ide kötik; mert itt, a hadi színhely közelében a szükség szerint könnyebben és gyorsabban intézkedhetik. Magyarország állami

ÜLÉSTEREM.

51. HRADSIN.

ügyeinek vezetése ennél fogva ebben az időben itt folyik össze: innen kelt a Zrínyi kinevezése, s ide kellett jönnie, mint új bánnak, esküje letételére.

Prága kétségtelenűl megkapta a maga templomaival, kolostoraival és főnemesi palotáival, főként a királyi vár a a maga uralkodó fekvésével és szépségével, ékes kapuzatával, a Scamozzi mesteri művével, mely három évtizeddel előbb épült. Hősünk innen kétségtelenűl benézett a mellette eső Szent Vid székesegyházba, mely csonkaságában is a francziás gót izlés remeke, teli fényes műemlékkel, a fehér-márvány császári mausoleummal, melyet Rudolf rendeletére a mechelni Colin készített, hisz ott nyugosznak I. Ferdinánd és Miksa földi maradványai; aztán megtekintette előtte a kolosvári művésztestvérek, *György* és *Márton* jeles lovas-szobrát, a *Sárkányölő Szent Györgyöt*, mely idegen földön a magyar alkotó erő diadaláról beszél,

mert felfogás, jellemzés és kivitel tekintetében egyiránt előkelő munka; aztán benézett a szomszédos Szent György templomába, mely a román építés jellemzetes példánya, a szép Ludmilla-kápolnával; s talán megtekintette a Podjebrad-templomot, hisz a csehek nemzeti nagy királya, *György*, és a mi nemzeti nagy királyunk, *Mátyás*, oly közvetlen összeköttetésben állt. Homlokzata ormáról ugyan aranyos emlékei, az utrachista roppant kehely és a Podjebrád György alakja már eltüntek, s helyökre II. Ferdinánd a Szűz Mária óriás szobrát állíttatta fel: de történeti vonatkozásaiban még mindig jelentős intelmeket sugallt. S mindaz, a mit látott, hazafias szívét borongó szomorúsággal tölthette el, ha reá gondolt, hogy nekünk is van fővárosunk, fekvésére és kilátására ékesebb, mint Prága, mert a hatalmas Duna fölött emelkedik, de tornyain a félhold büszkélkedik; hogy nekünk is volt ős Budában fényes királyi várunk, ragyogó Mátyás-templomunk, de a pogány megsemmisítette vagy megcsúfolta; hogy nekünk is voltak híres műremekeink, de a több mint százados háború viharában nagyrészint elpusztultak; hogy a Habsburgok nekünk is királyaink, de Magyarországot nem tekintik olyan földüknek, a hol élni és halni kell. S míg merengései közt feltámadt és fölkelt a világverő Mátyás fenséges képe, ki a nemzeti dicsőség lobogóját diadallal hordozta meg Bécsben, Prágában és a török ellen: addig a magyar vitézség helyreállításának s a török hódítás megtörésének eszméje újabb erővel érlelődhetett lelkében. Ime, most báni tisztében tágabb tere és több módja nyílik *tenni* és *hatni*, mert a méltóságot az ő gondolkozásával nem dísznek, hanem kötelességnek vette.

Márczius 16-án a király kezébe letette esküjét és kiállította térítvényét, a mint következik:

«Én Zrínyi Miklós, örökös gróf, magyar királyi fő-

lovász-mester, Zala és Somogy megyék főispánja, nemkülönben ő cs. és k. felségének tanácsosa, kamarása, s a légrádi véghely örökös főkapitánya, vallom és elismerem ezennel, hogy engem a császári és királyi felség, legkegyelmesebb uram, Horvát-Szlavon és Dalmátországok bánjává fölemelt, s ezt a bánságot a mai napon kelt és hozzám intézett utasításnak értelmében hűségemre és szorgalmamra ruházta; hogy én viszont ő cs. és királyi felségének megígérem és kötelezem magamat, mikép nemesi hitem alatt ereim és tehetségeim szerint mindenben engedelmesen, szorgalmasan és hűségesen azt cselekszem, a mit a bán urának és fejedelmének cselekedni tartozik, ezen térítvényem erejénél fogva, melyet saját kezemmel aláírtam és saját pecsétemmel megerősítettem.»[1]

S ezzel az új bán országkormányzói székébe ülhetett volna. Hiszen már két nappal előbb elment az értesítés a magyar kanczelláriához,[2] s még ezen a napon el az útasítás a hadi tanácshoz, valamint a rendelet a horvát-tótországi véghelyek kapitányaihoz és vitézeihez. Az értesítés a kanczelláriához röviden közölte a kinevezést: de az utasítás a hadi tanácshoz részletesen szólt. A király különös melegséggel hivatkozik azon kiváló buzgóságra,

1 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Eredeti latin fogalmazvány 1468. sz. alatt. Szó szerint így hangzik: «Ego Nicolaus Comes perpetuus a Zrinio, Agazonum regalium per Hungariam magister, Comitatuum Zaladiensis ac Simigiensis supremus Comes, nec non Sacræ Cæsaræ Regiæque Majestatis Consiliarius, Camerarius, ac præsidii Legradiensis supremus hæreditarius capitaneus, fateor et recognosco tenere præsentium cum Sacratissima Cæsarea Regiaque Majestas, Dominus meus Clementissimus, me in regnorum *suorum* Dalmatiæ, Croatiæ et Sclavoniæ Banum benigne susceperit, eundemque Banatum fidei et industriæ meæ vigore literarium instructionalium hodierna die desuper emanatarum et mihi assignatarum concredideret; quod ego vicissim Suæ Sacratissimæ Cæsareæ Majestati promitto et spondeo, sub fide nobilitatis meæ, secundum virium mearum et intellectus possibilitatem, in omnibus obedienter, diligenter et fideliter id facturum, quod prædicti officii Banus Domino et Principi suo præstare tenetur, vigore harum reversalium, quas propria manu subscripsi et apposito meo sigillo confirmavi. Datæ Pragæ, decima sexta Martii, anno 1648.»

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 298. l.

vitézségre, éleselműségre, hűségre és állhatatosságra, melyekkel gróf Zrínyi Miklós, főlovászmester, főkamarás, tábori főstrázsamester,* légrádi és muraközi főkapitány kitűnik, és ama jeles szolgálatokra, melyeket ősei a megdicsőült római császároknak és magyar királyoknak sok alkalommal tanúsítottak; aztán kijelenti, hogy őt mindezek következtében, s a mellett a *karok és rendek érett tanácsára*, Horvát- Szlavon- és Dalmátországok bánjává kinevezte. Tette pedig oly meghagyással, hogy utána a hadi tanácsosokra hallgasson, hogy ama részek mostani és jövendőbeli kapitányaival és helyetteseikkel, s mindazokkal, kik Magyarországban a katonai pályán szolgálnak vagy később szolgálni fognak, különösen egyetértsen, hogy minden lelki és testi erejét és gondolatát arra fordítsa, mikép akár maga az alája tartozó katonákkal, akár az említett és más kapitányok segítségével a török vagy bárminemű ellenség cselvetései és beütései ellen a kezére bízott országrészeket a király uralmában a legnagyobb hűséggel, gonddal és lankadatlan buzgósággal megőrizze; hogy a török szultánnal kötött fegyverszüneteket épen megtartsa, s ezek megtörésére a zsákmány reményében az ellenségnek semmi ürügyet és okot ne adjon; hogy mindenkinek, bármi rendű és állású legyen, hivatala érdeke és követelménye szerint jogot és igazságot egyenlő mértékkel szolgáltasson; hogy a felség javát mindenben előmozdítsa, kárát eltávoztassa, minden parancsát most és a jövőben végrehajtsa, a mint magát esküjével és térítvényével kötelezte. Báni tisztének könnyebb és kényelmesebb vitele végett a király teljes hatalmat ad neki mindazokkal a jogokkal és kiváltságokkal, miket elődе már hosszú évek óta élvezett, a mellett 300 könnyű lovast és 200 magyar vagy szlavon gyalogot rendel számára,

* *Az utasításban latinul:* Supremus Campi vigiliarum præfectus.

minden lovasnak ezen kétségtelenül tartós békében 4, a gyalognak 3 rajnai forint hópénzt; magának pedig személyére, fáradsága és terhe jutalmául, 300 teljes magyar forintot havonként, azonfelül egyes lovasok ellátására 50 denárt havi asztalpénzül, beleszámítva a zászlótartónak, két síposnak, egy dobosnak, a többi vajdáknak és tizedeseknek is ama fizetést, melyet Szlavonia végein nekik adni szokás. S mivel a háborúban legtöbbnyire az ügyes kémeken fordul meg a dolog, ily kémek tartására bánsága alatt évenkint 600 rajnai forintot engedélyez részére, mely Szlavonia hadi vagy közönséges adójából leszen fedezendő, ha azonban bármi hiány mutatkoznék, a hadi pénztárból a hadi fizetőmester pótolja ki. A bán ezek fejében köteles a király kivánságára katonáival bármikor, még ha abban az időben a teljes fizetésöket meg nem kapták volna is, szemlére állani. De a katonaságot szabadon, tetszése szerint újból szervezhetni, a kiket akar, felfogadhatja, a használhatatlanokat és engedetleneket elbocsáthatja; mindamellett úgy, hogy a hadi iródiák minden egyesnek nevét és korát a későbbi fölvétel végett rend szerint följegyezze, mert a király fenntartja jogát, hogy a katonaság számát az idők változása és szüksége szerint növelje vagy apaszsza.*

Ime, a föltételek, melyeket az utasítás a bánra nézve magában foglalt. Hűség és engedelmesség a királynak mindabban, a mit a kinevezéssel megjelölt és a mit ezentúl parancsolni fog; figyelmesség és engedelmesség a hadi tanács iránt, mely mind a birodalmi, mind a magyarországi katonai kormányzatot a háborúban és békében vezeti; egyetértés és összetartás mindazokkal, kik az ország kebelében vagy véghelyein a vitézi pályán szolgálnak, hogy így a bán és hadi igazgatás működésében teljes összhang

* *A császári és királyi hadi levéltárban.* Kinevezések osztálya. Fasciculus 1468.

nyilvánulhasson. A király ez összhang érdekében meghagyja rendeletileg a horvát-szlavon véghelyek kapitányainak, vajdáinak, zászlótartóinak, tizedeseinek, minden lovas és gyalog vitézének, kik a bán hatósága alá tartoznak, összesen és egyenként, hogy miután gróf Draskovich János az ország nádori székébe emelkedett, az új bánnak ugyanazzal a hűséggel, készséggel, buzgósággal és tisztelettel szolgáljanak, a mint eddig szolgáltak; ennek reményében kegyelméről és jóakaratáról biztosítja őket.[1]

Ferdinánd ilyetének megtett mindent, hogy Zrínyi Miklós báni hivatalát elfoglalhassa: de annak elfoglalásában még a prágai utazásnál is nagyobb akadály tartóztatta vissza, a végbeli katonaság fizetetlen volt, minél fogva a fegyelem meglazult közte; s ő a hátralék rendezése nélkül nem akarta a hivatali felelősséget magára venni.[2] Az állami kincstár azonban a nagy háború költségeinek födözése miatt teljesen kimerült, a király a legjobb szándékkal sem tehetett az ép oly jogos, mint szükséges kérésnek eleget: pedig minden halogatás a közérdeket és erkölcsi rendet koczkáztatta.

Hiszen az uratlanság alatt már eddig is minden gonosz szenvedély felszabadult; a fő és köznemesek között a kölcsönös gyűlölködés, ragadozás, erőszak, a közjónak megvetése és magánhaszon kergetése harapózott el.[3] Mikulich Sándor, a személynök fia, Wottuich Péter, Banyaduorecz János és Haynovich Péter egyenesen nyílt fosztogatásra és gyilkosságra vetemedtek.[4] Fetter János, az ivaniczi parancsnok, Bogdán Márton zágrábi püspök halálakor a püspökség ivaniczi jószágát német népével megrohanta, a

1 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Kinevezések osztálya. Fasciculus 1468.

2 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 227. l.

3 Ugyanaz, ugyanott. 226. l.

4 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. 68. l. A zágrábi horvát-szlavon levéltárban. S Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 229. l.

kastélybeli pénzt, bort, gabonát és összes butorzatot elrabolta, az egyház jobbágyait a munkából kifogta és a maga igájába szorította;[1] a petrinai végbeli őrség különböző házakba, nemesi udvarokba, sőt az oborovói papi lakba is betört, s onnan nemcsak sok gabonát, de jelentékeny értékű ingóságot is elragadott; a turmezei nemesség erdejéből valami ötszáz disznót elhajtott, a jobbágyok borát megitta, egyéb dolgait elharácsolta, mindezzel a nemességnek háromezer forintnál több kárt okozott;[2] a kőrösi és kapronczai vitézek a védtelen lakosságot bántalmazták és nyomorgatták, javaiban ismételve háborgatták.[3] Így a törvény és tulajdon tisztelete, a személy és vagyon biztossága megingott, sok helyen megdűlt; még a katonaság

82. MIKULICS SÁNDOR ALÁIRÁSA.

is, melyet az állam a békének és nyugalomnak megőrzésére tartott, vakmerő garázdálkodással az állami rend ellen fordult; különösen átutazóban nyílt erőszakot és szabad rablást űzött.[4] Mert a katonaság a lakossággal kezdettől fogva szembe helyezkedett, hisz a végházakban vagy a kapitány, vagy a legénység, vagy több helyen mind a kettő idegen volt, a vérbeli ragaszkodásnak és természetes kíméletnek minden gyöngédebb érzése nélkül: most pedig, az uratlanság alatt, a maga fizetetlenségében

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 212. l.

2 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. A követi utasításban, 72. l.

3 Ugyanaz, ugyanott. 72. l.

4 *Acta et Articuli dominorum* Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. 79. l.

gyakran baltával árult meg a szegény emberrel. S a példa láttára, a szükség nyomására aztán a belföldi parancsnok és vitézlő nép az idegennel versenyt fosztogatott és ragadozott. A kapitányok a harminczadot fölszedték és a magok czéljára fordították, vagyis elsikkasztották, mint a zengi;[1] vagy nyerészkedő kereskedéssel foglalkoztak és a nyereséget eltitkolták, szóval a törvényes illetéket nem fizették s az állami jövedelmet csalárdul megcsonkították, mint a többi idegen és belföldi egyiránt; míg a mások vállalkozásának útjában álltak, a kereskedést elnyomták és meggátolták, mint a kőrösi. Bár a törvények a baromszállítást Magyarország és a társországok területén, s a kivitelt a bakari kikötőn át a szokásos illeték alatt megengedték: a kőrösi kapitány mégis Zrínyi Péternek 90 ökrét, melyet az ország belsejéből Buccari felé hajtatott, vérteseivel letartóztatta és szolgáit elfogatta; az ökröket a hosszas zár alatt elhanyagolta, úgy hogy egészen lesoványodtak és összeromlottak, sőt részben még silányabbakkal cserélte ki és Stiriának küldötte, minélfogva az ily visszaélések miatt a társországok harminczadbevétele annyira megcsökkent, hogy az egész évnek öszszes jövedelme, a tisztek díjainak levonásával, a báni katonaságnak egyetlen hónapi fizetésére is alig volt elég.[2] Pedig a föld népe szegénységgel és éhséggel küzködött: adót nem fizethetett, a mi a veszteséget pótolhatta volna. Semmi sem mutatja jobban a válságos helyzetet, mint az, *hogy az adózás erre a két esztendőre, 1647-re és 1648-ra, teljesen megakadt*:[3] a jogszolgáltatással és közigazgatással minden garázda kénye-kedveként kikötött. Chegell Boldizsár, zágrábmegyei alszolgabiró például az

[1] *Acta et Articuli:* A követi utasításban. 72. l.

[2] *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. A követi utasításban. 73. l.

[3] Ugyanaz: A varasdi gyűlés végzései közt. 67. l.

ország adójának hátralékaiból valami 300 forintot a maga czéljaira elköltött, vagyis elsikkasztott; ennek fejében Ztankó Mátyás alispán Zakmárdy Jánosnak, a volt országos számvevőnek megkeresésére az illető birtokán, Cheglén, annak malmát és némely telepeseit lefoglalta és számára megítélte: Chegell Boldizsár mégis a törvényes eljárás ellenére, a mikor Zakmárdy 1647-ben követűl a pozsonyi országgyűlésen tartózkodott, az említett malmot és telepeseket vakmerően visszafoglalta; a malmot más adósságban, majd szerződésileg gróf Frangepán Gáspárnak lekötötte és birtokába bocsátotta; a telepeseket hatalmába vette, jövedelmüket és hasznukat húzta, a számvevő kárával és az ország sérelmével.[1] Még a zágrábi káptalannak is, e szent testületnek, maga felé hajlott a keze: a rendesnél nagyobb gabonamérőt használt, miért Zágráb városával keveredett bajba.[2] A törvény ereje, a hatóságok tekintélye elomlott. A szolgabírák hiában intézkedtek és fáradoztak: a romladozó véghelyek kiépítésére, a közmunkák teljesítésére, az útak fentartására, hídak javítására, a közlekedés biztosítására sem a magánosok, sem a testületek, a kik kötelesek lettek volna, nem gondoltak. Mindez állapotok következtében a szegény legények, a tolvajok és rablók egész Zágráb, Kőrös és Varasd megyében elszaporodtak, az országútakon leselkedtek és fosztogattak, a nemesi és jobbágyi házakra lecsaptak, s a mi felszedhető volt, azt elhurczolták magokkal.[3]

A nyugati és éjszaki határokon, meg a Kulpa déli vonalán pedig, a károlyvárosi, varasdi és petrinai kapitányságok területén az oláhok, predauciusok és szlávok rakonczátlankodtak. Ezek a népségek a XV. századtól fogva kez-

1 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. A varasdi gyűlés előterjesztéseiben. 80. l.

2 Ugyanaz: A zágrábi gyűlés panaszaiban. 76. l.

3 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Croatiæ et Sclavoniæ. 76. l.

dettek a török elől a magyar királyság földére beszivárogni: de csak a XVI. század végén és a XVII. század elején jöttek át tömegesebben és települtek meg a Dráva és Száva közén. Az *oláhok* eredetileg óhitű szerbek, kiket a jó katholikus horvátok vallásukért neveznek vala wlachoknak, a *predanciusok* olyan katholikus szlávok, kik a nagyobb egyházi szabadság reményében közéjök tértek,[1] végre a *szlávok*, az igazi szlovének, kik többnyire a vendek ágához tartoztak;[2] de különböző nevök mellett teljesen azonos erkölcsökkel birtak, a török ellen való hadakozás és védekezés személyes tusáiban elvadultak, míveletlenek és fegyelmezetlenek voltak; az asszonyok a marczona férfiak módjára még kétszáz esztendő múlva is kést vagy pisztolyt hordoztak övükben.[3] Az ország törvényeinek hó-

1 Mind a társországok végzései, mind a magyar országgyűlések czikkei gyakran emlegetik őket;. a magyar Törvénytár Geguss-féle fordítása *zsákmányosok*nak értelmezi nevöket, holott a predaucius a latin præda szóval semmi összeköttetésben nincs. Megtagadják hitöket és urokat: azért nevök megbélyegző; ASBÓTH OSZKÁR szíves felvilágosítása szerint slovén szó — *predavec* (többesben predauci) = *áruló*.

2 PESTY FRIGYES: Az eltünt régi vármegyék. II. kötet. Budapest, 1880. 207, 209. ll. FÉNYES ELEK: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. VI. kötet. Pest, 1846. 53. l.

3 FÉNYES ELEK ebben a művében, tehát épen kétszáz esztendő múlva, a következőleg írja le ezt a népet: «A likkai végőr, főképen pedig a seressanus (így neveztetnek a cordonon levő őrök, kik a nélkül, hogy rendes katonai szolgálatot tennének, a török határszéleken a közbátorságra ügyelnek fel), haját tekercsbe fonja, bajuszt növeszt, fejét vörös sapka fedi, a harambasa (így neveztetik a vezér) tollal ékesített zöld sapkát visel, a mell és nyak fedetlenek, az ingnek bő ujjai vállon és a kézfejnél czifrán ki vannak varrva, a magyarosan kisujtásozott zöld nadrág szorosan a testre feszűl; a fejér kivarrott lábkendőre csertzetlen bocskor húzatik, a vörös felöltő alatt levő zöld vagy fekete mellényt számos sujtások és gombok ékesítik. Néha a felöltő elmarad, de a köpönyeg mindig vállon függ, s ennek gallérja csuklya gyanánt eső és hó ellen védelmül használtatik. Az övben vannak a pisztolyok, a handzsár, pipa és patrontartó. A hosszú csövű s török módra gazdagon kiczifrázott puska vagy vállon függ, vagy a hón alatt hordoztatik. A mellényhez és felöltőhöz ragasztott, csengő ezüst karikák és gombok a likkai végőrnek, mint a bosnyáknak, fő ékességűl szolgálnak. Az asszonyok hajukat szinte fonják, s fejüket részint lapos, részint hegyes formájú főkötővel fedik, melyről elül-hátul lepel formában gyolcs-szövet csüng le. A nyakat gombfüzér ékesíti. A minden hajlásnál s varrásnál kiczifrázott ingre jön a rokolya, melyet elülhátul egy keskeny, gyapjúszövetből készült különféle színű, rojtos kötő fed. Övében az asszony is vagy kést, vagy pisztolyt hordoz.» (VI. 55. l.) Bár kétszáz esztendő folyamán ez a nép a török és magyar érintkezés által ruházatában

dolni, a földesurak jogainak engedelmeskedni és a föld régi lakosaival megférni nem akartak, mert kezdettől fogva kivételes helyzetbe jutottak. Már Mátyás király ama szerbeket és bosnyákokat, kik az idő szerint a likkai és corbáviai grófság elpusztult részeibe behúzódtak, fölmentette a tizedek alól azzal a kötelezéssel, hogy a török ellen a magok költségén harczoljanak.[1] Az osman hatalom árja ugyan csakhamar elborította őket és megsemmisítette intézményöket: de kiváltságuk emléke fenmaradt. S I. Ferdinánd 1564-ben az új jövevényeket az adófizetés alól kivette, ennek fejében földjeik oltalmazására örökös katonai szolgálatra kötelezte, s a *horvát* végvidéken a *károlyvárosi*, a *tót* végvidéken a *varasdi* főkapitányok hatósága alá helyezte.[2] Később, 1605-ben Rudolf évi ellátási segélylyel, II. Ferdinánd a mellett újabb kiváltsággal adományozta meg őket.[3] Sőt pártfogó kedvezésében irántok annyira ment, hogy a fővezérletet fölöttük a maga kezébe vette és kivételes helyzetökben őket minden háborgatás ellen biztosította, azzal az utasítással, hogy csupán az általa kinevezett parancsnokoknak engedelmeskedjenek.[4] S míg I. Ferdinánd idejében a horvát és vend véghelyek főparancsnoka, Károly főherczeg a bánnal legalább jó egyetértésben tartozott lenni: most e parancsnokok egyedül a császár és hadi tanács rendeleteihez alkalmazkodtak, s mint az örökös tartományok érdekeinek letéteményesei a horvát országos ülések végzéseire és a magyar országgyűlések törvényeire nem is hederítettek. Az ő oltalmukban, elnézésük és felszabadításuk által ezek az izgága népségek egyre terjeszkedtek, a földesurak, a Zrínyi, Dersffy, Pogány és Erdődy családok jószágain egyre előbb nyomul-

polgárosodott: annak ellenére még mindig elég *vadnak* tetszik.

1 Fényes Elek: Ugyanott. 95. l.

2 Fényes Elek: Ugyanott. 95. l.

3 Pesty Frigyes: Az eltünt régi vármegyék. II. k. Budapest, 1880. 208. l.

4 Ugyanaz, ugyanott. 208. l.

tak; nemcsak magok a kilenczedet nem fizették, de a jobbágyokat is több helyen közéjök csábították és így a birtokosoknak kettős kárt okoztak. S hiában volt ellenök az országgyűlések minden rendelkezése, a földesurak minden jog-keresése; a kormány a törvényeket nem hajtatta végre, és az igazságszolgáltatás keze nem boldogult velök. A szent korona testébe való bekebelezésök, a mit a horvát és magyar rendek annyiszor kértek, sürgettek és elhatároztak, foganatlan maradt. S az ország földén ők az ország hatóságainak ellenére büntetlenűl zavaroghattak.

Sőt a nyugati határon a szomszédos Stiria népe is gyakran sérelmet követett el. A pettauiak a magok területén kívül azon a szoroson, mely a zavrattyai gázlótól a Pesnicza folyó mellett *Zmrek* városa felé tart és emberek emlékezete óta szabad volt, 1648 elején nehány varasdi kereskedő nagymennyiségű mézét erőszakosan elvették vagy lefoglalták, később újra több mázsányi vasát elrabolták, a mivel az illetőket az akkori érték szerint 1200 frt erejéig megrontották.[1] A közvetlen kárnál azonban még tetemesebb veszteséget okozott az ismételt merénylet azzal, hogy ezen a vidéken igen élénk és jövedelmező kereskedés folyt mézzel, vassal, borral; s most a pettauiak megrohanásai miatt a végbeli vitézek ragadozása és szegény legények fosztogatása következtében úgyis koczkázatos forgalom szinte teljesen megakadt.

Féktelenség és fejetlenség dúlt országszerte: az általános bomlásnak csak az új bán «kész gyorsasága és gyors készsége» vethetett volna véget. De hasztalanúl sürgette meg újra és újra a báni katonaság fizetését;[2] a nélkül pedig tisztébe lépni még mindig vonakodott, mert merő üres szóval közte a szigorú fegyelmet s ennek híjában

1 *Acta et articuli* dominorum Statuum et Ordinum Croatiæ et Sclavoniæ. A követi utasításban. 74. l.

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 298. k.

általa az állami rendet helyre nem állíthatta. A kormány végre októberben a hátralékból hat hónapi részletet törlesztett, s leíratával hősünket felszólította, hogy elégedjék meg végbeli népestül egyelőre ezzel az összeggel és oszlassa el a többi nehézséget.* Zrínyi engedett; annyival

83. PETRETICH PÉTER PÜSPÖK.
Wiedemann egykorú metszete után

inkább, mert néhány nap múlva létrejött a westphali béke, s a nagy háború költségeinek viselésétől felszabadult az állami kincstár; így ő abban az alapos reménységben lehetett, hogy követelése már most mielőbb teljesülni fog.

* *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 299. k.

S ha Ráttkay nem csalódik, januárban csakugyan a báni katonaság összes hátraléka leérkezett.[1]

A király közben az ünnepélyes beigtatásra kinevezte a maga biztosait: Petretich Péter zágrábi püspököt és Erdődy Miklós grófot, kik 1649 január 14-ére, Varasd városába hívták össze az országos ülést. S ezen a napon a főrendek, köznemesek és egyházi követek közűl nagy számmal gyűltek itt együvé, hogy a szertartásnak örvendező tanúi lehessenek. Zrínyi fényes díszben, válogatott kísérettel jött át Csáktornyáról, mely Varasd szomszédságában, egy óra járásnyira fekszik tőle. A mint a teremben megjelent, a biztosok bemutatták a karoknak és rendeknek a

84. PETRETICH PÉTER ALÁIRÁSA.

királyi zászlóval együtt; aztán a püspök hosszabb beszéddel üdvözölte. Magasztalva emelte ki őseinek halhatatlan érdemeit az egész keresztyénség iránt, ragyogó hősi tetteit a katonai pályán, különösen a háborúkban, s más kitünő nemes erényeit a báni hivatalban; majd az ő jeles tulajdonairól és vitézi szolgálatairól emlékezett meg meleg elismeréssel,[2] mire az új bán ép oly röviden, mint magvasan felelt.

«Ha ezen dicső királyság népes gyűlése, s a főrendek nemes és méltóságos tekintete — úgymond — nem bátorítana, nem tudom, nagyságos, főtisztelendő és többi uraim,

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 227. l.

2 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Croatiæ et Sclavoniæ. 66. l. Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 227, 228. ll.

micsoda ok ösztönözne ennek a tehernek fölvételére. Tanakodtam, hogy kérjük meg ő császári Felségét, legkegyelmesebb urunkat és királyunkat alázatosan, mikép engem e terhes szolgálattól feloldani méltóztassék; mert az én szellemem inkább a haza javáért való kardforgatásra, mint polgári tisztre hív. S kicsoda képzelheti magáról, uraim és honfitársaim, hogy annyi ország kormányát egyedül a saját bölcseségével igazgathassa. Különösen ebben a nyomorúságos időben, mikor sem biztos béke, sem nyilt háború nincsen, de minden zugoly csellel fenyeget, minden ország vagy magának vagy másoknak romlást kohol. Im, Európa minden országa a szerencse csodálatos állhatatlansága következtében végveszedelembe, az utolsó romlásba keveredik egymással. Bizony nagy bölcseségre és nagy hadi tapasztalásra kell annak támaszkodnia, ki oly hatalmas hajónak, vagy inkabb oly dicső királyságnak kormányát a szerencse oly viharos forgásában igazgatni kívánja. Bárhogy legyen, uraim és honfitársaim, nem igen rettegek a szerencse semmi esélyétől, mikor látom, hogy ennyi fölötte jeles főrend jó akarata csatlakozik az én készségemhez. Az én forrón szeretett hazámnak örömest ajánlom és áldozom szolgálataimat, javaimat és életemet: csak arra kérlek mindnyájatokat, a halhatatlan Istenre, hogy a közügyekben egyesek legyetek; nekem pedig, ha talán a teher alatt roskadni láttok, segítségemre siessetek. Ő császári felségének, legkegyelmesebb urunknak és királyunknak, örökké hálás leszek, hogy engem ezzel a méltósággal megtisztelt, s egész világnak kimutatta, hogy teljesített szolgálataimat és ősi hűségemet elfogadta. Nem is mulasztom el, a míg ereimben egy csepp vér foly, ő felségének e kegyét örökös szolgálataimmal kiérdemelni.»*

* Ráttkay György: Memoria Regumet Banorum. Bécs, 1772. 228. l.

Aztán Zakmárdy János ítélőmester kelt föl helyéről, s a nemesség nevében köszönetet mondott az új bánnak, hogy ez országok kormányzásában bizalommal a karok és egyetértésére és közremunkálására számít.* S erre mindnyájan a *ferenczesek Keresztelő szent János* egyházába vonultak, mely a főpiaczon emelkedik. Egyszerű kis templom, román izlésben, kettős világítással, de felső ablakai csak a félkör ívéig terjednek. Főhajóját három kereszthajó szeli át, a mi a belső épületnek élénkséget és változatosságot ad, mert a szűk területen a tagolásnak ez az alkalmazása nem annyira szerkezeti követelmény, mint inkább kiviteli játék, az építő művészi hajlamainak megnyilatkozása. Különben egyéb szépséggel alig dicsekszik:

85 ZAKMÁRDY JÁNOS ALÁIRÁSA.

külsején semmi ékesség nincs, sőt négyszögű nehézkes tornya, s egyenesre csapott vakolatos hátulja épen dísztelen; belsejében pedig az egyházi pompa és fény pazarabb csillogása hiányzik. Mai díszítése újabb: ez is inkább tarka, mint festői. De a derék szerzet, mely ma is, harmadfélszáz esztendő mulva a varasdi középiskolát kezében tartja, a maga tiszteletreméltóságával és népszerűségével a főegyház tekintélyére emelte egyszerű kis templomát. A mint a gyűlés tagjai elhelyezkedtek benne, Zrínyi a bánok ősi szokása szerint jobb kezében pálczával, bal kezében zászlóval az oltárhoz, a püspök elé lépett és letette

* Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 228. l.

az esküt, mialatt kívül dobok és trombiták zúgtak, s a mozsarak durrogtak.*

Másnap aztán a gyűlés rendes munkába fogott, s a tanácskozás vezetésében és a folyó ügyek igazításában a bánnak szervező erélye és mérséklő tapintata legott kiismerszett. Az ülés röviden lefolyt: mégis eleget végzett. Mindenek előtt a királyi rendeleteket hallgatta meg, aztán a személyi kérdéseket intézte el: így az ország véghelyei

86. A FERENCZRENDIEK TEMPLOMA VARASDON.

főkapitányának az elhalt Draskovich János helyébe egyhangulag és lelkesedéssel *Zrínyi Miklóst* választotta meg, ezzel a katonai hatalmat osztatlanúl a kezeibe tette le; al-bánnak meghagyta *Orehóczy Gáspárt*, követekűl a pozsonyi országgyűlésre kiküldötte *Ráttkay György* zágrábi kanonokot, *Zakmárdy Jánost* és *Budor Gáspárt*. Zakmárdy azonban előbb a mult követségéről számolt be; s különös tetszéssel találkozott, a mikor Ferdinánd levelét

* RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 228. l

a katholicismus ápolása érdekében bemutatta. Az ítélőmester ugyanis ott a heves vallási összeütközések közben a maga és a társországok nevében kijelentette, hogy ezek semmi ingatag, változó és szabados vallást követni nem fognak, de híven az igaz római katholikus hiten csüngnek: a mi a királynak alkalmul szolgált, hogy ez országok karainak és rendeinek megírja, mikép ebbeli ragaszkodásukat kedvesen fogadja és helyben hagyja; hogy a maga és utódai, Magyarország törvényes királyai nevében ígéri és biztosítja, mikép igaz római katholikus hitükben megőrzi és megtartja őket.[1] Majd az ülés bizottságot rendelt a követi utasítás megkészítésére és áttért a pénzügyi kérdések szabályozására. Kivetette 1647 és 1648-ra az elmaradt adót megyénként és gondoskodott annak pontos behajtásáról: de gróf Draskovich Jánosnénak az ura báni érdemeire való tekintettel 1646-tól kezdve az összes hátralékokat elengedte. S intézkedett a régi és új követek fizetéséről, a varasdi és zágrábi jezsuiták építkezésének segélyezéséről, a közmunkák teljesítéséről, a közlekedés fentartásáról, az útak és hidak kijavításáról szigorúan, záros határidő alatt.[2] Hiszen a bánnak jóra igyekvő szándékával minden becsületes hazafi egyetértett: mindenben gyors és gyökeres orvoslás kellett.

Hevesebb vita és mozgalmasabb jelenet, úgy látszik, csak a Mikulich Sándor és társai ügyében támadt. Hallatlan gazságaik miatt számos panasz érkezett ellenök magánosoktól, azonfelül Mayzen Tamás és Saffarich György szolgabíráktól: a király mégis örökös kegyelmet adott nekik előre, a törvény egyenes megsértésével. Mert a Hármas könyv szerint a királyi kegyelem egy teljes év leforgásánál tovább nem maradhat érvényben, mert külön-

[1] *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Croatiæ et Sclavoniæ. A királyi levél. 70. l.
[2] *Acta et Articuli.* 67. l.

ben, ha az elmarasztalt az egy év tartama alatt a fejedelmi kegyelem mellett a felperesnek vagy ellenfélnek eleget tenni és vele kiegyezni vonakodik, annak az évnek leforgásával az elmarasztalásnak régi terhe és súlya alá esik, erre ítélik; ezzel ellenkezőleg minden további törvényes eljárás megszűnik. Sőt ha az ily elmarasztalt birói kézbe került, akkor az a királyi kegyelem, mely fogságában éri, nemcsak birtokainak, de fejének megmentésére sem használ semmit.[1] A személynök, a ki befolyásával a kegyelmet kieszközölte, megkísértette fiát és társait védelmezni: de a gyűlés annyira felháborodott és felzúdult ellene, hogy megszégyenülve és megalázva távozni kényszerült. Ime a bizonyság, hogy a báni hivatalban miféle szellemet képviselt volna és micsoda gyűlölséggel találkozott volna.

Zrínyi Miklós ebbe az egész viharba nem avatkozott bele. Sem a személynök fiát nem kívánta keményebben sújtani, mint a hogy az ország törvényei megszabják; sem a nemességet nem akarta a maga bosszúságának kitörésében korlátozni, a mikor arra olyan méltó oka volt.[2] Különben kifakadásaiban nemcsak a harag és elkeseredés kavargott: de a közlelkiismeret és igazságérzet is megszólalt. Sőt Zrínyi nyilván osztozott annak a bizottságnak felfogásában, mely elnöklete alatt a követi utasítást összeállította: hogy Mikulich Sándor és társai ügyében a törvénybe ütköző kegyelemnek visszavonásával és a megtámadott jogszolgáltatás tekintélyének helyreállításával a pozsonyi országgyűlésen orvoslás keresendő. Az utasítás azonfelül elrendelte, hogy a követek a nádorválasztáson a király jelöltjére, csak katholikus férfiúra szavazzanak, hogy a társországok katholikus vallásának és alkotmányos

1 Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen: Werbőczy Hármas Könyve, Budapest, 1895. II. Rész, 57. czím. 237—238. ll.

2 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 229 l.

szabadságának megoltalmazásán és erősítésén buzogjanak; hogy az oláhok, predauciusok és szlávoknak a szent korona testébe való bekebelezését erélyesen sürgessék, s a rájok vonatkozó törvényeknek még az országgyűlés folyama alatt való végrehajtását követeljék, hogy a kőrösi, kapronczai, petrinjai s más végbeli kapitányok és katonák garázdaságai ellen védelmet és biztosítékot szerezzenek.[1]

A varasdi gyűlés a bán vezetése alatt ilyen módon a legsürgősebb bajokat orvosolta. A mi a saját önkormányzatában elintézhető volt, eligazította; a mi a magyar országgyűlés illetékességéhez tartozott, oda utalta. Különösen meghagyta küldötteinek, hogy az érsekkel, országbiróval és kanczellárral, valamint a megyék és városok követeivel a társországok sérelmeire nézve értekezzenek, s azok megszüntetésében az ő segítségökkel fáradozzanak.[2] S nem eredmény nelkül, mert utasításuk minden kívánalma teljesült.[3] Még akkor összhang és bensőség volt a szent korona minden országának irányában, mely az összetartozás és ragaszkodás rendületlen érzetéből fakadt. A mi csapást a török a haza népére, a német a nemzet alkotmányára mért, közös vállvetéssel, testvéri szeretettel védekeztek és küzdöttek ellene. A horvát közélet férfiai az országos és megyei tisztségekben egyiránt *magyar nemesek*, akár horvát, akár magyar névvel birjanak: ennélfogva a faji féltékenységnek semmi nyoma közöttük; sőt általános a nézet, hogy a ki igazán szereti honát, mind jó magyar, mind jó horvát.[4] Magyarok és horvátok a politikai és katonai pályán közös czél felé verdesnek; a társadalmi és családi körben közös oltáron áldoznak; sokszor mint rokonok és barátok, mint hazafiak mindég. A Zak-

1 *Acta et Articuli* Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. A zágrábi horvát-szlavon levéltárban. 74. l.

2 *Acta et Articuli*. Ugyanott. 71. l.

3 *A pozsonyi országgyűlés* megfelelő törvényczikkeiben. 1649: IV. IX. XXX—XXXVI.

4 *Groff Zrini Miklós*: Adriai Tengernek Syrenája. Bécs, 1651. XIV. r. 4. V.

márdyak, Pethők, Baxayak és Mindszentyek együtt szerepelnek a Petretichekkel, Ruchichokkal, az Ivanovichok- és Gorupokkal, az Orehóczyak, Malakóczyak, Fodróczyak és Gubasóczyak együtt a Jankovichok-, Laczkovichok-, Saffarichok- és Supanichokkal, az Alapyak, Erdődyek és Ráttkayak együtt a Draskovichokkal, Keglevichekkel és Patachichokkal, hogy többet ne emlegesünk. Csak nevök mutatja külön eredetöket, de hazaszeretetök egyesíti törekvésöket. Megértik egymást nyelvben, hisz rend szerint beszélnek magyarul és horvátul, a magyar a nemesség, a horvát a jobbágyság házi nyelve levén; sőt a nagyobb nemzetségek tűzhelyénél általában, faji különbség nélkül, a magyar hazafisággal a nemzeti szellem és nemzeti nyelv uralkodik; s megértik egymást érzésben, hisz jogaik és kiváltságaik, tartozásaik és kötelességeik, érdekeik és reményeik teljesen azonosok, félezredes közös multjok gyökereiből hajtanak, s közös jövőjük felvirágzásában találkoznak. Minden országos ülésükön és magános összejövetelükön annyi a magyar, mint a horvát név: de a mikor a hazáról van szó, valamennyien közös lelkesedéssel hangoztatják ősi hűségüket, a melylyel a szent koronán csüngnek, közös megegyezéssel vitatják meggyőződésüket, hogy a Dráva és Száva mente ép olyan részei az országnak, mint a Duna és Tisza vidéke.[1] S a mikor a sérelmek orvoslásáról foly a tárgyalás, egyesült erővel kérelmezik, s a magok végzései mellett mindig a magyar országgyűlések törvényeinek végrehajtását sürgetik. Követeik most is ennek az emberöltőnek fölemelő gondolkozásával, hazafias utasításával távoztak Pozsonyba.[2]

Zrínyi meg visszatért Muraközbe, a félsziget oltalmazása végett. Mert a tárgyalás a béke megújítására a portával

1 *Acta et Articuli* Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. A zágrábi horvát-szlavon levéltárban. 73. l.
2 *Acta et Articuli.* Ugyanott. 72—73. l.

megindult, minél fogva a török szokása szerint a hódoltság egész vonalán nyugtalankodott, hogy fegyverrel a kezében régi követeléseinek és új foglalásainak súlyosabb nyomatékot adhasson. S mindjárt a téli fagy beálltával, még a mult november elején, ismételve a félszigetre csapott,[1] most pedig állandólag reá kapdosott:[2] a légrádi és muraközi főkapitánynak tehát őrhelyén kell vala állania.

De e mellett egyéb oka is volt, mely visszaszólította: *a végleges megosztozás Péter öcscsével.* Mert a tapasztalás egy évtized elforgása alatt mind a kettőjüket meggyőzte, hogy a közös birtokolás a maga szüntelen való érülközéseivel és keresztezéseivel akaratukon és reményükön kívül, az isteni törvények és vérségi kötelékek megsértésével, a mint mondják, ízetlenségeket és összeütközéseket támasztott, s az idő változásaiban és szerencsétlenség csapásaiban ezentúl is támaszthat köztük: azért a testvérek érett észszel, józan megfontolással a roppant örökség kettészakítását határozták el.[3] Valóban közös birtokaik roppant örökséget képeztek még a XVII. század közepén is, a mint az osztályos levelek feltüntetik: noha családi javaikból már mennyi elveszett! Már oda volt a a névadó Zrin, az ezüsttermő Gwozdánszko,[4] oda altaban az egész ősi uradalom, a vránai perjelség kostajniczai és dubiczai váraival és tartozékaival együtt, mert a mióta a török a szerb és bosnyák folyók erősségeiben meggyökeresedett, födözött vonalon, e vizek völgyében egyre fölebb hatolt, az Unna követésével, Dubicza és Kostajnicza elfoglalásával, egyenesen a Zrínyiek földére tört,

1 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 298. kötet. Zrínyi Miklós jelentése november 14-éről.

2 *Ugyanaz.* Ugyanott, 300 kötet. Zrínyi Miklós jelentése február 13-áról.

3 *Az osztályos levél bevezetésében.* A magyar országos levéltárban. N. R. A. Fasciculus 389. nro 30. Kelt Vulariában, 1649. márczius 12-én.

4 *Zrin* 1576-ban és *Gwozdánszko* 1578-ban került a török kezére a *Semmatographia* följegyzése szerint. 145. l.

87. A HAJDANI ZRÍNYI-VÁRKASTÉLY PORTORÉBAN.

mely rövid idő alatt a hegység egész déli oldalával elesett.[1] S már oda volt a Karlovics-féle örökség, a névjelölő Carlopago, a lejebb eső új kikötő, Novigrád, oda a corbáviai, likkai és knini birtok összes váraikkal és járulékaikkal egyetemben, mert a pogány Herczegovinából el-elborította és meg-megdúlta, jobbágyait ezrenként hajtotta el és erősségeit romba döntötte;[2] úgy hogy a különben is gyér lakosú sziklavidék elnéptelenedett, a Karlovicsok egykori székhelye, Nagy-Corbávia teljesen eltűnt; s azt sem tudjuk, hogy Farlatival a mai Udbinában, vagy Pesty Frigyessel a régi mersinváraljai omladékokban keressük-e?[3] Az egész terjedelmes és értékes szerzeményből nem maradt meg egyéb, mint a rakonoki kastély és bosiakói udvarház uradalmaikkal, az Zágráb, ez Kőrös megyében. S már oda volt a monyorókereki és csurgai birtok, mind a kettő nagy és áldott uradalom, azt az Erdődyek pörölték vissza, ezt a hódoltság emésztette meg.[4] De mindezek elvesztésével a testvérek még mindig oly roppant területet mondhattak magukénak, mely több önálló német fejedelemséggel fölért. Jószágaik a Murától a Dráva, Száva és Kulpa vidékein át le az Adriai tengerig húzódtak, melyen négy jövedelmes rév tartozott hozzájok: Buccari, Porto-Ré, Czirquenicza és Szelcze. A part mentében a Rejecino folyótól egészen a mai Rezső-útig mind a réveken, mind a szárazon a Karst és Nagy-Kapella déli lejtőiig váraik uralkodtak, melyek közül nevezetesebbek, Grobnik, Bakar, Hrelin, Drevenik és Brebir. Ám ezeken kívül, nem emlegetve újolag Ozalyt és Ribniket a Kulpa

1 *Dubicza* 1538-ban és *Kosztajnicza* 1556-ban esett el Pethő Gergely följegyzése szerint.

2 Salamon Ferencz: Az első Zrínyiek. Pest, 1865. 224. l. Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék Pest, 1880. II. kötet. 391.

3 Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék, Pest, 1880. II. kötet. 384—385. ll.

4 Erdődy Tamás bán szerezte vissza 1613-ban. Nagy Iván: Magyarország családai, IV. kötet. Pest, 1858. 63. l. *Országos Levéltárban.* V. R. A. Fasciculus 1094. novo 45. A jövedelmi kimutatás szerint.

mellékén, Csáktornyát, Stridót és Légrádot a Muraközön, még számos erősségük emelkedett a gazdaságok szerint; mert abban az időben, a mint reámutattunk, minden egyes gazdaságnak középpontjául valamely vár vagy várszerű kastély szolgált, biztosítéka és tárháza gyanánt. A roppant terület, melyet az ő jószágaik elfoglaltak, a mai közigazgatási beosztás szerint kiterjedt Zalamegye egész csáktornyai és perlaki járására,[1] Zágráb megyében a jaskai és károlyvárosi járás nagyobb részére, benyúlt a zágrábi és nagy-góriczai járás egyes pontjaira;[2] aztán éjszak-keletnek fordulva, végig vetett Belovár-Kőrösmegye egész kőrösi járásán;[3] délnyugatnak haladva, áttört Módrus-Fiume me-

1 *Az osztályos levelek szerint* a perlaki járásban estek: Alsó-Domború, Szent-Vid, ma Mura-Vid, Altarecz, ma Sz.-Maria, A.-Mihalevecz, Kóta (egyszer Ujfalu, másszor Vasfalu fordítással), A.-Kraliovecz, ma Mura-Király, Hodosán, Pusztakovecz, Opporovecz, Perlak, Cirkovlyán, ma Drávaegyház, Ottok, Brezje. ma Podbrest, Orehovicza, Dvoriscse, Soboticza, Palinovecz, Turcsiscse, Drazimerecz, ma Derzsimovecz, Palovecz, Jursevecz, Domasinecz, Alsó és Felső Steffanecz, ma Kis- és Nagy-Steffanecz, Strelecz, Dekanovecz, Szent-György, ma Tüskés-Szent-György, Novakovecz, Benkovecz, Vulléria; a csáktornyai járásban esnek: Felső-Pusztakovecz, ma F.-Pusztafa, F.-Vidovecz, ma F.-Vidafalva, Totovecz, ma Tótfalu, Kursanecz, ma Zrínyifalva, Nedelicze, ma Dráva-Vásárhely, Szavszkovesz, ma Szászkő, Sztrahoninecz, ma Nagyfalu, melyről azt hittük, hogy még nem létezett, mert ezen a néven az osztályos levélben nincs meg; különben felette kis irtás volt 16 jobbágytelekkel, ma 703 lakost számlál; továbbá Pretetinecz, ma Dráva-Óhid, Felső-Hrascsány, ma Dráva-Csány, Ternovecz, ma Dráva-Mogyoród, Macsinecz, ma Miksavár, Chrecsány, F.-Nagy-Mihalovecz, Badlicsány, ma Zala-Bárdos, Kis-Domború, Sztanetnicz, Martinusovecz, ma Mártonhalom, Gardinovecz, ma Őrség, Lohovecz, Wugrisinecz, Prekopa, Terkanovecz, Stridó, Globokó, Rácz-Kanizsa, Gibina, ma Mura-Füred, Jalsovecz, ma Erzsébetfalva, Verhovlán, Maroff, ma Majorlak, Hlapisina, ma Lapány, Szelnicza, Zebonicza, ma Zebonecz, Bukovecz, Papracsány, Szerdahely, ma Mura-Szerdahely, Kristanovecz, ma Kristóffalva, Preklenicza, ma Bányavár, Lopatinecz, Merhatovecz, Wratissinecz, ma Mura-Siklós, Pribiszlavecz ma Zala-Újvár, Hlapsina, ma *Tündérlak*, Zaszád, ma Gyümölcsfalva; nem állapítható meg biztosan: Czvetosnicz, Nova-Vesz, Drasilovecz, Gyurgyanecz, Obresevecz, Villa minor Ottuschina, Bucsinecz, Zlatincsák, Pomorja, Wucskovecz, Krasinovecz, Radianecz, Brassianecz, Terstenyakovecz.

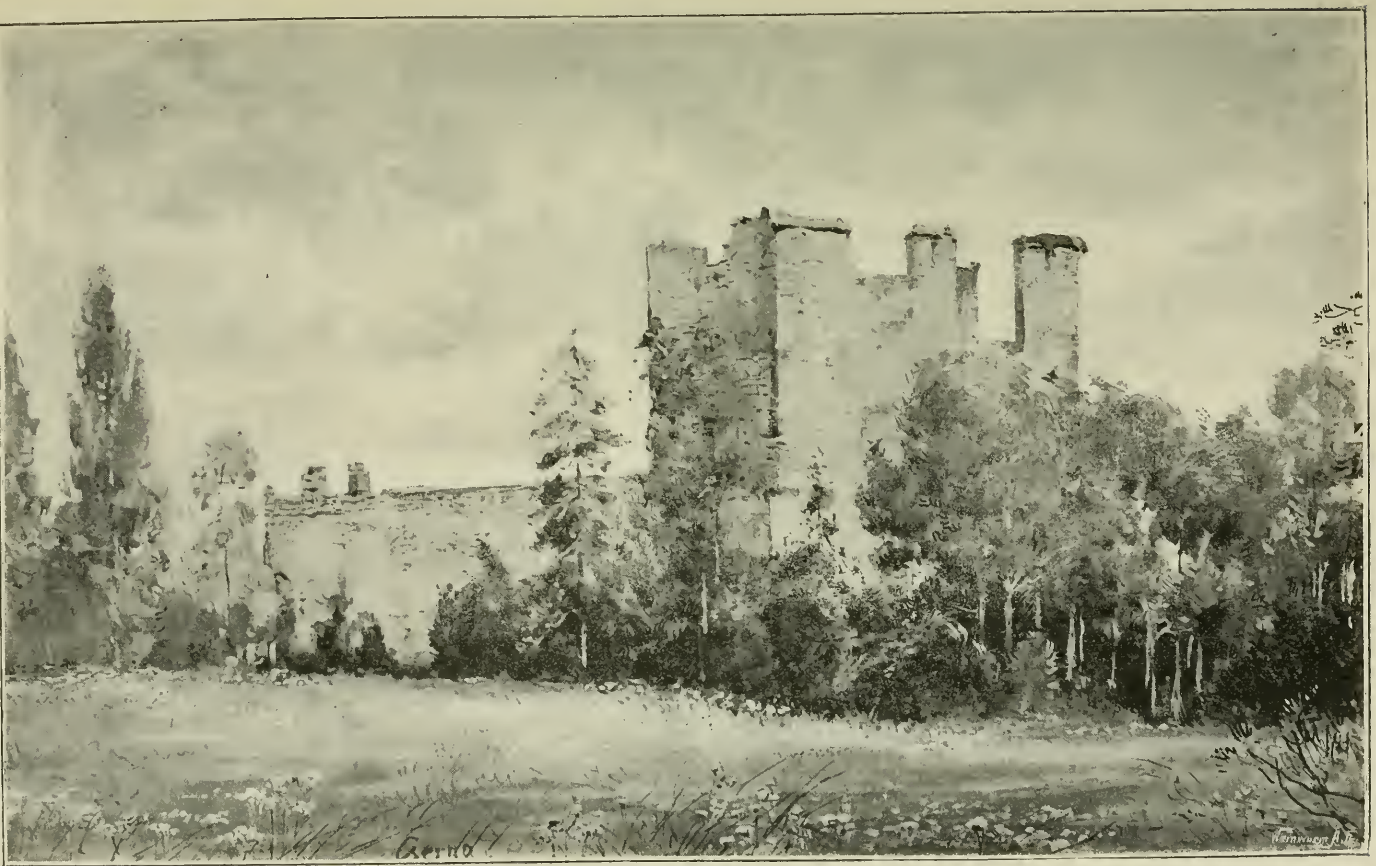
2 *Az osztályos levelek szerint* a jaskai járásba tartoztak: Krassics, Vivodina, Hutin, Zorkovecz, Purgarija, Vrehovecz, Kupcsina, Pribócz, Erjavecz, Prkrzje; a károlyvárosi járásba tartoztak: Podgradje, Sipek, Zadoborje, Szekovecz, Osalj, Trg, Ostri vrh, Sveticze, Goricza, Pravutina, Novaki, Jakovći, Bukovac, Goricza-Vukovce, Prilisce, Ladećić, a nagy-góriczai járásba esnek: Orlé, Mlaka, Lomnicza, Zelin, a zágrábiba Rokonok és tartozékai.

3 *Az osztálylevelek szerint* a körösi járásban vannak: Banicsevecz, Mlaka,

gyében a Karston és Nagy-Kapellán keresztül, s végig futott az ogulini, vrbeszkói, delniczei, ćabari és susaki járáson, vagyis a megye egész nyugati felén;* s már szétágazó vonalainál, többszörös tagolásánál és különböző terméseinél fogva is számosabb védő és gyűjtő helyre szorult. Hisz határai és részei oly messzire estek egymástól, hogy egész elütő égalj borult reájok; a míg a drávai és kulpai vidéken a fűz, jegenye és tölgy rengetegekbe folytak össze: addig az ádriai part peremén a cyprus-, füge- és oliva-berkek virultak. S ezen a roppant területen városok és várak, kastélyok és udvarházak, szántók és legelők, folyók és erdők, bányák és kikötők, műhelyek és tárházak váltakoztak, az emberi szorgalomnak és természeti alkotásnak legsajátosabb ellentéteivel. A népes emberbolyokat, a kalászos völgyeket és halmokat lakatlan vadonok és aszó földek, a lombfakasztó és gerezdnevelő hegyeket kopár sziklasivatagok és szédületes szakadékok tördelik meg; a sürge élet és természet után a rideg és kietlen elhagyottság következik, kivált a Karst romhalmazaiban, a hol még a madár is félve jár, legfölebb a bóra és sirocco verdeső vihara sikong otthonosan! S ezen a roppant területen a jobbágyok is különböznek: magyarok, horvátok, szerbek, vendek és olaszok rajzanak vidékenként, a mint ezek más és más ország részeiben hasítanak tovább; eltér egymástól nyelvök, viseletök, szokásuk, erkölcsük: de összetartoznak mégis uraik, a Zrínyiek birtokjogánál

Dvoriscse, Peskovecz, Salnik, Samoborecz, Valetics, Kuszanovecz, Verbovecz, Rakovecz, Preszeka, Bosiako Brezane, ma Brézani.

* *Az osztályos levelek szerint* az ogulini járásba tartoznak: Okruglicza, Bukovicza, Kuchinici, Gerovo, Goljakom, Gjurić, Dragse (Dragosi); a vrbeszkói járásba Ertić, Pasika, a delniczai járásba: Guszti-Laz, Bord-Moravicza, Ćućek, Skrad, Delnicze, Delaći (előbb Maklen), Kuti, Lamana Draga, Tihovo, Simotovo, Sela, Saino, Lich, Lesnice, Pucek, Golik, Belo, Ravno, Kupa, Naglici, Ivanovo, Podgorom, Lokvicza, Sleme, (előbb Naslimenn) Gasparći, Kuzelj, Požarnicza, Sedalće, Sepci; a ćabari járásba esnek: Selo, Lazi, Kraj, Ossiunicz, Gorni Laz, a susakiba Grobnik, Hrelin; biztosan meg nem állapítható: Sernovecz, Krinun, Jalsevnicza, Raukari és Baukovecz.

88. TÜNDÉRLAK ROMJAI

fogva, szolgálataik, kötelességeik, hűségök és engedelmességök által. S a testvéreknek e jószágokon kívül még kezén voltak a Berseney- és Mámich-féle verbóczi birtokok, aztán Rákócz és Preszeka Kőrös megyében, némely falvak a félszigeten felül és Kanizsa falain túl Zalamegyében, a családi ház Bécsben és a stubenbergi szerzemény Stiriában.[1]

Ennek a roppant örökségnek megosztó vonala a Dráva volt. Igaz ugyan, hogy a tengermelléki rész le az Adriáig nagyságára nézve tetemesen fölülmúlta a magyarországi részt, a Muraközt: de ez viszont védettebb és termékenyebb. S a mint már Salamon Ferencz helyesen emelte ki, ha a félsziget nem tartozik is Magyarország legáldottabb földei közé, Horvátországgal szemben valóságos Kanaánnak nevezhető.[2] A gabona minden faja dúsan sarjad benne, csillogó aranybora bőven szüremlik, buja kertjeiben a gyümölcs, selymes rétjein a barom, sűrű erdeiben a vad s kanyargó folyóiban a hal gazdagon szaporodik; míg a Drávántúl az igazi kalásztermő földek csupán szaggatottabb tagolással fordulnak elő, a Kulpa, Dobra, Mreźnicza, Korána és Lonja mellékein, meg a vinodoli völgyben, leginkább olyan fajokkal, melyek a hidegebb levegőjárást elviselik; bár Horvátország belső részeiben a búza is hálásan fizet. Bora sok, de csak a bakari könnyű *vodicza* és a czirqueniczai vörös *holudár* híresebb; s a nemes luttenbergivel közülök egyik sem versenyezhet. Barma a fensíkok mezein, vadja a rengetegek mélyeiben elegendő, gyümölcse, különösen a Vinodol völgyén és a part peremén, hala a Kulpában és mellékvizeiben, valamint a tengerben pazar változatossággal tenyészik. A tengermelléki résznek azonban, fölötte nagy előnye volt: erdeinek jövedelmezősége és kikötő vagy kiszálló réveinek forgalma.

1 *Országos levéltárban.* N. R. A. Fasciculus 319. uso 30.

2 Salamon Ferencz: Az első Zrínyiek. Pest, 1865. 262—263. ll

A hegyek oldalain, messzi vidékeken keresztül ősi tölgyek, bükkök, luczfenyők húzódtak, melyek feldolgozásához a megszorult nép már akkor hozzászokott és ügyesedett, a faipart nemcsak házilag, de a földesurak tiszteinek és mestereinek vezetése alatt már gyárilag űzte, a mennyiben gőz alkalmazása nélkül gyárról szó lehet: a réveken át pedig az uradalom kereskedése mozgalmas elevenséggel lüktetett; a műhelyek és tárházak teltek-ürültek a szükséglet és készlet szerint; sőt Magyar- és Horvátország kivitele, Itália és a Kelet behozatala is ezeken a helyeken haladt át és a Zrínyieknek adózott vámmal.[1]

A testvérek *Vulláriában* jöttek össze és márczius 12-én oly egyezséget kötöttek, hogy a Dráva választó vonalát véve kiindulásul Miklós átengedte *Péternek* összes részbirtokait a tengermelléki jószágokban, az ozalyi és ribniki várban, Horvát-Szlavonországban, nem különben Zágráb vármegyében minden tartozékaikkal és szolgáikkal egyetemben; Péter viszont átengedte *Miklósnak*, igen kedves bátyjának, összes részbirtokait a Muraközön és a félszigeten kívül Zalamegyében, a verbóczi, rákóczi és preszekai javakat Kőrösmegyében, valamint a családi házat Bécsben és a stubenbergi szerzeményt Stiriában; azzal a kijelentéssel, hogy még a folyó országgyűlés alatt vagy után az osztályról ünnepélyes és hiteles bevallást tesznek valamely káptalan vagy más rendes biró előtt az ország törvényeinek és jogainak megfelelő módon; hogy ha bármelyikök ez egyezség ellen vétne, büntetésül a másiknak két ezer jósúlyú aranyat fizet, melyet rajta Magyar-. Horvát- és Szlavonország bármely alispánja egyszerűen ezen levél erejénél fogva behajthat.[2]

S a testvérek ezzel véglegesen megosztoztak. Az ősi örökséget két területileg egyenlőtlen, értékileg egyenlő

1 SALAMON FERENCZ: Az első Zrínyiek. Pest, 1865. 339. l.
2 *Osztályos levél*: Országos levéltárban. V. R. A. Fasciculus 319. nomo 30.

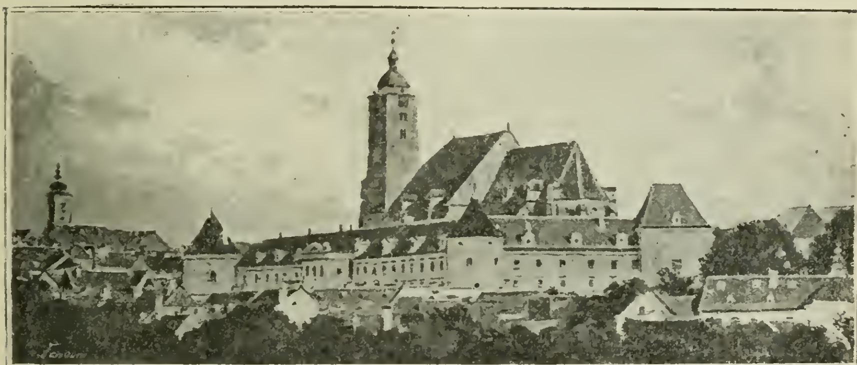
részre különözték: de réveik kereskedelmi és vámbeli jövedelme, úgy látszik, közösnek maradt. Ezen kívül már most kiki a maga részében a saját kezére gazdálkodott és a maga javára gyarapodott, ha tudott. Miklós például mindjárt, pár héttel a szerződés aláírása után, megvásárolta Malakóczy Miklóstól a kis *Széchy-szigetet*, a mivel csak a gondja szaporodott, mert Malakóczy az ágyúkat a hadi készlettel a maga várába, Hlapsinába szállíttatta belőle, így a Muraköz éjszakkeleti vonala meggyöngült.[1] Gyorsan pótolta a hiányt és erősítette az őrséget: aztán megint bánságába sietett, mert *Zágráb* városában, június 30-ára új országos ülést hirdetett.[2]

Hiszen az uratlanság alatt annyi zavar verte föl az országot, hogy a bán rendező kezére még mindig elegendő várt. Igy a zágrábi gyűlés mindenekelőtt átiratot küldött Stiria kormányához a pettaui polgárok kétszeres támadása és a varasdi kereskedők kárpótlása ügyében; aztán a berkiszevinai, petrinjai és más véghelyek építéséhez kirendelte a szükséges robotot; de főként az útak és hidak javításáról, a közlekedés helyreállításáról intézkedett különös erélylyel. Míg az elmaradt adó befizetésében az inséges népre való tekintettel méltányos haladékot engedett: addig a közmunkák teljesítésében nem ismert semmi elnézést. Úgy látszik, az új bán egyszerre és országszerte rendet és biztonságot akart teremteni. Az ülés ennélfogva nemcsak a mult gyűlés ebbeli határozatát elevenítette fel: de egyenesen kimondta, hogy mindenki *egy hónap* alatt tartozik kötelességének megfelelni. A ki pedig akár engedetlenségből, akár hanyagságból elmulasztja, a szolgabiró a bán parancsa szerint szigorú birsággal büntesse. Még keményebb végzést hozott az országútak rémeinek kiirtá-

1 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 300 kötet. Zrínyi Miklós jelentése április havában.

2 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et ordinum Regnorum Croatiæ et Slavoniæ. 75. l.

sára, a mennyiben Zágráb és Körös megyék területén az albánnak, Varasd megyében az alispánnak hatalmat adott kezébe, hogy a szegény legényeket, nyilvános rablókat kiméletlenül üldözzék és pusztítsák, szükség esetén ellenök az ország haramiáinak, végbeli katonáinak, fegyveres erejét fordítsák, a minek kiszolgáltatására a kulpai kapitányok kötelesek.[1] S ezzel a gyűlés nehány folyóügy ellátása, nehány közigazgatási állás betöltése után eloszolt: de a bán meghívására október 11- és 12-én Varasdon ismét összeült.[2]

89. ZÁGRÁB.
Cserna Károly eredeti rajza után.

Mert a pozsonyi országgyűlés az oláhok, predauciusok és szlávok viszonyának rendezése végett oly törvényeket alkotott, a melyek végrehajtása ép annyi óvatosságot, mint gyorsaságot követelt. A karok és rendek már akkor tévedésbe estek, a mikor másfél évtizeddel előbb a rendezés munkájára a *varasdi bizottságot* szervezve magok könyörögtek alázatosan a királynak, — hogy abba a maga részéről is küldjön ki biztosokat, érdektelen személyeket;[3] mert ezzel magok adtak alkalmat, hogy az ország bel-

1 *Acta et Articuli* dominorum Statum et Ordinum. A zágrábi horvát-slavon levéltárban. 75—76. l.

2 *Ugyanaz :* 78. l.

3 *1635 : XXXIII. törvényczikk.* 3. §-a.

ügyébe idegen befolyások avatkozhassanak; most pedig a tévedést tetézték azzal a közjogi botlással, hogy beleegyeztek a *XXX és XXXI-ik* czikkek meghozatalába, melyek egyfelől a varasdi bizottságból *vegyes* bizottságot csináltak, a hol az ország és szent korona biztosai Szent Márton napjára Belső-Austria biztosaival ülnek össze tanácskozni; másfelől az oláhok-, predauciusok- és szlávoknak a haza testébe való bekebelezése, a horvát-szlavon véghelyi kapitányságok betöltése, s más esetleges nehézségek elintézése tárgyában *általános* bizottságot alkotnak, mely a jövő országgyűlésig a király meghívására Bécsben vagy egyebütt, a hol épen a felség Isten segítségével tartózkodik, ülne össze az ország és a szomszédos tartományok kölcsönös békéjének és egyetértésének fentartására a szent korona és Belső-Austria biztosaiból. Mintha csupán valami határrendezésről volna szó. Igaz ugyan, hogy az oláhok és társaik Krajna és Stiria széleire is behatoltak és betelepültek; igaz ugyan, hogy a horvát-szlavon véghelyi kapitányok hatalma reájok is kiterjedett: de mégis mindez sem a varasdi *vegyes*, sem a bécsi *általános* bizottság *ilyetén* szervezésére akár okul, akár alapul nem szolgálhatott. A krajnai uskokok és stiriai jövevények megfékezése Belső-Austria dolga volt: ellenben az ország földén élő és az ország törvényein kívül álló lakosok bekeblezése a szent korona testébe és bevonása az igazságszolgáltatás és közigazgatás körébe, a kapitányaik viszonyának szabályozásával egyetemben, egyes-egyedül bennünket illetett meg, a magyar törvényhozás független és föltétlen jogaként; s országgyűléseink, mindég a király beleegyezésével és hozzájárulásával, ismételve elrendelik, mind a végbeli népségek *teljes* bekeblezését, mind kapitányaiknak a magyar törvények alá helyezését.* De a mi

* *1635* : XXXIX., *1647* : XLVI—XLVIII.

eddig a nemzetnek *kizáró* joga volt, most már ilyeténkép az örökös tartományokkal *közös* ügye lett. Mert a pozsonyi gyűlés újabb czikkelyei hiában szabják meg a vegyes bizottságnak, hogy ha az ország határaiban eső kétes területekre nézve nehézségek támadnának, az itélkezésben mindég a bánnak és belföldi biztosoknak szava dönt;[1] hiában utasítják az általános bizottságot, hogy működésében a szent korona törvényhatósága és az ország törvényes jogai mindenkor épségben maradjanak:[2] általában mégis a kérdésnek megoldását csak összegomolyították és közvetve elhalasztották. Hisz nem kellett egyéb, mint az, hogy a felség a vegyes bizottság összeállítását, s az általános bizottság összehívását késleltesse, vagy hogy a belső austriai biztosok következetesen elhúzódjanak, miképp az oláhok, predauciusok és szlávok viszonya még hosszú ideig *függő* kérdés legyen Horvát-Szlavonország égető bajául. Mindennek tudatában törvényes alapon, a törvények végrehajtásának követelésével, hamarosan intézkedni kellett: a meddig a vegyes és általános bizottság a maga közvetlen ismeretével a helyzetet könnyen tisztázhatja és a társországok kárára nem fordíthatja. A bán ebbeli szándékával a karok és rendek készsége találkozott, s a varasdi gyűlés mindenek előtt elhatározta, hogy ebből a czélból *Ivanovich Tamás*, az új országos számvevő személyében külön követet küld a királyhoz részletes utasítással. A dolog annyira fontosnak, a megbízás annyira kényesnek tetszett, hogy az utasítás szerkesztésére a maga kebeléből a legtekintélyesebb férfiakat választotta meg, névszerint Zrínyi Miklós elnöklete alatt Petretich Péter püspököt, Erdődy Tamás és Erdődy Miklós grófokat, Dianesevich Miklós zágrábi prépostot, Zakmárdy János itélőmestert, Ruchich János zágrábi és Gorup György varasdi alispáno-

1 *1949* : XXX. 3. §.
2 *1649* : XXXI. 2 §.

kat; kívülök közreműködtek még a káptalani követek és maga Ivanovich Tamás.[1] S abban egyeztek meg, hogy ez megbízó levelén kívül két kérő levelet vigyen magával; az egyikkel szorgalmazza a varasdi bizottság összeállítását, az 1649: XXX és XXXVI-ik törvények teljes végrehajtását; eszközölje ki, hogy a két kamara a biztosoknak oly utasítást adjon, mely e czikkeknek teljesen megfelel; végre vigye keresztül, hogy a végbeli kapitányok, az oláhok és társaik, általában a végbeli katonák oly parancsnokokat kapjanak, mikép a bizottságnak és biztosoknak rendeleteihez alkalmazkodjanak; a másikkal szorgalmazza, hogy ő felsége a bánnak fizetését utalja ki és engedje meg neki, hogy az ország jogai és kiváltságai értelmében a

90. GRÓF ERDŐDY MIKLÓS ALÁIRÁSA.

jövő vízkereszt napjára a nyolczados törvényszéket összehívhassa és megtarthassa. Találja meg a nádort és érseket, hogy e kérelmek sikerét pártfogásukkal mozdítsák elő; s egész megbízásában úgy járjon el, hogy egy hónap mulva, Szent Márton napjára visszatérhessen; ha pedig vissza nem jöhetne, eleve értesítse a bánt, hogy ez a törvényadta elnöki tisztén él fogva a bizottság tagjait tájékoztathassa,[2] kiket a gyűlés legottan megválasztott: Petretich Péter püspök, Erdődy Tamás és Erdődy Miklós grófok, Dianesevich Miklós prépost, Ivanovich Pál lepoglavai vicárius, Gorup György varasdi, Ztankó Mátyás és Gotthall Miklós zágrábi alispánok, Mallenich György,

1 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. 78. l.

Ugyanaz: ugyanott. 83. l.

Patachich Péter és Simonich Szaniszló személyében.[1] Megválasztotta egyszersmind a nyolczados törvényszék megtartásának esetére a báni tábla biráit és ülnökeit a három rendből;[2] intézkedett az átutazóban erőszakoskodó katonák megbüntetéséről; valamint a körösi kapitány megintéséről, hogy a kereskedést a gabonával s bármi más árúval ne akadályozza. A zágrábi püspök kérésére és indítványára pedig megújította az eretnekek birtoklása ellen szóló végzéseket, azzal az utasítással, hogy az alispánok és szolgabírák járásaikban, a bírák és tanácsok a városokban ellenök szigorúan járjanak el; végre meghallgatta a csázmai káptalan tiltakozását amaz egyezség ellen, melyet *néhai* Mikulich Tamás a kapronczai kapitánynyal a kapronczai javaira nézve kötött, a mennyiben talán a káptalan banyóczi jószágának megkárosításával járna. Im, az izgága embernek még haló porában sem hittek: még az árnyéka ellen is védekeztek![3]

Igy Zrínyi Miklós mindjárt kormányzásának első esztendejében az uratlanság összes zavarait rendezte, összes mulasztásait pótolta: pedig a török majd támadásával, majd panaszával többszörösen elfoglalta. A béke-tárgyalás alkalmából a kölcsönös sérelmek és követelések mérlegeléséhez az újabb behódolásokon kívül számba kellett venni a hadi foglyokat, ennélfogva a király a bécsi hadi tanács révén felszólította a bánt is, hogy adjon a maga foglyairól részletes kimutatást.[4] A mikorra ő a jegyzéket

1 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. 78. l.

2 *Tagjai lettek:* Orehóczy Gáspár albánon és Zakmárdy János itélőmesteren kívül, az egyháziak közül Dianesevich Miklós prépost és Supanich András, bexini főesperes, az 1575: III. tvczikk 5. §-a értelmében a mágnások közül: Keglevich Péter és Ráttkay Pál, a nemesek közül Ruchich Mátyás, Ztankó Mátyás és Gotthall Miklós zágrábi, Gorup György és Baxay Péter varasdi és Dolacsky János körösi alispánok, Mallenich György, Laczkovich Péter és Saffarich Gy. szolgabírák. *Acta et Articuli:* 78. l.

3 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. 79—82. l.

4 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 301 kötet. Kelt április 16-án.

összeállította és beküldötte;[1] a béke ugyan elvileg megvolt, mert a szultán julius 1-én beleegyezett: de a végrehajtás föltételeinek és módjainak alkuja az év végéig eltartott; s az ily részlet, mint a foglyok száma, ép ennek az alkunak anyagához tartozott. S a míg ezzel hősünk az egyezkedés érdekének szolgált, addig az eredmény sikerének biztosítására a maga határainak védelméről az alku folyamán is gondoskodott; mert tudta, hogy a török mindenekelőtt a *tényleges* birtokot és *tényleges* erőt veti a serpenyőbe. S fölterjesztést intézett a kormányhoz, hogy Belső-Austriából az engedélyezett száz vértes katonát megkaphassa, hogy a tótországi véghelyeket megerősíthesse.[2] Ily módon a Muraközön és a bánságban szemesen őrködött; sőt vitézeivel valószínűleg a kapdosást is folytatta, mert a török panaszt emel ellene; s ő nem mentegető zik, hanem azzal felel a hadi tanácsnak figyelmeztetésére, hogy neki hasonlókép,vannak sérelmei és követelései.[3] Az írás azonban nem szolgálhatott elég felvilágosításul, mert november 12-ére Bécsbe kellett mennie, hogy személyesen tegye meg jelentését.[4]

Ha igazolást kívántak tőle, minden szó helyett egyszerűen a pogány eljárására hivatkozhatott. Hiszen a tavaszszal a kanizsai török módjára valamennyi végbeli basa megmozdult. A bihácsi parancsnok Boszniából a horvát földre tört és a mezei munkában foglalatos szegény jobbágyokat összefogdosta és elhajtotta; sőt kontyos csapata azóta is végig-végig rajzott a kulpai vidéken. Mert *Frangepán Farkas*, károlyvárosi kapitány, ép ebben az időben, november havában készített ellene bosszuló hadat; holott már ekkor, a béke megkötése után, bizonyo-

1 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. Zrínyi julius 8-án küldi meg a kimutatást és 25-én kapja meg róla az elismervényt.
2 *Ugyanaz:* Ugyanott. 300. és 301. kötet. Kelt julius 30-án és augusztus 22-én.
3 *Ugyanaz:* Ugyanott. 300. kötet Kelt október 16-án
4 *Ugyanaz:* Ugyanott. 301. k. Kelt október 18-á ,

san megnyugszik, ha a bihácsi basa tavasz óta pihen vala. Frangepán öreg levén, a nyolcz zászlóalja lovas és gyalog élére vejét, *Zrínyi Pétert*, a sichelbergi főkapitányt állította, ki lelkesedett seregével a hónap végén *Boszniába* csapott,[1] három falvat *rettegtetésül* elpusztított,[2] aztán 600 nagyobb és 1500 kisebb barmot harácsolva visszafordult. A dörgő ágyúk megújuló tüzelésére végre az ellenség Bihácsból kiütött, a mieink utócsapatát az *izácsi* várig üldözte, véle csatába ereszkedett azzal a czélzattal, hogy az alatt a szomszédos erősségek népe összefuthasson és segítségére megjelenhessen. Zrínyi a zsákmánynyal még Szluinig sem jutott, mikor a hír utolérte, hogy Badankovich Deli basa, a krupai parancsnok, a bihácsiakkal egyesült és kibontott lobogókkal utána kelt. Menten megállította és felállította hát a hadát, maga a középen foglalt helyet a károlyvárosiakkal, a kik háromszázan voltak: így várta be teljes csatarendben a nyomába robogó ellenséget. Badankovics egyenesen a középre zúdult, honnan Zrínyi előugratott. Paripájának azonban féke egyszerre elszakadt s a tüzes állat már száguldóban a hőst bizonyosan a törökök kezébe ragadja, ha szerencsére társai közre nem kapják és fel nem tartóztatják; így hirtelen más ménre szállt és hevesen megütközött. A harcz rövid, de irtó volt: a törökök közűl többen vesztek el kétszáznál, köztük mindjárt az első összecsapáson Badankovics az ifjú, alig húsz éves Krisanich János golyójától; a többiek pedig megfutottak vagy fogságba estek, míg a mieink vesztesége alig volt isten segedelméből tíz ember. A fényes diadal után ismét megindultak és estére Sluinba értek; másnap pedig, épen vasárnap, a bámészkodó lakosság ujjongása közt büszkén és dicsőségesen bevonultak Károlyvárosba: elől a mieink egyik csapata nyitotta meg a menetet, aztán az elfogott

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 229—230. l.
2 GRÓFF ZRINI MIKKÓS: Adriai Tengernek Syrenája. Bécs, 1651. XIV. r. 6. v.

paripák következtek, majd az igás lovak, török fejekkel megterhelve; de a Badankovics fejét lándzsára tűzve és magasra tartva külön úgy vitték, aztán a foglyok lépdeltek szomorúan; végre Zrínyi jött a győztes lovas és gyalog csapatok közepette, ragyogó arczczal, a diadalnak kifejezésével. S a sereg egyenest az úr házába, nevének magasztalására, a Szent-Háromság templomába tért, hogy a segedelemért köszönetet rebegjen.[1]

A török kölcsönnek az ily magyaros visszafizetése még a béke megbeszélése és a végrehajtás alkuja közben is kívánatos, sőt szükséges volt. Mert csak a csattogó kard, mint valami fenyegető és tilalmazó lángpallos fékezte meg és tartotta vissza valamennyire a pogányt a maga kiütéseiben: ennélfogva a Zrínyi Miklós erélye és hadi népe vitézkedése a helyzet ismeretéből és követeléséből, a hazafikötelesség belátásából és teljesítéséből fakadt. A mikor azonban 1650 kezdetén a sultán követe Bécsbe hozta a megerősített békeokmányt: egyelőre a bán is a jó szomszédság helyreállításához fogott. Tárgyalásba ereszkedett Hassánnal, a kanizsai agával egyfelől a békének a magok területére alkalmazása, másfelől a hadi foglyok szabadon bocsátása iránt: de az egyedül a kölcsönös jó viszony ápolására igérkezett, a foglyok kiadásáról tudni sem akart.[2] Két heti érlelés után mégis létrejött az egyezség, a minek megpecsételéseül Zrínyi Miklós az aga megbizottaival Légrádon fényes ünnepet tartott.[3] Maga Hassán nem jelent meg a találkozón, valószinűleg röstelkedésből, mert a mikor egyszer régebben Csáktornya hősével összeütközött volna, ijedten megfordult, s oly gyalázatosan megfutamodott, hogy a turbánja is elveszett:[4] de hadi népéből hatvan-

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 230. l.

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 300. k.

3 *Ugyanott*, ugyanaz. 302. l.

4 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 232. l.

nál többen jöttek el, köztük néhány előkelőbb. Zrínyi Miklós számos főrend, köznemes és megyei katona élén, trombiták és dobok zúgása közt érkezett; aranynyal és drágakövekkel ékes magyar öltözetet viselt, kucsmáján lengő darutollal, kezében hosszú lándzsával, szemében büszke és méltóságos tekintettel. A mint a kijelölt helyen megállt, magyar és török kölcsönösen üdvözölte egymást; aztán kiki letelepedett, maga a legfelül, a magyar és török utána, szemben egymással. Beszélgetésbe ereszkedett az agákkal és oda-basákkal; el-elemlegették a múlt idő villongásait, összecsapásait, harczi eseményeit és emlékeit; örültek a nyugalmasabb napok kilátásának, s ennek reményében szabadnak nyilvánították a légrádi révet, hogy a katonaság mind a két részről parancsnokainak engedélyével minden nehézség nélkül járhasson-kelhessen rajta. Végre gazdag lakoma következett. Később Turnicsában Hassán aga is találkozott a hőssel.[1]

De hiában volt béke, hiában a légrádi és turnicsai összejövetel: a nyugalom helyre nem állt mindenütt. Még ki sem tavaszodott, a mikor a pogány Slavoniában elelkalandozott.[2] Eme kiütéseiről a bán még azon melegében tudósította a bécsi hadi tanácsot, utasítást kérve magatartására nézve:[3] ott abban állapodtak meg, hogy egyelőre a budai vezért kell figyelmeztetni, mikép a frigyet szigorúbban tartassa meg.[4] *Fetter János*, az ivaniczi parancsnok, ennek ellenére vissza akart vágni, s Dubicza alá, közel az Unna és Száva összeszakadásához csapatot indított; a török azonban előre értesült a jöttéről: meglepte és megverte, úgy hogy vitézei közűl száznál többen hullottak el,

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 232. l.

2 *Slavonia* állt ebben az időben Varasd, Zágráb, Kőrös, Verőcze Pozsega, Valkó és Szerém megyékből. (RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 35—37. ll.)

3 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 300. k.

4 *Ugyanaz*, ugyanott. 302. k.

maga a vállalat feje is elesett, az ellenség minden tetemesebb romlása nélkül.[1] Zrínyi pedig alkalmazkodott a hadi tanács czélzatához; s vezéri gond helyett egészen kormányzói tisztével foglalkozott. Varasd városába, május 17-re, összehívta az országos ülést, a hol először is *Ivanovich Tamás* számolt be küldetéséről. A király a vegyes bizottság összeülését megengedte és június 7-re elrendelte;[2] egyszersmind Belső-Ausztria biztosaiúl kinevezte gróf *Trautmannsdorff Henriket* és *Rindsmaul Farkast*, az inkább előkelő modorával, ez különösen éles eszével csillogott.[3] A szent korona biztosai az 1647: XLVI. törvényczikk értelmében Orehóczy Gáspár albán, Zakmárdy János itélőmester és Ruchich János zágrábi alispán voltak, kikhez a bán elnöki jogánál fogva az elhalt személynök helyére Ráttkay György zágrábi kanonokot szólította be; a bizottság tagjai pedig mindazok, kiket a varasdi októberi gyűlés ilyenekül megválasztott. Az ülés azonnal intézkedett a felmerülő költségek kivetéséről és behajtásáról, aztán Zrínyi Miklósnak és Petretich Péternek, a kik a magok napidíjáról eleve lemondottak, meleg köszönetet, *örök* emlékezetet szavazott. Majd meghagyta az ország végbeli kapitányainak, hogy a kezök alatt levő hadi felszerelésről a bánnak részletes kimutatást adjanak, meg a volt országos számvevőnek, hogy a még felügyeletében álló hadi készletet az utódával számolja el. Mert Zrínyi ismerni kívánta a helyzetet és szükséget, hisz a slavoniai rezgelődések következtében nem bízott a pogány jó szándékában, a béke komolyságában; nem annyival inkább, mert *Galler János* is, a kőrösi kapitány, a kulpai vonal megerősítését sürgette. S ő az ülés egyetértésével mind Petriniához, mind Berki-

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 232. l.

2 *Acta et Articuli* Dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. 84. l.

3 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 233. l.

szevinához, Sziszek alatt, kiparancsolta kellő erővel a robotost.*

Általában a bán és az ország között kezdettől fogva bizalom és összhang uralkodott: a karok és rendek vezetőjüket minden törekvésében támogatták, a biztonság megteremtésében a basák rablásai és a rablók garázdaságai ellen, a pénzbeli rendezés munkájában az adózás emelésével és befizetés szorgalmazásával; sőt ha kellett, vagy alkalom nyílt, támadás esetében közakarattal védelmére keltek. Régi irigye, a személynök helyett, most annak fia, *Mikulich Sándor* áskálódott ellene. Az ország mély elitélése, az apja szégyenletes kudarcza nemcsak meg nem térítette: de vakmerő megátalkodással féktelenkedett tovább. Keglevich Péter lobori várából, melyet az öreg Mikulich zálogban birt vala, annak kiváltásakor elvitette a szakállas ágyúkat; s a tulajdonosnak egyenesen ez országos üléshez kellett folyamodnia, hogy visszakaphassa őket. Zrínyi Miklósra pedig a király előtt vádat emelt, hogy tőle Medvevárat el akarta foglalni; tette valószinűleg azzal a szándékkal és számítással, hogy Ferdinándot megtéveszsze az ellene hozott országos végzés természete felől. A bánt ekkép az érdekeltség és bűnösség gyanújába keverte, a karokat és rendeket meg kész eszközeiül tűntette fel. Ezek ennélfogva az ország nevében és pecsétjével fölterjesztést intéztek a felséghez, hogy a Mikulich Sándor vádaskodása alaptalan, Zrínyi Medvevárat sem el nem foglalta, sem elfoglalni nem szándékolta; hogy ellenben a személynök fia számtalan és hallatlan sérelmeket követett el az ország különböző lakosain, kik reája nem győznek eleget panaszkodni az országos ülésekben. Ám a karok és rendek, a mikor a magok és bánjok tisztessége forog koczkán, nem érik be az egyszerű felirattal, bármi meleg

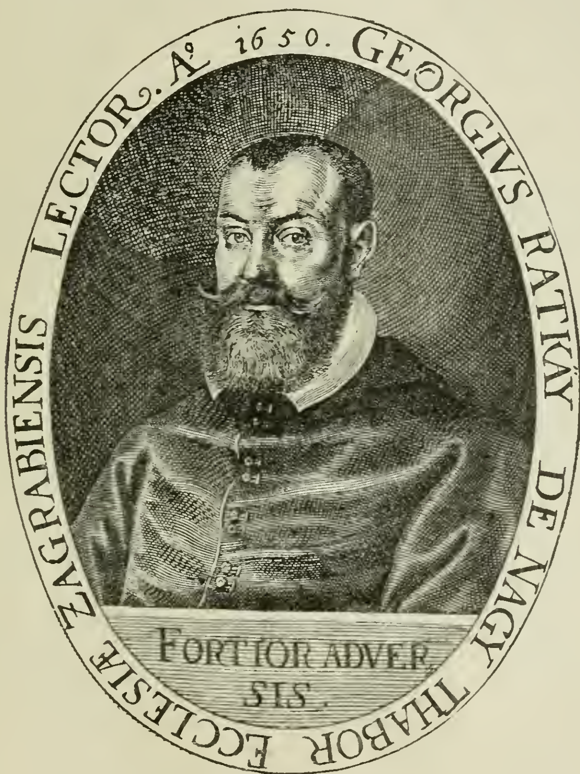
* *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. 84. l.

és határozott legyen: hanem Gotthall Miklós zágrábi alispánt és Fodróczy Péter varasdi szolgabírót Bécsbe küldik, hogy a Mikulich személyéről és dolgáról élő szóval is világosítsák fel a királyt.*

Alig oszlik el ez a gyűlés, csakhamar a vegyes bizottság ül össze, hol azonban az elnöklő bánnak sem erélye, sem eszélye nem vezet eredményre. A szervezésnek elhibázásából nem következhetik egyéb, mint a tanácskozások teljes meddősége. Mert a belső-ausztriai bíztosok a magok követeléseivel és kifogásaival folyton beleütköztek a szent korona jogaiba és érdekeibe, különösen az ország határain eső javak rendezésére nézve. A mi kétes terület, föltétlenűl magokénak vallják, a törvény egyenes intézkedése ellenére, mely szerint ilyenkor a bánnak és belföldi biztosoknak szava dönt; a minek elfogadásától idegenkednek, az általános bizottsághoz utaltatják, hogy a halasztással a végrehajtást megakadályozzák; sőt a király akaratát kétségbe vonják és félremagyarázzák. Ilyeténkép mind Zrínyi, mind a bizottság arra a meggyőződésre jut, hogy elháríthatatlan nehézségekbe bonyolódott, hogy a határokon eső javak helyreállítása elválaszthatatlanul összefügg az általános rendezéssel, minélfogva az egész tárgyalást elnapolja. S a helyzet megbeszélése végett október 21-ére Zágrábba összehívja a karokat és rendeket: ha valjon a bizottság a megkezdett módon, de hasznosabb sikerrel tovább folytassa-e a tanácskozást, vagy pedig más úton induljon és az általános bizottsághoz alkalmazkodjék? A gyűlés a bán elnöklete alatt Petretich Pétert, Erdődy Miklóst, Dianesevich Miklóst, Ráttkay Györgyöt, Orehóczy Gáspárt, Zakmárdy Jánost, Ivanovich Pétert, Ruchich Jánost, Baxay Pétert, Dolacsky Jánost és Zakmárdy Györgyöt küldte ki a dolog megvitatására és eldöntésére, kik

* *Acta et Ariiculi* dominorum Statuum et Ordinum. Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ, 86. l.

másnap a püspöki palotában értekezletet tartottak.* Beismerték és kijelentették, hogy a vegyes bizottság révén most valami kívánatos eredmény alig érhető el; azért tanácsosabb, ha előbb az általános bizottság az 1649:XXXI. czikkely értelmében határozatait meghozza; a vegyes bizott-

91. RÁTTKAY GYÖRGY KANONOK.
Wiedemann egykorú rézmetszete után.

ság akkor a maga működését hasznosabban, hathatósabban és biztosabban folytathatja. De szükségesnek itélték, nehogy az új bizottságnak az általánoshoz való utalása a belföldieknek legyen tulajdonítható, mikép a bán ez elnapolás okait és körülményeit nem az ország és nem a követek

* *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. 88. l

részéről, hanem a maga nevében a felségnek és magyar tanácsosoknak fejtse fel; végre elhatározták, hogy mind a vegyes bizottságnak munkássága sikeresebb folytatására javaslat, mind az általános bizottsághoz küldendő követek számára utasítás készítendő nyolcz nap alatt.[1]

Mennyire ment a belső-ausztriai tanácsosok beavatkozása, élesen világíthatja meg az, hogy Magyarország kereskedelmébe is bele szóltak. Két évvel azelőtt Zrínyi Péter ellen emeltek panaszt, hogy Krajnában gabonát vásároltat és Horvátországba szállíttatja, honnan a buccarii kikötőn át Velenczébe viteti, miért a király «főkapitányságának elvesztése» alatt megparancsolja neki, hogy tartózkodjék minden ilyentűl;[2] holott csak Miklós adta el a saját termését, s a kikötő ebben az időben nem is Péteré, hanem az övé volt;[3] most pedig Zrínyi Miklóst vádolták be, hogy Buccarin át ökröket vitet Velenczébe; s a király a vádolás következtében eltiltja az ökrök szállításától, s a báni katonaságnak a saját czéljaira való használásától;[4] holott a katonaságra temérdek szolgája miatt szüksége se volt, a kivitelt pedig Magyar-, Horvát- és Tótország területén s az egész Buccarin keresztül az 1635 : XLIII. és 1638 : LIV. törvényczikkek a haza minden lakosának megengedték. Az alaptalan feljelentésekkel és hasztalan zaklatásokkal nyilván a forgalmat csökkenteni és Belső-Ausztria felé terelni törekedtek.

A mint Zrínyi e meg-megújuló tárgyalások nyűgétől felszabadult, csáktornyai magányában a házas élet örömei és irodalmi tanulmányok élvei közt töltötte a beköszöntő telet, s az 1651. évi Vízkereszt napjára összehívott és összeült nyolczados törvényszéken kívül ritkán vetett

1 *Acta et Articuli* dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiæ et Sclavoniæ. 91. l.

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Croatica osztálya, 17. kötet.

3 *Ugyanaz*, ugyanott, 17. kötet.

4 *Ugyanaz*, ugyanott. Hadi tanács osztálya. 300. és 302. k.

Assai ben balla a chi la fortuna suona

RIVOLVTIONI

DI

CATALOGNA.

Jaua szerenchének
musicat az kinek
Igen könien tánczolhat.

Az kit szondaliul nez
bar ü legyen vitez
igen könien romolhat

Heszt, batort, okossat.
Szerenche apolgat.
illyent soha nem ronthat.

92. ZRÍNYI KIADATLAN EPIGRAMMJA.

A »Catalóniai zendülések«-ről szóló munka belső czímlapja. Megvan a könyvtárában.

ügyet a világra. Az örök ellenségen, a törökön, ugyan rajta volt a szeme és a törvényszék befejezése után, február második felében, a slavoniai kiütések miatt a bécsi hadi tanácshoz fölterjesztést ír ellene: de aztán elfordul tőle, el minden köztül, hónapokig elvonja szivének gyásza és családi viszálya. Felesége, az ő szép virágszála, a tavasz nyiltával elhervad, áprilisban gyermektelenűl elhal,* minek következtében heves, kitörő fájdalommal küzködik. S ha az a lovagi hódítás sikerekor *Orpheusnak* nevezte el, most ő *Eurydikének* hívja és keservesen siratja. Árvaságra jutott, szenvedése égő kínjai közt a szerelmet méregnek, gyötrelemnek, ördögnek és pokolnak érzi, pedig nagy gyönyörűségnek, tündöklő napfénynek, szép csillagnak és mennyországnak gondolta. Mert a veszteség megkapó közvetlenségében egykori boldogságának nagysága csak emeli és fölveri a mostani boldogtalanságát: sűrű sóhajtásától, könyei hullásától elsötétül előtte minden; s ez a ragyogó világ neki immár világtalan világ, mert kilobbant világa, a legszebb csillaga, Eusebia. S borongó képzeletében felragyog újra minden bája: szép piros orczája, ékes kláris szája, alabastrom melle és márvány ajaka; mindaz, a mi a leányban megigézte és az asszonyban elbűvölte, a minek megmentése végett örömest halt volna maga az Enceladus vagy Prometheus sorsával. S panaszosan szólongatja a Músákat, Nymphákat, Driádokat, Najádokat és Napeákat, különösen a sebes Drávát, mely meggyúladt lángjának annyiszor volt oltogatója, hogy sírjanak véle. Hisz a fájdalomtól szíve ég, mint a kénkő, s el nem olthatja egy egész tengermélység; kínját egyedül a részvét, az ő részvétök szelídítheti, baját egyedül a Végzet, a kegyetlen, gyógyíthatná meg, ha a késmárkot nyakába vetné, vagy az

* *Keglevich Péter Naplója.* Magyar Történelmi Tár. XIII. k. Pest, 1867. 246. l.

eget reá szakasztaná. Végletes volt a szenvedélyében, végletes most a szenvedésében, a mint az *Orpheus keservével* írja; mert általában ez a végletesség a vérének hevességéből származik: de a mily könnyen fölvet a lángja, ép oly hamar lohad, már a második sirató versében meggyengül ereje, *Orpheus Plutónál* töredezett hangon, töredékes dallal könyörög Eurydikéje visszabocsátásáért.[1] Kétségtelen dolog, hogy gyásza mély és őszinte, hogy siralma igaz és bensőséges; de szívbeli viharzása az első rohamok kitombolásával megcsendesül. Míg az Eusébia megszerzésében ennek hideg és büszke ellenállása gyúlongó vérét egyre felszította és mindég újabb lángba borította, a maga emésztő sóvárgása és féltékenykedő vetélkedése pedig az örökös találkozásnak örökös izgalmával szüntelen izzásban és lobogásban tartotta: addig most, Eusébia elvesztésében a heves kitörő fájdalomra gyors könyebbedés, majd gyors feledés következik. Általában a vérmes természetek hamarabb fellobbannak, ellenállásra szilajabban viharzanak: de aztán és a nélkül könnyen lezajlanak, szenvedélyök ereje nagyobb szenvedélyök tartamánál; míg a csöndes véralkatúak tüzet lassabban fognak és nyugalmasabban lángolnak: de örömben és búban szivósabbak.

Zrínyi Miklós bánata azonban még alig oszolhatott, a mikor viszálya támadt ipával, ki leánya halála után viszszakövetelte vejétől ama várakat és uradalmakat, melyeket hat évvel előbb a kezére játszott. Igaz ugyan, hogy Eusebia végrendeletileg férjének az iránta való szerelemből 4000 forintot hagyományozott,[2] a mit Draskovich Gáspárnak ki kell vala előbb-utóbb fizetnie: de ez a bevallás az ősi jószágokat el nem idegenítette és idegeníthette, hiszen a szülők és rokonok a gyermektelen asszony elhuny-

1 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós költői művei. Budapest, 1896. 306. l.
2 Prosvjeta: 1895. 371. l.

tával még a jegyajándékot is visszavehették urától;[1] — így Draskovich Gáspár követelésével a törvényes alapon állt; törvénytelensége és kegyeletlensége csak abban mutatkozott, hogy a lyánya hagyományának kifizetésétől húzódott.[2] A mi különben erre a magatartásra indította, különösen a nyomasztó szüksége volt. Pazar fényűzése és féktelen tékozlása következtében immár elfecsérelte minden egyéb vagyonát, tömérdek kincsét, melyet anyjától, a dúsgazdag *Alapy Margittól* örökölt: azért mostan a bevallás elismerése nélkül egyszerűen be akart ülni Trakostyán és Klenovnik váraiba és uradalmaiba. S Zrínyi Miklós valószínűleg minden vonakodás nélkül visszabocsátja vala őket tulajdonába, ha Gáspár gróf szép szerével kéri: de oly hangon beszélt, idegenek előtt oly sértő kifejezéseket ejtett el róla, hogy a fiatal bán ezek hírétől haragra lobbant; ipja követelését a reá hagyott összeg megtérítése nélkül kereken megtagadta, s az engesztelésnek és békéltetésnek makacson ellene szegült. Draskovich minden eszközzel megkísértette ebbeli elhatározásában megingatni,

1 Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen: Werbőczy István Hármas Könyve. Budapest, 1894. I. R. 100. czim. 134. l.

2 Ráttkay György, a ki annyi adatában pontatlan, erre a dologra is téved. Mert azt állítja (Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 233. l.), hogy Draskovich Gáspár 30,000 forint bevallással terhelte meg leánya javára a trakostyáni és klenovniki várakat és uradalmakat, s Eusebia ez összeg erejéig hagyakozott Zrínyi Miklósnak: holott Draskovich János meghatalmazott ügyvédjének, *Szokolovich Mihálynak* tiltakozásából (Gróf Draskovich Iván trakostyáni levéltárában. Fasciculus 59, nro 4.) kitetszik, hogy Gáspár gróf előbb 30,000, azután újra 60,000, összesen 90,000 forintot íratott be az ősi birtokok terhére, hogy azokat leánya, illetőleg veje számára biztosítsa. Ha már most Eusebia az egész bevallott összeget férjének hagyta volna, akkor *kilenczvenezer* forinttal terhelte volna meg az ősi birtokokat; a mi képtelenség, mert az ily mérvű hagyományozás a Hármas Könyv értelmében úgyis érvénytelen volt (I. Rész, 110. cz.); ha mégis érvényesült volna, apját mindenéből kiforgatja, szivében megtagadja, a mit csak az erkölcsi nyomorultak tehetnek; nem olyan asszony, a ki Zrínyi Miklós felesége. De 30,000 forintról sem lehet szó, mert akkor Zrínyi, mint győztes, bizonyosan nem egyezik ki 3000 forint készpénzben és körülbelül ezer forint értékű termésben. Ennélfogva csak a Prosvjeta adata a helyes, hogy Eusebia 4000 forintot hagyományozott urának. mert ez teljesen összevág a megkötött egyezség pénz- és termésbeli föltételével; így Draskovich Gáspár az oktalan fennhéjjázás után való vereségében kénytelen volt a teljes összeget magára vállalni és biztosítani.

93. TRAKOSTYÁN VÁRA. (Draskovich Károly fényképfölvétele után.)

már-már a király levelével, s egyes főurak közvetítésével sürgeti vala: de örökös habozásával minden gondolatában állhatatlan maradt. Mivel pedig ravasz mesterkedéseivel nem boldogult, a fegyverhez folyamodott; így a mit balul kezdett, balul folytatta és hebehurgyán végezte; mert a kit Isten meg akar verni, eszét veszi el annak.[1] Kölcsön pénzen, javainak lekötésével július elején[2] hadat szedett, gyülevész és szabados népet, mely részegségre szokott, garázdaságra kapott és vitézség helyett a dúlással jeleskedett. S maga aztán, mint a ki «a többit részegséggel, garázdasággal és kevélységgel még jobban megelőzte,» élére áll, a saját luttenbergi birtokára tör, melyet előbb az ősi javak kifizetetlen része fejében Sára testvérének, a Széchy Dénes feleségének teljesen átadott; s a vérség szeretetéről teljesen megfeledkezve azt tűzzel-vassal pusztítja; sőt sűrű sötét éjjel a vár alatt eső kastélyt testvérére rágyújtja, s belőle a boldogtalant nemtelen kegyetlenséggel kiűzi; míg maga ott gyönyörködik öngyalázatára a rémletes látványban, a mint az épület rommá hamvad. Az örökös bor és mámor, élv és izgalom immár annyira megvette eszét, eltompította erkölcsi érzetét, hogy a cselekedetének jelentőségével időnként alig lehet tisztában. Mert a ki a saját testvére ellen ily lelki alacsonyságra vetemedhetik, legalább részleges beszámíthatatlanságáról tanúskodik. Hiszen máskép hogyan vethetne Luttenbergre üszköt? S hogyan üthetne ezzel a gyülevész néppel Zrínyi Miklósra, a ki az egész báni haddal és muraközi őrséggel rendelkezik? Mert Draskovich Gáspár, magatelten, mint valami fényes diadal után, csakugyan megfordul, Ormosdnál a Dráván átkel, és hirtelen Kle-

1 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 233—234. ll.

2 *Július elején* kellett történnie, mert a július 3-iki zágrábi országos ülés még nem értesült róla; holott már augusztus első napjaiban Gubasóczy Ferencz a bán katonáinak pusztításaira nézve a vizsgálatot megtartja.

novnik alá száll.[1] A vár széles halmon, hatalmas erdő közepette emelkedik. Pompás, két emeletes épület, melyet a család negyedfél évtizeddel ezelőtt teljesen megújított: azért merő épségben, négy szögletén a négy bástyatoronynyal, bizton ellenáll.[2] Katonája kevés, de nem ijed meg a támadástól: lesre lapul, s hosszú puskáiból lövöldöz az ellenségre, néhány emberét elejti, mire az fölkerekedik és eltakarodik. A kudarczon való bosszúságában most a lipovniczi udvarházra csap, szilaj rablók módjára gázol keresztül rajta: a barmot elhajtja, a gabonát elragadja, az asszonyokat és leányokat meggyalázza; pusztítás kel az útjában, sírás a nyomában, s a szegénység átka zúg utána. Igy érkezik fosztogatás és becstelenkedés között *Trakostyánig*, melyet örvendetes meglepetésére üresen, őrség nélkül talál. Nosza, Draskovich Gáspár legott elfoglalja, legénységgel megrakja, néhány ágyúval megerősíti, aztán kapuit elzárja; mindezt teszi azzal a fennhéjázó elhatározással, hogy a biztos sziklafészekben daczolni fog bármi sorssal.

Nagyzó és ámító reménysége jó sikerrel kecsegteti, hiszen Zrínyi Miklós távol, Stíria szélén, Pettau városában fekszik betegen, néhány nappal előbb, július 3-án, még a zágrábi országos ülést is kértére Petretich P. püspök tartotta meg, maga ott elnökölni és vezetni meg nem jelenhetett, — így legalább egyelőre személyesen reá nem robbanhat: de a remény már akkor sem volt egyéb csalfa tüneménynél; Gáspár grófot is csúfosan rászedi. Mert mihelyest hadi támadásának és várfoglalásának híre a bán füleibe jut, — ez gyorsan intézkedik. Követet küld azonnal Muraközbe, azzal a parancscsal, hogy a magyar vitézek és német vértesek ágyúkkal felszerelve *Simoni János* vezetése alatt Trakostyán megvételére siessenek. Nem a

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 234. l.
2 Dr. Bojničić János levele 1895 június 22-éről.

báni katonaságot, hanem a muraközi őrséget szólítja fegyverre; a mi világosan elárulja, hogy Zrínyi ezt az egész vállalatot, a *trakostyáni háborút* nem annyira *polgári* háborúnak, mint *magán*-összeütközésnek tekinti; noha valóságos háború módjára puskával és ágyúval, megszállással és várvívással folyik, megadással és békekötéssel végződik. Hada, néhány zászlóalj, hamar Trakostyán alatt terem, igás szekereken magával hozott ágyúit környül alkalmas pontokon felállítja:[1] de helyzete a vívásra még sem valami könnyű. Mert a vár minden oldalról meredek hegy tetején fekszik, melyhez ma kényelmes kanyargó út vezet fel; még ekkor azonban az út sokkal keskenyebb és nehezebb volt. A hegy egyik oldalát sűrű fenyves borította, a hegy alját pedig a tó övezte, mely ma is több száz holdra terjed; öblei sokfelé elnyúlnak a sötét fenyvesek árnyékában, s imitt-amott feltörő sziklacsoportok emelkednek ki a víz tükréből, melyek komor alakzataikkal növelik a vár környületének regényes szépségét, de védő állásukkal nehezítették a vár megvételét; úgy hogy ennek következtében vízfogó csatornái és pinczéi részint künn a sziklába vágva terültek el; a külső épületek pedig leereszkedtek a hegy oldalára. A hegy másik oldalán termékeny völgy húzódik, melyet ismét magas hegyek vesznek körül részben fenyvesekkel, részben szőlőkkel borítva.[2] Az ágyúk leginkább ebből az irányból működhettek: de a mint Ráttkay mondja, sokkal félrébb estek, semhogy tüzelésök sokat árthatott volna: mindössze a vár födelét szaggatta meg. A vértesek ennélfogva a várhegynek vonultak, aknákat ásva fölebb-fölebb nyomultak, mire a Draskovich Gáspár gyülevész legénysége a közeli veszedelem rémületétől elfogva, a szükségtől is sanyargatva — hisz vize, sója, fája teljesen elfogyott, a lovak szénája a

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 234. l.
2 Szilágyi Sándor: Századok. 1879. 528—529. ll.

végére járt — leüzent, hogy Trakostyánt feladja, ha élete és értéke biztosítása mellett szabad elvonulást nyerhet. Zrínyi hada a föltételt elfogadja, minek következtében Draskovich Gáspár megalázva, megszégyenűlve, népével egyetemben kivonul, legénysége haza széled, maga ismerőseihez bújdosik;[1] a bán emberei ellenben vígan, zajongva zúdulnak fel a várba, melynek elégett, külső folyosója a Gáspár gróf őrségének emléke.[2] De természetesen, háborúban a győztes fél sem gazdálkodik kiméletesen: a butorokat és diszítéseket megrongálja, a vár alatt a Draskovich János özvegyének két istállójában a felhalmozott szénát elpusztítja, jobbágyait *Klenovnik alatt* a Simoni János jelenlétében megsanyargatja, különösen *Sason*, Bednja alatt kifosztja; a szegényeknek a mi boruk, gabonájok borjújok, szénájok, jobb ruhájok akad, irgalmatlanul elharácsolja; még a Boldogságos Szűz bednjai egyházának borát is megvámolja.[3] S a mikor Gubasóczy Ferencz, varasd-

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 235. l.

2 *Gróf Draskovich Iván* trakostyáni levéltárában. Fasciculus 37, nro 9.

3 *A trakostyáni és klenovniki várakat* uradalmaikkal, a mint jeleztük, még Péter, az elmés és okos úr örökölte János bátyja ellenében. Az 1592. és 1609-diki osztályos levél szerint ugyan (Századok, 1879. 528—532., 608—610. l.) János és Péter még feles birtokosok, azzal a különbséggel, hogy már ekkor is a várnak előkelőbb részei: a homlokzat-épületek az alsó kapu felett, azután a nagy palota, a nagy szoba, a nagyobb istálló, és minden helyiségben a kiválóbb Péter urat illeti, kit az osztályos levelek mindig előbb emlegetnek. Hasonló volt ekkor az osztály valószínűleg Klenovnikban is. De az ilyen megfelezés a közös birtoklás örökös érülközéseinél és elkerülhetetlen ízetlenségeinél fogva rendesen hamar megváltozott, vagy épen megszűnt. A Zrínyi-testvérek 1638-ban a tengermelléki jószágokat is *végigfelezik*, 1641-ben már kétfelé osztják, s az ország ama törvényénél fogva, hogy a választás a fiatalabb testvérnek joga, Péternek Bakar és Grobnik várak és Gerovo falu jutnak az összes tartozékaikkal, de a kikötők, bányák, vámok, tizedek, halászatok és legelők kivételével, melyek még közösek maradnak. S bár Bakar az egyezség értelmében egészen a Péter gróf birtoka, — Miklósnak vagy tisztjének mégis a vámok és más ügyek ellátása végett kényelmes szállást enged a várban, ezenfelűl bátyjának ajándékozza a malom egyik kövét, s a kikötőben az építendő tárház telkét; a miből nyilván kitetszik, hogy a kikötő is az övé. 1642-ben Péter Miklósnak adja a bródi vám felét, s a bakari malom másik kövét, minek fejében ez lemond minden igényéről Bakar, Grobnik és Gerovo tartozékaiban. 1648-ban pedig, Péter vallomása szerint, a bakari kikötő már egészen a Miklós tulajdona. (A császári és királyi hadi levéltárban. Croatica osztálya, 17. k.) Ilyen módon ingadozhatott a Drasko-

megyei szolgabiró, augusztus első napjaiban az özvegy grófnőnek és jobbágyainak kárát fölveszi, összesen hatodfélszáz forintban állapítja meg.*

Zrínyi Miklós ép ebben az időben egy nemesebb és méltóbb küzdelmet vív meg. Alig épül vala fel, vállalatot indít a kostajniczai török ellen, mely erős várából a békekötés ellenére ki-kiütött. Kalandozó kedvét sem a félhold veresége Candiánál a velenczések ellen, sem a spáhik és janicsárok zavargása Ázsiában nem csillapítja meg: hősünknek kell lehűteni. S ez a babér illik igazá-

vich-testvérek megosztozása is; de a mikor Péter 1616-ban meghalt, némely gazdasági helyiségeken és a kápolnákon kívül, úgy látszik, már az egész Trakostyánnak és Klenovniknak ura volt, következéskép fia, Gáspár is utána. A Csiky Bálint és Szokolovich Mihály tiltakozásai valóban róla mindig, mint a trakostyáni és klenovniki várak és uradalmak tulajdonosáról szólnak (*Gróf Draskovich Iván* trakostyáni levéltárában. Fasciculus 59, nro 3. és 4.), ki ezekbe vejét, Zrínyi Miklóst bevezeti és behelyezi; a mi abban az esetben fölöttébb különös volna, ha a várak felét a bán és családja lakja vala; — soha Gáspár grófról az ügyvédek mint *részbeli* birtokosról nem beszélnek. Hiszen különben Homonnai Drugeth Jánosnak a klenovniki várat hogyan bocsáthatná egészen (plena cum potestate. RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 215. l.) javaival együtt a rendelkezésére? S most ebben a trakostyáni háborúban hogyan állhatna egyedül a Zrínyi Miklós őrségének kezében? S a mikor Trakostyánt üresen kapva elfoglalja, hogyan zárathatná el védelemre kapuit, hogyan folytathatna belőle harczot a támadó sereggel, ha a néhai bán családja benne élne? Hogyan lenne az özvegy grófnőnek összes trakostyáni kára födélben, bútorban és diszítésben 110 forint? Mert a többi kár a vár alatt levő istálló szénájában, s a klenovniki és sasi jobbágyok erőjében esik. Már a Gáspár gróf idejében János bánnak és elhalta után a családjának a trakostyáni és klenovniki várban csak némely gazdasági helyiségei voltak, mint Zrínyi Miklósnak Bakarban, a mikor az egész Bakar már a Péteré volt. Ezek a gazdasági helyiségek azonban állandólag a kezén maradtak a megosztott környező falvak és szőlők termésének kezelése végett; azért találkozunk a trakostyáni háborúban az özvegy grófnő trakostyáni kulcsárával. Sőt már az 1592. és 1609-iki megfelezés arra mutat, hogy Draskovich Jánost akkor is főleg a gazdasági szempont vezette a maga részének választásában, mert a boltok, pinczék, kamarák, sütő- és sáfárházak mellett *egyetlen szobát* és *öt hypocaustumot* kap. Mi ez a hypocaustum? A csáktornyai és ozalyi várban, a hol minden szobának megvan a maga kályhája, *gőzfürdő*, a mi az egész déli vidéken. Trakostyánban ellenben *melegedő szoba* lehet, a mint ODESCALCHY ARTHUR értelmezi (Századok 1879. 610. l.); a gazdasági kezelő- és a munkás személyzet gyülekező helye a hidegben. A trakostyáni és klenovniki várak uradalmaikkal egyetemben Gáspár gróf halálával megint egészen visszaháramlottak a János ágára.

* GUBASÓCZY FERENCZ a sasi udvarházba augusztus 2-án és következő napjain, Klenovnikra pedig augusztus 7-én szállt ki; s a kárnak, 553 frt 20 dénárnak megállapításáról augusztus 13-án adja ki itéletlevelét.

ban az ő koszorújába, nem a trakostyáni háború babérja! Báni felhívása következtében augusztus 4-re Petriniához gyülekeznek a csapatok, köztük néhány előkelő vitéz: névszerint *Frangepán György*, a károlyvárosi főkapitánynak fia, kiben a művészetek szeretete a bajnoki dicsőség rajongásával egyesül; nemcsak maga érkezett, de kísére-

94. GRÓF RÁKÓCZY LÁSZLÓ.
Wiedemann eredeti rézmetszete után.

tében van apja két jeles lovas hadnagya, Csolnich Pál és Delisymunovich Kristóf a végbeli néppel; aztán *Ráttkay György*, a zágrábi kanonok és lelkes történetíró, ki pap létére az olvasót és tollat örömest cseréli fel a karddal; *Rákóczy László*, a volt országbíró fia, ki épen olaszföldi tanulmányairól jő haza, de a fiatal bán hírétől vonva

Csáktornyára betér és zászlajához csatlakozik; valamint *Patachich Péter*, a gyalogság jeles kapitánya, kemény és bátor katona, ki ép oly állhatatos az ütközetben, mint a mily készséges minden merényre. Zrinyi megszemlélve a hadat, mely két-három ezerre mehetett, még azon napon megindítja, Petriniánál és Sziszeknél átszállítja, aztán nagy kerülővel és hosszas pihenőkkel harmadnap estve Kostajnicza alá vezeti. Egyszerre, észrevétlenül, egész seregével akart kibontakozni a vár előtt, melyet ősei kezéből csak az árulás, a krajnai Lostohár Simon árulása játszott a török birtokába: azért menetelt oly lassan, érkezett oly későn, hogy jöttének híre ne kelhessen. A vár szigeten állt, a

95. GRÓF RÁKÓCZY LÁSZLÓ ALÁIRÁSA.

mennyiben a széles Unna egészen körülfolyta: de helyzetét az egyik oldalon a felette uralgó Déd hegye meggyöngítette, mivel onnan ágyúval támadni könnyű volt. A fiatal bán számít ezzel a körülménynyel, s Patachich Pétert a gyalogsággal legottan a hegyre rendeli, azzal az utasítással, hogy az éj sötétében az ormáig megszállja, s a csata kezdetekor, a míg a lovasság a homlokon támad, oldalban rohanjon az ellenségre, maga pedig kissé távolabb üt tábort. Patachich az éj közepén egy kis csapatot előre indít, hogy virradattal, mint biztos zsákmányra, az ellenséget kicsalja: a mint ez azonban az Unna mentében halad, a rajta levő malomba betör, két törököt lever és megfordulva foglyul viszi neki. Patachich kivallatja őket, a két ijedt ember szapora szóval mesél a vállalat nehézségeiről, a kostajni-

czai parancsnok tőrbe ejtő cselvetéseiről, mert Omer aga állítólag eleve értesült a Zrínyi szándékáról. A hír hallatára nyugtalanság és kedvetlenség keletkezik; majd hajnal felé eső ered meg, az ég egészen felhőbe borúl, minek következtében lehangoltság és aggodalom fogja el vitézeinket: ha valjon elázott fegyverekkel az elázott katonaság megállhat-e a pogány ellen? Ráttkay mindezt közli a vezérrel, de Zrínyi a jelszavára hivatkozik: Sors bona, nihil aliud; a szerencsére is kell valamit adni.

S a szerencse csakugyan hozzája szegődött, Omer aga nem vette észre megérkeztét, csak a malom fölveréséről tudja meg; a felhő nem oszlott el az egen, csak az eső áll el, így az üdítő, híves levegő felfrissíti hadát és megkönnyíti küzdelmét. Már pitymallott: de az ellenség még mindig hallgatott. Zrínyi ekkor két század lovast küld ki a legelésző barmok és őreik elhajtására, míg a többivel, hada nagyobb részével a város irányában fenyegető állást foglal. Nosza, most megdördül az ágyú, a török kiront keresztyén jobbágyaival vegyest; a lovasság a síkon, a gyalogság a Kostajnicza-patak elhagyott medrében tör elő, honnan mint valami lesből lövöldöz kifelé; de a horvátok Zrínyi vezetése alatt a török lovasokat visszaverik, a német vértesek pedig a patak-medrét ellepik, a gyalogok menekülő útját elvágják, s őket egy szálig lekaszabolják.

Az öldöklés közben az ágyú egyre zúg és vészhangja Banyalukáig hallszik.

A mikor az ütközetnek már vége, s a visszavonulásra Zrínyi jelt fuvat, gyalogsága a Déd hegyéről, mint a gomolygó köd, a folyam másik oldalán lecsap, s az Unna hidjánál a síkon várakozó és a mieink átkelését figyelő törököket megrohanja, iszonyú lármával és elsodró erővel a folyamba szorítja; valami nyolczvanan fulnak bele.

Omer aga a kettős vereség láttára mind a várőrséget, mind a fegyverfogható városi lakosságot dühösen, kegyet-

len halállal vagy örökös számüzetéssel fenyegetve, a harcz megujítására és helyreállítására indítja: de sikertelenül. Gyalogságunk a diadaltól feltüzelve bátor lélekkel viaskodik. Közülök néhányat levág, a többit gyalázatos futásba kergeti, a vár kapujáig üldözi, — mire Omer hirtelen fölszedeti előttük a hidat, nehogy a menekülőkkel az üldözők is benyomulhassanak. A szerencsétlenek kiszorulva, ott hullanak el szeme előtt a győztesek kardjától. Az asszonyok pedig a védtelen és néptelen városból csecsemőikkel és gyermekeikkel kecskék módjára a szomszédos halmokra kapaszkodnak, onnan nézik férjeik elhullását, — s remegő sirásuk és jajgatásuk messzi száll a völgyeken. Magok azonban bizton vannak és bizton maradnak, mert a bán hadának elég a vérontásból, zsákmányával megfordul és a Déd hegyén át visszavonul. Ám ezalatt a szétszórt török újra összegyülemlik, őrjöngő dühvel utána nyomkodik, s Mahomet nevére esküdözik, hogy győzelem nélkül vissza nem tér. Kivált egy előkelő lovas, hosszú piros köntösben, festett paripán kiabál hevesen, míg egy német vértes golyójával le nem szedi. «Ím, a jele, úgymond feléjök, a jövendőnek». Zrínyi pedig a lovasságot *tíz* századba osztja, s ötöt visszarendel az utócsapat segítségére; az legott az ellenségre üt, s a kerekedő csetepatéban egyeseket megöl, másokat elfog, a többit pedig szétszórja. De a török minden vereségre csak elkeseredettebb, s a kétségbeesés vakmerő elszánásával ismét összeverődik; sőt mintha a földből kelne, egyre szaporodik, mert a környék végbeli népe a vészlövésekre előrobog és a kostajniczaiakkal egyesül. S a mikor Zrínyi a Mosevnicza patakához ér, a keskeny palló előtt, melyben két ember alig fér el egyszerre egymás mellett, hada megszorúl és az ellenség sebesen reárobban. A homlokzaton támad, hol Frangepán György és Ráttkay György vezetése alatt a foglyokat őrzik a zsákmánynyal. Kemény rohamával szinte megingatja és megszaggatja azt: de Iva-

96. ZRÍNYI MIKLÓS HADSEREG ÉLÉN.

Hoffmann egykorú rézmetszete után.

novich György, a bán egyik közvitéze a veszedelem pillanatában szerencsés sugallatból a *Zrínyi* nevét kiáltozza, mintha a hős ép ezen a ponton volna, minek hallatára a török ijedten megzavarodik és meglankad. Ráttkay Zrínyihez vágtat, segítségül hívja, miközben az ellenség a név igézetéből felocsul, s iszonyú ordítással tör megint elő: de már ekkor ott van a bán, lováról lepattan s a gyalogok közé száll, harsány hangon lelkesítve őket, hogy a mai győzedelmet ne szennyezzék be utólag gyalázattal; hogy, a mint vitéz katonákhoz illik, derekasan és becsületesen az emlékezetes csatát dicsőséggel végezzék! Vezére szavától és személyes hatásától a had új erőre lobban, a törököket visszanyomja. Zrínyi aztán ép annyi eszélylyel, mint gyorsasággal az átkelést végrehajtja: előbb a lovasságot viszi át, s a vérteseket a tulsó part cserjése közé rejti, mialatt a gyalogság a palló előtt őrködik fedezetűl; majd a gyalogságot vezeti keresztűl, szinte rohanvást, s a mire a török a pallón utána nyomul, már az elrejtett vértesek sűrű puskatüzétől hull el.

Az egész küzdelem álló nyolcz óráig tartott: s a míg Zrínyi alig vesztett néhány vitézt, az ellenség soraiból elesett valami 250 ember, fogságba került 38, köztük Deli Mehemet, a temesvári főpap: de e veszteségénél is nagyobb hirének romlása, mert Omer aga bevallása szerint még ilyen csapás nem érte Kostajniczát, mióta a török bírja vala. A mi hadunk ennél fogva diadalmaskodva indult tovább, közbül a foglyokkal, török lobogókkal, elfogott paripákkal és tömérdek barommal, s még az esti szürkület idején örvendező lövések között Petriniába érkezett.*

Zrínyi Miklós másnap gróf *Leslie Walther*, petriniai főkapitány kiséretében Varasdra tart, a hol augusztus 10-én ennek közvetítésére Draskovich Gáspárral békére lép,

* Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 238—243. ll.

NICOLAS ESDRIN Comte de SERIN
Hongrois de Nation Genral des armées de l'Empereur
en Hongrie contre les Turcs 1664 petit fils d'un autre Nicolas Comte
de Serin qui en l'an 1566. ſouſtint la for- tereſſe de Zigbet avec 12. Cens hommes
pendant 35. jours contre vne armée de plus de 300 mil hões comandé par l'Emp. Soliman en perſons
qui y mourut ayant perdu plus de cent mil Turcs en ce peu de temps et le feu ſ'estant pris dans le
magazins de la ville laquelle fut toute bruslée Ce Comte en ſortit ſ'eſtant veſtu de ſes plus precieux
habits et armes ſouſtint l'aſſaut avec cent hõmes qui luy reſtoyent avec lesquels ſ'eſtant jetté l'espée à la main
dans leur trouppes et apres avoir fait vn horrible maſ- sacre mourut glorieuſem.t de deux coups de piqũ
põ. la deffence de la Chreſtienté et ſenſeuelit ſous les ruines Ce Gnãl ſon petit fils l'an 1663. á fait l'une de plus
belles actions de noſtre ſiecle ayant apres vne mar- che de plus de 50. lieües ruiné le pont d'Eſſek sur
sur le Draue à la veüe du grand Vizir et de l'armée Ottomane Et apres auoir tenté le ſiege de Caniſe s'eſt
retiré dans ſon fort dit le fort de Serin denõmé de ſon nom qu'il prepare de deffendre contre l'armée Turquesque auſſy
genereuſem.t que ſon Ayeul a fait la forteresse de Zigbet; Et veritablem.t nous le pouuons nommer á juſte titre le fleau.
de l'Empire Ottoman puis que les Turcs ne le redoutent pas moins qu'ils ont fait autrefois Scandeberg.

I. Frosne Sculpsit

A Paris chez Louis Boiſſeuin á la rue S.t Iaques.

ZRINYI MIKLÓS A KÖLTŐ.

Ernst Lajos ur gyüjteményéből.

egyezséget köt. Zrínyi kijelenti, hogy Trakostyán és Klenovnik váraira és uradalmaira lemond minden igényéről; augusztus 13-tól fogva megbizottjai által ipának kezébe bocsátja azokat, valamint ama muraközi szőlőket is, melyeket tőle akár maga, akár emberei elfoglaltak; fenntartja azonban magának a jogot, hogy ha a szőlőkre nézve később bármi követelése volna, törvény útján érvényesíthesse: Draskovich viszont kötelezi magát, hogy egy esztendő folyamában vejének 3000 rajnai forintot fizet, melyből 1000 forintot négy hónap elforgása alatt letesz; hogy ezen kívül 20 akó jó bort ád neki, tizet luttenbergit, tizet más hegybeli termést, nemkülönben 300 mérő buzát, 300 mérő lisztet, ugyanannyi zabot, miket kívánsága szerint akár Varasdra, akár Csáktornyára szállíttat; hogy a bán részére a trakostyáni és klenovniki uradalmakban égetett meszet és faragott ablak- és ajtóköveket a csáktornyai várba hordatja; hogy a bán trakostyáni és klenovniki tisztei, kik az ő birtoklása alatt szolgálatában álltak, hivatalukról, nevezetesen a jövedelmek kezeléséről, beszedéséről és kiadásáról egyedül neki tartoznak elszámolni; s őket Draskovich erről az időről semminemű felelősségre nem vonhatja és nem büntetheti.

A két egyezkedő félnek minden egyéb tartozása egymás irányában teljesen megszűnik.[1]

Zrínyi őrsége aztán a várakból kivonult, s a Draskovich-család a felszabadulás örömére, hálából Isten iránt, a trakostyáni várral szemben kápolnát emeltetett, melyet a kegyelet mai nap is őriz.[2]

A kostajniczai diadal a bánnak állhatatos hősiességéről, a varasdi egyezség nemes engedékenységéről beszél; mind a kettő az ő nagy lelke tetmészetes megnyilatkozása, ragyogó emléke. S bizony utánok nyugodtan megülhetne

1 Szilágyi Sándor: Történelmi Tár. 1879. 599—610. ll.
2 *Gróf Draskovich Ivánné,* Erdődy Júlia grófnő szíves levele 1895 július 29-éről.

Csáktornyán, a hová megtér: ha Hassán agának, a kanizsai parancsnoknak, ismételt merénye rögtön fegyverre nem szólítaná. Hassán aga már előbb, a mikor ő Pettauban betegeskedett, Budára rándult és elhítette a vezérrel, hogy *Kis-Komárom* oly fontos erőd, mikép bírásától függ az egész vidék behódoltatása; mind a mellett oly kevés őrsége van, hogy könnyen meglephető és megvehető; azért engedélyt kért elfoglalására azzal a kikötéssel, hogy maga és maradékai birhassák; a felhatalmazást barátai segélyével megkapta, de kísérlete csúfos kudarczczal végződött;[1] most pedig, a mikor Zrínyi oda volt, összegyüjtötte a segesdi, berzenczei és koppányi őrségét, s néhány ágyúval vívni kezdte a várat. Kapitánya, *Pethő László*, vitézül ellenállt, az első rohamot nemcsak visszaverte, de kiütött; s Hassán sebesültjeivel a szomszédos falvakba húzódott vissza; másnap augusztus 15-én újra megrohanták a kaput, meg a falat, de «Istennek és a Boldogságos Szűznek kegyelméből», írja Keglevich Péter, hiában.[2] A várbeli katonák ágyúval, puskával lődöztek a támadók közé, az asszonyok követ hengerítettek, forró vizet öntöztek reájok; s a török véres fejjel százanként hullott alá; magának Hassánnak jobb karját könyökig elszakította az ágyugolyó. Majd érkezett Zrínyi, Batthyányi, Keglevich Péter a felmentő sereggel,[3] s a fennhéjázó aga a két tűz közűl szégyennel, s több mint ezer ember elvesztésével takarodott vissza Kanizsára, a hol sebében csakhamar meghalt.[4]

Ez a támadás ágyúkkal a békekötés egyenes megszegése volt. A bécsi udvar felriadt és *Puchaimot*, a haditanács elnökét küldte ki feleletül *Segesd* megszállására.[5] Csatlakozott hozzája Zrínyi, Batthyányi, Keglevich, Ester-

1 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 235. l.

2 *Keglevich Péter Naplója.* Magyar Történelmi Tár. XIII. Pest, 1867. 246. l.

3 *Ugyanaz*, ugyanott.

4 Ráttkay György. Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 243—244. ll.

5 Ráttkay György: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 244. l.

házy László és Széchenyi György, a veszprémi püspök: seregök 7000 emberre ment. A vívás augusztus 31-én megindult. A mieink tüzes gránátokat hánytak a városra, az alsó várost felgyujtották és felégették, a barmokat elhajtották: a várat is megvették volna, de a bécsi udvar mindezt megsokalta, s a király letiltó parancsa félbeszakasztotta a további harczot. A sereg *Szent-Grót* alá húzódott.[1] Zrínyi, a ki még mindig gyöngélkedett, láztól gyötörve, szeptember 1-én jelenti a haditanácsnak, hogy Puchaimmal egyesült és szolgálatra áll.[2] Egyelőre nem volt reá szükség. Szeptember 7-én fölterjesztést ír a kostajniczai helyzetről, utasítást kérve jövendő magatartására nézve.[3] A sultán azonban békére hajlott: mentegető követül egy csauszt küldött Bécsbe azzal az igérettel, hogy Hassánt példásan meg fogja büntetni. Az már megszabadult minden büntetéstül. A csausz aztán Kanizsára sietett: de útjában a Zrínyi embereinek kezébe esett:[4] megmotozták és levelet találtak nála. Az írás röviden, de hatarozottan szólt. «A nagyvezír a kanizsaiaknak üdvöt! Elbizakodástokon, melyet az elmúlt időben mutattatok, csodálkozunk. Ha még folytatjátok, fejetekkel lakoltok. Nem tudjátok-e, hogy a lengyelek a tatárokat nagy veszteséggel leverték; hogy bennünket új bajok fenyegetnek, hogy Ázsiát a spáhik és janicsárok viszálya veszélyezteti, hogy semmi hatalommal sem fékezhetni őket. Más helyekről sincsenek jó híreink; nincs most ideje az elbizakodásnak.»[5] Zrínyi előbb másolatban, majd a hadi tanács rendeletére eredetiben felküldte a levelet Bécsbe,[6] hol ebből a békesség reménye

1 *Keglevich Péter Naplója.* Magyar Történelmi Tár. XIII. 1867. 246. l.

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. 303. k.

3 *Ugyanaz,* ugyanott.

4 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs. 1772. 245. l.

5 RÁTTKAY GYÖRGY: Memoria Regum et Banorum. Bécs, 1772. 245. l. *Vasárnapi Ujság,* 1858. 483. l.

6 *A hadi tanács* szeptember 20-án rendeli el és Zrínyi október 1-én küldi be az eredeti levelet. 303. és 304. kötet.

még inkább megerősödött. A fiatal bánt dícsérettel halmozták el, hogy az utolsó alkalommal is, az örök ellenséggel szemben oly derekasan viselkedett:[1] de azért meghagyták neki, hogy a kostajniczai török ellen ne kezdjen semmi támadást, egyedül a maga védelmére szorítkozzék.[2] Újabb fölterjesztésére megigérték, hogy a csauszért cseréében egy jó magyar vitézét, *Ukky Ferenczet* kiváltják.[3]

Ime, így telt az esztendő, teli mozgalommal, szenvedéssel, küzdelemmel és diadallal. Az utolsó mozzanata is dicsőségére válik. A legnagyobb dicsősége mégis ebben az évben *Az Adriai Tenger Syrenájának* megjelenése, mert ez a fenséges alkotása nevét örök ragyogással veszi körül.

1 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. Kelt szeptember 18-án. 304. k.

2 *A császári és királyi hadi levéltárban.* Hadi tanács osztálya. Kelt október 5-én. 304. k.

3 *Ugyanaz,* ugyanott. Kelt deczember 4-én.

ZÁRÓKÉP SCHWANDTNERBŐL.

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

AZ 5. OLDALON KÖZÖLT FORSTALL-FÉLE STEMMATOGRAPHIA CZÍMLAPJA.

Stemmatographia
Mauortiæ familiæ Comitum de Zrín
ob repressos et detriumphatos toties
Ottomanos toto Orbe conspicuæ.

Directione et Auspicÿs
Celeberrimi Ducis et Herois Nicolai a Zrinio Illyricorum Regnorum Proregis, Aurei Velleris Equitis, S. Cæs. Maiestatis Consiliarij intimi etc.

Incepta

Jussu, cura et sumptibus
Mariæ Sophiæ de Löbl eiusdem Relictæ Conthoralis Concinnata et absoluta.

A 162. OLDALON KÖZÖLT ZRÍNYIÁSZ XIV. ÉNEKÉNEK 1—3. VERSSZAKA.

Pars decima quarta.

Ihoniütt ennek ragyogo chillagia
Ihon mozdithatatlan Tramontanára
Bán chelekedetét azén kezem irta
Melyet Isten lölke elmémben befuva.

2.

Nem távozik annak ueszelyre haioia
Mellynek ez chillaghoz tart okos kormánia
Hűűség uitesség ennek calamitáia *Nb.*
Az melly ez chillagot elveszni nem hadgia.

3.

Már en Magnes kűuem portushoz hoz engem
Szerenchéssen iűttem által az tengeren
Immár barátimat az parton esmerem
Mellyek nagy örömmel iüttek én előmben.

Nb. (A lap oldalára írva.)

Calamitanak hyak az tengeren iáró Emberek az magnest, mellyel az compressium mutatoiát megh kenuen mindenkor tramontána csillagra mutat.

A 4—12. versszak átiratát a szövegben adtuk.

A 305. OLDALON ADOTT RIVOLUTIONI DI CATALOGNA CZÍMLAPJÁN LEVŐ KÉZIRATI JEGYZÉSEK.

Assai ben balla a chi la fortuna suona.
(Elég jól tánczol, kinek a szerencse muzsikál.)

Jaua szerenchenek
Musical az kinek
Igen könien tancolhat.

De kit sandaliul néz
bár ű legyen uitez
igen könien romolhat.

Keszt, batort, okossat
Szerenche apolgat
illyent soha nem ronthat.

A 319. OLDALON KÖZÖLT ZRÍNYI-ARCZKÉP ALATT OLVASHATÓ SOROK.

Diss ist der edle Graf der von Serin genandt
So siht sein Angesicht, das Hertz ist langst bekandt.
Und kan am füglichsten ohn Kupffer stich der Erden
Durch einen blancken Stahl, recht fürgebildet werden.

Sein Pinsel ist das Schwert, die Farbe Türcken Blut
Die Taffel Ungerland, woran dess Helden Muth
Gemahlt, wer unter dem nicht aufsitzt und will fechten
Verdient zu seyn ein Sclov, des Achmets seiner knechten.

TARTALOM.

I.

CSALÁDI HAGYOMÁNYOK ÉS VÉRBELI ÖRÖKLÉSEK.

II.

A NÖVENDÉK-ÉVEK.

III.

A FIATAL GAZDA ÉS FIATAL LEVENTE.

IV.

A SZERELMES DALNOK.

V.

A TÁBORMESTER.

VI.

AZ ÚJ BÁN.

KÉPEK.

ÖNÁLLÓ KÉPEK:

MELLÉKLET:

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK:

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ KÉPEK:

Zrínyi Miklós a költő arczképe. Egykorú párisi rézmetszetről, mely Ernst Lajos úr gyűjteményében őriztetik. A kép aláírása:

Nicolas Esdrin, comte de Serin Hongrois de nation, General des armées de l'Empereur en Hongrie contra les Turcs, petit fils d'un autre Nicolas comte de Serin qui en l'an 1566 soustint le siege de la forteresse de Zighet avec douze cent hommes pendant trente cinq iours contre une armée de plus de trois cent mil hommes commandée par l'Empereur Soliman en personne qui y mourut de depit ayant perdu plus de cent mil hommes en ce peu de temps, et le feu s'estant pris dans les magazins de la ville laquelle en fust toute bruslée le comte en sortit tres richement vestu auec enuiron cent hommes qui luy restoient, et apres auoir fait un massacre horrible des ennemis mourut glorieusement l'espée à la main pour la defence de la Chrestienté etc.

Buda látképét Enea Vico által készített híres rézmetszetről adjuk, mely Bubics Zsigmond püspök tulajdona. Marc Anton iskolájának kiváló követője volt. Született 1523—26 közt Pármában, meghalt 1576-ban.

A Zrínyi Pétert ábrázoló kép a Nürnbergben Hoffmann János által metszett s Ernst Lajos gyűjteményében levő eredeti után készült. A Hoffmann-család a XVI. és XVII. századokban jó hírnévnek örvendett.

Zrínyi Miklós a szigetvári hős képét a Jenichen Baltazár (virágkora 1560—1590 közé esik Nürnbergben) által metszett, s ugyanazon gyűjteményben levő eredeti után adtuk.

Szigetvár és a Zrínyi-emlék Szigetváron. Cserna Károly eredeti rajza után.

Zrínyi Miklós a költő arczképe. Ernst Lajos úr gyűjteményéből. A kép aláírása:

Nicolas Esdrin comte de Serin Hongrois de nation, géneral des armées de

l,Empereur en Hongrie contre les Turcs, 1664, petit fils d'un autre Nicolas comte de Serin, qui en l'an 1566 soustint la forteresse de Zighet auec 12 cent hommes pendant 35 jours contre une armée de plus de 300 mil hommes, commandé par l'Emp. Soliman en personne, qui y mourut ayant perdu plus de cent mil Turcs en ce peu de temps et le feu s'estant pris dans le magazins de la ville, laquelle fut toute bruslée. Ce Comte en sortit s'estant vestu de ses plus precieux habits et armes soustint l'assaut avec cent hommes qui luy restoyent auec lesquels s'estant jette l'espée à la main dans leur trouppes et apres auoir fait un horible masacre mourut glorieusement de deux coups de piquepo, la deffence de la Chrestienté et s'enseulit sous les ruines. Ce General son petit fils l'an 1663 à fait l'une de plus belles actions de nostre siècle ayant apres une marche de plus de 50 lieues ruiné le pont d'Essek sur le Draue a la veue du grand Vizir, et de l'armée Ottomane et apres auoir tenté le siege de Canisa s'est retiré dans son fort dit le fort de Serin denomme de son nom qu'il prepare de deffendre contre l'armée Turquesque aussy genereusement, que son Ayeul a fait la forteresse de Zighet. Et veritablement nous le pouuons nommer à juste titre le fleau de l'empire Ottoman, puis que les Turcs ne le redoutent pas moins qu'ils ont fait autrefois Scandeberg.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK :

A czímképet Cserna K. festette, az Adriai Tenger Syrenájának horvát kiadásából, a felső rész elhagyásával, mely kicsinyben ugyane munka magyar kiadásának rajzát ábrázolja. Az egyes fejezetek fejléczeit is Cserna rajzolta.

A Stemmatographia a bécsi titkos levéltárban őrzött eredetinek kicsinyített másolata.

A horvát tengerpart, Spalato, Clissa, Sebenico, Schwandtner Scriptoreseinek folio-kiadásából vétettek.

A Zrínyi-czímer az Adriai tenger Syrenájának horvát kiadásából vétetett.

Szigetvár 1566-iki helyrajzát Ernst Lajos úr birtokában levő eredetiről adjuk.

Pethő Cronicája czímlapját az Egyetemi Könyvtár birtokában levő példányról vettük.

A Zrínyivár Csáktornyán és Zrínyivár Buccariban Spányi Bélának eredeti fölvételei.

VIII. Orbán pápát egykorú rézmetszet után adjuk.

Csáktornya múlt századi képe, a szentilonai pálos-kolostor és Stridon, Bedekovich Natale Solumjában levő rézkarczok után készültek.

Mikulich és Batthyány Ádám arczképeit Wiedemann metszette rézbe.

Keglevich Péter arczképét az eredeti XVII. századi festményről a tulajdonos: Keglevich István engedélyével Cserna Károly rajzolta.

A pozsonyi királyi várat természet után rajzolta Cserna Károly.

Puchaim arczképe, Esterházy Miklós nádor, Zrínyi Miklós, Draskovich Miklós, Lippay György, Draskovich György, Lónyay Zsigmond, Pálffy Pál, Ostrosich Pál és gróf Csáky László arczképei Wiedemann egykorú metszetei után készültek.

Az «Intő Levelek» első kiadása, melyről a czímkép kicsinyített rajza készült, a budapesti egyetemi könyvtárban őriztetik.

Wesselényi Ferencz arczképe Johannes Cromerus metszete után készült. Eredetije Ernst Lajos gyűjteményében.

Torstenson arczképe a Theatrum Europæum után.

Az Esterházy Miklós czímere egy régi pecsétjéről készült.

Klenovnik vára és Trakostyán vára Spányi rajzai után.

Nagy-Heflány Dörre rajza után.

Nádasdy Ferencz arczképét Gualdo Priorato munkájából vettük.

Soliman szultán képe Hopfer Dániel augsburgi festő és rézmetsző által készített eredeti után készült. Hopfer a XVI.

század első felében virágzott, meghalt 1536-ban. Mint festő és rézmetsző egyaránt kiváló. A monogramm fölött látható komló csak kevés képén fordul elő.

Az Adriai Tengernek Syrenája czímlapja, továbbá a Zrínyiász XIV. énekének első és második lapja a zágrábi egyetem tulajdonában levő eredeti kézirat után készült.

Arianna keserve az Adriai Tenger Syrenája horvát kiadásából vétetett, a 177. oldalon lévő zárókép szintén az Adriai Tenger Syrenájából.

A nagyvezér sátorát ábrázoló kép a kismartoni levéltárban őrzött eredeti fölvétel után készült.

I. Rákóczy György arczképét a Lanfranconi Enea birtokában volt eredeti festmény után adtuk.

Pozsony látképe Merian Topographiajából vétetett.

Básta munkájának «Il Mastro di campo generale» czímképét az 1625-iki milanói kiadás után adtuk.

Tábor közepe a XVII. századból Jacobi Kriegskunstjából vétetett, mely Oppheimban 1615-ben jelent meg. A rajzban lévő betűk magyarázatát magának a munkának 127. lapjáról a VII. rész 7. fejezetéből adjuk:

«*A*. ist dess Obersten sein Zelt.

B. dess Obersten Leutenampts.

C. der Regiments Wachtmeister mit der Munition.

D. der Platz da man die Wacht aufführet.

E. *E*. *E*. *E*. sind die Marckedenter Plätz.

Litera *F*. sind die restierende Befehlshaber

Die Buchstaben *G*. sind der Hauptleuten, Leutenampts und Fähndrich ihre Gezelt.

H. ist das Wasser das dem Quartier vorbeyläufft.»

Tüzér a XVII. századból, Schönfeld J. H. festő, rajzoló és rézkarczoló metszvénye után készült, ki Biberachban 1609-ben született és 1675-ben Augsburgban halt meg.

Lovas katona a XVII. századból Johannes de Raux metszvénye, ki Hollandiában a XVII. század első felének végén élt és dolgozott.

A másik lovaskatona a XVII. század elejéről Dankert Dankerts metszvénye; ezen rézmetsző és tájképfestő 1600-ban Antwerpenben született és 1660-ban is élt.

Fucina di Marte a Zrínyi könyvtárban őriztetik. Jacobi János munkája, az egyetemi könyvtár tulajdona.

Gróf Zrínyi Péter arczképét az Adriai Tenger Syrenájának horvát kiadásából vettük.

Kanizsa vára rajzát Krekwitz György «Totius Regni Hungariæ superioris et inferioris accurata descriptio» 1685-ben megjelent czímű munkájából vettük.

III. Ferdinánd arczképe, melyet Van Dyck festvénye után Galle Cornelius metszette.

Orehoczy Gáspár al-bán, Petretich Péter püspök, Ráttkay György kanonok, gróf Rákóczy László arczképeit Wiedemann egykorú fölvételei után adtuk, melyek két kötetes «Centuria Heroum» czímű munkában láttak napvilágot.

Prágát, Hradsint és az üléstermet Cserna Károly rajzolta.

A ferencziek templomát Varasdon és a portorei Zrínyi várkastélyt Spányi Béla eredeti rajzai után közöljük.

Tündérlak romjait és Zágrábot Cserna Károly rajzolta.

Trakostyán várát gr. Draskovich eredeti fényképfölvétele utján adjuk.

Zrínyi Miklós lovas arczképét egykorú metszet után közöljük.

ALÁÍRÁSOK:

Zrínyi Miklós aláírása végrendeletéről (1566).

Zrínyi György, Csáktornya, 1581 jun. 25-én Debreczeni Györgyhöz.

Széchy Tamás Náprádi Demeterhez, Szombathely, 1609 ápril 23.

Batthyány Ferencz, Ujváros 1612 márczius 16.

Zrínyi György, Csáktornya 1618 deczember 31.

Ugyanennek, mint bánnak, Verbócz 1624 aug. 22.

Trautmannstorf, Linz 1644 nov. 16.

Mikulich Tamás Homonnay Máriához. Eperjes 1633 máj. 4.

Zrínyi Miklós és Péter, Bécs 1633 nov. 13-án a szövegben idézett levélről.

Bánffy Kristóf a császárnak, 1627 aug. 14-én.

Zrínyi Péter, Bécs 1644 máj. 8.

Batthyány Ádám, Pozsony 1655 jun. 28. : az Orsz. Levéltárban őrzött eredeti levelekről vétettek.

Keglevich Péter Dezső Jánoshoz (Hidvég 1646 jul. 8.).

Zrínyi Miklós a költő, Csopech Miklóshoz (évnélküli) írt.

Esterházy Miklós 1623 szept. 23-án Ujvárott kelt levélről vétettek.

Mikulich Sándor, Bécs 1650 Szent Márton napja utáni napon.

Petretich Péter zágrábi püspök, Zágráb aug. 4. Mikulich Tamás javai összeírásán.

Zakmárdy János itélőmester, Zágráb 1652 márcz. 11. Mikulich Sándornak.

Erdődy Miklós, Zágráb 1657 nov. 3. sógorasszonyához.

Rákóczy László, Zboró 1661 jun. 19. Egri Jánoshoz írt levelekről vétettek mindannyi az Orsz. Levéltárban.

HIBAIGAZÍTÁS.

A «Zrínyiek családfáján» a 2-ik sorban «Stommatographiájának» helyett olvasandó «Stemmatographiájának».

NYILATKOZAT.

Szerző e munka 217. és következő lapjain Zrínyi Miklósnak két kiadatlan hadászati vázlatát ismerteti s a jegyzetben megemlíti, hogy e két kiadatlan értekezés «először e kötet végén jelenik meg». Valóban úgy is terveztük, de ez nem volt eszközölhető, mert a két kiadatlan tanulmány utólag kiszedetvén, kitűnt, hogy az három ívet foglal el, tehát sokkal többet, mint a mennyit még az ívszámok megszaporításával is adhattunk volna.

Szerk.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 28 25 11 011 2